

**COVID-19 PANDEMİSİNİN TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLERE ETKİLERİ:
ESKİŞEHİR'DE BİR SAHA ARAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Burak Can BELGE

Eskişehir, 2022

**COVID-19 PANDEMİSİNİN TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLERE ETKİLERİ:
ESKİŞEHİR'DE BİR SAHA ARAŞTIRMASI**

Burak Can BELGE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekim, 2022

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 2204E039 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

ÖZET

COVID-19 PANDEMİSİNİN TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLERE ETKİLERİ: ESKİŞEHİR’DE BİR SAHA ARAŞTIRMASI

Burak Can BELGE

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2022

Danışman: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Bu tez, Covid-19 pandemisinin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini; insanların salgın döneminden nasıl etkilendiklerini, pandeminin ne gibi eşitsizlikler yarattığını, var olan toplumsal eşitsizliklere etki edip etmediğini etki ettiyse nasıl etki ettiğini toplumsal sınıf yapısıyla ilişkilendirmeyi hedefleyen bir çalışmadır. Bu çalışmada, pandemi döneminde bireylerin yaşam pratiklerinden yola çıkılarak pandeminin ortaya çıkardığı sonuçların sınıf konumuna göre farklılaşma biçimi sorunsallaştırılmıştır. Covid-19 pandemisi hakkında yapılan çalışmalarda genellikle hastalığın tıbbi ve ekonomik boyutuna odaklanıldığı görülürken genellikle pandeminin sosyal boyutunun ihmal edildiği görülmektedir. Bu bağlamda araştırmada sınıf perspektifine dayanarak pandeminin daha çok sosyal boyutu ele alınmıştır. Araştırma kapsamında yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak alt, orta ve üst sosyoekonomik sınıfın her birinden 10’ar kişi olmak üzere toplamda 30 kişi ile yüz yüze veya online olarak Zoom veya WhatsApp uygulamaları üzerinden görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde farklı sosyoekonomik sınıfta yer alan kişilerin pandemi deneyimlerinin birbirinden farklılaştığı görülürken bunun temel sebebinin ekonomik farklılaşma olduğu açıklanmıştır. Yapılan görüşmelerde alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin pandemi döneminde diğer sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylere göre daha çok iş ve gelir kaybı yaşadıkları ve bu yüzden sosyal risklere daha açık hale geldikleri görülmüştür. Görüşmelerden elde edilen bir diğer önemli bulgu ise bu dönemde kendini pandemiye karşı izole ettiğini düşünen katılımcıların çoğunun üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar olmasıdır. Pandemi döneminde esnek çalışma, dönüşümlü çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini en az deneyimleyenlerin alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireyler olduğu görülürken ortaya çıkan bu farklılaşmaya bağlı olarak alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin pandemiye karşı kendilerini daha güvensiz hissettikleri elde edilen önemli bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Toplumsal eşitsizlik, Tabakalaşma, Yoksulluk, Eskişehir.

ABSTRACT

EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC TO SOCIAL INEQUALITIES: THE CASE OF ESKISEHIR

Burak Can BELGE

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, October 2022

Supervisor: Prof. Dr. Fuat GULLUPINAR

This thesis examines the effects of the Covid-19 pandemic on social life; it is a study that aims to relate how people are affected by the epidemic period, what inequalities the pandemic creates, whether it affects existing social inequalities, and how it affects them, with the social class structure. In this study, based on the life practices of individuals during the pandemic period, how the results of the pandemic differ according to the class position is problematized. While it is seen that the studies on the Covid-19 pandemic generally focus on the medical and economic dimension of the disease, it is seen that the social dimension of the pandemic is generally neglected. In this context, the social dimension of the pandemic has been discussed, based on the social class perspective. Within the scope of the research, using the semi-structured in-depth interview technique, a total of 30 people, 10 from each of the lower, middle, and upper socioeconomic classes, were interviewed face-to-face or online via Zoom or WhatsApp applications. In the interviews, it was seen that the pandemic experiences of people in different socioeconomic classes differed from each other, and it was explained that the main reason for this was economic differentiation. In the interviews, it was seen that the individuals in the lower socioeconomic class experienced more job and income loss during the pandemic period than the individuals in the other socioeconomic classes, and therefore they became more open to social risks. Another important finding obtained from the interviews is that most of the participants who think that they isolate themselves against the pandemic during this period are participants in the upper socioeconomic class. While it was observed that those who experienced the least alternative forms of work such as flexible working and rotatory working during the pandemic period were individuals in the lower socioeconomic class, it is among the important findings that individuals in the lower socioeconomic class felt more insecure against the pandemic due to this differentiation.

Keywords: Pandemic, Social inequality, Stratification, Poverty, Eskisehir.

ÖNSÖZ

Tezin hazırlanmasının her aşamasında desteklerini benden esirgemeyen, her zaman motivasyonumu arttıran ve bana güven veren, her konuda beni yönlendiren ve geri bildirimleriyle araştırmanın en iyi şekilde sonuçlandırılmasını sağlayan, danışmanım, saygı değer hocam Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR'a en içten samimiyetimle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez jürisinde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU ve Dr. Öğretim Görevlisi Mezher YÜKSEL'e gösterdikleri ilgi ve verdikleri geri bildirimlerle tezime yaptıkları katkıdan dolayı teşekkür ederim. Bu çalışmayı 2204E039 numaralı proje olarak kabul eden Anadolu Üniversitesi proje birimine ve rektörlüğüne teşekkür ederim.

Çalışmanın veri toplama sürecinde pandemi dönemi olmasına rağmen görüşme talebimi kabul ederek bana zaman ayıran değerli katılımcılara deneyimlerini benimle paylaştıkları için teşekkür ederim.

Ayrıca hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve aldığım tüm kararlarda beni destekleyen sevgili annem Zeliha BELGE'ye, babam Muammer BELGE'ye teşekkürü borç bilirim. Son olarak; hayatıma girdiği andan itibaren her zaman her kararımdayan yanımda olup beni destekleyen, motive eden, yüksek lisans eğitimim boyunca bu sürecin tamamlanmasında ölçülemez emeği olan, sevgili eşim, hayat arkadaşım Esra BELGE'ye bu süreçte bana karşı göstermiş olduğu sabır ve anlayıştan dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Burak Can BELGE

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	7
1.2. Araştırmanın Amacı	7
1.3. Araştırmanın Önemi	8
1.4. Araştırmanın Varsayımları	9
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	10
2. TABAKALAŞMA VE SINIF YAPISI	10
2.1. Toplumsal Eşitsizliğin Sosyolojisi	11
2.2. Toplumsal Tabakalaşma	14
2.2.1. Toplumsal Tabakalaşma Tipleri.....	16
2.2.1.1. Sınıf Tipi Tabakalaşma	16
2.2.1.1.1. Marx'ın Sınıf Yaklaşımı	18
2.2.1.1.2. Weber'in Sınıf Anlayışı ve Statü Grupları	21
2.3. Tabakalaşma ve Sağlıkta Eşitsizlikler	25
3.BULAŞICI HASTALIKLAR	29
3.1. Tarihteki Önemli Pandemiler	30
3.1.1. Veba	31
3.1.2. Kolera.....	33
3.1.3. Grip	35
3.1.4. Çiçek Hastalığı.....	38
3.1.5. AIDS (HIV)	39
3.2. Pandemilerin Etkileri.....	39
3.2.1. Ekonomik Etkileri	40
3.2.2. Siyasi Etkileri.....	41
3.2.3. Psikolojik ve Sosyal Etkileri	43

3.3. Covid-19 Pandemisi	44
3.3.1. Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri	46
3.3.1.1. Covid-19, İstihdam ve Çalışma Biçimleri.....	47
3.3.1.2. Covid-19 Pandemisi ve Turizme Etkileri.....	49
3.3.1.3. Covid-19 ve Dijitalleşme	52
3.3.2. Covid-19 Pandemisinin Eğitime Etkileri	54
3.3.3. Covid-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri.....	59
4. YÖNTEM.....	68
4.1. Araştırmanın Modeli.....	68
4.2. Çalışma Grubu.....	69
4.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı.....	70
4.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	71
5. BULGULAR	71
5.1. Demografik Bilgiler.....	72
5.2. Pandemi Döneminde Çalışma Koşulları.....	74
5.2.1. Çalışılan Sektör ve İş Deneyimi	74
5.2.2. Gelirdeki Azalış ve İş Kaygısı	75
5.2.3. Pandemi Döneminde Çalışma Biçimi: Önlemler ve Mecburiyetler	83
5.2.4. Çalışma Motivasyonu ve Kariyer Planlaması.....	93
5.2.5. Pandemi ve Eşitsizlikler: Sınıflar Arasındaki Uçurumlar.....	105
5.3. Pandemi Döneminde Gündelik Yaşam.....	116
5.3.1. Pandemi Sürecinde Evde Geçen Zaman: Bunalımlar ve Çabalar.....	117
5.3.2. Pandemi Döneminde Ev İşleri: Kadının Artan Yükü ve Desteklenmesi	124
5.3.3. Bakmakla Yükümlü Kişiler ve Eğitim: Uzaktan Eğitime Uzak Kalmak.....	131
5.4. Pandemi Döneminde Yaşam ve Duygu Durumu	137
5.4.1. Covid-19 Hastalığı Deneyimi ve İzolasyon: Destek Mekanizmaları.....	137
5.4.2. Pandemi Sürecinde Kaygı Durumu: Geçim Derdi ve Sosyalleşememe	142
5.4.3. Pandemi Döneminde Sosyalleşme ve Değişimler: Asosyalleşme	150
5.5. Gelecek Beklentileri	158
5.5.1. Normalleşme Süreci ve Post-Pandemi: Geleceğe Dönüş	158
5.5.2. Çalışma Biçimi Beklentisi: Hayaller ve Hayatlar	163
5.5.3. Politika ve Çözüm Önerileri: Daha Eşit Bir Dünya Mümkün Mü?	168
6. SONUÇ	171
KAYNAKÇA	178

KISALTMALAR DİZİNİ

AAPI	: Asian American Pasific Islander
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome
AVM	: Alışveriş Merkezi
COVID-19	: Corona Virus Disease
HIV	: Human Immunodeficiency Virus
ILO	: International Labour Organization
IMF	: International Monetary Fund
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
UNWTO	: United Nations World Tourism Organization
WBR	: World Bank Report
WHO	: World Health Organization

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Dünya Ekonomik Büyüme Oranları	47
Tablo 2. Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Ürün Gruplarının Online Satışındaki Değişimler	53
Tablo 3. Gelir Grubuna Göre En Az Bir Eğitim Düzeyinde Uzaktan Öğrenme Yöntemi Sunan Ülkelerin Payı	56
Tablo 4. Katılımcıların Demografik Bilgileri	73

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Hayat Eve Sığar Uygulaması Görüntüsü	3
---	---

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Tabakalaşmanın Beşli Ayrımı	18
--	----

1. GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, bireylerin mensup oldukları toplumsal sınıfların özellikleri ile Covid-19 pandemisinden etkilenme biçimleri arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin boyutunu ve Covid-19 pandemisinin toplumsal sınıflar arasında var olan eşitsizliklere ne şekilde etki ettiğini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olan bireylerle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Covid-19 pandemisi ve etkileri ile ilgili literatür incelendiğinde daha çok sağlık ve ekonomi alanında çalışmalar yapıldığı görülürken pandeminin toplumsal etkilerinin ve bu etkilerin sosyoekonomik sınıflara göre farklılaşma durumunun yeteri kadar ele alınmadığı görülmektedir. Bu yüzden bu çalışmada pandeminin farklı sosyoekonomik sınıflar üzerindeki etkilerinin ne şekilde farklılaştığı irdelenmiştir.

Bulaşıcı hastalıkların insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinmekle birlikte enfeksiyon hastalıklarından dolayı ölen insan sayısının savaşlarda ölen insan sayısından daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Esen, 2017, s.75). Tarih boyunca çok sayıda pandemi ortaya çıkarken bu pandemiler tıp, ekonomi, toplumsal yaşam gibi farklı alanlarda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. 2020 yılının başlarından itibaren dünyanın bir numaralı gündem maddesi haline gelen Covid-19 pandemisi de beraberinde ekonomi, sağlık ve toplumsal alanlara ilişkin çeşitli sorunları getirirken küresel anlamda bir kriz ortamı oluşturmuştur. Ortaya çıkan kriz ortamı ülkeleri benzer önlemler almaya yönlendirirken 2020 yılının bahar aylarında dünya tarihinde ilk kez milyarlarca kişinin dahil olduğu karantina uygulamaları yapılmıştır (Yılmaz Gökalg, 2021, s.62). Covid-19 pandemisinden korunmak için hayata geçirilen karantina uygulamasının yanı sıra sosyal mesafeye, hijyen kurallarına ve maske kullanımına özen göstermek gibi dünya genelinde kabul görmüş çeşitli uygulamalar da söz konusu olmuştur. Pandeminin yoğun yaşandığı ve herhangi bir korunma yönteminin henüz geliştirilmediği 2020 yılının bahar aylarında hemen hemen dünyanın her yerinde kısıtlamalara gidilirken bu kısıtlamaların uygulanma biçimleri arasında toplumsal tabakalar arasında farklılıklar ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Karantina uygulamaları kapsamında yapılan ‘‘evde kal’’ çağrılarında toplumdaki her bireyin aynı düzeyde uyamaması ve işe gitmek zorunda olan bir kesimin evde kalamaması bu dönemdeki toplumsal eşitsizliklerin boyutlarını gözler önüne sererken sosyoekonomik olarak daha iyi durumda olan ve beyaz yaka işlerde çalışabilen kişilerin evde kalarak kendilerini virüsten koruma şanslarını artırması mevcut toplumsal

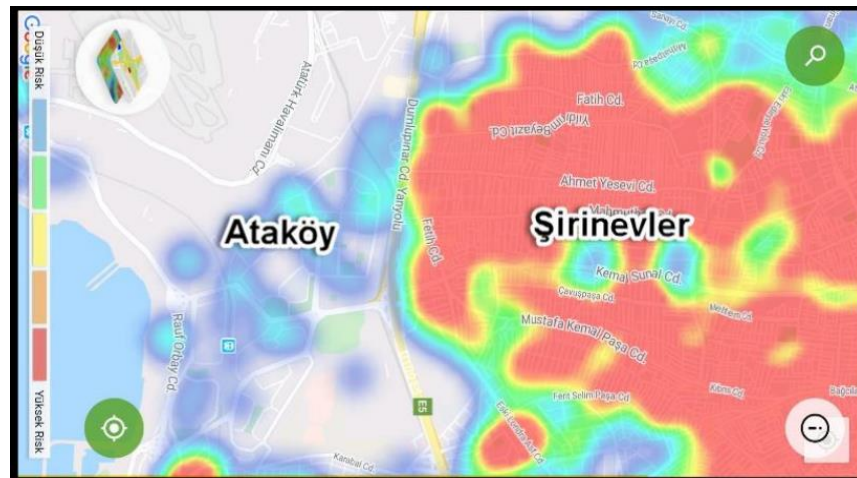
eşitsizliklerin pandemi ile birlikte daha da genişlediğini göstermektedir. Bu çalışmada farklı toplumsal tabakalar arasında pandemi döneminde yaşanan eşitsiz yaşam olanaklarının etkileri ve bireylerin deneyimleri ele alınacaktır. Çalışma kapsamında yapılacak olan mülakatlar ile insanların Covid-19 sürecinde sosyoekonomik sınıf konumlarına dayalı farklılık ve benzerlikler keşfedilmek amaçlanmaktadır.

Bulaşıcı hastalıkların insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinmekle birlikte insanlık tarihi kadar eski olan bir diğer olgu ise toplumsal eşitsizliklerdir. Marshall'a göre toplumsal eşitsizlik; toplumda var olan cinsiyet, ekonomik servet, ırk, ten rengi, sınıf, statü, tabaka, eğitim durumu gibi farklılıklar düzleminde kendini gösteren eşit olmama durumudur. Aynı zamanda toplumsal eşitsizlik, bu durum içinde bulunan farklı bireylere eşit olmayan ödül ya da fırsatlar sunmayı açıklayan kavram olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 1999, s.210). Koronavirüs küresel çapta bir sağlık sorunu olmakla birlikte insanları sadece sağlık alanında değil, eğitimden, ekonomiye, sosyal ilişkilerden aile kurumuna hemen hemen yaşamın her alanında etkilemiştir. Covid-19 pandemisinin ortaya çıktığı andan itibaren bu konuyla ilgili çalışmaların eş zamanlı olarak artarak devam ettiği gözlemlenmiştir. Buna rağmen koronavirüs ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla pandeminin tıbbi, ekonomik ve psikolojik boyutuna odaklandığı ve bu yüzden pandeminin sosyolojik boyutunun ihmal edildiği görülmektedir. Covid-19 pandemisinin çıktığı ilk aylardan itibaren virüsün tıbbi boyutu ele alınırken öncelikli konu bir tedavi yöntemi geliştirmek ve aşı gibi korunma yolları bulmak olmuştur. İşin sağlık boyutuna odaklanıldığı için aynı ilgi henüz pandeminin toplumsal/sosyolojik boyutuna gösterilmemiş veya gösterilse de yetersiz kalmıştır.

Covid-19 pandemisi kağıt üstünde herkes için eşit derecede tehlikeli olarak görünse de aslında her şeyin sınıfsal olduğunu ve toplumda var olan eşitsizliklere göre insanların virüsten etkilenme biçiminde farklılıklar olduğunu göstermektedir. Koronavirüs hastalığının küresel bir pandemi haline gelmesiyle birlikte dünya genelinde birçok ülke; ülkeye giriş çıkışların engellenmesi, ulaşım faaliyetlerinin azaltılması, okulların tatil edilmesi, çalışanlar için home office çalışmanın başlatılması, belirli dönemlerde sokağa çıkma yasaklarının uygulanması, salgının yayılımını hızlandırabilecek işyerlerinin kapatılması, online uygulamaların başlaması ve dezenfekte çalışmaları gibi benzer önlemler almayı tercih etmişlerdir (Oran, 2020, s. 563). Ancak alınan bu tedbirlere toplumun her kesiminin aynı ölçüde uyamadığı görülmektedir. Toplumsal tabakalaşmanın üstünde yer alan, yüksek-vasıflı ve yüksek ücret alan

çalışanların bulunduğu sektörler genellikle, uzaktan çalışmaya uygundur. Bu nedenle, pandemi sırasında, bu sektörlerde çalışan beyaz yakalı profesyoneller kendilerini evden çalışma düzenine kolayca adapte ederek, Covid-19 pandemisi tedbirleri kapsamında kendilerini daha güvenli ortamlarda tutarak işlerini yapabilmışlerdir. Ancak, bu durum alt sosyoekonomik sınıflar için pek geçerli değildir. Gıda, market, perakende ticaret, imalat işleri gibi sektörlerde işçilerin uzaktan çalışma gibi bir şansı olmamakta ve fiziksel olarak işyerlerinde bulunmak zorundadırlar. Aynı zamanda bu sektörlerde çalışan işçiler genellikle işgücü güvenliği olmayan, düşük vasıflı ve düşük ücret karşılığı çalışmaktadır. (Bozkurt ve Sayın, 2020, s.207). Düşük vasıflı ve düşük ücretli çalışan bireyler, herhangi bir salgın sırasında çalışmaya devam etmek ya da işten çıkarılmak arasında bir tercih yapmak durumunda kalırlar (Quinn ve Kumar, 2014; s. 266). Covid-19 pandemisi sürecinde de düşük gelirli işçiler bu tercih meselesinde genellikle işe gitmeye devam etmek ve bunu yapabilmek için dışarı çıkmak zorunda kalırken, sosyoekonomik olarak daha üst sınıflara mensup olan insanlar salgın sürecinde evlerinde daha çok kalabilmeyi başaramışlerdir. Bu durumun sonucu olarak mevcut ekonomik eşitsizliklerden dolayı düşük gelirli sosyoekonomik gruplarda yer alan bireylerin salgın ve hastalıkların olumsuz etkilerine daha fazla maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Sparke ve Angelov, 2020; Harvey, 2020). Bu nedenle, sosyoekonomik alt sınıfların yaşadığı bölgelerde koronavirüs vaka sayıları daha yüksek olmaktadır (Bozkurt ve Sayın, 2020, s.207).

Covid-19 pandemisi sırasında İstanbul'da birbirine komşu olan iki semt (Ataköy ve Şirinevler) ve o iki semtteki aktif koronavirüs vakalarının yoğunluğunu Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan Hayat Eve Sığar uygulamasından görüntüleyebiliyordu.

Görsel 1. Hayat Eve Sığar Uygulaması Görüntüsü (Çıtak, 2020)

Görüntüden de anlaşılacağı üzere birbirine sınır komşusu olan iki semt arasındaki koronavirüs pozitif tanılı hasta sayısı ve hasta yoğunluğu arasında devasa bir fark bulunmaktadır. Düşük gelirli ve kalabalık aile gruplarının bulunduğu, sık yerleşim yapılı olan ve genellikle insanların emek sermayelerinden başka sermayesinin olmadığı bir semt olan Şirinevler koronavirüs açısından “yüksek riskli bölge” olarak belirtilirken; orta ve yüksek gelirli kişilerin yaşadığı, geniş ve ferah sitelerin bulunduğu Ataköy semti ise koronavirüs açısından “düşük riskli bölge” olarak nitelendirilmektedir. Bu durumun sadece İstanbul’a özgü olmadığı, meselenin sınıfsal olduğu, yapılan başka çalışmalar incelendiği daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. ABD’de yapılan bir çalışma yetişkinlerin yaklaşık üçte ikisinin Covid-19 semptomları gösterse bile yaklaşık 10 bin dolarlık tedavi masrafından çekindikleri için tanı ve tedavi hizmetlerinden faydalanmak üzere hastanelere başvurmadığını ortaya koymaktadır (Çıtak, 2020, s.445-446).

“... New York’un en zengin ilçesi olan Manhattan’ın mahallerine indiğimizde ise durumun daha vahim olduğu görülmektedir. New York City Sağlık Departmanı’nın her hafta yenilediği sonuçlara göre Mart-Eylül ayları arasında Manhattan’ın en fakir mahallerinden biri olan East Harlem’de (aylık ortalama gelir 34 bin dolar) 100 bin kişi başına COVID-19 nedeni ölüm oranı en zengin mahallesi olan Murray Hill’e (aylık ortalama gelir 117 bin dolar) göre sekiz kat fazladır (395’e karşılık 49) (NYCH, 2020). Birbirine komşu olan bu iki mahallenin merkezleri arasındaki uzaklık sadece 5 kilometre iken COVID-19 nedeni ölüm arasında oluşan 8 katlık bu farkın tek sebebi vardır: Sınıfsal Eşitsizlik.” (Çıtak, 2020, s.448).

Covid-19 pandemisinden etkilenme düzeyinin sınıflara göre farklılaşması üzerine çalışma yapan Gönç Şavran ve Suğur’un belirttiği üzere, cinsiyete, sınıfa ve etnik kökene göre ayrılan farklı toplumsal kesimlerin bir arada yaşadığı; yaşlılık, engellilik vb. dezavantajlı olguların görüldüğü toplumlarda, Covid-19 pandemisinin herkes için aynı derecede etki ve sonuçları olduğunu öne sürmek oldukça zordur. Çeşitli dezavantajlara sahip kişilerin hastalığa yakalanma ihtimalleri orantısız bir şekilde artarken dengeli beslenememe ve sağlık hizmetlerine erişim gibi problemler de yaşamışlardır. Hastalığın yayılmasını engellemek için uygulanan karantinalarda, sokağa çıkma yasaklarında, ekonomik anlamda daha kısıtlı kaynaklara sahip olan bireyler dışarı çıkmak ve çalışmak zorunda kalmakta ve bunun olması pandemi kapsamında kapanma dönemlerinin herkes için güvenli olmadığını göstermektedir. Burada yazarların belirtmek istediği nokta, toplumsal tabakalaşmada hiyerarşinin alt sıralarında yer alan bireyler için pandeminin sonuçlarının daha olumsuz olduğudur (Gönç Şavran ve Suğur, 2021, s.1-2). Birleşmiş

Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'nın yayınladığı Everyone Included: The Social Impact of COVID-19 başlıklı yazıda eğer Covid-19 pandemisi sürecinde doğru politikalar uygulanmazsa, pandeminin yarattığı sosyal krizin, orta ve uzun vadede eşitsizliği, dışlanmayı, ayrımcılığı artıracakı belirtilmektedir. Dolayısıyla, pandeminin ilk günlerinden itibaren ortaya çıkan herkesin virüs karşısında eşit olduğu iddiası, hastalığa karşı tedbir alabilme imkânları, zorunlulukları, gelir durumu ve hastalık esnasında tedavi olanakları gibi açılardan bakıldığında geçerli bir iddia olmanın dışına çıkmıştır. Bu da toplumda eşitsizliklerin yeniden fark edilir olmasına neden olmuştur (Yılmaz Gökalp, 2021, s.63).

Sonuç olarak; Covid-19 pandemisi alanında yapılan çalışmaların daha çok tıp, ekonomi ve psikoloji alanında yoğunlaştığı görülürken, pandeminin sosyolojik/toplumsal boyutu ihmal edildiği görülmektedir. Pandemi sürecinin sosyoekonomik olarak alt tabakada yer alan insanların, toplumsal yaşamda karşı karşıya kaldıkları mevcut toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada böylesi ani ve küresel bir değişim sürecinin toplumda yer alan dezavantajlı grupları nasıl etkilediği sorusu sorularak bu grupların deneyimlerini ve maruz kaldığı eşitsizliklerin boyutunu tespit etmek hedeflenmiştir. Bununla birlikte bu araştırmada tespit edilen bu eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikalar yaratmak ve söz konusu grupların hayatlarını kolaylaştırmak açısından bu araştırmanın sonuçları önem arz etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde konuya genel bir giriş yapıldıktan sonra araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları ve sınırlılıkları açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise tabakalaşma, toplumsal eşitsizlikler ve sınıf yapısı ele alınmıştır. Toplumsal eşitsizlik başlığı altında toplumsal eşitsizliğin nedenleri ve tarihsel süreçte nasıl algılandığı ile eşitsizliğin günümüzdeki yansımalarına değinilmiştir. Buna değinilirken çatışmacı yaklaşım ve yapısal işlevselci yaklaşımın konuyu ele alış biçimleri yansıtılmıştır. Devamında ise toplumsal tabakalaşmanın özellikleri ve sebeplerinin ne olduğu ile toplumsal tabakalaşma tiplerinden bahsedilmiştir. Bölümün sonuna doğru ise günümüzde en genel geçer kabul edilen sınıf tipi tabakalaşma ele alınırken bu alandaki düşünceleriyle en önemli kuramcılarının başında gelen Marx ve Weber'in yaklaşımlarına yer verilmiştir.

Çalışmada bulaşıcı bir hastalık olan Covid-19 pandemisi ve onun etkileri ele alındığı için çalışmanın üçüncü bölümünde bulaşıcı hastalığın ne olduğu, tarihteki önemli

bulaşıcı hastalıklar ve meydana gelen önemli pandemiler ile onların sosyal, psikolojik, siyasi ve ekonomik etkilerine değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde Covid-19 pandemisi yarattığı etkiler açısından detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte yaşanmakta olan bu pandeminin günümüz enformasyon çağında meydana getirdiği etkiler ile sosyal yapıya etkileri ele alınmış ve böylece geçmişteki pandemiler ve onların etkileri arasında bir bağ kurulmaya veya onlardan farklı yönlerinin keşfedilmesine çalışılmıştır. Özellikle 21. yüzyıldaki en önemli pandemi olması sebebiyle dijitalleşme alanındaki etkileri üzerinde inceleme yapılırken sosyal yapıdaki çeşitli kurumların bu pandemiden etkilenme düzeyi ve biçimleri de araştırılmıştır.

Dördüncü bölümle birlikte yöntem kısmına geçilmiştir. Bu bölümde; araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama tekniği ve aracı ile verilerin analizi ve yorumlanması kısımları yer almaktadır. Bu alt bölümlerden araştırmanın modeli kısmında, bu araştırmada neden nitel bir araştırma yönteminin kullanıldığı, nitel araştırmanın ne olduğu ve özelliklerine yer verilmiştir. Çalışma grubu kısmında ise araştırmaya katılan katılımcıların kimlerden oluştuğu, hangi standartlara göre sosyoekonomik sınıfların belirlediği gibi çalışma grubuna ait özellikler açıklanmıştır. Bunu takiben ilgili çalışma grubuyla hangi veri toplama yöntemi kullanılarak görüşüldüğü ve bu veri toplama tekniğinin neden tercih edildiğine yer verilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise verilerin analizinin ve yorumlanmasının kodlama tekniği ile yapıldığı belirtilmiş ve içerik analizinde nelere dikkat edildiğine değinilmiştir.

Araştırmanın teorik aşaması ve verilerin elde edilmesi ile analiz aşaması anlatıldıktan sonra yapılan derinlemesine görüşmeler esnasında elde edilen verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasıyla elde edilen bulgular bölümüne geçilmiştir. Bulgular bölümünde ise çalışmayla ilgili üst temalar belirlenirken bu temaların derinlemesine analiz edilmesine yardımcı olan çeşitli alt temalar belirlenmiştir. Her alt tema ve üst temada araştırmanın verileri analiz edilerek görüşmeler kapsamında elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan ‘‘Sonuç’’ bölümünde çalışmayla ilgili elde edilen bulgularla ilgili genel bir detaylı analiz yapılmıştır. Yapılan bu analiz sonucunda pandemi döneminde bireylerin gündelik yaşam pratikleri ve deneyimlerinin sınıf konumlarına göre nasıl farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bölümde çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle sonuç ve öneriler tartışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Çalışmada pandemi döneminde uygulamaya koyulan tedbirlerin ve bu tedbirlerin uygulanması sırasında pandeminin ortaya çıkardığı sonuçların bireylerin dahil oldukları sosyoekonomik sınıfa göre farklılaşma biçimleri sorunsallaştırılmıştır. Pandeminin yoğun yaşandığı ve herhangi bir tedavi yönteminin geliştirilemediği 2020 yılının bahar aylarında hemen hemen dünyanın her yerinde kısıtlamalara gidilirken bu kısıtlamaların uygulanma biçimleri arasında toplumsal tabakalar arasında farklılıklar ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Karantina uygulamaları kapsamında yapılan ‘‘evde kal’’ çağrılarında herkesin aynı düzeyde evde kalamaması bu dönemdeki toplumsal eşitsizliklerin boyutlarını gözler önüne sererken mevcut toplumsal eşitsizliklerin pandemi ile birlikte daha da genişlediğini göstermektedir. Dünya genelinde şuana kadar 500 milyon insan Covid-19 hastalığına yakalanırken bu insanların yaklaşık 6,2 milyonunun yaşamlarını kaybettiği bilinmektedir (World Health Organization, 2022.). Bununla birlikte düşük gelirli sosyoekonomik sınıfta yer alan insanların yüksek gelirli sosyoekonomik sınıflarda yer alan insanlara göre daha yüksek oranda koronavirüs hastalığına yakalandığı ve bu hastalıktan dolayı daha fazla can kaybı yaşandığı birçok çalışmada saptanmıştır (Çıtak, 2020, s441). Bu bağlamda araştırmanın temel problemi Covid-19 pandemisinin var olan toplumsal eşitsizlikleri olumsuz yönde etkilemesidir. Aynı zamanda bu araştırma ile farklı toplumsal sınıflarda yer alan insanların pandemiden etkilenme düzeylerinin farklılaşma düzeyleri sorunsallaştırılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Covid-19 pandemisinin toplumsal eşitsizliklere etkisini kendisine konu edinen bu araştırma farklı sosyoekonomik sınıflara mensup bireylerin pandemi döneminden nasıl etkilendiklerini ve pandeminin zaten var olan toplumsal eşitsizlikleri nasıl etkilediğini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma; pandemi dönemindeki gündelik yaşam deneyimlerinden yola çıkarak, pandemiyle birlikte hayatımıza giren yeni normalin ve bu dönemde uygulamaya geçirilen politikaların ve önlemlerin bireyler tarafından nasıl algılandığını ve ne düzeyde uygulandığı, bu süreçte karşılaşılan dezavantajların ve fırsatların Eskişehir’de yaşayan farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olan bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğini keşfetmeyi hedeflemektedir. Bireyin hangi toplumsal sınıf konumuna dahil olduğu ve sahip olduğu yaşam olanakları, Covid-19 pandemisinden etkilenme biçimini etkileyen bir faktördür. Yapılan bu araştırma, pandeminin farklı

sosyoekonomik sınıflar tarafından nasıl deneyimlendiğini ve pandeminin var olan eşitsizlikleri nasıl etkilediğini keşfetmemizde bize yardımcı olacaktır.

Açımlayıcı nitel yöntemle yürütülecek bu araştırmanın amacı, farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olan bireylerle derinlemesine mülakatlar yaparak bireylerin Covid-19 pandemisi döneminde gündelik yaşam pratiklerini öğrenerek bu pratiklerle toplumsal tabakalaşma arasında sınıfsal bir ilişki kurulup kurulamayacağını, kurulabilir ise söz konusu ilişkinin niteliğini açığa çıkarmaktır. Araştırmanın hipotezleri bireylerin mensup oldukları toplumsal sınıfların özellikleri ile Covid-19 pandemisinden etkilenme biçimleri arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin boyutunu ve Covid-19 pandemisinin toplumsal sınıflar arasında var olan eşitsizliklere ne şekilde etki ettiğini ortaya çıkarmak üzerine oluşturulmuştur. Araştırma sırasında gerçekleştirilecek olan derinlemesine mülakatlar ile pandemi döneminde tecrübe edinilen yaşam pratikleri aktörlerin gözünden anlatılmaya çalışılacaktır. Bu şekilde araştırma insanların pandemi dönemindeki deneyimlerini keşfederek pandemi ile toplumsal eşitsizlikleri geniş bir sosyal bağlam içerisinde değerlendirmeyi ve buna yönelik bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bulaşıcı hastalıkların insanlık tarihi kadar eski olduğu bilinmekle birlikte insanlık tarihi kadar eski olan bir diğer olgu ise toplumsal eşitsizliklerdir. Marshall'a göre toplumsal eşitsizlik; toplumda var olan cinsiyet, ekonomik servet, ırk, ten rengi, sınıf, statü, tabaka, eğitim durumu gibi farklılıklar düzleminde kendini gösteren eşit olmama durumudur (Marshall, 1999, s.210). Aynı zamanda toplumsal eşitsizlik, bu durum içinde bulunan farklı bireylere eşit olmayan ödül ya da fırsatlar sunmayı açıklayan kavram olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz Gökalp, 2021, s.65). Koronavirüs küresel çapta bir sağlık sorunu olmakla birlikte sadece sağlık alanında değil hemen hemen yaşamın her alanında insanları etkilemiştir. Covid-19 pandemisinin ortaya çıktığı andan itibaren bu konuyla ilgili çalışmaların eş zamanlı olarak artarak devam ettiği gözlemlenmiştir. Buna rağmen koronavirüs ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla pandeminin tıbbi, ekonomik ve psikolojik boyutuna odaklandığı ve bu yüzden pandeminin sosyolojik/toplumsal boyutunun ihmal edildiği görülmektedir.

Bu çalışma ile pandemi döneminde yaşananların toplumsal eşitsizlikler açısından etkilerinin neler olduğu ile ilgili sorular sorularak pandeminin göz ardı edilen toplumsal boyutu ele alınacaktır. Bu açıdan öncelikle bu araştırmanın, pandeminin ihmal edilmiş olan toplumsal boyutuna odaklanması sebebiyle sosyoloji literatürüne önemli bir katkıda bulunması hedeflenmektedir. Araştırma yeri olarak belirlenen Eskişehir'in sahip olduğu kültürel ve sosyoekonomik çeşitliliğin araştırmaya derinlik katacağı düşünülmektedir. Pandemi sürecinin sosyoekonomik olarak alt toplumsal tabakada yer alan insanların, gündelik yaşamda karşı karşıya kaldıkları mevcut toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle böylesi ani ve küresel bir değişim sürecinin toplumda yer alan dezavantajlı grupları nasıl etkilediği sorusu sorularak bu grupların deneyimleri, maruz kaldığı eşitsizliklerin boyutu ve bu eşitsizliklerin ne yönde değiştiği tespit edilecektir. Bununla birlikte bu araştırma ile ortaya çıkacak sonuçlardan hareketle mevcut eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikaların yaratılması ve söz konusu grupların hayatlarının kolaylaştırılmasına yol gösterici olabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Ayrıca bu çalışma toplumsal bir olguyu bilimsel bir bakış açısıyla ele alarak bir yüksek lisans eğitiminin tamamlanmasına sağlayacağı katkının yanı sıra bu süreçte elde edilen bilgi birikimi ve bulgular kullanılarak akademik yayın olanağı yaratması açısından önemli potansiyele sahiptir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve Covid-19 olarak adlandırılan yeni tip koronavirüs ortaya çıktığı andan itibaren büyük bir hızla yayılarak kısa bir süre içerisinde dünyanın dört bir yanında görülmeye başlanmış ve Dünya Sağlık Örgütü bu salgını 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan etmiştir. Yaklaşık iki yıldır tüm insanlığın gündeminde olan Covid-19 pandemisi başta sağlık olmak üzere birçok açıdan insanların hayatını etkilemiştir. Hemen hemen topluluk içinde yaşayan herkesin pandemiden bir şekilde etkilendiği varsayılmakla birlikte bu araştırmada pandemiden herkesin aynı derecede etkilenmediği ve etkilenme biçiminin bireyin bulunduğu toplumsal sınıf konumuna göre değiştiği varsayılmaktadır. Literatürdeki pek çok araştırmaya bakıldığında görüldüğü üzere toplumsal sınıf yapısına dayalı olarak pandemiden etkilenme biçimleri arasında farklılıklar görülmektedir. Bu araştırma farklı toplumsal sınıfların Covid-19 pandemisinden nasıl etkilendiğini ve pandeminin zaten var olan toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkisini keşfetmeyi

hedeflemektedir. Bu kapsamda farklı toplumsal sınıflara mensup olan yetişkin bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada aynı zamanda katılımcıların kendilerine sorulan soruları içtenlikle yanıtladıkları ve verilen cevapların gerçeği yansıttığı varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup bu bağlamda alt, orta ve üst toplumsal sınıfların her birinden 10'ar kişi olmak üzere toplamda 30 katılımcıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin gerçekleştirilmesi sırasında Covid-19 pandemisinin etkisinin devam etmesi sebebiyle sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle pandeminin etkisini sürdürmesi ve yeni varyantlar çıkması sebebiyle saha çalışması sırasında görüşmelerin tamamının yüz yüze gerçekleştirilememesi araştırma açısından bir sınırlılık yaratmıştır. Görüşmelerin bir kısmı yüz yüze yapılabilmişken bazı durumlarda pandemiden kaynaklı sebeplerden ötürü bireylerle online olarak görüşme gerçekleştirilme ihtiyacı doğmuştur. Bu yüzden araştırmacı online olarak yapılan görüşmeler sırasında bireylerin içinde bulundukları ortamı gözlemleme fırsatı bulamamıştır. Bu durum aynı zamanda araştırmacının daha az sayıda katılımcıya erişmesine sebep olmuştur. Pandemi sebebiyle yüz yüze gerçekleştirilemeyen görüşmeler Zoom ve Whatsapp gibi online görüşme uygulamaları üzerinden gerçekleştirilmiş olup bu durum araştırmanın bir başka sınırlılığı meydana getirmiştir. Online görüşmeler sırasında internet bağlantılarından veya bireylerin içinde bulunduğu ortamdan kaynaklı olarak ses kalitesinde zaman zaman kopmalar vb. aksaklıklar yaşansa da sorunsuz bir şekilde bütün görüşmeler tamamlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, görüşme aracında yer alan sorular ve katılımcıların bu sorulara verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

2. TABAKALAŞMA VE SINIF YAPISI

Tabakalaşma, toplumsal yapı içinde var olan sosyolojik bir olgudur. Her toplumda ortaya çıkış ve uygulama pratikleri farklı olsa da bir tabakalaşma sistemi mevcuttur. Bunun olmasının sebebi ise sosyoekonomik açıdan toplumda birbirinden farklı pek çok grup olması ve bu gruplar aracılığıyla toplumdaki güç ve refahın eşitsiz bir şekilde bölünmesidir. Bu durumdan dolayı toplumdaki bireyler birbirinden farklı ve eşit olmayan konumlara sahiptir. Mevcut farklılıklar sosyal tabakalaşma olarak belirtilirken aynı dezavantajları ve avantajları yaşayan bireylerden meydana gelen gruplara ise sosyal

tabaka denilmektedir (Sunar, 2018, s.9). Kısacası toplumsal tabakalaşma, toplumsal gruplar arasında ortaya çıkan yapısal eşitsizliklerin üretim süreci olarak tanımlanabilir. Parsons'a göre toplumsal tabakalaşma; toplumsal sistemi meydana getiren ve toplumsal olarak bireyler arasında eşitsiz konumların ortaya çıkmasına sebep olan bir fark sıralanmasıdır (Parsons, 2010, s.388). Sınıf ise aslında daha özel bir tabakalaşma türüdür. İçinde bulunduğumuz modern kapitalist toplumda tabakalaşma daha çok sosyoekonomik farklılıklar temelinde şekillenmektedir. Buna bağlı olarak ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizliklerden kaynaklanan farklılıklardan dolayı ortaya çıkan gruplar arasındaki hiyerarşik katmanlaşmalar birer sınıftır (Sunar, 2018, s.17).

2.1. Toplumsal Eşitsizliğin Sosyolojisi

Eşitsizlik, insanlık tarihi kadar eski bir konu olmakla birlikte bu konu yüzyıllardır temel bir toplumsal olgu olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda günümüzde de varlığını sürdürmeye devam ediyor. Eşitsizliği ve sebeplerini farklı disiplinler farklı açılardan ele alırken sosyoloji eşitsizliklerin toplumsal sonuçlarının açıklanmasıyla ilgilenir. Bunun yanı sıra sosyoloji eşitsizliğin bireysel boyutundan çok toplumsal boyutuyla ilgilenirken toplumsal yapıdan dolayı kaynaklanan eşitsizlikleri çözümlemeye çalışır. Turner'e göre eşitsizlik; toplumdaki grupları, tabakaları ve sınıfları niteleyen ilişkiler dizisidir. Turner'e göre bireylerin eşitsizliği bireylerin toplumsal yapıdaki konumlarının bir sonucudur (Turner, 1997, s.58). Bu tanımdan da hareketle sosyolojik açıdan eşitsizlik aslında doğal olarak var olan bir şey değil, bunun aksine toplumsal yapıların ve uygulanan politikaların ürettiği bir çıktıdır. Rousseau'ya göre de toplumsal eşitsizlikler doğal/fiziki eşitsizlik ve siyasi/ahlaki eşitsizlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Turner'e benzer biçim de Rousseau da çalışmalarında doğal eşitsizliklerden ziyade siyasi/ahlaki eşitsizlikleri konu edinmiştir. Doğal olmayan bu eşitsizlikler insanlar arasındaki ilişkiler sonucunda meydana gelmektedir. Hali hazırda var olan toplumsal eşitsizlikler insanlar arasındaki güç ve servet farklılığından kaynaklandığı gibi yine bu farkın artmasına da sebep olmaktadır (Rousseau, 1998, s.49). Marshall'a göre ise toplumsal eşitsizlik; toplumda var olan cinsiyet, ekonomik servet, ırk, ten rengi, sınıf, statü, tabaka, eğitim durumu gibi farklılıklar düzleminde kendini gösteren eşit olmama durumudur (Marshall, 1999, s.210).

Eşitsizliğe neden olan pek çok şey belirtilmekle birlikte bunların en önemlileri arasında servet ve gelir eşitsizliği bulunmaktadır. 2022 Dünya Eşitsizlik Raporu verilerine göre; küresel nüfusun en yoksul %50'sinin elinde toplam servetin sadece %2'si

bulunurken, küresel nüfusun en zengin %10'unun elinde ise toplam servetin %76'sı bulunmaktadır. Yine bu rapora göre ülkelerdeki en yoksul %50'lik kesim ile en zengin %10'luk kesimde yer alan bireylerin ortalama gelirleri arasındaki fark son 20 yılda 8,5 kattan 15 kata çıkmış durumda. Çağdaş küresel eşitsizliklere bakıldığında ise neredeyse yirminci yüzyılın başlarındaki batı emperyalizminin zirvede olduğu döneme eşdeğer bir dönem yaşandığı görülmektedir (Küresel Eşitsizlik Raporu, 2022). Toplumsal eşitsizliğin ekonomik boyutunda durum böyleyken toplumsal eşitsizliği oluşturan önemli etkenlerden diğerleri ise güç ve statüdür. Her ne kadar güç, iktisadi olanaklarla doğru orantılı olsa da parti ve statü grupları da gücün dağılımına etki etmektedir. Statü ise toplumda yapılan iş ve prestij karşılığında, yaşam tarzının da etkisiyle belirlenmektedir.

Toplumsal eşitsizlik; sosyolojik olarak genellikle güç, sınıf ve statüye göre tanımlanırken eşitsizliklerin nedenleri ve sonuçları toplumbilimciler tarafından birçok farklı açıdan ele alınmıştır. Bu bağlamda toplumsal eşitsizliklerle ilgilenen iki temel sosyolojik yaklaşım; çatışmacı ve yapısal işlevselci yaklaşımlar olmak üzere ele alınabilir. Yaklaşımların her birinin toplumsal eşitsizlikleri değerlendiriş şekilleri farklılaşmaktadır. Örneğin; Marksist bakış açısına sahip sosyologlar sosyal eşitsizliklere olumsuz bir şekilde yaklaşırken, işlevselci geleneğe bağlı olan sosyologlar ise toplumdaki eşitsizliklerin toplumsal işleyişinde gerekli olduğunu ve farklı toplumsal tabakaların bu işlevin yerine getirilmesinde önemli bir rol oynadığı anlayışına sahiptirler (Dönmezer, 1990, s.307-308).

Çatışmacı yaklaşım; toplumsal yapıyı eşitsizliklerle dolu, çatışmaları ve değişimi meydana getiren bir yapı olarak görmektedir. Bu yaklaşımı benimseyerek çalışmalarını yapan sosyologlar toplumdaki servet, güç ve iktidarın adaletsiz dağılımı üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bu kapsamda zengin ile fakir, güçlü ile güçsüz, erkek ile kadının ilişkisi gibi baskın ve dezavantajlı iki grup arasındaki çatışmalarla ilgilenmektedirler (Önür, 2013, s.9). Bu bağlamda baskın olan grup kendi ayrıcalıklarını korumaya çalışırken dezavantajlı grupta bulunanlar ise daha fazlasını elde etmeye çalışmaktadır. Çatışmacı yaklaşım toplumdaki eşitsizliklerin artmasının toplumdaki gruplar arasındaki çıkar çatışmalarını artırdığı görüşüne sahiptir. Buna göre toplumdaki servete ve güce daha az sahip olan dezavantajlı grup çıkarlarının farkına varınca kaynakların eşitsiz dağılımını sorgulamaya başlar ve bu grup içinde bulunduğu durumu sorguladıkça egemen gruba karşı örgütlenme ve çatışma başlatma eğiliminde olur. Egemen grup ile dezavantajlı grup

arasındaki kutuplaşmalar zamanlar artar, kutuplaşma arttıkça bu iki grup arasında meydana gelecek olan çatışmanın şiddeti de artar. Çatışmanın şiddetinin artması ise toplumdaki kıt kaynakların yeniden dağıtımına ve yapısal değişimlere zemin hazırlar (Turner ve diğerleri, 2010, s.188-189). Çatışmacı yaklaşıma göre toplumsal yapının sebep olduğu eşitsizlikler, çatışmayı başlatarak toplumsal değişime ve dönüşüme sebep olmaktadır.

Toplumsal eşitsizliklerle ilgilenen bir diğer sosyolojik yaklaşım ise yapısal işlevselci yaklaşımdır. Geleneksel sosyolojide toplumsal eşitsizlik konusu genellikle yapısal işlevselci tabakalaşma kuramı çerçevesinde analiz edilerek incelenmektedir. Bu bağlamda yapısal işlevselci kuramın toplumsal yapıyı nasıl tanımladığını belirtmek gerekmektedir. Yapısal işlevselci kurama göre toplumsal yapı, farklı toplumsal ilişkilerin var olması sonucunda insanlar arasındaki rol ilişkileri ve bağlı oldukları gruplara göre ortaya çıkar (Özügür, 2011, s.6). Yapısal işlevselci sosyolojinin önemli isimleri arasında yer alan Kingsley Davis ve Wilbert Moore 1960'lı yıllarda sosyal tabakalaşmayla ilgili çalışmalarıyla bu alana yeni bir soluk getirmiştir. Davis ve Moore göre tabakalaşma ve eşitsizlik evrenseldir. Toplumdaki eşitsizlikler ve tabakalaşma zaman olarak da insanların toplu olarak yaşamaya başladığı ilk andan itibaren var olmuş ve var olmaya da devam edecektir. Davis ve Moore'un bir diğer görüşüne göre ise eşitsizlikler ve tabakalaşma yapısal ve sistemseldir. Buna göre her toplum kendi varlığını sürdürmek için önemli ve kilit rolleri yerine getirecek bireylere ihtiyaç duymaktadır. Ancak toplumda bu görevleri yerine getirecek bilgi birikimi ve zekaya sahip kişi sayısı sınırlıdır, bu yüzden bu kişilerin zorlu ve özverili bir eğitimden geçerek kilit roller için hazır olması gerekmektedir. Bu süreçte bireylerin özverili ve zorlu eğitsel süreçleri başarıyla tamamlaması için ödül ve hakların onlara vaad edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla toplumlar bu süreçte hiyerarşik bir tabakalaşma meydana getirmiş olur. Bu kuram incelendiğinde kuramın öncelikle bir mesleki hiyerarşi kuramı olduğu görülmektedir. Ayrıca bireylerden kilit rollerdeki işleri yerine getirmesi için zorunlu özverinin talep edilebilmesi için bu kişilere hatırı sayılır derecede ayrıcalık ve ödül verilmesi sistemsel olarak bir ihtiyaçtır (Cullen ve Novick, 1979, s.1424-1425). Bu da kuramın bir toplumsal güdüleme kuramı olduğunu göstermektedir. İşlevselci tabakalaşma yaklaşımının gelişiminde önemli katkıları bulunan Moore ve Davis'e göre tabakalaşma tiplerini keşfetmekte temel bazı ölçütler bulunmaktadır. Buna göre, uzmanlaşma düzeyi; belirli işlevler kesin olarak birbirinden ayrılmadığı için bu tarz

toplumlarda tabakalaşma sistemi daha basittir. Uzmanlaşma düzeyi güç ve prestij derecelerinin dağılımını etkiler. İşlevsel vurgunun doğası; sistemde vurgulanan işlev, toplumun ana ögesini belirlemektedir. Vurgulanan temel işlev merkeze alınarak sosyal hayat etkilenir. Örneğin; kast sistemindeki dini etki toplumun temel ögesidir. Haksız farklılıkların büyüklüğü; tabakalaşmanın durumunu sistem içindeki konumlar arasındaki mesafe belirler. Buna göre aynı toplumun farklı parçaları arasında önemli farklılıklar görülebilmektedir. Fırsat eşitliği derecesi; içinde bulunulan sosyal konumu değiştirebilme açısından toplum, bireylere sağladığı imkanlara göre hareketli ve hareketsiz olarak değerlendirilebilmektedir. Sınıf dayanışması derecesi ise tabakalaşma sistemi içindeki sınıflar kendi örgütlü veya örgütsüz dayanışma mekanizmalarına sahiptir. Sınıf dayanışmasının derecesi arttıkça örgütlü dayanışma düzeyinin de artması beklenir (Davis ve Moore, 1945, s.248-249).

Toplumsal yapı içerisinde ise hem dikey hem de yatay farklılaşmalar söz konusudur. Yatay farklılaşma aynı düzlemde bulunan bireylerin farklı seçimlerinden meydana gelmektedir. Dikey farklılaşma ise toplumsal konum farklılaşması ve toplumsal statü gibi bireylerin dışında gelişen durumların sonucunda ortaya çıkmaktadır ve eşitsizliklerin varlığına bir işarettir. Aynı sektörde çalışan sağlık işçisi ile hemşire arasındaki ve hemşire ile doktor arasındaki farklılaşma buna örnek olarak verilebilir. Bu durumda alt ve üst derecedeki statü grupları arasındaki fark ne kadar fazlaysa eşitsizlik de o kadar fazladır. Dolayısıyla dikey farklılaşmanın artması toplum için bir olumsuzluk göstergesidir.

2.2. Toplumsal Tabakalaşma

Temelleri ve biçimleri farklı olsa da toplumsal tabakalaşmanın insanların toplu olarak yaşamaya başladığı ilk andan itibaren var olduğu tahmin edilmektedir. Tarih boyunca çeşitli toplumların herhangi bir yerinde farklılaşma ortaya çıkarsa orada bir tabakalaşma sisteminin de ortaya çıktığı tarihsel olarak tespit edilebilirken sosyolojik olarak da böyle bir gerçeklik olduğu kabul edilmektedir. Tabakalaşma ve toplumsal sınıflar toplumsal yapılardan etkilenirken aynı zamanda bu yapıların oluşum ve değişim sürecinde de katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden tabakalaşma toplumsal yapının anlaşılmasında son derece önemli olan sosyolojik bir gerçekliktir. Tabakalaşmanın eski ve çok çeşitli bir konu olmasından dolayı toplumsal tabakalaşmaya yönelik birçok farklı değerlendirme ve yaklaşım söz konusudur. Hemen hemen her toplum tabakalaşma

sistemine ve bu tabakalaşmayla ilgili olan eşitsizlikleri anlamlandırmak için farklı değer kümelerine sahiptir. Sosyolojik olarak ise toplumsal tabakalaşma kavramıyla toplum içerisindeki gücün bölünmesine ve bireyin bu sosyal yapı içerisindeki konumlarına odaklanılmaktadır. Bireyler veya gruplar sosyal ve ekonomik farklılıklarından dolayı toplumda eşit olmayan konumlara sahiptirler. Bireyler arasındaki eşit olmayan konumlara dayalı olan bu farklılaşma ise sosyal tabakalaşma olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda aynı sosyal tabakalara mensup olan insan grupları da yaşamda da benzer avantaj ve dezavantajlara sahip olmaktadır (Sunar, 2018, s.9).

Toplumsal tabakalaşma sosyal ve ekonomik farklılıklardan meydana gelirken tabakalaşmanın en önemli boyutunu ekonomik farklılıklar oluşturmaktadır. Her ne kadar sosyal boyut önemli olsa da ekonomik boyut dolaylı olarak tabakalaşmanın sosyal boyutunu da etkilemektedir. Tabakalaşmanın ekonomik boyutu üretim araçlarının mülkiyetine sahip olma durumu ile maaşlı çalışması durumunda alınan maaşın düzeyiyle doğrudan ilgiliyken tabakalaşmanın sosyal boyutunda ise statü, makam, şöhret gibi farklılaşmalar belirleyici olmaktadır. Genel olarak toplumsal tabakalaşma ekonomik ya da sosyal farklılaşmalardan meydana gelirken somut kanıt olmayan başka türlü farklılaşmalardan da meydana gelen tabakalaşmalar bulunmaktadır. Örneğin; dini bilgiye sahip olarak veya fal büyü vb. güçlere dayalı olarak da toplumda farklılaşan bireyler ve gruplar var olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü çeşitli sosyal tabakalaşma sistemleri ortaya çıkarken farklılaşma sebepleri bazen birbirlerini etkileyerek meydana gelebilirler. Örneğin; iktisadi farklılaşmalar sosyal statü farklılaşmalarına da sebep olabilmekte ve bu farklılaşmalar ile kendi varlığını güçlendirerek sürdürebilmektedir. Hemen hemen her toplumsal tabakalaşmanın kendine has özelliği bulursa da tabakalaşmanın sadece bireyden kaynaklanmayışı aynı zamandan toplumdan kaynaklanması, nesilden nesile aktarılması ve evrensel olması tabakalaşmaların ortak temel özellikleridir.

Toplumsal tabakalaşmayı etkileyen bir diğer faktör ise toplumsal farklılıktır. Toplumsal farklılık ise bir toplumda süreç içerisinde meydana gelen uzmanlaşma seviyeleridir. Toplumsal farklılık statüler ve roller kapsamında her toplumda farklılık göstermektedir. Toplumsal yapıyı meydana getiren statüler her ne kadar farklılaşsa da kendi içinde bir hiyerarşi ile sınırlanmaktadır. Bu bakımdan toplumsal tabakalaşmayı anlamak için toplumsal farklılığı da anlamak ve dikkate almak gerekmektedir.

Toplumsal tabakalaşma, bir bölgedeki kaynakların eşitsiz dağılımı ve bunun sistematik yapısıyla ilgilenen genel bir sosyal olgudur. Sanayi öncesi toplumlarda tabakalaşmanın kökenleri genellikle doğal sebeplere bağlanırken sanayileşme sonrasında ortaya çıkan modern toplumla birlikte toplumsal tabakalaşma bireyin kendi başına elde ettiği statü kavramıyla da ilişkilendirilen bir kavram olmuştur (Kalaycıoğlu vd., 2010, s.185). Söz konusu toplumsal tabakalaşma ve sınıf yapısı olunca Marx ve Weber'in görüşleri bu konuda hala geçerliliğini korumaktadır. Marx'a göre toplumda işçilerin oluşturduğu prolestarya ve üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı olmak üzere iki ana sınıf vardır. Weber ise bu duruma daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ona göre tabakalaşmada bireyin sistem içindeki yerini sadece emek piyasasındaki sınıf konumu belirlemez, bunun yanı sıra statü durumu da belirleyen bir diğer faktördür.

2.2.1. Toplumsal Tabakalaşma Tipleri

Tabakalaşma evrensel olarak tüm toplumlarda görülürken zamana ve mekana göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu bakımdan temel olarak dört tip tabakalaşmadan söz edilebilir: kölelik, kast, zümre ve sınıf. Bu çalışmada günümüzde en genel geçer kabule dilen sınıf tipi tabakalaşma ele alınacaktır.

2.2.1.1. Sınıf Tipi Tabakalaşma

On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren sanayileşmenin küresel olarak hızla yayılması ve kapitalizmin temel iktisadi sistem olmasıyla birlikte sınıf tipi tabakalaşma ortaya çıkmış ve hala günümüzde en genel-geçer tabakalaşma türü olarak varlığını sürdürmektedir. Sınıf tipi tabakalaşma kavramı birçok toplum bilimci tarafından üzerine düşünülen ve hala güncelliğini koruyan bir kavramdır. Sosyologlar tarafından genel olarak toplumsal sınıf, bir toplumda aynı statü, gücü ve sosyoekonomik düzeyi paylaşan gruplar olarak tanımlanmaktadır. Weber'e göre ise bir sınıftan söz edilebilmesi için; bir gruptaki insanların yaşam olanaklarının nedensel olarak ortak olması, ortak olan bu nedensel unsurun kazanç sağlamak gibi ekonomik çıkarları temsil etmesi ve bu unsurun işgücü koşullarında temsil ediliyor olması gerekmektedir (Gerth ve Mills, 1996, s.269). Toplumsal sınıf sisteminin diğer toplumsal tabakalaşma türlerinden ayrılan yönleri; bu sistem içindeki sınıfların kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmamaları, hareketli sınırlara sahip olması, sınıfların genellikle ekonomik temelli olması, tabakalar arasında sosyal etkileşimin ve geçişlerin mümkün olmasıdır (Sunar, 2018, s.17). Toplumsal sınıf tipi tabakalaşmanın diğer tabakalaşma tiplerinden ayrılan özelliklerinden bir diğeri ise

herhangi bir dini veya hukuki bağlamda tanımlanmaması ve bu doğrultuda herhangi bir yükümlülük içermemesidir. Resmi olarak sınıfların bir tanımı ve karşılığı olmamakla birlikte sınıflar toplumsal sistem içerisinde bulunan yapısal eşitsizliklerden dolayı ortaya çıkmaktadır ve genellikle bu eşitsizliklerin ekonomik temelli olduğu bilinmektedir.

Temelde toplumu meydana getiren sınıflar sömürülenler ve sömürenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Marx bu temel sınıflardan üretim araçlarında elini bulunduranları burjuva olarak tanımlarken üretim araçlarını kullanarak üretimde bulunan ve emekleri sömürülen işçilerin bulunduğu sınıfı ise proleterya olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, modern kapitalist toplumda iki ana sınıf bulunmakla birlikte uygulama pratiğinde üst, orta ve alt sınıf olmak üzere üç temel sınıftan söz edilmektedir. Üretim araçlarını elinde bulunduran ve Marx'ın burjuva sınıfı olarak tanımladığı sınıf üst sınıftır. Büyük bir mal zenginliğe sahip aileler bu sınıfta yer alırken bu aileler önemli ölçüde mal varlığı ve yatırıma sahiptir. Sahibi olmadıkları üretim araçlarının yönetimi ve idaresini yapanların oluşturduğu sınıf ise orta sınıftır. Üst sınıfa kıyasla daha az servete sahiptirler, ancak bu sınıfta yer alanlar yüksek gelir ve prestije sahip işler yapmaktadırlar (İnce, 2017, s.301). Alt sınıf ise üretim araçlarına sahip olmadan emeklerini harcayarak ve üretim araçlarını kullanarak üretim yapan işçilerden oluşan, Marx'ın tanımlamasıyla proleterya, sınıfıdır. Çoğunlukla ekonomik kriterlerden hareketle oluşturulan bu sınıflandırma toplumdan topluma çeşitli farklılıklar gösterebilir. Bunun yanı sıra bu tabakalaşma tipinin bazı farklı yorumlamalarında üst-orta, alt-orta gibi sınıf ayrımları da yapılsa da genellikle sınıf tipi tabakalaşma üç aşamalı bir kategorileştirme üzerinden ele alınmaktadır.

Modern sanayi toplumu ile birlikte sınıf tipi tabakalaşma meydana gelmiş ve hala günümüzde en yaygın tabakalaşma tipi sınıfa dayalı bu tabakalaşma sistemi varlığını sürdürmektedir. Başlarda iki temel sınıf (mülk sahipleri ve işçiler) üzerinden ilerleyen sınıf tipi tabakalaşma son 50 yıl içinde enformasyon dönemi olarak adlandırılan, bilginin ve iletişim teknolojilerinin ön plana çıktığı, dönemle birlikte üçüncü bir sınıf olan orta sınıf daha önemli bir yere gelmiştir. Değişen toplum tipiyle birlikte klasik sanayi sistemi işçi ve burjuvazi ayrımının bulunduğu toplumsal yapı farklı açılardan parçalanmaya ve kendi içlerinde fraksizyonlara ayrılmaya başlamıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimle birlikte bazı toplumbilimciler de toplumsal tabakalaşmayı üçlü, beşli veya daha farklı şekillerde ifade etmişlerdir (Sunar, 2018, s.18-19). Tabakalaşmanın üçlü ayrımında; büyük mülk sahipleri üst tabakayı oluştururken, maaşlı yöneticiler, profesyoneller ve

beyaz yakalılar orta tabakayı, düşük ücret karşılığında kol gücüne dayalı emeğini satan işçiler ise alt tabakayı oluşturmaktadır.

Şekil 1. Tabakalaşmanın Beşli Ayrımı

Sanayileşmenin ilerleyen dönemlerinde gelişen teknoloji ve enformasyon ile birlikte toplumsal yapıda değişiklikler meydana gelmiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen bu değişimlerle birlikte bazı toplumbilimciler beyaz yakalı orta tabaka ile işçilerden oluşan alt tabakayı parçalayarak tabakalaşmayı beşli bir sistemde ele almışlardır. Yukarıda şekilde de tabakalaşmanın beşli ayrımı detaylı bir şekilde görülebilmektedir.

Söz konusu sınıf tipi tabakalaşma olunca sosyolojide bu alana büyük katkıları olan iki isim Marx ve Weber gelmektedir. Bölümün devam eden kısmında da bu iki önemli sosyoloğun sınıf yaklaşımı ele alınacaktır.

2.2.1.1.1. Marx'ın Sınıf Yaklaşımı

Marx'a göre; toplumların tarihi aslında sınıf mücadelelerinin tarihidir. Tarih boyunca özgür insan ile köle, feodal bey ile serf, lonca ustası ile kalfa ve daha nice ezilen ile ezenler birbirleriyle durmak bilmeden karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmaların sonunda ise ya bu iki zıt kutup birden yok olmuş ya da toplumda devrimci dönüşümler meydana gelmiştir. Yaşanılan dönüşümlerden birinin sonucunda feodal toplumun yıkılmasıyla birlikte onun yerini alan modern burjuva toplumu da sınıf karşıtlıklarını yok

edememiştir. Modern burjuva toplumunda eski sınıflar yerini yeni sınıflara bırakırken sınıflar arasında var olan eski mücadele biçimleri ortadan kaybolmaktan ziyade şekil değiştirerek yeni mücadele çeşitleri ortaya çıkmıştır (Marx ve Engels, 2020, s.49-50). On dokuzuncu yüzyılda modern burjuva toplumunun ilk dönemlerinde toplumsal yaşamı inceleyen Marx, toplumda giderek zenginleşen bir sınıf görürken diğer tarafta ise emekleri sömürülen ve günden güne yoksullaşan sanayi işçilerinin varlığını görmekteydi. Bu noktadan hareketle sınıf kuramını şekillendiren Marx'ın sınıf anlayışına göre, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar (burjuvazi) ve üretim araçlarına sahip olmayanlar (proletarya) olmak üzere iki temel sınıf vardır. Aynı zamanda bu temel iki sınıf arasındaki fark her geçen gün artmakta sınıflar arasında bir uçurum meydana gelmektedir. Bu uçurumun taraflarından biri olan kapitalistler, Marx'a göre birden bire değil, yüzyıllar süren bir süreç sonunda ortaya çıkmışlardır. Kırsal nüfusun mülksüzleştirilmesi ve bu nüfusta yer alan insanların zorla ücretli birer işçiye dönüştürülmesi bu sürecin birer parçasıdır. Bu bağlamda kapitalist burjuva sınıfı önce tarımsal alanda ortaya çıkmış, sonrasında ise sanayileşmeyle birlikte o alanda kendisine yer edinmiştir. Bu süreçte tarımsal sermayeden sanayi sermayesine geçişle birlikte üretim ilişkilerinde de büyük değişiklikler meydana gelmiştir (Başaran, 2017, s.229).

Marx'a göre toplumsal sınıfların temeli aslında sınıf çatışmasına dayanmakta olup bu çatışma tarihsel diyalektik bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda Marx'ın diyalektiğini anlamak için ekonomi kuramının temeline odaklanmak yararlı olacaktır. Marx'ın ekonomik kuramında bir şeyin değerini üretim sürecinde ona harcanan emek belirlemektedir. Harcanan emeğin karşılığı olarak işçiye ödenen miktar ise ücrettir. Bu bağlamda üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan kapitalist, işçiye ödeme yaparak üretim araçlarını kullandırmakta ve işçinin emeğini satın almaktadır. Yani aslında emek, mübadele değerine sahip olan alınıp satılabilen ekonomik bir maldır. Kapitalist, işçiden satın aldığı emeğin karşılığında ödeyeceği ücreti, işçinin sadece temel yaşam ihtiyaçlarını karşılayabileceği ve ertesi gün üretim sürecinde hizmetini sürdürebilmesi için gerekli olan "yenilenmeyi" sağlayacak asgari düzeyde yaparak kendi kârını maksimize etmeye çalışmaktadır. Kapitalist ile proletarya arasındaki emeğe karşılık ödenen ücret arasında oluşan fark, sermayenin ana kaynağı olan "artı değer" in ortaya çıkmasına sebep olur. Harcanan emeğin kapitaliste kazandırdığı ile emeğe ödenen ücret arasındaki bu fark sonuç olarak kapitaliste cebine kalır ve kapitalist bu artı değer ile sermayesini büyütür. Bu düzende işçi ile işveren arasındaki emek transferi sürecinde eşitsiz bir ilişki sonucunda

sömürü ortaya çıkmaktadır. Bu durumda işçi sınıfı ürettiği artı değeri burjuva sınıfına kaptırarak sömürülmektedir (İnce, 2017, s.306).

Burjuvazinin artı değeri bu kadar rahat sömürebilmesinin en temel sebebi üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasıdır. Buradan hareketle Marx'ın teorisinin en başında bahsedildiği gibi iki sınıf arasındaki sınıf mücadelesi ortaya çıkmıştır. Marx'a göre sınıflar arasındaki çatışma zaman içerisinde kapitalistin sermayesini daha da büyütmesi ve proletaryanın daha da fakirleşmesi ile iki sınıf arasındaki karşıtlık güçlenerek artacaktır. Bunun sonucunda ise kapitalist sistemin bir noktadan itibaren çatlaması ve devrimin gerçekleşmesi beklenmektedir. Ancak devrimin gerçekleşmesi için bazı ön koşullara ihtiyaç duyulmaktadır. Marx'ın sınıfın temeli olarak gördüğü sınıf bilincinden başlamak gerekmektedir. Ona göre sınıf bilincinin oluşması için bireyin doğrudan doğruya herhangi bir sınıfın üyesi olmasına gerek yoktur, bireyin söz konusu sınıfa özgü toplumsal hareketliliğinin içinde bulunması bunun için yeterlidir. Bu bakımdan sınıf bilinci kendisini oluşturan bireylerin sınıf çıkarlarına yönelik olarak hareket etmesine olanak tanıyan bir bilinçlilik biçimidir (Sunar, 2019, s.33). Sınıf bilincinin önemli olarak algılanmasının sebebi Marksist teoride sınıf bilinci yaratılarak evrensel devrimin gerçekleştirilmesi mümkün olarak görülmektedir. Bu nedenle eğer bir devrim isteniyorsa sınıf bilinci yaratılmalı ve işçi sınıfı örgütlenmelidir. Eğer örgütlü bir sınıf bilinci ile hareket edilirse işçi sınıfı devrimi gerçekleştirebilir ve bu devrim sonucunda sınıflar kendiliğinden ortadan kalkarak sınıfsız bir topluma ulaşılır, böylece her türlü toplumsal eşitsizliğe son verilir (Marx ve Engels, 2020, s.76)

Marx'ın görüşünün aksine şuana kadar kapitalist sistemin merkezinde yer alan burjuva ile proletarya arasında bir dönüşüm meydana gelmemiş olmakla birlikte bu iki sınıfın arasında yeni bir sınıfın ortaya çıktığı söylenebilir. Ortaya çıkan bu yeni sınıf, ne tam anlamıyla üretim araçlarına sahip olan sınıf, ne de tamamen kas gücüyle çalışan işçi sınıfının bir üyesidir. Ortaya çıkan ilk orta sınıf; esnaflar, tüccarlar ve küçük toprak sahibi çiftçiler gibi gruplardan oluşurken bu orta sınıf eski orta sınıf olarak adlandırılmıştır. Diğer taraftan ise gelişen teknoloji ve hizmet sektörüyle birlikte bu alanlardaki pozisyonlarda görev alan insanlar tarafından oluşan ve günümüz çağdaş toplumunun en geniş toplumsal sınıfı olarak görülen yeni orta sınıf ortaya çıkmıştır (İnce, 2017, s.307-308). Aslında Marx birçok eserinde küçük köylü, küçük burjuvazi gibi çeşitli ara sınıflardan bahsetmiş olsa da tam anlamıyla proletarya ile burjuvazi arasına bir orta sınıf

kavramından bahsetmemiştir. Bugün görülmektedir ki Marx'ın temel iki sınıfındaki tanımlamalara tam olarak uymayan ve ikisinin arasında yer alan yeni bir sınıf eklenmiştir.

Marx'ın öngördüğünün aksine mevcut sınıf çatışmaları dönüşüm geçirerek devrimsel bir sonuçla yok olmamış, bunun yanı sıra yeni bir sosyal sınıfın türediği farklı bir toplumsal model meydana gelmiştir. Bundan dolayı toplumsal sınıflar incelenirken her toplumun kendine özgü farklılaşması ve tarihsel evrim göz önünde bulundurulmalıdır. Marx'ın geliştirdiği sınıf yaklaşımına zaman içinde orta sınıf gibi bir ara sınıf eklense de bu teori toplumsal sınıfları üretim araçlarına sahip olmaya göre ayırması ve toplumların gelişiminin sınıfsal mücadele ile mümkün olacağını belirtmesi yönüyle halen güncelliğini korumaktadır.

2.2.1.1.2. Weber'in Sınıf Anlayışı ve Statü Grupları

Weber'in sınıf anlayışına gelmeden önce uyguladığı sosyolojik yöntemin ne olduğunu bilmek, onun sınıf yaklaşımını anlamamızda yardımcı olacaktır. Weber'in tercih ettiği sosyolojik yöntemin merkezinde olasılığa dayalı çoklu nedensellik bulunmaktadır. Marx'ın benimsemiş olduğu tek yönlü materyalist anlayışın aksine Weber insanların eylemlerine yükledikleri öznel anlamlar ile objektif ve sübjektif koşulları bir arada değerlendirerek sosyolojik açıklamayı ortaya koymaya çalışmıştır. Marx sınıf ilişkilerini açıklarken tek boyutlu bir toplumsal tabakalaşma anlayışı tercih ederken sınıfları üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayırarak tanımlamıştır. Weber ise sınıf olgusuyla ilgili temel olarak para, mülk, statü, meslek gibi değer verilen şeylerin tamamının dağılımını vurgulamaktadır (Aydın, 2018, s.251).

Weber'e göre eşitsizlikler grupların ve toplumların temelinde yer alır. Güç ve otoritenin toplumdaki eşit olmayan dağılımı toplumdaki sosyal çatışmanın temelini oluşturur. Bu nedenle toplumlarda eşitsizlik mücadeleleri son derece yaygındır. Bundan dolayı Weber yapmış olduğu toplum açıklamasında tabakalaşmayı temel bir unsur olarak ele almaktadır. Ona göre var olan tüm eşitsizlik biçimleri aslında güç eşitsizlikleridir. Bu bağlamda eşitsizlikler farklı "güç biçimleri" şeklinde temel üç boyuttadır. Bunlar; ekonomik güç, prestij ve çıplak güçtür. Bu boyutlar üç ana gruplaşma biçimi olan sınıf, statü grupları ve partilerin temelidir. Bu üç ana grup kendi içinde ve birbirleri arasında önemli güç mücadelelerini barındırır. Weber'in tabakalaşma kuramının temelinde de sınıf, statü grupları ve partiler olmak üzere bu üç unsur yer almaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s.56-57). Weber tabakalaşma anlayışında bu üç unsuru birbirinden

ayırmamış, her birinin bir diğerini etkileyebileceğini öne sürmüştü ve buna göre bir toplumsallaşma çerçevesi oluşturmuştur.

Weber'e göre bir sınıftan söz edilebilmesi için; bir gruptaki insanların yaşam olanaklarının nedensel olarak ortak olması, ortak olan bu nedensel unsurun kazanç sağlamak gibi ekonomik çıkarları temsil etmesi ve bu unsurun işgücü koşullarında temsil ediliyor olması gerekmektedir (Gerth ve Mills, 1996, s.269). Kısacası bir sınıf; 'gruptan ziyade kategori, yani ortak bir karakteristik temelinde bir arada tanımlanan insanlar toplamıdır' (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s.57). Bir diğer ifadeyle sınıf, aynı sınıf konumunda bulunan insanlardan oluşan bir gruptur (Gerth ve Mills, 1996, s.270). Weber'in sınıf anlayışına göre kişinin ait olduğu sınıf, kişinin ekonomik üretim sürecindeki konumuna ve piyasayla olan ilişkisine göre belirlenir. Bu açıdan bakıldığında piyasa konumu aslında sınıf konumudur. Buna göre emek gücünü piyasaya satanlar ve emek gücünü satın alanlar olmak üzere temel iki sınıfın varlığından söz edebiliriz. Yani aslında mülkiyete sahip olmak ile sahip olmamanın sınıf konumlarını belirleyen temel faktör olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Weber'in sınıf anlayışı ile Marx'ın sınıf anlayışı birbirine benzerdir. Ancak Marx'tan farklı olarak Weber'e göre ortak bir sınıf bilincinin olması mümkün değildir. Çünkü ona göre temel iki sınıf birçok farklı alt sınıflara ayrılır ve bu sınıfların hiçbirisi birleşik bir sınıfı oluşturmaz. Örneğin; emeğini satan işçilerin bulunduğu sınıf, vasıflı, vasıfsız gibi emek biçimlerine göre farklılaşabilir. Dolayısıyla bir durum karşısında belirli bir sınıfın üyeleri her ne kadar benzer tecrübelere sahip olsalar da öz olarak kendi içlerinde de farklılaştıkları için benzer biçimde toplu olarak tepki göstermez, bu tepki olsa bile çok nadir olarak meydana gelir (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s.57).

Weber'in anlayışına göre öznel farklılıklar da göz önüne alındığında sonsuz sayıda sınıf formu belirebilir, ancak temel olarak sınıfları dört sınıfa ayırmak mümkündür. Mülkiyetin çok önemli bir kısmını elinde tutanların oluşturduğu sınıf burjuvazi sınıfıdır. Satış, üretim sürecinin kontrolü ve karı biriktirme bu sınıfın tekelindedir. Mülkiyete sahip olan bir diğer sınıf ise küçük burjuvazidir. Bu sınıfın elinde bazı mülkiyetler ve üretim araçları bulursa da bunlar bir tekel şeklinde değil ve sınırlı düzeydedir. Mülke sahip olanlar kendi içinde bu şekilde ikiye ayrılırken mülke sahip olmayanlar da ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak sadece emek gücünü kullanan kişilerin oluşturduğu sınıf işçi sınıfıdır. Diğer tarafta ise piyasada eğitim durumlarına göre

pazarlanabilir becerileri olan diplomalı uzmanlar, memurlar ve beyaz yakalı işçilerden oluşan bir sınıf bulunmaktadır (Aydın, 2018, s.253). Beyaz yakalı işçiler ve memurlardan oluşan bu orta sınıf Weber ile Marx'ın farklı yorumladığı konulardan bir diğeridir. Marx, üretim mallarına sahip olanlar ve olmayanlar olarak temel iki sınıf ayrımı yaparken farklı alt sınıfların var olduğunu belirtmiş ancak üzerinde fazla durmamıştır. Ona göre maaşlı çalışan bu orta sınıf burjuvaziyi destekleyici bir sınıftır. Yaptıkları büro ve yönetim işleri ile burjuvaziye önemli ölçüde artı değer üreterek katkıda bulunmaktadır. Her ne kadar proletaryaya göre fazla kazanç elde etseler de kapitalist sınıf ile sömürü ilişkisi içindedirler ve kapitaliste bağımlıdır (Marx, 1998, s.136). Weber'e göre ise beyaz yakalı işlerde çalışan maaşlı orta sınıf sıradan işçilere göre daha fazla kazanç elde ederken hayat standartları onlardan daha iyidir. Bundan dolayı kapitalizm geliştikçe işçi sınıfında yer alan bireyler nesilden nesile kendileri için bir üst sınıf olarak hedef koydukları orta sınıfa girip beyaz yakalı işlerde çalışmak için çaba göstereceklerdir. Bu yüzden orta sınıfın önemi ilerleyen süreçte daha da artacaktır (Aydın, 2018, s.254).

Weber'in tabakalaşma konusunda üzerinde durduğu kavramların en önemlilerinden biri belki de en önemlisi statüdür. Nesnel olarak belirlenebilen sınıf konumunun aksine statü, grupların ve insanların yaşam tarzlarına göre atfedilir. Bu anlayışa göre Weber, toplumda aynı değerleri, yaşam tarzlarını ve itibarı paylaşan bireylerin aynı statü grubunda yer aldığını belirtir. Statü grubu gerçek bir grup olmakla birlikte bu grubun varlığı ve devamlılığı bireylerin birbirlerini tanımaları ve kabullenmelerine bağlıdır. Sınıflar birbirlerinden ekonomik özellikleri bakımından ayrılırken statü grupları prestij ve saygınlık düzeyi bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s.58). Sınıflar genellikle mal, mülk ve kazançla eşleştirilip buna göre kazanılırken statü; yaşam tarzı, formel eğitim ve mesleki olarak edinilen prestij ile kazanılmaktadır. Weber'e göre farklı sınıflarda yer alsalar da hem mülksüzler hem de mülk sahipleri aynı statü grubunda yer alabilirler. Birey belirli bir statü grubunda yer edinmek ve o grupta kabul görmek istiyorsa o grubun hayat tarzını taklit etmenin ötesine geçerek, bu yaşam tarzını içselleştirmesi ve uyum sağlamaya başlaması gerekmektedir. Eğer birey bunu yaparsa içinde bulunduğu statü grubunda statüsü gelişmeye ve kabul görmeye başlamış demektir. Aksi takdirde sosyal saygınlık alanındaki eşitlik kaybolabilir. Belirli bir hayat tarzını benimsemesi ve onun korunmaya çalışılması statü onurunun özünü oluşturmaktadır. Statü onuru kapsamında kişi sosyal ilişkilerini belirli kalıplara sığdırmaya çalışarak sınırlandırabilir. Bu kısıtlamalar zamanla

o kadar ilerleyebilir ki kişiler statülerini kaybetmemek için statü onuruna uygun birileriyle aynı statü grubundaki kişilerle evlenebilir ve bu zamanla bir kast sistemindeki kadar sıkı hale gelebilir. Statü grubunun varoluş ve devamlılığını sürdürme mekanizmalarından biri bu örnekte olduğu gibi kapanmadır. Bu bağlamda statü grupları kendilerine benzeyen bireylere eşit mesafede olurken kendilerinden olmayanları dışlama eğilimi gösterirler. Bu dışlamayı Weber; “belirli vergi grubunda yer alanlar kendi aralarında dans ederler” şeklinde örneklendirmiştir (Gerth ve Mills, 1996, s.276).

Statü grupları üretimin neresinde var olduklarından ziyade tüketim örüntülerine göre tanımlanır. Belirli bir statü grubunda yer alan bireyleri eşit kılan şey onların hayat tarzlarıdır. Kişinin belirli bir hayat tarzını sürdürebilmesi ona göre bir ekonomik düzeyde olmasıyla ilgilidir. Bu bakımdan statü grupları ekonomik eşitsizliklerle dolaylı bir yoldan bağlantılıdır. Buna rağmen kesin belirleyici faktör ekonomik durum ve sınıf konumu değildir (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s.58). Weber’e göre sınıf ve statü arasında ne bir uyum ne de çok büyük bir fark vardır. Bu değerlendirmeye göre ne hayat tarzının etkisi inkar edilebilir ne de ekonomik sınıfın rolü. Genellikle pratikte sınıf konumu ile statü grubu arasında bir benzerlik olduğu görülse de bu her zaman böyle olmamaktadır. Örneğin; bazı toplumlarda din adamlarının gücü piyasa koşullarındaki yerlerinden dolayı değil toplumun onlara atfettiği dini otoritenin öneminden kaynaklanmaktadır (Aydın, 2018, 256). Bu açıdan bakıldığı zaman statü gruplarının önemini artıran şeyin, bireyin toplum içinde kendisini nerede konumlandığı değil, toplumun statü gruplarına yüklediği önem ve değer olduğu görülmektedir.

Weber’in tabakalaşma şemasında yer alan üçüncü ve son terim partidir. Parti, birbirlerini tanıyan ve ortak amaçlara sahip üyelerin bilinçli bir şekilde bir araya geldiği ve kolektif çıkarlar için müşterek eylemlerde bulunduğu bir gruptur. Bir diğer ifadeyle parti, bilinçli bir güç mücadelesi organizasyonu olarak tanımlanmaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s.59). Parti, güç mücadelesinde belirli amaçlara ulaşabilmek için güç fırsatlarını en üst düzeye çıkarır ve belirli bir yapı içinde örgütlenir. Söz konusu parti olunca akla salt olarak siyasal partiler gelmemelidir. Weber partiye daha geniş bir anlam yüklemiştir. Ona göre parti daha fazla gücü elinde bulundurmak için örgütlenen ve bunun için mücadele eden dinsel oluşumlar ve meslek örgütleri gibi farklı toplulukları da içerebilir. Partiler toplumdaki güç mücadelesindeki en önemli araçlar olarak görülmektedir. Partiler bazı durumlarda belirli bir sınıfın veya statü grubunun çıkarlarına

hizmet ederler. Bu durumda hangi statü grubu veya sınıfı temsil ediyorlarsa yandaşlarını o gruplardan toplayabilirler. Ancak bunu yaptığı için herhangi bir partinin bir sınıf veya statü grubu partisi olması gerekmez. Bu partiler kısmen bir sınıfın veya statünün partisi olabilirler, bunun yanı sıra geçici veya kalıcı bir şekilde bazı grupları temsil ediyor olabilirler (Gerth ve Mills, 1996, s.286). Bazen sınıf veya statü grupları belirli şartları yerine getirmeleri halinde partiye dönüşebilirler. Sınıf ve statü grubunun partiye dönüşebilmesi için resmi bürokratik bir yapısının olması, yapısal olarak görev dağılımının yapılmış olması ve yöneticilerinin bulunması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle Weber'in sınıf, statü ve parti kavramlarının birbirleriyle pek çok noktada kesişebileceği tespit edilebilir.

Sonuç olarak; Weber'e göre tabakalaşmanın farklı boyutları olsa da sosyal konum; sınıf, statü ve partinin kesişimiyle belirlenir. Marx'ta olduğu gibi Weber'in anlayışına göre de toplumsal sınıflar temel olarak ekonomik farklılaşmaya göre şekillenmektedir. Ancak Weber, Marx gibi sınıfları sadece üretim araçlarının mülkiyeti üzerinden değerlendirmez. Ona göre üretim araçlarının mülkiyeti sınıf analizinde temel bir faktörken bireylerin sahip oldukları beceriler ve nitelikler de piyasada belirli bir değer kazandığı için tabakalaşmada rol oynamaktadır, bu durumda piyasa konumu aynı zamanda sınıf konumudur (Gerth ve Mills, 1996, s.270). Sınıf, statü ve parti farklı açılardan bir araya gelerek toplumsal tabakalaşmayı meydana getirirler. Bu üçlü yapı ile Weber, Marksist sınıf teorisinin eksik olarak gördüğü yerlerini tamamlarken, ele aldığı eleştiriler ve antagonizmalar ile farklı bir kavramsal çerçeve oluşturmaktadır.

2.3. Tabakalaşma ve Sağlıkta Eşitsizlikler

Sağlık denilince akla ilk olarak biyolojik ve fiziksel bakımdan herhangi bir hastalığın olmayışı gelmektedir. Oysa sağlık tek başına bundan ibaret değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel öğeleri de barındıran psikolojik ve sosyolojik bir kavramdır. Bununla birlikte sağlık elde edilmesinden istikrarlı bir şekilde sürdürülmesine tüm süreçleriyle birlikte sosyolojinin konusuna dahil olmaktadır. Modern çağda insanın toplum ve çevreyle olan ilişkisi çok büyük oranda artmışken sağlık ve hastalığın kişilerin yaşadıkları çevreden ayrı düşünülmesi zordur. Dolayısıyla sağlık ve hastalık aslında toplumsal birer olgudur. Sağlığın toplumu oluşturan temel kurumlar arasında yer alması, sadece bireylerin kontrolünde değerlendirilmemesine ve sağlığın toplumun genelini etkileyen bir faktör olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır (Öztek, 2001, s.315). Sağlığın

toplumun temel kurumlarından biri haline gelmesiyle birlikte hastalık ve sağlık sadece bireylerin sorunu olmaktan çıkmıştır ve devletin denetimine girmiştir. Toplumun temel kurumlarından biri olarak sağlık; toplumdaki bireylerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan yolları, rolleri, inançları ve normları içermektedir. Toplumun sürekliliğinin sağlıklı bireylere bağlı olmasından dolayı toplumsal bir kurum olarak sağlık toplumdaki bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali içerisinde olmasını hedeflemektedir. Bununla birlikte toplumsal kurumların birbirlerini etkilemesinden dolayı sağlık da toplumun sosyo-kültürel yapısından etkilenir (Aytaç ve Kurtdaş, 2015, s.232-233).

Hem hastalığın hem de sağlığın kökleri aslında toplumsal ilişkilerden, çalışma ve yaşam koşullarına kadar uzanmaktadır. Geniş bir perspektifle bakıldığında sağlığı en çok etkileyen faktörler arasında toplumun nüfus yapısının, ailenin, dinin, kültürün ekonominin ve sosyal sınıfın bulunduğu görölmektedir. Bunlar arasında cinsiyet, meslek, kültürel yapı, yaş, işsizlik, coğrafi bölge gibi faktörler sağlık ve hastalık durumunu en çok etkileyen sosyal değişkenler arasında yer almaktadır (Özen, 1993, s.81). Bireylerin sosyo-ekonomik durumları onların hastalık ve sağlık düzeylerini doğrudan etkilemektedir. Özellikle ekonomik yoksunluğa bağlı olarak meydana gelen yetersiz beslenme, uygun olmayan ortamlarda yaşama, sağlık hizmetlerine yeteri kadar erişememe insan sağlığını doğrudan olumsuz olarak etkilemektedir. Birçok hastalığın temelinde ekonomik yetersizlik ve buna bağlı olarak elverişsiz ortamlarda yaşamak, eğitim yetersizliği, beslenme ve sağlık hizmetlerine erişim kısıtlılığı gibi sosyal faktörlerden kaynaklanan olumsuzluklar yer almaktadır (Aytaç ve Kurtdaş, 2015, s.233-234). Hastalık ve sağlık durumunun toplum içindeki dağılımı hastalığa neden olan virüs veya bakteriler, yaşanılan ortam ve sosyal sınıf gibi sosyal evre ve yaş, cinsiyet, yaşam stili gibi bireysel faktörlere bağlıdır. Dolayısıyla sağlık ve hastalık toplum içerisinde dağılımı farklı sosyal sınıflara göre farklılık göstermektedir.

Sağlık ve hastalığın toplum içerisindeki algılanması tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermektedir. Örneğin; on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda ortaya çıkan önemli değişimlerle birlikte meydana gelen modern toplumdaki hastalık ve sağlık anlayışı da değişmiştir. On dokuzuncu yüzyılda meydana gelen hastalıklar daha çok yoksul hastalığı olarak nitelendirilirken yirminci yüzyıl hastalıkları zenginlik ve medeniyet hastalıkları olarak nitelendirilmektedir. Çünkü on dokuzuncu yüzyılda sanayileşme ile

birlikte fabrikalarda yoğun şekilde çalışmaya başlayan insanlar yoğun çalışma temposu içinde yetersiz ücretlerle çalışırken buna bağlı olarak yetersiz beslenme, gecekondü ortamında yaşama, yeteri kadar dinlenememe gibi sebeplerden dolayı pek çok hastalığa yakalanmıştır. Yirminci yüzyıl hastalıkları ise artan refahla birlikte toplumdaki üst kademenin genişlemesine bağlı olarak yemek yemenin kontrolsüz bir şekilde artması, alkol ve sigara gibi alışkanlıkların artması, masa başında daha rahat işlere bağlı olarak hareketsiz bir yaşam gibi zararlı alışkanlıklar sonucunda ortaya çıkan, akciğer, kalp damar, şeker, depresyon gibi medeniyet hastalıkları olarak adlandırılan hastalıklardır (Adak, 2002, s.38).

Sosyal sınıflar arasındaki farklılaşmalar bireylerin sağlık durumunu doğrudan etkilemektedir. Sosyal sınıflar ile bireylerin yakalanmış oldukları hastalıklar arasında dolaylı da olsa bir etkileşim söz konusudur. Pek çok araştırmada hastalıkların sosyal sınıflarla ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Örneğin; yoksullar zenginlere kıyasla daha sık hastalanmakta ve hastalığı atlatma süreleri daha uzun sürmektedir. Buna ek olarak yoksul kesimin ortalama yaşam süresi beklentisi zengin kesime göre daha azdır. Genç yaşta ölenlerin genellikle sağlıksız koşullarda yaşayan, ağır ve kötü şartlarda çalışan, ucuz ve sağlıksız gıdalarla beslenen kesim olduğu bilinmektedir (Browne, 2014, s.492). Britanya’da 2010 yılında yayınlanan Fair Society and Healthy Lives isimli çalışmada toplumun en yoksul %5’lik diliminde yer alan kesmin toplumun en zengin %5’lik kesime kıyasla 17 yıl daha az yaşadığı belirtilmektedir (Strategic Review of Health Inequalities in England, 2010, s.16). Sınıfsal eşitsizlikler aslında neredeyse dünyanın hemen hemen her ülkesinde gözle görülebilir nitelikte farklılaşmaya sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak alt sosyo-ekonomik sınıfta yer alan kişiler toplu taşımayı daha sık kullanırken, sağlık hizmetlerine erişim sırasında daha fazla zaman ve emek harcayarak bu hizmetlerden sınırlı bir şekilde faydalanabilmektedir (Browne, 2014, s.494). Aslında genel olarak sağlık ve hastalık durumuyla ilgili göstergelere bakıldığında sağlığı etkileyen temel faktörün biyolojik yapıdan ziyade toplumun sosyo-kültürel yapısı ve sınıf konumuyla alakalı olduğu görülmektedir.

Sağlığın kişisel bir durumdan çıkıp devlet kontrolüne girmesiyle birlikte “halk sağlığı” kavramı da ortaya çıkmış ve gündeme gelmeye başlamıştır. Bu kavrama göre hastalık sadece bireyin değil aynı zamanda toplumun da sorunudur. Küresel bir pandemi haline gelen Covid-19 hastalığı da tam olarak bu kavrama örnek olabilecek bir halk

sağlığı sorunudur. Bu pandeminin ilk ortaya çıktığı dönemlerde pek çok devlet başkanının, iş adamlarının, sporcuların ve sanatçıların Covid-19 hastalığına yakalandığı haberleri hızla yayılırken hastalığın kimseyi ayırt etmediği algısı oluşmuştu (Çaman Karadağ ve Karabey, 2020, s.3). Oysa zamanla bu pandemiyle ilgili veriler birikmeye ve anlamlı bir hale gelmeye başladıkça asıl resim ortaya çıkmıştır. Columbia Üniversitesi'nden ekonomist Jeffrey Sachs'a göre yüksek gelir eşitsizliği birçok açıdan sosyal bir sorun olarak görülürken buna bağlı olarak bireylerin sağlığı da etkilenmektedir. Ona göre ekonomik olarak iyi durumda olamayan insanlar Covid-19 pandemisine karşı savunmasız kalmışlardır. Gelir eşitsizliği gibi toplumsal eşitsizlikler pandemiden etkilenme durumunu etkilerken aynı zamanda pandemiden de etkilenmiş ve bu eşitsizlikler giderek daha da derinleşen bir hal alarak adeta bir kısır döngüye girmiştir (Sachs, 2020). Yüksek eşitsizliğin olduğu durumlar da pandemi döneminde görülmüştür ki ekonomik olarak daha iyi durumda olanlar evlerinden çıkmadan pandemiye karşı alınan tedbirlere uyabilirken daha alt sosyoekonomik sınıfta yer alan ve geçinmek için her gün işe gitmek zorunda olan düşük gelirli çalışanlar kalabalık ortamlardan kendilerini yeteri kadar izole edememiş ve daha güvensiz koşullarda çalışmıştır. Bu durum ise bir tercihsizliğin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem ekonomik olarak hem de istihdam edildikleri alanlar olarak işçi sınıfının çok yüksek bir kısmı bu şekilde çalışmak zorunda kalmaktadır. Durum böyle olunca bu sınıfa mensup olan insanların hastalıklara karşı en önemli önleyici tedbirler arasında yer alan sağlıklı beslenme, yeterli oranda dinlenebilme ve ruhsal olarak rahatlayabilme şansı yok denecek kadar azdır. Ayrıca herhangi bir hastalığa yakalanma durumunda bu sınıftaki bireylerin sağlık hizmetlerine daha geç başvurduğu ve başvurduktan sonra da sağlık hizmetlerine erişim de diğer sınıflardaki bireylerle aynı düzeyde olmadığı aşıkardır.

“ABD'nin Louisiana eyaletinde entegre bir sağlık sistemindeki (Ochsner Health) hastaların geriye dönük tarandığı bir çalışmada, sağlık sistemine kayıtlı her on kişiden üçü siyah olmasına rağmen, COVID-19 nedeni hastaneye yatan her dört hastadan üçünün ve Covid-19'dan ölen her on hastadan yedisinin siyah olduğu gösterilmiştir. Araştırmacılar sosyodemografik (yani sınıfsal) ve klinik özelliklerdeki farklılıklar istatistiksel olarak düzeltildikten sonra yaptıkları karşılaştırmada ise COVID-19 nedeni ölümün ırksal olarak farklılık göstermediğini bulmuşlardır.” (Çıtak, 2020, s.450).

Bireylerin ekonomik koşulları, çalışma ve barınma koşulları ve eğitim seviyelerinin tamamı pandeminin dağılımıyla ilişkilidir. Bununla birlikte pandeminin

sonuçlarına baktığımızda olumsuz etki ettiği kesimler arasında yoksullar, göçmenler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar gibi bazı dezavantajlı gruplar öne çıkmaktadır. Görülen odur ki Covid-19 pandemisi artık basit bir hastalık olmaktan çıkıp sosyal bir hastalık olmaya evrilmektedir (Çaman Karadağ ve Karabey, 2020, s.4).

3.BULAŞICI HASTALIKLAR

Hastalık ve bulaşıcı hastalıklar insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Tarih boyunca insanoğlu çeşitli zamanlarda bulaşıcı hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Hastalık; beden veya zihinde meydana gelen rahatsızlık veren ve fonksiyon bozukluğuna yol açan belirli bir anormal duruma verilen isimken “hastalık yapıcı herhangi bir mikroorganizmanın insan vücuduna girip, burada yerleşmesi ve çoğalmasına bulaşma (enfeksiyon), bunun sonucunda çıkan hastalığa da bulaşıcı hastalık (enfeksiyon hastalığı)” adı verilmektedir. (Arık, 1991, s.27). İnsanoğlu yaklaşık 6.5 milyon yıldan 2.6 milyon yıla kadar alet yapımını kullanmadan genellikle toplayıcılık ile yaşamını sürdürüyordu. Toplayıcı yaşamda insanoğlu genellikle bitki ve böcekleri tüketmekle birlikte diğer hayvanlardan arta kalan leşlerle de beslenmekteydi. Alet yapımı ile delici kesici aletler üretmeyi başaran insanlar bununla birlikte avcılık yapmaya da başlamışlardır. O dönemden başlayarak günümüzden 10 bin yıl öncesine kadar geçen sürede insanoğlu avcı-toplayıcı olarak hayatını devam ettirmiştir. Yaklaşık 10 bin yıl önce ise tarım keşfedilmiş ve tarım devrimiyle birlikte insanlar göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmeye başlamıştır. İnsanların milyonlarca yıllık alışkanlıklarından vazgeçerek yerleşik hayata geçmesi ile günlük yaşam rutinleri, beslenme ve sosyal hayatları gibi pek çok alanda değişiklikler meydana gelmiştir (Özkoçak, Koç ve Gültekin, 2020, s.1185). O dönemde yaşanan bu önemli değişimler aslında tüm insanlık tarihi için bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Yerleşik hayata geçildikten sonra köpek, at gibi bazı hayvanların evcilleştirilmesiyle yeni gelişmeler meydana gelmiştir. Tarım, avcılık, yerleşik yaşam için bazı hayvanların habitatına girilmesi, onlarla daha fazla temas halinde olmaları ve hayvanların evcilleştirilmesi sürecinde insanlar farklı bakteri ve virüslerle tanışmış ve yenilerinin de çoğalıp yayılmasına istemeden de olsa sebep olmuşlardır. Tarımda üretilen ürünlerin ve evcilleştirilen hayvanların ticaretinin yapılması için pazar yerlerinin kurulmasıyla insanların bu süreçte tanıştığı bakteriler ve virüsler daha hızlı bir şekilde farklı gruplara da yayılmıştır (Nikiforuk, 2020, s.27-28). Böylece insanların yeni tanıştığı bakteriler ve virüsler aracılığıyla ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar birer salgına

dönüşmeye başlamıştır. ‘‘Bir hastalığın belli bir zaman aralığında fazla sayıda görülmesi durumuna salgın (epidemi) denilirken, kıta ve kıtaları etkileyen büyük salgınlara da pandemi denilmektedir.’’ (Arık, 1991, s.27). Pandemiler insan popülasyonunun immünolojik dirence sahip olmadığı, hızla yayılan ve mevsimsel olmayan enfeksiyon hastalıkları olarak da tanımlanmaktadır. (Özkoçak, Koç ve Gültekin, 2020, s.1186).

Enfeksiyon hastalıkları geçmişten günümüze farklı zamanlarda ortaya çıkarak milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuşlardır. Bu hastalıklar insanları ve toplumları sadece sağlık alanında etkilemekle kalmamış, ekonomik, demografik ve sosyal pek çok alanda etkilemiştir. Yapılan araştırmalarda yirminci yüzyıl öncesinde savaş dönemlerinde meydana gelen ölümlerin yaklaşık üçte biri ile yarısının bulaşıcı hastalıklardan kaynaklandığı ortaya konulmuştur (Esen, 2017, s.75). Tıp ve teknoloji alanında gelişmelerle birlikte yirminci yüzyıldan itibaren bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek yolunda önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Ancak hala günümüzde bulaşıcı hastalıklar ve pandemiler devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre bir hastalığın pandemi olarak değerlendirilebilmesi için birkaç özelliğin bir arada bulunması gerekir. Buna göre bir pandemiden bahsedilebilmesi için daha önce görülmemiş bir salgın hastalığın ortaya çıkması, hastalığın insanlara bulaşması ve tehlikeli sonuçlarının olması, hastalığın hızlı ve kolay yayılabiliyor olması, gibi özelliklerin yanı sıra mevsimlerden bağımsız olarak görülmesi, geniş coğrafyalarda hızla yayılması ve insanların yaşamlarında değişim ve dönüşümlere yol açması gibi özelliklerden de bahsedilir (Özkoçak, Koç ve Gültekin, 2020, s.1186).

3.1. Tarihteki Önemli Pandemiler

İnsanlık tarihi kadar eski olan bulaşıcı hastalıklar farklı zamanlarda ortaya çıkarak tıptan, eğitime, ekonomiden, sosyal hayata pek çok alanda çeşitli sonuçlar doğurmuşlardır. Bazı bulaşıcı hastalıklar sınırlı bir coğrafyada ortaya çıkıp yok olarak epidemi düzeyinde yaşanırken bazı bulaşıcı hastalıklar ise çok daha geniş coğrafyalarda pandemi düzeyine varan seviyelerde yayılım göstererek hem insanları hayatını hem de toplumsal yapıları doğrudan etkileyip şekillendirmiştir. Geçmişten günümüze kolera, veba, grip, çiçek, tifo vb. çeşitli salgınlar meydana gelirken gelişen teknoloji ve modern tıp dahi henüz salgın hastalıkların ve pandemilerin önüne geçebilmiş durumda değildir. Kayıtlara geçtiği kadarıyla en eski pandeminin milattan önce 430’lu yıllarda Mora Savaşı sırasında ortaya çıktığı bilinmektedir (Özlu ve Öztaş, 2020, s.469). Bununla birlikte çok

net yazılı kaynaklar olmasa da pandemilerin tarihinin çok daha eski zamanlara kadar uzandığı tahmin edilmektedir. İlk çağda 541-549 yıllarında İstanbul ve Avrupa’da da (Justinianus vebası) görülen veba salgını tarihteki ilk veba salgını olarak kayıtlara geçmiştir (Özkoçak, Koç ve Gültekin, 2020, s.1187). Bunun yanı sıra takip eden yüzyıllarda veba salgınları, kolera, çiçek vb. farklı hastalıkların yarattığı pandemiler görülmeye devam etmiştir.

3.1.1. Veba

İnsanlık tarihinin en eski ve belki de en ölümcül salgınlarından biri olarak kabul edilen veba aslında kemirgenlerin bir hastalığıdır. *Yersinia pestis* bakterisinden dolayı oluşan vebanın insanlara fare pireleri aracılığıyla bulaştığı bilinmektedir. Hastalık genellikle fare gibi kemirgen hayvanlar arasında görülmekteyken bir şekilde insanlara da bulaşmıştır. Bu hastalık insanlara bulaştıktan sonra ateşli seyreden ve hızla başka insanlara da yayılan ölümcül bir hastalık olarak bilinmektedir. Veba mikrobi, oda sıcaklığında uzun süreler hayatta kalabilen, dondurulduğunda ise 25 yıla kadar yaşayabilen bir mikroptur. İnsanlar arasında ise damlacık yoluyla bulaşmakta ve akciğer enfeksiyonuna sebep olmaktadır. Veba hastalığı cinsiyet, ırk ve yaş ayrımı yapmaksızın her insanda görülebilir. Mikrop kendisine elverişli ortamlarda bulunarak ve uygun çevre koşulları altında özellikle hijyenin çok iyi sağlanamadığı durumlarda insandan insana hızla yayılmaktadır. İlk Çağ ve Orta Çağ’da vebanın küresel bir salgına dönüşmesinde gemilerle veya karadan yapılan ticaret faaliyetlerinin sebep olduğu düşünülmektedir (Arık, 1991, s.28). Genel olarak bakıldığında zaman vebanın tarih boyunca ilk çağlardan yakın çağa kadar farklı zamanlarda ve mekanlarda ortaya çıktığı, milyonlarca insanın ölümüne sebep olduğu ve toplumsal yapıları derinden etkilediği bilinmektedir. Veba hastalığının milattan önce 2000 yılında yazıldığı tahmin edilen Gılgamış Destanı’nda tanımı verilerek adı geçerken ve bu hastalık hakkında milattan önce dördüncü yüzyılda farklı Hint kaynaklarında da bahsedilmiştir (Kılıç, 2004, s.20).

Tarih boyunca zaman zaman veba hastalığı bir salgın şeklinde ortaya çıkarken kaynaklar incelendiğinde tarihte insanlığı önemli şekilde etkileyen üç büyük vebadan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki altıncı yüzyılda yaşanmış olan ve Mısır, İstanbul, Suriye gibi yerlerde etkisini göstererek geniş bir coğrafyaya yayılan Justinianus Vebasıdır. Salgının nerede nasıl ortaya çıktığıyla ilgili çeşitli görüşler olsa da bu alanda en çok kabul gören teoriye göre salgın Afrika’da ortaya çıkmış ve sırasıyla Mısır, Filistin, Anadolu,

İstanbul ve Avrupa'ya yayılmıştır (Özkoçak, Koç ve Gültekin, 2020, s.1187). 541-542 yıllarında hızlı bir şekilde yayılan bu salgının Doğu Akdeniz'deki nüfusun yaklaşık dörtte biri ile yarısının ölümüne sebep olduğu tahmin edilmektedir (Parıldar, 2020, s.22). Salgın döneminde tarlalarda bulunan ekinler hasat edilememiş buna bağlı olarak kıtlık ortaya çıkmış ve kaynakların sınırlı olmasından dolayı malların fiyatlarında artışlar ve enflasyon meydana gelmiştir. Hastalığın yoğun yaşandığı dönemlerde Doğu Roma'nın başkenti İstanbul'da günde 16 bin kişinin hayatını kaybettiği çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Veba salgınından dolayı ekonomik, toplumsal ve psikolojik pek çok alanda değişimler ortaya çıkmıştır. Hastalığın yaratmış olduğu panik havasından dolayı o dönemde intihar vakalarında artış görülürken hastalıktan kaçmak için göç eden insanlar yeni bir göç dalgası yaratarak hastalığın daha geniş coğrafyalara yayılmasına sebep olmuştur (Arık, 1991, s.37-38).

Tarihteki bir diğer ve en önemli veba salgını ise Kara Ölüm veya Kara Veba olarak bilinen 1332 yılında Çin'de ortaya çıkıp Asya, Afrika ve Avrupa gibi geniş bir yayılım alanında etkisini gösteren salgındır. Hastalığa "kara ölüm" denmesinin sebebi hastalığı geçiren kişilerin ciltlerinde siyah renkli şişliklerin ve lekelerin oluşmasıdır. Salgın 1340'lı yıllarda zirve noktasına ulaşırken Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da toplam 100 milyon ile 200 milyon insan arasında bir ölüme sebep olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden tarihteki en ölümcül salgın olarak bilinmektedir. Salgının Avrupa'da 1347-1351 yılları arasında zirveye ulaştığı ve Avrupa nüfusunun üçte biri ile yarısını yok ettiği tahmin edilmektedir. Salgın döneminde pek çok soylu aile de bu salgından etkilenirken özellikle Avrupa'da yaşayan Yahudi ve Müslümanlara salgın döneminde kötü muamele yapıldığı bilinmektedir (Aslan, 2020, s.37). Bu veba salgını Avrupa tarihini dini, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda derinden etkilemiştir. Orta Çağ'da yaşanan bu veba salgın çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine sebep olurken buna bağlı olarak tarım üretimi sınırlı bir kapasite ile yapılırken kıtlık ve yoksulluk artmıştır. Devletlerin temel gelir kaynağı olan insanların hayatını kaybetmesi ile devletler ciddi bir gelir kaybı yaşamış ve hayatta kalanlar üzerine daha ağır vergiler yüklenmiştir. Üretimin azalması, maliyetlerin artması ve ağır vergiler ekonomik krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Ekonomik kriz beraberinde siyasi istikrarsızlığı getirmiş ve yönetimler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Feodalite eski gücünü kaybederken toprak sahipleri topraklarında çalışacak kişi bulmakta zorlandıkları için kişi başına ödedikleri ücretleri artırmak zorunda kalmışlardır. Nüfusun azalması ile konutlara talebin azalması ile kiralarda da düşüş

meydana gelmiştir. Kara Veba o dönem için bir kabus gibi görünürken yaşanan bu gelişmelerle pandemi sonrasında hayatta kalanların yaşam standartları yükselmiştir. Salgın toplumsal yapıyı pek çok farklı boyutta etkilemiştir. Hastalığın insandan insana çok hızlı bir şekilde yayılması sebebiyle insanlar bu dönemde sosyalleşmeyi azaltırken daha endişeli ve güvensiz bir sosyal hayat ortaya çıkmıştır. Ayrıca din adamlarının da salgına karşı koyamaması, ölmesi ve salgının yayılmasını durduramaması ile kiliseye olan güven de bu dönemde azalmıştır. Salgın sebebiyle köylüler ve işçiler isyan ederken, hastalıktan korkup kaçanların yeni bir göç dalgası oluşturmuştur. Bunlar da salgının diğer toplumsal etkileridir.

Üçüncü ve son önemli veba salgını ise on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Hindistan'ın Bombay şehrinde ortaya çıkan ve hızla yayılan yaklaşık 50 yıl etkisini sürdüren Bombay Vebasıdır. 1800'lü yılların sonunda Hindistan'ın bir liman kenti olan Bombay'da ortaya çıkan bu veba salgınının ticaret, göç ve seyahat gibi insan hareketliliği sebebiyle hızlı bir şekilde farklı kıtalara yayılmıştır. Salgının İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar etkisini sürdürdüğü ve 50 yıl içinde yaklaşık 13 ile 15 milyon insanın ölümüne sebep olduğu tahmin edilmektedir (Korucu Üçüncü, 2021, s.626). Hastalık sebebiyle yoğun can kayıplarının yaşandığı Hindistan'da İngiliz yönetiminin salgının yayılmasını önlemek için aldığı sıkı önlemler yerel halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bununla birlikte hastalığın tedavisi yolunda atılan adımlar Hindistan'da modern halk sağlığı hizmetlerini gelişimine ön ayak olmuştur (Türk, Ak Bingül ve Ak 2020, s.619). Tarih boyunca veba çeşitli zamanlarda etkisini sürdürürken çok geniş çapta sonuçları olmuştur. Vebanın o dönemki korkunç etkisine Andrey Nikiforuk şu sözleriyle dikkat çekmiştir: “modern dünya için nükleer savaş ne kadar büyük bir dehşetse Orta Çağ'da yaşanan veba salgını da o boyutta bir dehşetti” (Nikiforuk, 2020, s.68).

3.1.2. Kolera

Vibrio cholerae bakterisinden kaynaklanan kolera, bu bakterinin bulunduğu yiyecek ve içeceklerin tüketilmesiyle ortaya çıkan akut bir ishal enfeksiyonudur. Sebep olduğu akut ishalden dolayı şiddetli dehidrasyona sebep olan hastalık son derece ölümcül olabilmektedir. Hastalığın vücuda girmesiyle birlikte semptomlar 12 saat ile 5 gün arasında ortaya çıkmaktadır. Enfekte olan pek çok insanda semptom ortaya çıkmazken bu bakteri enfeksiyondan 1-10 gün sonra enfekte olmuş kişilerin dışkılarında bulunabilir. Bu da asemptomik kişinin potansiyel olarak diğer kişileri enfekte edebileceği anlamına

gelmektedir. Enfekte olan ve semptom gösteren kişi kısa sürede tedavi edilmezse dehidrasyondan dolayı saatler içinde yaşamını kaybedebilir. Kolera salgını genellikle öngörülebilir ve önlenilebilir bir hastalıktır. Nüfusun geneline temiz su kaynaklarının sağlanması ve hijyen koşullarına uyulması halinde ortadan kaldırılabilir (http1).

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan pandemi boyutuna ulaşmış bir hastalıktır. Koleranın yüksek ölüm oranına sahip olduğu bilinmekle birlikte tarihte 1817 yılından 1990'lı yıllara kadar farklı aralıklarla küresel çapta kolera salgınının ortaya çıktığı bilinmektedir. Her ne kadar on dokuzuncu yüzyıldan itibaren etkisini hissettirse de milattan önce de Hindistan ve Yunanistan gibi yerlerde koleraya tanım olarak benzeyen hastalıklar görülmüştür. Ancak bu hastalıkla ilgili milattan önceki bilgilerin yetersiz olması sebebiyle net bir şey söylenememektedir. Bunun yanı sıra koleranın ilk ortaya çıkışı ve tanımlanmasının on altıncı yüzyıla denk geldiği bilinmektedir. Portekizli tarihçi Gaspar Correa, 1503'ten itibaren takip edilen hastalığa yakalanan kişinin şiddetli karın ağrısı yaşadığını ve yaklaşık 8 saat içinde öldüğünü kaydetmiştir. Zaman içinde pek çok kişiye bulaşan bu salgın tarihteki ilk kolera salgını olarak kabul edilmiştir (Macpherson, 1872, s. 201; Pollitzer, 1954, s. 423; Akt. Kılıç, 2020, s.27). On altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar kolera salgını bir epidemi şeklinde görülürken 1817 yılında kolera bir pandemi olarak görülmeye başlanmıştır. 1800'lerin başında Bangladeş'ten Çin'e oradan da Hindistan'a yayılan kolera hastalığı ticaret ve seyahat yollarıyla kısa sürece Basra, Arabistan ve Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Bu salgının 1824'e kadar devam ettiği ve yaklaşık 150 bin insanın ölümüne sebep olduğu bilinmektedir. 1829-1859 yılları arasında pandemi düzeyine ulaşan ikinci kolera salgınının Hindistan'da ortaya çıktığı ve buradan hızla Rusya, Polonya, Avusturya, Almanya ve İngiltere'ye kadar yayıldığı bilinmektedir. Osmanlı'da da etkisini gösteren bu pandemiye karşı 1831 yılında ilk karantina uygulaması yapılmıştır. Bu salgını takiben 1852 yılında Hindistan kaynaklı başka bir kolera salgını daha meydana gelmiş ve salgın çok geniş coğrafyalarda varlığını göstermiştir. En geniş kapsamlı kolera salgını olduğu düşünülen bu salgın sırasında Kırım Muharebesi'nden dolayı salgın İstanbul'a ve oradan Bulgaristan'a yayılmış ciddi can kayıpları yaşanmıştır. Salgının tek teselli edici noktası ise bu salgın sırasında hastalığın kirlenmiş sudan kaynaklanmış olduğunun tespit edilmiş olmasıdır (Kılıç, 2020, s.28-29).

Bundan sonraki yaklaşık elli yıllık süreçte yine çeşitli kolera pandemileri ortaya çıkmış ve Alman mikrobiyolog Robert Koch koleraya sebep olan bakterileri keşfetmiş ve hastalığın yayılımı ve ona karşı yapılması gerekenler tespit edilmiş olup bundan dolayı yirminci yüzyılın başlarında salgının hızı kontrol edilmeye başlanmış ve etkisi azaltılmıştır (Kılıç, 2020, s.29-30). Bu dönemlerdeki kolera salgınların dünya genelinde yaklaşık 2 milyon insanın yaşamını kaybettiği düşünülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) hala kolerayı hala ciddi bir halk sağlığı tehlikesi olmakla görmekle birlikte hastalığın ölüm oranının azaldığını ancak her yıl dünya genelinde 21 bin ile 143 bin kişi arasında kişinin bu hastalıktan dolayı hayatını kaybettiğini belirtmektedir (WHO, 2020).

3.1.3. Grip

Grip; İnfluenza A, B veya C türü bir virüsün insana bulaşması sonucu enfekte olan kişide ateşli ve akut semptomları olan bir solunum sistemi hastalığıdır. Gribin şiddetine göre çok geniş semptomları bulunmaktadır. Yaygın ve geniş çapta semptomlar bulunsada halsizlik, baş ağrısı, kas ağrısı, öksürük, ateş, gribin en sık görülen semptomlarıdır. Hastalık genellikle hafif şekilde atlatılırken ani ölümlere sebep olmaması ve vücutta şekil bozuklukları meydana getirmemesinden dolayı çok önemsenmeyen bir hastalık olarak görülmektedir. Ayrıca hastalık genellikle kış aylarında görüldüğü için mevsimsel geçici olarak değerlendirilmiştir. Hastalığın en ciddi ve ölüme bile sebep olan komplikasyonu, hastalığın akciğerlere ulaşması sebebiyle oluşan pnömoni/zatürredir (Temel, 2015, s.19). Grip, kişinin öksürmesi, konuşması gibi sebeplerle damlacık yoluyla bulaşan bir hastalıktır. Hastalığın risk grupları genellikle bebekler, 65 yaş üstü kişiler ve kronik akciğer sorunu bulunan kişilerden oluşmaktadır.

Hastalığın tarihine bakıldığında ise Hipokrat'ın milattan önce beşinci yüzyılda grip benzeri bir hastalıktan bahsettiği bilinmekle birlikte hastalığın günümüzdeki tanımına yakın ve kabul gören ilk tanımının 1679 yılında Sydenham tarafından yapıldığı bilinmektedir (Temel, 2015, s.20). Gribin bir büyük bir salgın haline gelmesi ise 1580 yılında olmuştur ve bu tarihte bilinin ilk grip pandemisidir. Bu salgın Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa'yı etkilemiştir. Bu tarihten itibaren hemen hemen her 50 yılda bir grip salgınının olduğu gözlemlenmiştir. Devam eden yıllarda ortaya çıkan en önemli grip pandemilerinden biri Rus Gribi olarak bilinen 1889-1890 yılında ortaya çıkan pandemidir (Kılıç, 2020, s.32). Bu grip pandemisinde yaklaşık bir milyon insan yaşamını kaybetmiştir. Hastalık ilk olarak 1889 yılında Rusya'da ortaya çıkmış ardından hızla

Kuzey Amerika ve Güney Amerika'ya yayılmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak 2020, s.620). Hastalığın 4-5 ay gibi bir sürede farklı kıtalara yayılması ve yaklaşık 2 sene içinde etkisini kaybetmesi sebebiyle toplumsal yaşama etkilerinin ortaya koyulması zorlaşmıştır.

Yıl 1918 olduğunda ise insanlık tarihinin en ölümcül salgınlarından biri olan ve İspanyol Gribi olarak bilinen pandemi ortaya çıkmıştır. Salgının aslında Asya'da ortaya çıktığı tahmin edilirken salgın kısa bir sürede Amerika'dan Avrupa'ya dünyanın pek çok bölgesine hızla yayılmıştır. Salgına İspanyol gribi denilmesinin sebebi ise sanılanın aksine salgının İspanya'da başlamasından kaynaklanmıyordu. O dönemde Birinci Dünya Savaşı ve etkileri devam ettiği için savaşın taraflarından olan pek çok ülke salgın haberlerini yayınlamıyordu. Ancak İspanya savaşa girmeyen bir ülke olduğu ve salgın haberlerini sansüresüz bir şekilde yayınladığı için hastalık İspanyol Gribi olarak bilinmektedir (Oran, 2020, s.563). Salgına H1N1 olarak adlandırılan virüsün ölümcül bir türünün neden olduğu tespit edilmiştir. Hastalığın geniş bir kitleler halinde görüldüğü ilk yerin ABD'deki New Mexico'daki bir askeri üs olduğu bilinmektedir. Sonrasında farklı askeri birliklere de yayılan hastalık Amerikan askerlerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı Avrupa'ya gitmesiyle hızlı bir şekilde Avrupa'da yayılmaya başlamıştır. 1918 yılının Mart ayında Amerika'dan yayılmaya başlayan virüsün yayılımı aynı yılın Ekim-Kasım aylarında zirve noktaya ulaşırken bu dönemde okulların kapatılması, el sıkışmanın yasaklanması, insanların birbirleriyle yakın temasta bulunmaması gibi önlemler alınmıştır. Sonrasında ise virüsün yayılım hızının düşmesi ile insanlar virüsü tamamen kontrol altına aldıklarını düşünmüşler ve alınan önlemler gevşetilmiştir. Buna karşın virüs hızla yayılmış ve yeni bir dalga ortaya çıkmıştır (Oran, 2020, s.563). Bu durumun ise milyonlarca insanın hastalığa yakalanmasını gibi ağır bir sonucu olmuştur. O dönemde dünya nüfusunun yaklaşık üçte birinin hastalığa yakalandığı tahmin edilirken ortalama 50 milyon ile 70 milyon insanın yaşamını kaybettiği fikri bulunmaktadır. Can kayıplarının en fazla yaşandığı ülkeler ise Hindistan (18,5 milyon kişi), Çin (4,9 – 9,0 milyon kişi), Endonezya (1,5 milyon) olarak belirtilmektedir (Yolun, 2012, s.122-129).

İspanyol Gribi'nin etkilediği yaş gruplarına bakıldığında yaşlılardan çok gençleri etkilediği tespit edilmiştir. Bu duruma sebep olarak ise o dönemde yaşayan yaşlılarının geçmişte benzer bir grip salgınına maruz kaldıkları ve ondan dolayı bağışıklıklarının geliştiği, bu yüzden ortaya çıkan grip pandemisinden daha az etkilendikleri düşünülmektedir. Salgından dolayı çok fazla sayıda insanın hayatını kaybetmesinin yanı

sıra pandeminin Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkması, zaten savaş döneminde zor olan yaşam koşulları, yaklaşık iki yıl boyunca etkisinin devam etmesi gibi sebeplerden dolayı küresel ölçekte o yıllarda sosyal ve ekonomik çöküş yaşanmıştır.

İspanyol Gribi'nin sona ermesiyle birlikte birkaç on yıl boyunca ciddi bir grip salgını ortaya çıkmamakla birlikte, gribin ilacının da bulunmasıyla eskisi kadar öldürücü bir yanı kalmamıştı. Ancak grip virüsünün mutasyona uğramasıyla yeni bir salgın ortaya çıkmıştır. 1957 yılında Çin'de ortaya çıkan bu yeni salgına H2N2 tip virüsün sebep olduğu bilinmektedir. Asya Gribi olarak adlandırılan bu pandeminin küresel ölçekte bir milyon civarı insanın yaşamına mal olduğu tahmin edilmektedir (Kılıç, 2020, s.32). Asya Gribi de tıpkı İspanyol Gribine benzer bir şekilde ağırlıklı olarak gençleri etkilemiştir. Genç nüfusta ölüm oranlarının yüksek olması sebebiyle işgücü açığı ortaya çıkmış ve ekonomiler olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde ekonomik sıkıntılar ve yatırımların da azalmasıyla birlikte işsizlik artmıştır. Genç nüfusun işgücüne katılımının azalması tarımsal üretimin ve verimliliğin de azalmasına sebep olmuştur (United Nations, 1960, s.26-27).

Asya Gribi'nin üstünden yaklaşık 10 sene geçtikten sonra yine Asya kaynaklı bir grip salgını olan ve Hong Kong Gribi olarak adlandırılan grip salgını ortaya çıkmıştır. İlk kez 1968 yılında Hong Kong'da ortaya çıkan bu virüs ortaya çıktıktan sonra iki hasta içerisinde Vietnam ve Singapur'a yayılmıştır. Bundan yaklaşık 2 ay sonrasında ise Vietnam Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ülkelere geri dönen askeri birlikler aracılığıyla Amerika'dan Avrupa'ya pek çok ülkeye yayılmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020, s.622). Bu hastalığa sebep olan H3N2 virüsünün birden fazla alt tipte virüsten meydana geldiği ve içinde kuş gribi virüsünün genlerini içerdiği de tespit edilmiştir. 1968-1969 yılları boyunca süren salgın döneminde yaklaşık bir milyon insanın bu salgından dolayı hayatını kaybettiği bilinmektedir. Virüs küresel çapta yayılmaya başladıktan sonra kısa zaman içinde aşısı bulunmuştur (Aslan, 2020, s.37-38). Aşının etkisiyle virüsün etkisi azaltılsa da 1970'li yılların başlarında yeni dalgalar meydana gelmiş ve insanlar hayatlarını kaybetmeye devam etmiştir (Şahin ve Demir, 2020, s.63).

Yirmi birinci yüzyılın en önemli salgınlarından bir diğeri ise 2009 yılında Meksika'da ortaya çıkan domuz gribidir. Hastalığa influenza A tipi virüsün alt türlerinden olan H1N1 virüsünün sebep olduğu ve domuz vb. kümes hayvanlarından insanlara bulaştığı tespit edilmiştir. Salgının o dönemki dünya nüfusunun (6.5 milyar) yaklaşık

%11 ile %21'ine (700 milyon - 1,4 milyon) etki ettiği tespit edilmekle birlikte 284 binden fazla kişinin hayatını kaybetmesine sebep olduğu tahmin edilmektedir (şahin ve Demir, 2020, s.63). 2010 yılının Ağustos ayında Dünya Sağlık Örgütü yapmış olduğu açıklamayla salgının resmen sona erdiğini duyurmuştur (WHO, 2010).

3.1.4. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığının milattan önceye kadar eski bir tarihinin olduğu düşünölmektedir. Mısır'da Firavunlar dönemine ait bazı mumyalar incelendiğinde bu hastalığın izleri olduğu tahmin edilen izlere rastlanılmıştır (Parıldar, 2020 s. 24). Variola isimli virüsün sebep olduğu çiçek hastalığı ani bir şekilde başlayan, hızla yayılan ve mortalite oranının %30 ile %40 arasında olduğu düşünölen bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalığın insanlar arasında damlacık yolu veya enfekte olmuş kişinin eşyalarının kullanılması ile bulaştığı bilinmektedir. Enfekte olan kişinin 3-4 gün süren yüksek ateş, vöcut ağrısı ve baş ağrısı gibi belirtileri olmakla birlikte yüzde ve vöcutta pembe renkli döküntöler oluşur ve sonrasında kabuklanır (Kılıç, 2020, s.32). Çiçek hastalığının tarihsel süreçte en fazla yayılıma ulaşan ve yaklaşık 500 milyon insanın yaşamını kaybetmesine sebep olan bir hastalık olduğu düşünölmektedir. Bu yüzden bulaşıcı hastalıklar tarihi incelendiğı son derece yıkıcı etkileri olan ve uzun süreler boyunca farklı coğrafyalardaki insanları da etkileyen önemli bir hastalıktır.

Hastalık farklı zamanlarda ortaya çıkarak dönemsel pandemiler yaratmıştır. Özellikle 16. ve 17. yüzyılda salgın etkisini artırmış ve milyonlarca insanın yaşamını yitirmesine sebep olmuştur. O dönemde hastalığın en çok etkilediğı grupların başında çocuklar geliyordu. Salgının yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönemde gerçekleşen çocuk ölümlerinin üçte birinin çiçek hastalığından dolayı kaynaklandığı düşünölmektedir (Nikiforuk, 2020, s.96). Bu dönemde hastalıkla ilgili aşı çalışmaları 1700'lü yılların başında Osmanlı Devleti'nde yapılmaya başlanmış ve geliştirilen aşı yöntemi İngiltere gibi çeşitli Avrupa ölkelerinde denenmiştir (Kılıç, 2020, s.34). Çiçek hastalığına yönelik en etkili sonuçların elde edildiğı aşı ise 1796 yılında Dr. Edward Jenner tarafından geliştirilmiştir. Bu aşının geliştirilmeyi ve uygulanmaya başlanması sayesinde insanlar çiçek hastalığını daha kolay bir şekilde atlatmaya başlamıştır (Parıldar, 2020 s. 24).

Yirminci yüzyılla birlikte hastalık daha fazla kontrol altına alınmaya başlanmış ve 1966 yılında Dünya Sağlık Örgütü çiçek aşısını dünya genelinde zorunlu hale getirmiştir. 1980 yılında ise Dünya Sağlık Örgütü yapmış olduğu açıklama ile çiçek hastalığının tüm

dünyada yok edildiğini duyurmuştur. Bu açıdan bakıldığında çiçek hastalığı bugüne dek insanları da etkileyen ve tamamen ortadan kaldırılan ilk ve bulaşıcı hastalıktır (Şahin ve Demir, 2020, s.64).

3.1.5. AIDS (HIV)

HIV (Human İmmunodeficiency Virus-İnsan Bağışıklık Eksikliği Virüsü)'in sebep olduğu AIDS (Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu) hastalığı insanın bağışıklık sisteminin çökmesine sebep olan bulaşıcı bir hastalıktır. Virüs insan vücuduna girdikten sonra bağışıklık sistemindeki hücrelere enfekte olup sonradan kazanılmış bağışıklık sisteminin zayıflamasına sebep olur (Şahin ve Demir, 2020, s.65). Virüsün kendisi doğrudan kişiyi öldürmemekle birlikte bağışıklık sistemi hücrelerine nüfuz ederek sistemin çökmesine ve vücudun diğer virüslere karşı savunmasız hale gelmesine ve böylece dolaylı yoldan insanların ölümüne sebep olur. Hastalığın şuan itibariyle bilinen bir tedavisi yoktur. Ancak HIV ile yaşayan insanların daha sağlıklı yaşam sürdürebilmeleri için bağışıklık sistemini güçlendirici bazı ilaçlar bulunmaktadır.

Hastalık daha çok korunmasız cinsel ilişki, şırınga gibi enjeksiyon araç gereçlerinin ortak kullanımı veya kan yolu ile bulaşmaktadır. 1980'li yılların başından itibaren varlığını sürdüren bu hastalığın ilk olarak Batı-Orta Afrika'daki ülkelerde çeşitli primatlardan insanlara bulaştığı düşünülmektedir. Virüs yaklaşık 40 yıldır süren aktif bir pandemiye sebep olmuştur. AIDS hastalığı tarihte kendisinden önce meydana gelen pek çok pandemiden farklı olarak daha vahşi olarak değerlendirilir. Böyle değerlendirilmesinin sebebi; bağışıklık sistemini çökertmesi ile vücudun diğer mikroplar ve hastalıklar tarafından ele geçirilmesidir (Nikiforuk, 2020, s.204-205). Dünya Sağlık Örgütü 30 Kasım 2021'de yapmış olduğu açıklamada; bu hastalıktan dolayı şuna kadar 36.3 milyon insanın yaşamını kaybettiğini, 2020 yılı itibariyle 37.7 milyon insanın HIV ile yaşamaya devam ettiğini, yılda ortalama 1.5 milyon kişinin HIV tanılı yeni hasta olduğunu paylaşmış ve HIV'in sebep olduğu AIDS hastalığını aktif olarak global bir halk sağlığı sorunu olduğunu belirtmiştir (WHO, 2021).

3.2. Pandemilerin Etkileri

Tarih boyunca ortaya çıkan pandemiler insanları ve toplumları sadece sağlık boyutundan etkilemekle kalmamış, ekonomiden, siyasete, toplumsal yaşamdan dini hayata kadar pek çok farklı açıdan etkilemiştir.

3.2.1. Ekonomik Etkileri

Bulaşıcı hastalıklar tarafından meydana gelen salgın hastalıkların insanlık için meydana getirdiği en önemli sonuç can kayıplarıdır. Bu can kayıpları sadece toplumsal yapıyı etkilemekle kalmayıp özellikle İlk Çağ ve Orta Çağ dönemlerinde ekonomiyi de son derece derinden etkilemiştir. Belirli bir ekonomik sistem içerisinde yaşamını sürdüren insan bulunduğu topluma, bağlı olduğu devlete karşı bir düzenin parçası olarak görev yapmaktaydı. İnsanlar bulundukları ekonomik sisteme vergi ödeyerek, üretimde bulunarak ve tüketimde bulunarak katkı sağlamaktaydı. Bu yüzden hayatını kaybeden her insan ekonomik sistem için doğrudan bir kayıp anlamına gelmekteydi. Özellikle toplu ölümlerin yaşandığı can kayıplarının arttığı pandemiler sırasında ekonomilerde ciddi kayıplar oluşmuştur. Ekonomik sistemi etkileyen tek şey ölümler olmamıştır. Can kayıplarının yanı sıra o dönemde pek çok insan kendisini hastalıktan korumak için evlerinden fazla çıkmamaya dikkat ederken, bu üretimde azalmaya sebep olmuş ve devletler de salgının yayılmaması için hastalığın görüldüğü bazı şehirler ve bölgelerle alışverişini kısıtlama kararları almışlardır. Örneğin; Kıbrıs'ta 1573 yılında yaşanan veba salgını sırasında yaşanan ölümlerden dolayı hem kişi başına alınan cizye vergisinin toplanacağı insan sayısı azalmış hem de tedbir amaçlı o bölgeyle alışveriş ve temasta bulunulmaması önlemi kapsamında o bölgede hayatta kalanlardan da o dönemin vergisi toplanamamıştır (Kılıç, 2004, s.107).

Tarih boyunca meydana gelen salgınlar sırasında esnaflar iş yerlerini kapatmış, tarım sektöründe çalışan işçiler işlerinin başına gidememiş ve üretim azalmıştır. Buna bağlı olarak hasat zamanı gelen meyveler ve tahıllar toplanamazken kıtlık ortaya çıkmış, var olan malların fiyatları ise bozulan arz talep dengesinden dolayı çok fazla artmıştır. Kıt olan kaynakların piyasada bulunmasının zor olması sebebiyle insanlar panik havasına kapılmış ve buna bağlı olarak harcama eğilimi artış göstermiştir. Bu da salgın dönemlerinde ekonomiyi olumsuz etkileyen bir diğer şey olan karaborsacılığın dolaylı bir sebebi olmuştur. İşgücü arzında ve gelirlerde meydana gelen azalışın dolaylı tasarruflarda da azalma meydana gelmiş buna bağlı olarak ise yatırımlar azalmıştır. Hükümetler ise bu dönemde hem halkına sosyal yardım için hem de esnafları desteklemek amacıyla çeşitli politikalar uygulamış bu da kamu harcamalarının artmasına sebep olmuştur (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020, s.628).

Salgın döneminde alınan tedbirler ve karantina uygulamaları kapsamında hem iç hem de dış ticaretin durma noktasına geldiği de bilinmektedir. Ekonominin kötüleşmesi ile büyüme oranları negatif yönde seyretmiş ve insanlar salgın dönemlerinde giderek fakirleşmiş ve yaşam standartları düşüş göstermiştir. Salgının etkisini azaltması veya sona ermesiyle birlikte ise hayatta kalanların yaşam standartlarında salgın öncesi döneme göre bir yükseliş bile söz konusu olmuştur. Çünkü Orta Çağ'da pek çok toplumda kaynaklar kısıtlıydı ve artan nüfustan dolayı sınırlı kaynaklarla nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanılıyordu. Salgın ile birlikte yaşanan ölümlerden sonra nüfus azalmış ve kaynaklar daha az kişiye paylaştırılmış, böylece kişi başına düşen kaynak sayısında dolaylı yoldan bir artış meydana gelmiştir. Bu da insanların refahının artmasına sebep olmuştur.

Salgınların ekonomik etkilerinin bir diğer etkisi olarak salgından sağ kurtulan çiftçiler, boş kalan ve işlenmesi gereken toprakları işlemek ve toplanması gereken hasatları toplamak için salgın öncesinde aldıkları ücretlerden çok daha fazlasını talep edebilmişlerdir. Çünkü azalan nüfustan dolayı işgücü açığı ortaya çıkmış ve işgücüne talep artarken çalışacak işçi sayısı azalmıştır. Bunu fırsat bilen işçiler ise eskiden olduğu gibi karın tokluğuna çalışmak istememiş ve daha yüksek ücretler talep etmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak bazı toprak sahipleri işçilerin maaşlarını ödemekte zorlanmış ve ellerindeki toprakların bir kısmını öncesinde emirlerinde çalışan işçilere satmışlardır. Çiftçilerin ve işçilerin maddi durumları geliştikçe toprağa dayalı bir sistem olan feodalite zayıflamış ve yavaş yavaş çökmeye başlamıştır (Kılıç, 2020, s.38).

3.2.2. Siyasi Etkileri

Salgınların en önemli etkilerinden bir diğeri ise siyasi ve askeri alanda meydana gelmiştir. Özellikle Orta Çağ'da pek çok savaş ve buna bağlı olarak yönetim salgınlardan etkilenmiştir. Orta Çağ'da yapılan birçok savaşta askerler sadece düşman askerleriyle mücadele etmemiş, düşman askeriyle mücadele etmenin yanı sıra bir de o dönemin doğa şartları, hijyen sorunları ve salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda salgınlar pek çok savaşın seyrine etki etmiş ve siyasi yapıyı dolaylı yoldan şekillendirmiştir. Örneğin; 1853-1856 yılları arasında Osmanlı ile Rusya arasında meydana gelen Kırım Savaşı sırasında kolera, iskorbit, tifüs ve sıtma gibi birçok salgın hastalık ortaya çıkmıştır. Savaşın başlarında 107 bin askerini kaybeden Rus ordusundaki bu kayıpların 55 bininin salgın hastalıklardan kaynaklandığı bilinmektedir (Koğ, 2020, s.24). Ayrıca Orta Çağ'da yapılan Haçlı Seferleri'nin de başarısızlığa uğramasının ve

Haçlıların çok sayıda kayıp vermesinin sebebi olarak alışık olmadıkları Orta Doğu coğrafyasındaki salgın hastalıklar görülmektedir. Nikiforuk bu durumla ilgili olarak ‘‘Haçlıları Araplar sıtma hastalığıyla yendi’’ şeklinde ifade etmiştir (Nikiforuk, 2020, s.30). Avrupa’da ise Kara Veba salgınının hüküm sürdüğü 16. ve 17. yüzyıllarda salgından dolayı pek çok savaş ve kuşatma yarıda kalmış ve savaşlar neticelenmeden sona ermiştir. Bulaşıcı hastalıkların fetihler ve insanlık tarihine etkisi bakımından belki de en önemli etkisinin Aztek ve İnka uygarlıklarının başına gelenlerdir. 1500’lü yılların başlarında coğrafi keşiflerin etkisiyle yeni kıtalar arayan İspanyollar, Güney Amerika’yı keşfetmiş ve buraya sahip olmak istemiştir. O bölgede yaşayan Aztek ve İnka yerlileri ise bölgelerini savunmak adına İspanyollarla savaşmıştır. Savaşta askeri sayı üstünlüğü Aztek ve İnkalarda olmasına rağmen onlara göre çok daha az sayıda bulunan İspanyollar savaşı kazanmış ve bölgenin hakimi olmuştur. İspanyolların savaşı kazanması ve bölgeye hakim olmasındaki en önemli etkenin ise o döneme kadar Avrupalıların bağışıklık sahibi olduğu çiçek hastalığına İnka ve Aztek topluluklarının herhangi bir bağışıklığının olmaması ve çiçek hastalığından dolayı nüfuslarının büyük bir kısmını kaybetmeleri olduğu bilinmektedir (Kılıç, 2020, s.36). Böylece İspanyollar yeni bir bölgeye sahip olmuş ve buranın zenginliklerini sömürerek kendi siyasi birliklerini zenginleştirip sağlamlaştırmışlardır.

Bunun yanı sıra bulaşıcı hastalıklar savaşlarda biyolojik silah olarak da kullanılmıştır. Orta Çağ’da savaşlar ve kale kuşatmaları sırasında düşmanların su kaynaklarına ölü hayvan ve insanlar atılarak bu kaynakların kirletilmesi biyolojik silaha örnek olarak verilebilir. Ayrıca çeşitli kale kuşatmalarında surların ötesine hayvan ve insan cesetleri mancınıkla fırlatılarak kuşatılan kale veya bölgede bir salgın hastalığın ortaya çıkması böylece düşmanın zayıflatılması hedeflenmiştir. Mikropların biyolojik silah olarak kullanılmasının bir başka örneği ise 18.yüzyılda Kuzey Amerika’da yerlilerle mücadele eden İngiliz komutan Sir Jeffrey Amherst’in yaptığı virüslü battaniye uygulamasıdır. O dönemde yerli halkla mücadele halinde olan İngiliz kuvvetleri savaş zamanı dışında yerlilere çiçek hastalığı taşıyan battaniyeler vererek yerliler arasında çiçek hastalığının meydana gelmesine sebep olmuştur (Kılıç, 2004, s.97-98). Buna bağlı olarak da yerli halk daha savunmasız ve güçsüz duruma düşmüş böylece bölgedeki İngiliz hakimiyeti pekiştirilmiştir. Bu tarz ilkel biyolojik savaş silahları sadece düşmanı etkilemekle kalmayıp aynı zamanda silahı kullanan orduları da etkilediği için ve o

dönemde tıbbi olarak bundan yeterli düzeyde korunamadıkları için çok fazla tercih edilmemiştir.

Salgınların siyasi etkileriyle ilgili bir diğer örnek ise meydana getirdiği köylü/halk isyanlarıdır. 1381 yılında İngiltere’de ortaya çıkan köylü isyanlarının temel sebebi Kraliyet hükümetinin sürmekte olan savaşları finanse edebilmek için halktan ek vergi toplama kararıdır. Zaten veba salgını yüzünden kötü durumda olan halk süren savaş sebebiyle getirilmek istenen ek vergiye karşı isyan etmiş ve verginin geri çekilmesi için Londra’ya doğru kalabalık bir grup yola çıkmıştır. Kraliyet hükümeti isyanı şiddet kullanarak bastırırken binlerce kişi idam edilmiştir. Bu ise isyanın daha da büyümesine ve geniş halk kitleleri tarafından desteklenmesine sebep olmuştur. Süreç içerisinde vebanın da nüfusu azaltmasıyla çok zor günler geçiren halkın daha da eksilmemesi için hükümet vergileri geri çekme kararı almıştır (Kılıç, 2020, s.37). Buna ek olarak bir salgının etkisini kaybetmesinden sonra hayatta kalan ve işgücü açığını giderebilecek işçilerin ve çiftçilerin ekonomik durumunun düzelmesi ile soyluların ekonomik gücü eskisine göre azalmış, böylece salgınlar dolaylı yoldan feodal sistemin zayıflamasına da sebep olmuştur.

3.2.3. Psikolojik ve Sosyal Etkileri

İnsan, sosyal bir varlıktır. Hem topluluk halinde yaşadığı hem de temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kültür, sanat, eğlence, spor gibi aktiviteleri de birlikte yaptığı için insanlar yaşamlarını sürdürme sürecinde birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Ancak pandemi gibi küresel salgın durumlarında insanlar kendilerini güvende tutabilmek için sosyal ilişkilerini en aza indirmeye çalışırlar. Genel olarak insanlık tarihinde meydana gelen pandemilerin ortak özelliklerinden biri kaynağının tam olarak bilinmeyişi ve buna bağlı olarak insanların görünmez bir düşmanla savaşmak zorunda kalmasıdır. Görünmez ve nereden geldiği belli olmayan bir düşmanla savaşmak insanları bir panik ve şok havası içine sokmuştur. Durumla nasıl mücadele edeceğini bilemeyen pek çok insan ya yaşadıkları yeri terk etmiş ya da kendi yaşamlarına son vermişlerdir. Bir yanda ölüm korkusu diğer ya da sevdiklerini kaybetmenin yarattığı korku salgın dönemlerinde toplumlarda sapma davranışları ve bozuk ruh hali yaygınlaşmıştır. Ruh sağlığı bozuklukları toplumları da pek çok açıdan etkilemiştir. Buna bir örnek vermek gerekirse; 1665 yılında Londra’da yaşanan veba salgını sırasında Londra belediye yöneticisi vermiş olduğu kararla salgının sebebi olarak gördüğü kedileri ve köpekleri yakalatarak ortadan

kaldırtmıştır. O dönemde salgının farelerden yayıldığı bilinmediği için bu durum fare sayısının artmasına ve salgının da daha fazla artmasına sebep olmuştur (Kılıç, 2020, s.33). Veba salgınından dolayı ebeveynlerini kaybeden çocukların yetim kalması ile yetimhaneler açılmış ve bu dolaylı yoldan salgın döneminde bunalan ve çocuklarına bakamayan kişilerin çocuklarını daha fazla terk etmesine ortam yaratmıştır. Yine buna benzer bir olay 1918 yılında İspanyol Gribi sırasında Amerika’da meydana gelmiş ve pek çok yetim çocuk sokaklarda kalmıştır (Nikiforuk, 2020, s.195). Bu durum da sosyal hizmetlere ve sosyal politikalara olan ihtiyaçları artırmıştır.

Salgın döneminde oluşan kaos ve panik ortamı insanların hukuk kurallarını daha kolay çiğnemesine ortam hazırlamıştır. Salgın psikolojisiyle bazı insanlar hukuk kurallarını hiçe sayarak karaborsacılık, eşkıyalık, hırsızlık gibi suçlar işlemişlerdir. Bu da toplumdaki panik ve güvensizliğin artmasına buna bağlı olarak da göçlerin artmasına sebep olmuştur. İnsanlar bulundukları yerler daha büyük ve daha gelişmiş şehirlerde çeşitli imkanlara sahip olacaklarını düşünerek göç etmişlerdir. Göç eden insanların yaşam tarzlarında değişiklikler meydana gelirken aynı zamanda toplum yapısı da bu olgudan etkilenmiştir. Salgınlar, bir diğer yandan da toplumsal dayanışma mekanizmalarının gelişmesine ve çeşitli STK’lar ve dayanışma örgütlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Salgın hastalıkların sebeplerinin öğrenilmeye başlanması ve bu hastalıklardan hangi yöntemlerle korunulacağının öğrenilmesi ile birlikte toplumda temizlik ve hijyen alanında gelişmeler meydana gelmiştir. Hem kişisel temizliğe daha çok dikkat edilmeye başlanmış hem de toplumsal yaşamda temizlik şartlarına uymak gerektiği anlayışı gelişmeye başlamıştır.

3.3. Covid-19 Pandemisi

Koronavirüsler, soğuk algınlığı gibi toplumda yaygın olarak görülen, hafif enfeksiyonlardan SARS ve MERS gibi daha ciddi enfeksiyonlara neden olabilen geniş bir virüs ailesidir. Koronavirüslerin insandan insana bulaşan HCoV-229E, HCoV-OC43 ve HCoV-NL63 gibi alt türleri mevcuttur. Bu alt türler genellikle hafif atlatılan soğuk algınlığı gibi hastalıklara sebep olan virüslerdir. Bunun yanı sıra hayvanlarda da bulunan koronavirüsler vardır ve bu virüsler insanlara bulaştığı zamanlar çok daha ağır geçirilen hastalıklara sebep olmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda SARS-CoV’un misk

kedilerinden, MERS-CoV'un ise tek hörgüçlü develerden insanlara bulaştığı saptanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020, s.5).

31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletinin başkenti olan Wuhan şehrinde nedeni bilinmeyen pnömoni (zatürre) vakaları bildirilmiştir. 7 Ocak 2020 tarihinde ise pnömonilere sebep olan şeyin daha önce insanlarda görülmeyen yeni tip bir koronavirüs(2019-nCoV) olduğu tespit edilmiştir. İnsanlarda üst solunum yolu enfeksiyonuna sebep olan bu yeni tip koronavirüs "Covid-19" adını ise İngilizce koronavirüs hastalığı anlamına gelen "COronaVİrusDisease" kelimesinin baş harflerinin bir araya getirilmesiyle ve ilk olarak 2019 yılında keşfedilmesiyle almıştır. Hastalığa bir koronavirüs çeşidi olan SARS-Cov-2 virüsünün neden olduğu bilinmekle birlikte hastalığın esas kaynağı kesin olarak bilinmemekte Wuhan bölgesinde faaliyet gösteren deniz ürünleri pazarında satılan ürünlerden insanlara geçtiği düşünülmektedir. Hastalık damlacık yoluyla bulaşmakta olup hasta kişilerin bulundukları ortama öksürme, hapşıрма gibi yollarla bıraktıkları damlacıkların yüzeylerde tutunması halinde o yüzeye dokunan insanların ellerini ağız, burun veya gözlerine değdirmesiyle de bulaştığı bilinmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020, s.11). Virüs tarafından enfekte olan kişi hastalığın ateş, öksürük, bağ ağrısı, eklem ağrısı gibi çeşitli semptomların birkaçını aynı anda gösterebileceği gibi asemptomik, yani herhangi bir semptom göstermeyen, olabilir. Kişi semptom gösterebilir ya da göstermesin enfekte ise virüsün taşıyıcısıdır ve taşıdığı virüsü diğer insanlara bulaştırma riski vardır. Bu yüzden hastalığın yayılması sürecinde herhangi bir belirti göstermeyen asemptomik kişiler de istemeden de olsa rol oynamış ve farkında olmadan pek çok kişi hastalığı yaymıştır. Covid-19 hastalığından korunmak için ellerin sık yıkanması, kalabalık ortamlarda maske kullanılması, hijyene ve sosyal mesafeye dikkat edilmesi gibi önlemler alınmasının faydalı olduğu yapılan çeşitli bilimsel çalışmalarda tespit edilmiştir.

Hastalığın ilk ortaya çıktığı dönemde durum fazla ciddiye alınmamış ve küçük ölçekli yerel bir hastalık olarak değerlendirilmiştir. Ancak aradan geçen birkaç ay gibi çok kısa bir süre içinde hastalık 100'den fazla ülkeye yayılmış ve küresel bir pandemi haline gelmiştir. Bu süreçte Dünya Sağlık Örgütü durumu takip ederken hastalığın boyutlarıyla ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 30 Ocak 2020 tarihinde yapılan açıklama ile Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan yeni tip koronavirüsün dünya genelinde 18 ülkede görüldüğünü ve bu virüsün "uluslararası

boyutta halk sağlığı sorunu'' olduğuna karar verildiği duyurulmuştur. Bunu takip eden süreçte virüs hızlı bir şekilde yayılmaya devam etmiş ve Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihinde yapmış olduğu açıklamayla virüsün 114 ülkede görüldüğünü belirterek hastalığın küresel bir pandemi haline geldiğini ilan etmiştir (WHO, 2020). Bu çalışmanın yapıldığı dönemde pandeminin ortaya çıktığı ilk günden itibaren toplam 500 milyon insan hastalığa yakalanırken bu insanların 6.2 milyonu yaşamını kaybetmiştir (WHO, 2022). 2020 yılının başlarından itibaren dünyanın bir numaralı gündem maddesi haline gelen Covid-19 pandemisi beraberinde ekonomi, sağlık ve toplumsal alanlara ilişkin çeşitli sorunları getirirken küresel anlamda bir kriz ortamı oluşturmıştır. Ortaya çıkan kriz ortamı ülkeleri benzer önlemler almaya yönlendirirken 2020 yılının bahar aylarında dünya tarihinde ilk kez milyarlarca kişinin dahil olduğu karantina uygulamaları yapılmıştır (Yılmaz Gökalp, 2021, s.62). Çin'de ortaya çıkan bu virüs kısa bir sürede küresel bir pandemi haline gelirken başta insan ve halk sağlığı alanı olmak üzere ekonomik, siyasal, psikolojik ve sosyolojik pek çok alanda etkileri olmuştur.

3.3.1. Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri

Covid-19 pandemisinin belki de sağlık alanından sonra insanları ve hayatı en çok etkilediği alan ekonomi olmuştur. Ekonomi; üretimin sınıfsal niteliği ve toplum içinde nasıl dağıtıldığı arasındaki ilişki tarafından meydana gelmektedir (Topses, 2018, s.65). Bir başka ifadeyle ekonomi; bir insan topluluğunun üretme ve üretilen şeylerin bölüşülmesi sırasında meydana gelen ilişkilerin tamamıdır.

Pandeminin ilk ortaya çıktığı andan itibaren yayılmasını önlemek için çeşitli önlemler alınmıştır. Küresel bir pandemi haline gelen Covid-19 hastalığına karşı alınan önlemler arasında sokağa çıkma kısıtlamaları, çeşitli işletmelerin geçici olarak kapatılması, ülkelere giriş çıkışların kısıtlanması gibi uygulamalar da yer almıştır. Bu uygulamaların hem yerel hem de küresel ekonomi ve ticarete büyük hasarlar verdiği süreç içerisinde gözlemlenmiştir. Bazı sektörlerde çeşitli malların üretimi durma noktasına gelirken tedarik zincirlerinde de ciddi sorunlar baş göstermiştir. Küresel çapta Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen sektörler arasında turizm, seyahat, tekstil ve sanayi gibi sektörler yer almaktadır. Bu ve benzeri sektörlerde yer alan pek çok iş yeri ve işletme kısıtlama dönemlerinde iş yerlerinin kapanması durumu karşısında varlığını sürdürebilmek için küçülmeye gitme, çalışanları bir süre ücretsiz izne çıkarmak gibi yeni kararlar almış, bu yeni kararlar uygulamaya geçirilince çalışanların istihdam durumu da

risk altına girmiştir. Bu kapsamda pandemiye karşı alınan önlemler neticesinde işsizlik oranlarında artış, şirketlerin küçülmeye gitmesi, ekonomik olarak gerileme, tedarik zincirlerinde aksamalar, iktisadi faaliyetlerde duraksama ve tüketici taleplerinde azalmalar meydana gelmiştir (Kalkın ve Erdem, 2021, s.115).

Salgın döneminde küresel çapta dünya ekonomisi olumsuz etkilenirken IMF'nin 2021 yılının başında açıklamış olduğu verilere göre 2020 yılında global çapta reel büyüme %-3.5 olarak gerçekleşmiştir. Pandeminin yoğun olarak yaşandığı dönemde dünyada güçlü ekonomilere sahip olan birçok ülkenin de çift hanelere varan eksi büyüme oranlarıyla karşı karşıya kaldığı, Amerika'dan Asya'ya birçok güçlü ekonominin bu süreçten olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. 2020 yılında yoğun olarak yaşanan Covid-19 pandemisinin dünyadaki önemli ekonomilere etkileri Tablo 1. incelendiğinde görülebilmektedir.

Tablo 1. Dünya Ekonomik Büyüme Oranları (IMF World Economic Outlook, January 2020)

Reel Büyüme (%)	2020
Global	-3,5
Gelişmiş Ekonomiler	-4,9
ABD	-3,4
Euro Bölgesi	-7,2
-Almanya	-5,4
-Fransa	-9
-İtalya	-9,2
-İspanya	-11,1
Japonya	-5,1
Birleşik Krallık	-10
Kanada	-5,5
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	-2,5

Tablo incelendiğinde global çapta 2020 yılındaki reel büyümenin eksi 3.5 olduğu, özellikle Euro bölgesinde yer alan ve Avrupa kıtasında yer alan İngiltere gibi ülkelerin bulunduğu coğrafyalarda pandeminin ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin daha yoğun hissedildiği görülmektedir.

3.3.1.1. Covid-19, İstihdam ve Çalışma Biçimleri

Covid-19 pandemisi döneminde uygulanan kısıtlamalar ve alınan önlemlerle ilgili olarak işten çıkarmalar artmış, bu durum özellikle hizmet sektöründe çalışan insanları doğrudan olumsuz olarak etkilemiştir. Pandemi sürecinde iş yerlerinin bir süre kapalı

kalması, çalışanların işten çıkarılmasına veya işten çıkarılmasalar bile maaşlarından çok daha az bir miktarda olan işsizlik ödeneklerine bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Bu dönemde kısıtlamalar sebebiyle hizmet sektöründeki müşteri taleplerinde azalış görülürken işletmeler küçülmeye hatta kapanmaya varacak süreçler yaşamış, işten çıkarmalarla birlikte işsizlik artmış ve ekonomik olarak gerilemeler yaşanmıştır. Pandeminin küresel çapta etkilerine bakıldığında ise makro düzeyde, piyasalarda belirsizlik artmış, arz ve talepte düşüş olmuş, pazar anormallikleri oluşmuş, hisse senedi fiyatları düşmüş ve küresel tedarik zincirleri ciddi anlamda olumsuz etkilenmiştir (Cavlak ve Yılmaz, 2021, s.192).

Covid-19 pandemisinin sağlık alanından sonra en ciddi etkilediği alanlardan biri ise ekonomi olmuştur. Dünya Çalışma Örgütü (ILO) yapmış olduğu açıklamada salgın sebebiyle 2020 yılında küresel çapta yaklaşık 225 milyon kişinin işini kaybettiğini duyurmuştur (International Labour Organization, 2021). Duruma Türkiye özelinde bakılacak olursa yine Dünya Çalışma Örgütü'nün yapmış olduğu bir araştırmaya göre 2020 yılının Nisan ve Mayıs aylarında gençlerin 5'te 1'inin istihdam kaybı yaşadığı ve bu sürecin aynı yılında Eylül ayına kadar sürdüğü belirtilmiştir (ILO, 2020, s.3). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Mayıs 2020 tarihinde açıklanan verilere göre Türkiye'de işsizlik %13.6 iken genç işsizliği %24.4'tür (TÜİK, 2020). Aynı dönemde OECD ülkelerindeki işsizlik oranlarına bakıldığında bu oranın en yüksek işsizlik oranı olduğu görülmektedir.

Pandeminin ilk aylarında Türkiye genelinde uygulamaya konulan tedbirler kapsamında lokanta, cafe, AVM, kıraathane, eğlence merkezleri, çay bahçesi, düğün salonu gibi pek çok farklı iş alanındaki işletmelerin faaliyetlerinin durdurulması kararı verilmiş, yaklaşık 200 binden fazla işletme bu sebepten ötürü kapatılmıştır. Çalışmasına ara verilen bu işletmelerde yaklaşık 1.4 milyon insanın çalıştığı ve alınan tedbirlerden etkilendiği tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra bu dönemde şehir içi veya şehirlerarası toplu taşımanın kısıtlanması ile bu sektörde çalışan yaklaşık 700 bin kişinin gelir veya istihdam kaybı problemi yaşadığı bilinmektedir. 2020 yılında yayınlanan TÜİK iş gücü verilerine göre 65 yaş üstü olup aktif olarak çalışmaya devam eden yaklaşık 850 bin kişinin olduğu ve bu kişilerin sokağa çıkmasının yasak olması sebebiyle çalışma hayatına dahil olamadıkları düşünülmektedir. 65 yaşın yanı sıra 20 yaş altındaki kişilere de sokağa çıkma yasağı getirildiğinden dolayı 15-19 yaş grubunda olan ve aynı zamanda çalışma

hayatında yer alan yaklaşık 720 bin kişinin istihdam kaybı yaşadığı tahmin edilmektedir. Covid-19 salgınıyla ilgili gelir kaybı ve istihdam kaybı yaşayan sektörlerin daha çok hizmet sektörü ve özel sektör olduğu görülürken kamu sektöründe çalışanların bu riskle daha az karşı karşıya kaldığı düşünülmektedir. Düzenli işlerde çalışan kişilerin yanı sıra tarım sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışan işçilerin ise pandemiden olumsuz şekilde etkilenerek iş ve gelir kaybı yaşadığı, bu dönemde yaklaşık 5 milyon kişinin doğrudan veya dolaylı yoldan etkilendiği tahmin edilmektedir (Yükseler, 2020).

Bu dönemde milyonlarca kişi işini kaybetmese de elde ettikleri gelirden bir kayıp yaşamış ya da kaybetme endişesi yaşamıştır. Bu dönemde ekonomik kayıplar ve kaygılar yaşanan panik ortamıyla birlikte sosyal travmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Salgının ekonomik etkilerinin bununla da sınırlı kalmayarak ekonomik sistemler, para politikaları ve çalışma hayatında da radikal değişimlere sebep olması beklenmektedir. Özellikle gelişen teknoloji ile birlikte kapanma dönemlerinde pek çok beyaz yakalı çalışan, işlerini ofise ihtiyaç duymadan evlerinden yapabilmeyi deneyimlemiştir (Kurttaş, 2020, s.538). İşlerin bu şekilde home office olarak yapılabilmesi sermaye sahibi kapitalist açısından da kira, ofis giderleri vb. pek çok gider kaleminin silinmesi açısından avantajlı bir durum olarak değerlendirilmiş ve bu tarz uygulamalar yaygın hale getirilmeye başlanmıştır.

Pandeminin yaratmış olduğu ekonomik ve sosyal şok kişilerin ve şirketlerin çalışma hayatı hakkındaki algılarının ve tutumlarının değişmesine yol açması muhtemeldir. Bu bağlamda bazı mesleklerin değer kaybedeceği veya tamamen ortadan kalkabileceği düşüncesi ortaya çıkarken bazı mesleklerin de çalışma biçimlerinde radikal değişiklikler olması beklenmektedir (Kramer, 2020, s.2). Bu değişikliklerden en önemlisi home office çalışma biçimi olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca bu yeni çalışma biçimleri bazı meslekler için daha uygunken (yazılımcı, tercüman vb.) bazı meslekler için (ilkokul öğretmenleri vb.) daha az uygundur ve onlar için bu sürece uyum sağlayabilmek zorlayıcı olmuştur. Yine bu duruma paralel olarak evden çalışmanın bazı meslek gruplarının verimlilikleri ve üretkenlikleri üzerinde önemli ölçüde değişikliklere sebep olacağı düşünülmektedir (Karimivand, 2021, s.51).

3.3.1.2. Covid-19 Pandemisi ve Turizme Etkileri

Pandemi döneminden en olumsuz etkilenen sektörlerin başında turizm ve ulaşım sektörleri gelmektedir. Covid-19 hastalığı önce salgın sonra da pandemi boyutuna

ulaştıktan sonra tüm dünyada hastalığın yayılımını azaltmak için seyahat kısıtlamaları gibi önlemler alınmıştır. Bu dönemde sınırlar kapatılmış, şehirlerarası ulaşım kısıtlanmış ve ulaşım sektörü büyük bir kayıp yaşamıştır. Seyahatlerin sınırlandırılması, toplu alanlarda bulunmanın güvensiz hissettirmesi ve sosyal mesafeye dikkat etme gerekliliği gibi etkenler bir araya geldiğinde turizm sektörü de Covid-19 pandemisinden büyük bir yara almıştır. Normal durumlarda tüketicilerin seyahat ve tatil kararı almaları ekonomik ve sosyal tercihlere bağlıken pandemi ile birlikte bu kararı almalarına sağlık faktörü de eklenmiştir. İnsanlar içinde bulundukları panik ortamında, kendilerini güvende hissetmedikleri şartlar altında ve kısıtlı imkanlarla tatil yapmayı tercih etmeme eğilimi sergilemişlerdir. Bu da emek yoğun bir sektör olan turizm sektörünü ve bu sektör sayesinde kazanç sağlayan binlerce, küresel ölçekte milyonlarca insanı olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Sonuç olarak; sağlıkla ilgili bir kriz anında insanların risk algısı bundan etkilenmiş ve turizm faaliyetlerini askıya alarak kendilerini güvende hissettikleri alanlarda bulunmuşlardır. Turizm sektörü de bu durumdan olumsuz etkilenerek ciddi oradan maddi kayıplar yaşamıştır. Turizmin pandemiden bu kadar çok etkilenmesindeki bir diğer sebep ise insanların turist olarak hizmet alabilmesi için gerekli lokasyona seyahat edebilmesidir. Pandemi ile birlikte ulusal sınırların kapatılması, uçuşların ve otobüs seferlerinin sınırlandırılması, şehirlerarası ulaşımın belirli gerekçeler dışında sınırlandırılması gibi uygulamalar yapılırken insanlar turist olarak hizmet alabilecekleri bölgelere gidememiş ve dolayısıyla turizm sektörü kayıp yaşamıştır (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020, s.237).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) yapmış olduğu çalışmalar sonucunda 2020 yılında küresel bazda turizm aktiviteleri %87 oranda azaldığını tespit ederken buna seyahat kısıtlamalarının, zorunlu test ve karantina uygulamalarının sebep olduğunu belirtmiştir. Turizm faaliyetlerinin bu kadar azalmasının bir diğer sebebi olarak aşılamanın geç başlaması ve sürecin yavaş devam etmesinin de etkili olduğu belirtilmiştir. Dünya Turizm Örgütü genel sekreteri Zurab Pololikashvili yapmış olduğu açıklamada 2020 yılının turizm açısından kayıtlara geçen en kötü yıl olduğunu, milyonlarca insanın geçim kaynağının bu sektör olduğunu ve turizme güveni yeniden tesis etmenin oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir (United Nations World Tourism Organization, 2021). 2021 yılında aşılamanın yaygınlaşması, seyahat kısıtlamalarının azaltılması, otellerin daha güvenli bir imaja bürünmeleri ile birlikte turizmde bir önceki yıla göre bir artış olmakla

birlikte bu artış turizmin pandemiden önceki dönemlerdeki seviyesine ulaşması bakımından yeterli olmadığını göstermektedir.

Covid-19 pandemisinden turizm sektörünün olumsuz olarak etkilenmesinde sadece devletler tarafından alınan seyahat kısıtlaması, çeşitli faaliyetlere bir süreliğine ara verilmesi önlemler sebep olmamıştır. Bunun yanı sıra bireylerin turizm davranışlarında değişiklikler de meydana gelmiştir. Bu değişiklikler; bireylerin ekonomik refahlarında meydana gelen değişimler, maliyetlerdeki değişimler, harcanabilir gelirler ve sağlık riskleri şeklinde sınıflandırılabilir (Gössling vd. 2020, s.14). Temel motivasyonu güvenlik olan seyahat davranışının değişmesi konusunda insanların tutumlarının değişmesi oldukça zordur. Bunun yanı sıra pandemi döneminde meydana gelen kaygı ve stres de insanların turizm faaliyetlerine katılım oranlarını ciddi oranda etkilemiştir (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020, s.240).

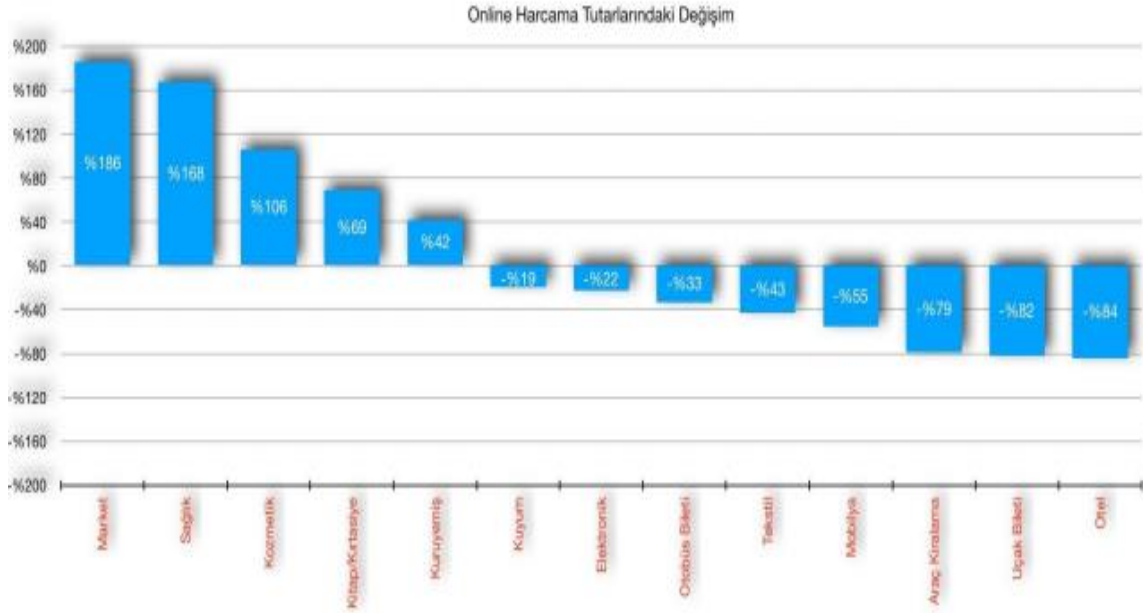
Turizm sektöründeki olumsuz gidişatın yanı sıra pandemi döneminde ekonominin kötü etkilenmesine sebep olan etkenlerden bir diğeri ise artan kamu harcamalarıdır. En güçlü ekonomilerde bile devletler piyasaya müdahale etmek durumunda kalmışlardır. Bu müdahale kapsamında devlet, bazı mega şirketlerin borçlarını ertelerken, bazı şirketlere finansman kolaylığı sağlamış, kişilere sosyal yardımlar ve işsizlik ödenekleri gibi araçlarla ekonomik destek sağlamıştır (Acar, 2020, s.295). Bu bağlamda kamu harcamalarındaki artışla birlikte devletler ekonomiye daha fazla müdahale etmek durumunda kalmış ve sağlık, sosyal yardımlar alanındaki ek giderler ile ertelenen borçlar, affedilen vergiler vb. uygulamalarla birlikte devlet bütçeleri ciddi manada zarar görmüştür. Ekonomik hayatta devletin rolünün bu kadar artması beraberinde bazı olumsuz sonuçları da getirmiştir. Kamu harcamaları artarken vergi gelirleri gibi gelirlerde de meydana gelen azalış bütçe açıklarına sebep olmuştur. Buna istinaden devletler bütçe açıklarını kapatmak için para basma, borçlanma ve vergilere zam yapma gibi çeşitli yollara başvurmuşlardır. Ancak bunlar da beraberinde güvensiz bir ortam meydana getirirken özellikle para basma fiyatlarda aşırı artışlara ve enflasyona sebep olmuştur. Sadece enflasyonun artması bile gelir dağılımının bozulması, haksız zenginleşmeye ortam hazırlaması, dar gelirli insanların geçiminin daha da zorlaşması ve yerli paradan kaçılması gibi birçok olumsuz sonucu beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra vergilerin artırılması ile vatandaşın alım gücü azalmış, iç borçlanma ile de özel sektörün yatırımlarında ciddi bir azalış söz konusu olmuştur (Acar, 2020, s.296).

3.3.1.3. Covid-19 ve Dijitalleşme

Bu dönemde faaliyetlerini dijital ortama taşıyamayan işletmeler ve şirketler süreçten olumsuz etkilenirken faaliyetlerini dijital ortama taşıyabilen işletmeler ve şirketler süreci daha az hasarla atlattıkları birlikte hatta olumlu bir şekilde etkilenmiştir. Özellikle e-ticaret sektöründe faaliyet gösteren firmalar bu süreçte işlerini büyütme konusunda oldukça kârlı çıkmışlardır. Karantina uygulamaları ve izolasyon süreçleri nedeniyle küresel çapta internetten alışveriş yapabilme ihtiyacı artmıştır. Mağazaların kapalı olması ve tüketicilerin sokağa çıkamaması sebebiyle tüketiciler e-ticarete yönelmiştir. E-ticaret uygulamaları sayesinde pandemi döneminde güvensiz bir ortamda evden çıkmaktan çekinen tüketiciler online alışveriş sitelerini kullanarak siparişlerini vermişler ve gelişen kargo seçenekleri sayesinde kapılarını bile açmadan temassız bir şekilde e-ticareti kullanarak satın aldıkları ürünleri teslim alabilmişlerdir. Zaten son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle alışveriş yöntemlerinde tüketiciler online alışveriş yapmayı artırmışken ortaya çıkan Covid-19 pandemisi e-ticaret dünyasında hızlı bir genişleme olmasına sebep olmuştur. Ticaret Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu raporda 2019 yılında Türkiye'nin e-ticaret hacminin 136 milyar TL olduğu açıklanmıştır. 2020 yılında ise e-ticaret hacminin %66 büyüyerek 226.2 milyar TL'ye ulaştığı belirtilmiştir (http2).

Pandeminin etkisiyle birlikte tüketicilerin harcama yaptıkları alanlarda da değişimler meydana gelmiştir. Tablo 2. incelendiğinde tüketicilerin pandemi döneminde harcamalarında çok büyük değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu dönemde tüketicilerin market alışverişleri yüzde 186 oranında artarak en çok pozitif değişim gösteren ürün grubu olduğu görülmekle birlikte onu sağlık, kozmetik ve eğitim harcamaları takip etmiştir. Tablodaki negatif yönlü değişimlere bakıldığında ise en çok etkilenen ürün grubunun yüzde 84 azalma ile otel harcamaları olduğu görülürken onu uçak bileti ve araç kiralama harcamaları takip etmektedir (Muradoğlu, 2020). Bu tablodan da görüldüğü üzere tüketiciler bilinmez ve güvensiz bir ortamın yaşandığı pandemi döneminde seyahat ve tatil gibi kalabalık ve ev dışı ortamlardaki aktiviteleri tercih etmekten ziyade daha çok evde temel ihtiyaçlarını sağlamak ve sağlıklarını korumak üzere bir tüketim örüntüsü sergilemiştir.

Tablo 2. Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Ürün Gruplarının Online Satışındaki Değişimler. (Muradoğlu,2020).

Covid-19 pandemisi şüphesiz her sektörde etkisini hissettirirken düşük ücretle çalışanlar ve düşük vasıflı çalışan kişilerin yer aldığı bazı meslek gruplarını daha derinden etkilemiştir. Bu tarz çalışanların işleri uzaktan yapılmaya müsait olmayan işler olması sebebiyle bu kişilerin uzaktan çalışabilme kabiliyetleri sınırlıdır. Bu kişiler genellikle parça başı veya saat başı ücret alacak şekilde çalışırken yaptıkları iş gereği pandemi döneminin şartlarına uygun olmayan kötü çalışma ortamlarında çalışılan mesleklere sahiptirler. Pandemi döneminde meslekler arasında ortaya çıkan krizlerden daha az etkilenme ve ekonomik şoklardan daha kolay bir şekilde kurtulabilme yetenekleri iş gücü piyasasını yeniden şekillendirmektedir. Diğer bir ifadeyle, piyasadaki işlerin “kötü işler ve iyi işler” gibi şekillerde bölünmesi artmıştır. Bu şekilde oluşan bölünmelerin geçmişte var olan ırksal ve cinsiyet eşitsizlikleri ile paralel bir yönde olduğu yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerinin aynı zamanda ırksal ve cinsiyet eşitsizliklerinin artmasına sebep olabileceği düşünülmektedir (Karimivand, 2021, s.51-52).

Belki de pandeminin en büyük etkilerinden biri dijital topluma çok daha hızlı bir şekilde geçilmesi olmuştur. Covid-19 pandemisinin toplumsal yaşamda en büyük etkilerinden biri ise iş yaşamından eğitime, sosyalleşmekten alışveriş biçimine pek çok alanda dijitalleşmenin yaygınlaşması şeklinde olmuştur. Günümüz dünyasında bir kişi evinden hiç çıkmadan neredeyse bütün ihtiyaçlarını dijitalleşmenin etkisiyle birlikte

giderebilmektedir. Covid-19 hastalığının yayılımını azaltılması amacıyla dünya genelinde sokağa çıkma uygulamaları ve çeşitli kısıtlamalar yapılırken çalıştıkları sektörün uygunluğuna göre bazı şirketler uzaktan çalışma yöntemini uygulamaya geçirmeye başlamıştır. Zaten dünya genelinde pandemi öncesinde dijitalleşmenin etkisiyle bazı sektörlerde uzaktan çalışma uygulamaları yapılmakta iken Covid-19 pandemisi ile birlikte bu uygulamalar daha da yaygınlaştırılmıştır. Pandemi döneminde kapanan iş yerleri sebebiyle uzaktan çalışma uygulamaları kısmen ya da tam zamanlı olarak uygulanmış, sokağa çıkma ve seyahat kısıtlamalarının kaldırılmasından sonra bile bazı şirketler bu tarz uygulamalara devam etmiştir ve etme yönelimine sahiptir. Ancak bu süreci herkesin eşit şartlarda geçirdiğini söylemek son derece güçtür. Pandemi döneminde Avrupa’da yer alan ülkelerde çalışma hayatına dahil olan bireylerin yaklaşık yüzde 40’ı uzaktan çalışmayı deneyimlemiştir. Ancak madalyonun diğer yüzüne bakıldığında ise durumun çok farklı olduğu görülmektedir. Dünyanın farklı yerlerinde faaliyet gösteren şirketlerin dijitalleşme sürecine uyum sağlaması ve çalışanların uzaktan çalışmaya geçebilmeleri internet bağlantısının olmaması veya alt yapıların yetersiz olması gibi sebeplerden ötürü sekteye uğramaktadır. Sahraaltı Afrika’da nüfusun yaklaşık yüzde 40’ının internete erişiminin olmaması ve alt yapı yetersizlikleri gerçeği göz önüne alındığında uzaktan çalışmanın küresel ölçekte pek çok eşitsizliği barındırdığı görülmektedir (ILO, 2020, s.8). Buna istinaden uzaktan çalışmanın yaygınlaştırılabilmesi için küresel ölçekte dijital altyapının sağlanması ve geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

3.3.2. Covid-19 Pandemisinin Eğitime Etkileri

Eğitim, toplumsallaşma aracı olması nedeniyle toplumsal yapının korunması ve sürekliliğinin sağlanması konusunda önemli bir role sahiptir. Bireyin toplumsallaşma sürecinde temel bir işleve sahip olan eğitim bu sayede toplumsal yapıya da katkıda bulunmaktadır. Aydın’a göre eğitim; gayri resmi olarak evde ve genel kültür olarak çevrede, resmi olarak ise toplumun eğitimsel düzenlemelerinde sistemli bir şekilde gerçekleştirilen sosyalizasyon sürecidir (Aydın, 2013, s.128). Küresel bir salgın olan Covid-19 pandemisinin ekonomik, sağlık ve sosyal etkilerinin yanı sıra en çok etkilediği alanlardan bir diğeri ise eğitim alanı olmuştur. Eğitim toplumlar için hayati öneme sahipken Covid-19 pandemisinden etkilenme derecesi gelecek için oldukça kritik sonuçlar doğurabilir.

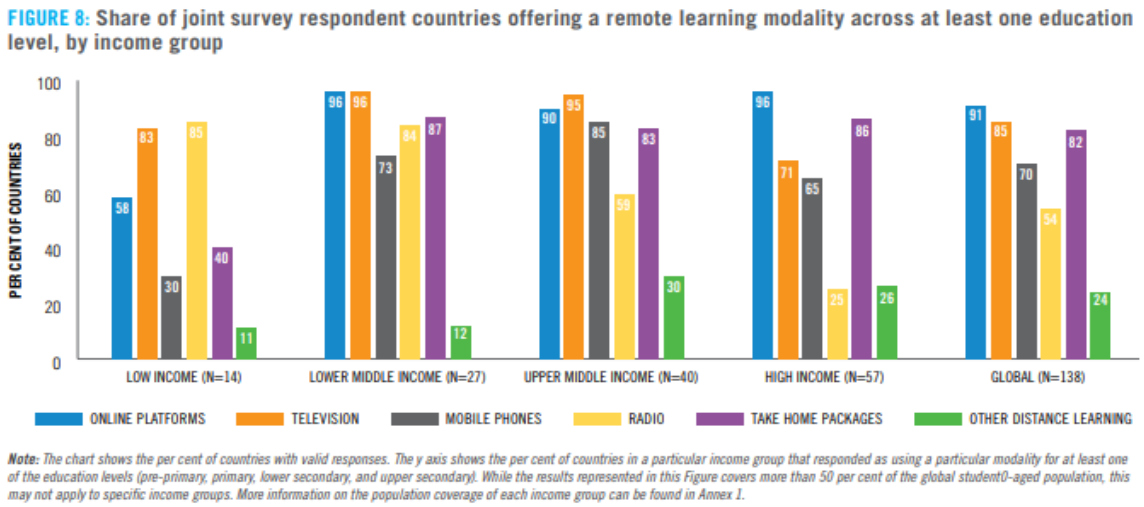
Pandeminin yayılım hızını, etkisini azaltmak için alınan önlemler kapsamında kreşlerden, ortaöğretime ve yükseköğretime her basamaktaki yüz yüze eğitime son verilmiş ve uzaktan (online) eğitime geçilmiştir. Aslında uzaktan eğitim çok da yabancı olunan bir konu değildi. 2000’li yılların başından itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde uzaktan eğitim uygulamaları yüz yüze eğitime ek olarak yapılmaktaydı. Uzaktan eğitim ile engelli bireyler, kırsal alanda yaşayan bireyler ve hem çalışıp hem de eğitime devam etmek isteyen bireyler gibi yüz yüze eğitime katılamayacak durumda olan bireylerin eğitime katılabilmesi sağlanabilmiştir (Özer ve Suna, 2020, s.177). Uzaktan bu tarz avantajlarının olduğu ve bazı insanların hayatını kolaylaştırdığı bilinmekle birlikte küresel çapta toplu olarak eğitimin tamamen uzaktan eğitime geçmesi daha önce pek hayal bile edilmeyen ve uygulanmak zorunda kalınan bir deneyim olmuştur. Eğitim alanında yapılan bu radikal değişikliğe ne eğitimin tedarikçisi olan kurumların ne de eğitim sürecine dahil olan çocuklar, gençler ve onların ailelerinin hazır olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla süreç içerisinde pek çok aksaklıklar ve dengesizlikler meydana gelmiş ve milyonlarca öğrenci bu süreçten etkilenmiştir. Bu dönemde eğitim sağlayıcıların alt yapı yetersizliklerinden kaynaklanan sorunların yanı sıra öğrencilerin eğitime dahil olabilme süreçlerinde de ciddi sorunlar meydana gelmiştir. Zaten örgün eğitimde bile fırsat eşitliğinin olmadığı düşünülürken uzaktan eğitim ile bu fırsat eşitliği tartışmaları boyut atlamıştır. Farklı sosyoekonomik sınıfların bu süreçten etkilenme biçimleri arasında farklar olduğu bilinmektedir. Orta ve üst sınıflarda yer alan bireyler uzaktan eğitim için yeterli düzeyde materyale (internet, tablet, bilgisayar vb.) sahip olabiliyorken alt sınıflarda yer alan bireyler yeterli düzeyde eğitim materyaline sahip olamama sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu da beraberinde farklı sosyoekonomik gruplarda yer alan aileler ve bireylerin online eğitim sürecine eşit düzeyde katılamamasına sebep olmuştur (Güngörer, 2020, s.399). Birleşmiş Milletler Eğitim Ajansı’nın yapmış olduğu çalışmada dünya genelinde 830 milyona yakın öğrencinin okul dışında kullanabileceği bir bilgisayarının olmadığı ve bu öğrencilerin yaklaşık %40’ının internet bağlantısının olmadığı tespit edilmiştir (United Nations Education Agency, 2020). Bu durum alt sosyoekonomik gruplardaki ailelerin çocuklarının uzaktan eğitime kelimenin tam anlamıyla uzak kalması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

UNESCO, UNICEF ve Dünya Bankası’nın katkılarıyla hazırlanan The State Of The Global Education Crisis raporunda küresel çapta yaşanan eğitim kriziyle ilgili durum analiz edilirken alternatif çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Bu rapora göre küresel

ölçekte okulların kapanma süresi ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir. Salgının başlangıcında ülkeler virüs bulaşma riskini en aza indirmek için büyük ölçekli olarak okulları kapatmıştır. Dünyadaki okul çağındaki çocukların çoğunluğunun yaşadığı düşük ve orta gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkelere göre daha uzun okul kapanışları yaşamış ve uzaktan eğitim sunmaya genellikle hazır olamamışlardır. Okulların tamamen kapatılma süresi ise bölgeden bölgeye farklılık gösterirken Güney Asya, Latin Amerika ve Karayipler'deki çocuklar Batı Avrupa'daki çocuklara kıyasla eğitimini neredeyse üç kat daha fazla süreyle kaçırmışlardır. Birçok ülke okulları yeniden açarken virüsün yayılmasının artması nedeniyle hükümetlerin yeni aldığı önlemler nedeniyle okulları tekrar kapatmak zorunda kalmışlardır. Hem tam hem de kısmi kapanmalar hesaba katıldığında, küresel olarak eğitimdeki ortalama kesinti süresi 121 günden 224 güne çıkmıştır.

Okullar kapanıp uzaktan eğitime geçildiğinde dünya çapında 186 ülkede uzaktan eğitim modellerinin uygulandığı ancak bazı ülkelerin uzaktan eğitim sunmak için daha iyi kaynaklara ve donanımına sahip olduğu görülmüştür. Küresel çapta okulların kapanması sırasında dijital yayınlar ve uzaktan eğitim programlarına 463 milyon öğrencinin katılamadığı ve uzaktan eğitime katılamayan bu öğrencilerin dörtte üçünün kırsal alanlarda veya yoksul hanelerde yaşadığı belirlenmiştir. Bu raporda yer alan aşağıdaki Tablo 3.'de gelir grubuna göre uzaktan eğitimde kullanılan yöntemler gösterilmiştir.

Tablo 3. Gelir Grubuna Göre En Az Bir Eğitim Düzeyinde Uzaktan Öğrenme Yöntemi Sunan Ülkelerin Payı (UNESCO, UNICEF and World Bank Report, 2021).

Tablo incelendiğinde yüksek gelirli ve düşük gelirli haneler arasında kullanılan uzaktan eğitim modellerindeki farklılaşma görülmektedir. Düşük gelirli hanelerin daha

çok radyo ve televizyon kullanarak uzaktan eğitime erişim sağladığı görülürken orta gelirli hanelerin online platformlar, telefon ve televizyon kullandığı görülmüştür. Üst gelir grubu da orta gelir grubuna benzer şekilde online platformlar ve televizyonu kullanırken diğer gruplara kıyasla gözle görülür bir şekilde alternatif uzaktan öğrenme uygulamalarını tercih ettikleri tespit edilebilmektedir (International Bank for Reconstruction and Development, 2021, s.21-22). Bunun yanı sıra uzaktan eğitim için gerekli materyale sahip olabilen ancak bölgesel farklılıklardan dolayı internete erişim sağlayamayan çok sayıda bireyin var olduğu bilinmektedir. Uzaktan eğitim internet bağlantısının dışında TV aracılığıyla da yapılmış olsa da bu eğitimden faydalanmakta olan grubun ağırlıklı olarak daha düşük gelir grubunda yer alan insanlar tarafından tercih edildiği belirlenmiştir. Pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecini etkileyen bir diğer unsur ise dijital okuryazarlıktır. Uzaktan eğitim sürecine dahil olan öğrencilerin dijital okuryazarlığı arasında ciddi farklılıkların olması bu süreçteki başka bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Öğrencilerin dijital okuryazarlıklarının farklı olması sebebiyle aslında sistemde aynı şey anlatılıyor olsa da çocukların bunları kullanabilme ve çevrimiçi platformlardan öğrenebilme kapasitesi farklılık göstermektedir (Özer ve Suna, 2020, s.181). Buna göre dijital okuryazarlığı düşük olan öğrencilerin pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecini daha az verimli geçirdiği çeşitli araştırmalarda tespit edilmiştir.

Bunların yanı sıra mekandan bağımsız bir şekilde yürütülen uzaktan eğitimin ne derecede verimli olacağı yönünde çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Nitekim eğitim sürecine dahil olan kreş çağından üniversiteye kadar her yaş grubundaki birey için eğitim kurumları aynı zamanda birer sosyalleşme alanıdır. Hatta eğitim kurumları örgün olarak bilgi öğrenmenin yanı sıra çocukların en önemli ve aktif şekilde sosyalleşebildiği alanlar olarak dikkat çekmektedir. Covid-19 pandemisi sürecinde örgün eğitime ara verilerek uzaktan eğitime geçilmesi ile birlikte öğrenciler okullarındaki sosyalleşme imkanından faydalanamaz hale gelmişlerdir. Bunun yanı sıra arkadaşlarıyla sosyalleşemeyen çocukların ev içinde derslere karşı olan ilgisinde de azalma meydana geldiği gözlemlenirken ekran bağımlılığının arttığı da bilinmektedir.

Dünya Bankası'nın Covid-19 pandemisinin eğitime etkileri üzerine yayınlamış olduğu rapora göre okulların kapanması öğrenme kaybına ve öğrencilerin okulu bırakmasının artmasına sebep olacakken bundan dolayı da yüksek eşitsizlikler oluşacaktır. Okulların kapanmasının uzun vadeli zararının ise insan sermayesinin

niteliğinin azalmasına bağlı olarak kalkınma seviyesinin ve refah seviyesinin azalması olması beklenmektedir. Okulların temel ve en önemli eğitim kurumu olma özelliğinin yanı sıra öğrenciler için ciddi bir sağlık desteğinin olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Global çapta yaklaşık 368 milyon çocuk okullardaki beslenme programlarına ihtiyaç duymaktadır. Okulların kapanması ile birlikte bu çocukların beslenmesi ve fiziksel sağlığı tehlikeye girecektir. Ayrıca aile içinde yaşanması muhtemelen krizlerden travmatik şekilde etkilenebilecekleri için öğrencilerin akıl ve ruh sağlığı da bu dönemde zarar görme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Okuldan uzak kalan gençleri bekleyen bir diğer tehlike ise daha riskli davranışlarda bulunmaları ve adolesan gebeliklerde artış olması riskidir (World Bank Report, 2020, s.5). Her iki ebeveynin de çalışmak zorunda olduğu, hanede yaşayan birey sayısının ve bakıma ihtiyaç duyan küçük çocuk sayısının fazla olduğu aileler pandemi dönemin de bir de ekonomik sıkıntıyla karşı karşıya kalınca bu ailelerdeki çocuklar öğrenmelerinde güçlük çekebilmektedir.

Bunun yanı sıra online eğitime ek olarak genişletilmiş eğitim ve alternatif uzaktan eğitim gibi seçeneklere erişim herkes için mümkün olmamaktadır. Bu da hem insani sermayede bir kayba sebep olurken aynı zamanda uzun vadede ekonomik sıkıntıların oluşmasına sebep olmaktadır (Azzi-Huck ve Shmis, 2020). Okulların kapanması ile uzaktan eğitime erişim sıkıntısı yaşayan çocukların ve gençlerin bu süreçte okulu bırakma eğilimi artarken bunun bir sonucu olarak muhtemelen çocuk işçiliği ve çocuk yaşta evlenme sayılarında artış gözlemlenecektir (WBR, 2020, s.5).

Uzaktan eğitimin ve evden öğrenmenin verimli bir şekilde sağlanabilmesi için evde uygun uzaktan eğitim materyallerinin bulunması, öğrencinin sessiz ve dikkatinin dağılmayacağı bir odasının olması, derslerine yardım edebilmek konusunda bilişsel anlamda yeterli düzeyde bir ebeveynin olması gerekmektedir. Ancak hiç şüphesiz ekonomik ve sosyal anlamda aileler aynı durumda değildir. Bu durum da beşeri sermaye eşitsizliğinin büyümesine yol açacaktır (Burgess ve Sievertsen, 2020).

Covid-19 pandemisi sebebiyle öğrenme yoksulluğundaki artışla birlikte bir nesil gerçek potansiyeline ulaşabilme yolunda zarar görecektir. Özellikle okulu bırakmak zorunda kalan veya öğrenmede düşüş yaşayan öğrenciler, yaşam boyu daha düşük üretkenlik ve kazançla karşı karşıya kalacaklardır. Yoksul ve marjinal ailelerden gelen öğrenciler eğitimdeki bu olumsuz tablodan daha fazla etkilenecek eşitsizlikler daha da artacaktır. Yoksulluktan kurtulmak için eğitime daha çok ihtiyaç duyan çocuklar

yoksulluk sebebiyle ihtiyaç duydukları eğitime ulaşamayarak yine bu durumdan zararlı çıkacaklardır. Bundan dolayı gençlerin ekonomik beklentilerinde gerileme meydana gelmesi onların riskli davranışlarda ve suç faaliyetlerinde bulunmalarına sebep olabilecektir. Ayrıca bu sebeple genç nüfus arasında huzursuzluk da artabilir. Düşük ve orta gelirli birçok ülkede genç nüfus fazla olmasına rağmen beklentilerin düşük olması düşük beşeri sermaye, yoksulluk ve eşitsizlik arasındaki kısır döngüyü kalıcı hale getirecektir (WBR, 2020, s.6).

Covid-19 pandemisinin hayatımızdaki ikinci yılını geride bıraktığımız bugünlerde okullar açılmış ve örgün eğitim başlamış olsa da özellikle yükseköğretim kurumlarında halen uzaktan eğitim modeli benimsenmekte ve bu şekilde dersler işlenmektedir. Bu bağlamda Covid-19 pandemisinin en çok etkilediği sektörlerden biri haline gelen eğitim sektöründe ilerleyen dönemlerde yaşanan değişimlerin kalıcı olacağı veya yüz yüze eğitimle birlikte hibrit bir biçimde devam edebileceği öngörülmektedir. Buna istinaden hem öğrencilerin dijital okuryazarlığının artması hem de öğretmenlerin dijital becerilerini geliştirmesi ve uzaktan eğitimin verimliliğinin artması beklenmektedir. Covid-19 salgınının sona ermesi halinde bile eğitimde değişim ve dönüşümlerin yaşanması beklenmektedir.

3.3.3. Covid-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri

Covid-19 pandemisi insanları ve toplumları temelde sağlıkları açısından tehdit ederken, toplumsal, politik, ekonomik gibi farklı alanlarda da çeşitli şekilde etkilemiştir. Bu bakımdan Covid-19 pandemisi sıradan bir hastalık ya da salgın olmaktan ziyade toplumsal yaşamı pek çok açıdan etkileyen sosyolojik bir olgu olarak ele alınmalıdır. Çünkü Covid-19 pandemisi insan sağlığını hem biyolojik hem psikolojik hem de sosyal açıdan etkilemesinin yanı sıra toplumsal yapıları, kurumları ve politikaları da etkileyerek toplumsal yapıyı şekillendirmiştir. Bu bağlamda Covid-19 pandemisini ve etkilerini sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirmek bir hayli önemlidir.

Dünya tarihinde farklı zamanlarda ve yerlerde toplumları etkileyen pek çok salgın hastalık ortaya çıkmış ve bu salgınlar toplumların değişmesinde, dönüşmesinde önemli roller oynamıştır. Bu açıdan salgın hastalıkların toplumların yapısını etkileyen ve dönüşümlere sebep olan olgular olduğu bilinmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de dünya tarihinde salgın hastalıkların sebep olduğu etkiler ele alınmıştır. Bu bölümde ise dünya tarihinde ilk defa milyarlarca insanın aynı anda etkilendiği ve ona karşı ortak bir

şekilde hareket ettiği Covid-19 pandemisinin toplumsal yapı üzerindeki etkileri sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Covid-19 pandemisinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini anlayabilmek günümüz dünyasındaki gelişmeleri anlamlandırmamıza fayda sağlayacak olmakla birlikte bundan sonra meydana gelecek olası pandemilerin atlatılması ve anlamlandırılması sürecinde de insanoğluna yardımcı olacaktır. Nitekim içinde bulunduğumuz yüzyılda olası birçok pandeminin bizi beklediği farklı uzmanlar tarafından iddia edilmektedir. Mikrobiyolojist Jean-Michel Claverie'ye göre; kutuplarda donmuş ve insanoğlunun daha önceden hiç tanışmamış olduğu 2 milyon yıllık virüslerin küresel ısınma sonucu eriyen buzullardan kopup yeniden aktif olması ile nasıl sonuçlar ortaya çıkaracağı bilinmeyen hastalıklar ve pandemiler meydana gelebilir (http3). Bu bağlamda gelecekte insanoğlunu bekleyen başka pandemilerin varlığı kuvvetli bir şekilde bilinirken Covid-19 pandemisinin sosyolojik boyutunun incelenmesi önem arz etmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre sağlık; sadece hastalık veya sakatlığın olmayışı değil, fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak tam bir iyilik halidir (WHO, 2011). Sağlığı sosyal açıdan da bir iyilik hali olarak değerlendiren bu yaklaşıma göre; Covid-19 pandemisi sadece biyolojik açıdan insanları tehdit etmemekle birlikte toplumsal yapı ve sosyal yaşam üzerindeki etkileri sebebiyle de dolaylı yoldan insan sağlığına zarar vermektedir. Biyolojik olarak koronavirüs hastalığına yakalanmamış olan bireyler bile küresel salgın sebebiyle bozulan toplumsal işleyiş ve yapılardan dolayı bu pandemiden etkilenmiştir. Yaklaşık 6 milyon insanın hayatını kaybetmesinin yanı sıra pandeminin küresel çapta ekonomik krize yol açması sebebiyle toplumsal yapılar ve kurumlar etkilenmiştir. Geçmişte de pek çok salgın hastalık ortaya çıkmış ancak ya sınırlı bir coğrafyada varlığını sürdürmüştü ya da farklı coğrafyalara yayılması uzun zamanlar almıştır. Çünkü geçmişteki ulaşım teknolojileri günümüzdeki kadar gelişmiş seviyede değildi ve bir yerden bir yere gitmek aylar sürebiliyordu. Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Covid-19 pandemisinin ortaya çıktıktan sonra yaklaşık 70 gün içinde dünyanın 114 ülkesinde görüldüğünün tespit edildiğini belirtmiştir (WHO, 2020). Yeni tip bir koronavirüs olan SARS-Cov-2 virüsünün bu kadar kısa sürede çok farklı coğrafyalara yayılmasının en önemli sebeplerinden biri küreselleşmedir. Giddens'e göre küreselleşme ile insanlar, gruplar ve uluslar birbirine bağımlı hale gelmiştir (Giddens, 2012, s.83-84). Küreselleşme ile birlikte dünyanın en uzak köşesinde yerel bir bölgede meydana gelen bir olay bile çok kısa sürede farklı yerlerdeki olayları

etkileyebilmektedir. Yeni tip koronavirüs hastalığının yayılma süreci ve hızı da buna en güzel örneklerden biri olarak verilebilir. Çin'in bir eyaletinde ortaya çıkan bu hastalığın kısa sürede küreselleşmenin etkisiyle küresel bir pandemi haline gelmesi beraberinde sağlık, ekonomik ve sosyal alan gibi farklı alanlarda pek çok değişimi de getirmiş ve getireceği ön görülmektedir.

Özellikle home office çalışmanın yaygınlaşması ile birlikte sosyal yaşam ve aile kurumu da çeşitli açılardan etkilenmiştir. Daha önce ev ortamı iş ortamı haline gelmeyen bireyler bu sürece alışmaya çalışırken özel hayat ile iş hayatını ayırma konusunda çeşitli sorunlar yaşamıştır. İş-yaşam çatışması olarak bilinen bu durumda evden çalışan kişinin özel yaşam ile iş yaşamı arasındaki çizginin bulanıklaşması sorunu ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocuk sahibi kişiler bakım kuruluşlarının ve eğitim kurumlarının kapalı olması sebebiyle evden çalışma sürecinde çocuklarının bakımı ve okul derslerinden dolayı zorlanmaktadır. Bu konuyla ilgili Gökalp Yılmaz yapmış olduğu çalışmada home office çalışan annelerin hem meslekleriyle ilgili sorumluluklarını yerine getirdiğini hem de bu süreçte çocuk bakımı, çocuklarının ödevinin yapılması ve diğer ev içi faaliyetlerde daha fazla aktif rol oynadığını belirlerken kişisel zamanlarından feragat ettiğini tespit etmiştir. Bu çıkarım izolasyon döneminde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin derinleştiğini kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte çalışmanın bir diğer önemli sonucu olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine sebep olan ataerkil sistemin üretim yerinin haneler olduğu ve bu hanelerde eşitsizliğin normalleşmeye başladığı belirlenmiştir (Gökalp Yılmaz, 2020, s.90).

Toplumun en temel yapı taşı olarak bilinen aile kurumu pandemi döneminden en çok etkilenen kurumlardan biri olmuştur. Hastalığın yayılımının önlenmesi amacıyla uygulanan karantina uygulamaları ile birlikte insanlar hiç olmadığı kadar evde vakit geçirmeye başlamıştır. Özellikle risk grubu oldukları düşünüldüğü için 65 yaş üstü ve 18 yaş altı kişilere daha uzun bir süre karantina uygulaması yapılmış ve bu kişiler evde kaldıkları süreçte çok farklı deneyimler yaşamışlardır. Temel olarak evde daha uzun süre vakit geçirmeye başlayan aile bireyleri arasında ev içindeki işlerle ilgili bir farkındalık oluşurken hayatı eve sığdırmak adına aile bireyleriyle daha çok vakit geçirmek ve farklı aktiviteler deneyimleme fırsatı da oluşmuştur. Bunun olumlu sonuçlarının yanı sıra kapalı ve dar bir mekanda uzun süre boyunca aynı insanlarla bir arada bulunmak aile üyeleri arasında zaman zaman bazı olumsuz sonuçları olan sorunlara da yol açmıştır. Özellikle

ataerkil anlayışın hakim olduğu toplumlarda ve ailelerde evin temel geçiminden sorumlu olarak görülen erkeğin pandemi sürecinde işini kaybetmesi veya kısıtlamalar sebebiyle evde kalması, çocukların online eğitim sürecine dahil olmaları, annelerin ev içindeki yüklerini artırırken aile üyeleri arasında anlaşmazlıkların ve sorunların artmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak dünyanın pek çok ülkesinde boşanma oranlarında artış gözlemlenmiştir. Boşanma ve aile hukuku alanında uzman olan Carly Kinch BBC'ye vermiş olduğu röportajda Haziran ve Ekim 2020 ayları arasında boşanma davalarının açılmasında yüzde 122'lik bir artış olduğunu firma olarak belirlediklerini ifade etmiştir (http4). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan evlenme ve boşanma istatistiklerindeki verilere bakıldığında ise 2020 yılında binde 1,64 olan boşanma oranı 2021 yılında yüzde 70 artış göstererek binde 2,07 olmuştur. Yine aynı raporda 2020 yılının Temmuz ayında 23.119 boşanma gerçekleşirken bu rakam bir önceki yılın aynı ayında 13.555 olarak açıklanmıştı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022). Bu istatistiklerin ortaya çıktığı ayın pandemi dönemindeki sokağa çıkma kısıtlamalarının kaldırılmasından hemen sonraki ay olması dikkat çekicidir.

Pandeminin aile kurumundaki etkileri sadece boşanma oranlarının artmasıyla sınırlı kalmayarak aile içi şiddetin artması gibi olumsuz etkileri de olmuştur. Pandeminin yayılmasının engellenmesi için hayata geçirilen sokağa çıkma kısıtlamaları ve evde kalma uygulamaları birçok şiddet mağduru kadın ile istismarcısını aynı ortamda daha fazla vakit geçirmek zorunda bırakmıştır (Taub, 2020, s.6). Bu durumda istismarcı kişilerle vakit geçirmek zorunda kalan kadınlar, yaşlılar ve çocuklar için çok zor süreçler yaşanmıştır. Yine bu dönemde çeşitli stres kaynakları sebebiyle kadınlar ve çocuklar, aile içi şiddet riski altında savunmasız bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Telles vd., 2020, s.233). Karantina uygulamaları ve kısıtlamalar sebebiyle şiddet mağdurları kaçıp kurtulmakta zorlanırken, iletişim araçlarını da istedikleri şekilde kullanamadıkları için kendilerini ifade etmekte zorlanmışlardır. Bu sebeplerden ötürü pandemi döneminde hastalığın yayılımını azaltmak amacıyla hayata geçirilen uygulamaların kasten olmasa da dolaylı yoldan kötü niyetli kişilere alan yaratarak aile içi şiddetin artmasına sebep olduğu düşünülmektedir (Karimivand, 2021, s.51). Pandeminin ilk ortaya çıktığı dönemde Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi tarafından yapılan araştırmada kadına yönelik şiddetin %27.8 oranında artış gösterdiği belirlenmiştir (Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi, 2020). Salgının ilk ortaya çıktığı Wuhan'da Şubat 2020 döneminde aile içi şiddet vakalarının bir önceki yılın aynı dönemine göre üç kat arttığı tespit edilirken bu konuyla

ilgili farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda da aile içi şiddetin artmış olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; Fransa'da aile içi şiddet pandemi döneminde %30 artarken, İspanya'da pandemi döneminde aile içi şiddet vakalarının artması sebebiyle kadınlar eczanelerden ‘‘Maske 19’’ koduyla maske talep ettiklerinde eczane görevlileri polise gizli bir şekilde ev içi şiddet ile ilgili ihbarda bulunmuşlardır (http5).

Pandeminin toplumsal etkilerinin bir diğeri ise sosyal ilişkilerin yapısının değişmesidir. Bu dönemde uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları ve izolasyon uygulamaları sebebiyle insanlar ev dışında sosyalleşme imkanı bulmakta oldukça zorlanmıştır. Bu süreçte insanlar sosyal ilişkilerini dijital platformlar aracılığıyla gidermeye çalışmışlardır. Sosyal ilişkilerini sanal dünyada gidermeye çalışan insanlar evde kaldıkları süre boyunca sanal ortam çok uzun saatler zaman geçirmek durumunda kalmıştır. Sanal ortamlarda uzun süre hareketsiz olarak geçirilen bu saatler bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel ve ruhsal sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Bireyler bu süreçte pandeminin sebep olduğu izolasyon uygulamaların yanı sıra kaygı ve stres durumundan kurtulmak için de sanal dünya ile eskisine göre kıyaslandığında çok daha fazla zaman geçirmeye başlamıştır. Bu da bilişim teknolojileri bağımlılığına zemin hazırlamıştır (Öztürk, 2021, s.202). Gerek iş yaşamı ile öğrenme hayatının gerekse alışverişten sosyalleşme aracı olarak kullanılması açısından bireyler bu süreçte bilişim teknolojilerini kullanmak zorunda kalmış ve bunun bir sonucu olarak sanal dünyada daha fazla zaman geçirmeye başlamışlardır.

Verizon isimli telekomünikasyon sağlayıcısı pandemi döneminde kapanmaların ve kısıtlamaların ilk başladığı dönemlerde yapmış olduğu bir araştırmada çevrimiçi oyun hareketlerinde yüzde 75 artış gerçekleştiğini bildirmiştir (Pantling, 2020). Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda dijital oyun oynamanın görsel algıyı artırma, problem çözme yeteneğini geliştirme gibi olumlu sonuçlarından bahsedilse de bu konuda yeterli farkındalığı olmayan savunmasız bir şekilde risklere açık durumda olan bireyler için sosyal, bilişsel ve fiziksel pek çok açıdan olumsuz etkileri ortaya çıkabilmektedir. Özellikle pandemi döneminde uygulanan uzun süreli sokağa çıkma kısıtlamaları, yoğun bir şekilde teknoloji ve internet tabanlı faaliyetler ile zaman geçirmeye sebep olurken yüz yüze etkileşimin kısıtlı olması da beraberinde sağlıklı bir yaşam ortamı yaratırken dijital oyun bağımlılığına da zemin hazırlamıştır (Granic vd., 2014, s.74). Dijital oyun bağımlılığı depresyon, agresif tutum ve davranışlar sergilenmesi, anksiyete, dikkat dağınıklığı gibi

pek çok sorun ile ilişkilendirilmektedir. Pandeminin bireyler üzerindeki dijital dünyadaki etkisi sadece dijital oyun bağımlılığıyla kalmamakta sosyal medya ve pornografik içerik bağımlılığı gibi problemlere de sebep olmaktadır (Öztürk, 2021, s.207-210).

Pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleriyle sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkiyi araştıran Dikmen, 2021 yılında yapmış olduğu araştırmada sosyal medya bağımlılığı ile katılımcıların depresyon düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (Dikmen, 2021, s.25). Pandemi sürecinde bireylerin daha fazla çevrimiçi platformlarda zaman geçirmesi ile birlikte teknoloji bağımlılığı ortaya çıkmış ve bu da beraberinde fiziksel, psikolojik ve sosyal problemlerin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Sosyal medya ve diğer dijital platformlar beğenilme, onaylanma, kazanma sayıları gibi verileri kullanarak bireylerin haz ve tatminlerini anlık bir şekilde gidermelerini sağlarken bu giderek daha da artan bir şekilde bağımlılık düzeyinde bu platformlarda zaman geçirilmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda insanların gündelik yaşam pratiklerini çarpıcı bir şekilde etkileyen Covid-19 pandemisinin çeşitli psikolojik ve sosyal sorunlarla yol açtığı görülmektedir. İnsanlar bu süreçte daha benmerkezci bir yapıya bürünürken ev ve aile içindeki bireylerle bile olan ilişkileri üzerinde belirgin derecede farklılaşma meydana gelmiştir. Sosyal ortamdan uzaklaşan insanlar sınırlı bir mekanda sınırlı sayıda insanlarla görüşmek zorunda kaldıkça ve sosyalleşme için sosyal medya gibi haz odaklı ve birey merkezli platformlar kullanıldıkça kaçınılmaz olarak bireysellik artmıştır. Bireyselliğin artmasıyla birlikte birey daha da yalnızlaşırken bu durumun ailedeki diğer bireylerle olan ilişkileri olumsuz bir şekilde etkileyeceği ve uzun vadede toplumsal ilişkilerde sorunlar meydana gelmesine de sebep olacağı beklenmektedir. Her ne kadar dijital toplumun hayatımıza kattığı birçok avantaj olsa da sosyal ilişkiler üzerinde çeşitli olumsuz sonuçları olmuştur ve uzun vadede bu olumsuzlukların artması beklenmektedir. Dijitalleşen dünya bireylerin sanal dünyada daha fazla vakit geçirmesine, daha fazla bireyselleşmesine ve sosyal ilişkilerinin zayıflamasına sebep olurken sosyal ilişkilerde bireyler arasındaki mesafenin açılması kaçınılmaz olacaktır. Bireyler arasındaki sosyal ilişkilerde mesafelerin açılması ile birlikte önce aile yapısında bozulmalar meydana gelecek ardından zayıflayan sosyal ilişkilerden dolayı toplumsal yapıda değişim ve dönüşüm meydana gelecektir (Kurttaş, 2020, s.543).

Covid-19 pandemisinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerinden bir diğeri ise sosyal dışlanma olaylarının artması şeklinde kendisini göstermiştir. Sosyal dışlanma gündelik hayatta zaten kimlik, kültür, ırk gibi konularda var olan bir olgu iken Covid-19 pandemisinin etkisiyle birlikte bu konulara pandemi kaynaklı yenileri de eklenmiştir. Pandeminin yaşlıları daha çok etkilediği yapılan çeşitli araştırmalarda ortaya koyulurken dünya genelinde Covid-19 hastalığı kaynaklı ölüm oranlarına bakıldığında en çok 65 yaş üstü grupta ölümlerin olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren National Center for Health Statistics'in verilerine göre Mayıs 2022 tarihi itibarıyla Covid-19 kaynaklı ölümlerin %74.4'ünün 65 yaş ve üstü yaş grubunda meydana geldiği belirtilmiştir (http6). Pandemiye karşı alınan önlemler kapsamında virüse karşı daha hassas bir grup olduğu belirlenen 65 yaş ve üstü bireyler izolasyon uygulamalarından dolayı evde kalmak zorunda kalmışlardır. Bu uygulamalar da bu yaş aralığındaki kişilerin dışlanmasına zemin oluşturmuştur. Aslında sosyal dışlanma basit olmayan, karmaşık ve çok farklı boyutları olan bir süreçtir. Sosyal dışlanma; kaynakların, hakların, mal ve hizmetlerin eksikliğini, toplumdaki belirli bir grup insanların çoğunluğunun ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda mevcut olan normal ilişkilere katılamamasını içerir. Bu sebeplerden dolayı sosyal dışlanma hem bireylerin yaşam kalitesini etkilerken hem de toplumdaki eşitlik ve uyumu etkilemektedir (Mack, 2016).

Salgınlar, savaşlar, ekonomik krizler gibi dönemlerde yaşanan belirsizlikler toplumda endişe ve kaygıyı artıran faktörlerdir. Bu dönemlerde ise sosyal dayanışma ve düzen tehlikeye girebilir. Covid-19 pandemisi de özellikle ilk ortaya çıktığı dönemde toplumda büyük bir bilinmezlik, güvensizlik ortamı ve panik havası hakimken bunlardan dolayı toplumsal güvensizlik artmıştır. Hastalıkla ilgili pek çok bilgi kirliliği ve bilinmezliğin bulunduğu ortamda insanların birbirine güven azalırken bireyler kendisini koruyabilmek için riskli, güvensiz ve hastalıkla ilişkilendirdikleri kişileri dışlama yoluna gidebilmektedir (Atıla Demir, 2021, s.18). Pandemi döneminde 65 yaş üstü kişiler, sağlık çalışanları ve göçmen kişiler veya gruplar sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. 65 yaş üstündeki kişilere yönelik uygulanan izolasyon uygulamalarının sürelerinin diğer yaş gruplarına kıyasla daha uzun olması ve bu kişilerin aktif çalışma yaşamına dahil olamamaları gibi sebeplerden dolayı bu yaş grubundaki kişiler sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmıştır. Covid-19 pandemisi döneminde sosyal dışlanmaya maruz gruplardan bir diğeri ise sağlık çalışanları olmuştur. Bu dönemde virüs riskiyle karşı karşıya kalarak çalışan sağlık çalışanları potansiyel risk olarak görülmüş ve

toplumsal yaşamda kendilerine mesafeli davranıldığı durumlar olmuştur. Hastalığın hızlı bir şekilde bulaşıyor olması sağlık çalışanlarını potansiyel birer virüsü yayan grup olarak değerlendirilmesine ve damgalanmasına sebep olmuştur. Covid-19 pandemisi döneminde sağlık çalışanlarına yönelik damgalama bu kişilere dair olumsuz, kötü düşünceleri barındırırken kişilerin değersizleştirilmesi ve ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Bulaşıcı hastalıklar gibi durumlarda sağlık çalışanları hastalıkla ilişkilendirilerek gerçekçi olmayan, basmakalıp düşüncelerle hareket edilerek ayrımcılığa maruz bırakılmışlardır (Başterzi Devrim, Cesur, Taşdelen vd., 2020, s.416).

Pandemi döneminde dışlanma ve damgalamaya maruz kalan bir diğer grup ise göçmenler ve yabancılar olmuştur. Bu dönemde özellikle medyada çıkan haberlerin etkisi ve kullanılan dille birlikte yabancılar toplumdan dışlanma tehlikesini yaşamıştır. Covid-19 hastalığının ilk olarak Çin’de tespit edilmesinden dolayı hastalık çeşitli medya organları ve politikacılar tarafından ‘‘Çin Virüsü’’ olarak da adlandırılmıştır. Yine buna benzer bir şekilde hastalığın neden başka bir yerde değil de Çin’de ortaya çıktığıyla ilgili ortaya atılan iddialarda Çin’de ‘‘sağlıksız koşullarda hayvan pazarlarının olması, kültürlerinde fare, kedi, köpek ve yarasa yemeleri’’ şeklindeki söylemler de Çin’e yönelik algı pekiştirilmiştir. Sık sık gündeme gelen bu söylemlerden dolayı farklı ülkelerde yaşayan Çinli kişilere hatta çekik gözlü olması sebebiyle Çinli olduğu zannedilen pek çok farklı insana karşı ayrımcı uygulamalar yapılmıştır (Atila Demir, 2021, s.18). Bu dönemde yapılan çeşitli çalışmalarda zenofobinin de (yabancı düşmanlığı) artmaya başladığı görülmüştür. Oluşan ön yargı sebebiyle Asya kökenli insanlara karşı şiddete varacak düzeyde aşırı eylemlerde bulunulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nin Georgia eyaletinde 17 Mart 2021 tarihinde düzenlenen silahlı saldırıda bir masaj salonunda 8 kişi hayatını kaybetmiş, saldırganın bir masaj salonunu hedef olarak seçmesinde masaj salonunu Asya kökenli kişilerin işletmesinin etkili olduğu bilgisi edinilmiştir. Saldırı sonrasında yapılan açıklamalarda saldırganın Asyalılara karşı ırkçı düşüncelere sahip olduğu ve bu sebeple saldırıyı düzenlediği belirtilmiştir. Covid-19 pandemisinin başlamasından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde Asyalılara karşı çeşitli şiddet içerikli saldırıların yüzde 150 oranında arttığı belirlenmiştir ([http7](http://7)). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nde ırkçı saldırıların kaydını tutma alanında faaliyet gösteren ‘‘Stop AAPI Hate’’ isimli bir oluşum Covid-19 pandemisinin başlangıcından Haziran 2021’e kadar Asya ve Pasifik kökenli kişilere yönelik şiddet içerikli 9 binden fazla ırkçı saldırının yapıldığını raporlaştırmıştır ([http8](http://8)).

Covid-19 pandemisi döneminde milyonlarca kişi damgalanan veya sosyal dışlanmaya maruz bırakılan gruplarda yer almıştır. Bu tarz kötü muamelelere maruz kalmanın bireysel etkilerinin yanı sıra toplumsal yapı üzerinde de olumsuz etkileri olmaktadır. Sosyal dışlanma veya damgalanmaya maruz kalan bireyler başta kaygı ve depresyon olmak üzere çeşitli ruhsal sıkıntıyla baş başa kalmıştır. Bunun yanı sıra ayrımcılığa uğrayacak gruplarda yer aldığının farkında olan insanlar damgalanmamak veya dışlanmamak için hasta veya temaslı oldukları toplum için gerçekten bir risk faktörü halinde oldukları durumlarda bile bunu gizleyip inkar edebilir, karantina uygulamalarına uymayabilirler. Buna bağlı olarak salgının yayılması artabilir bu da beraberinde pek çok sağlık ve toplumsal sorunu getirebilir (Başterzi Devrim, Cesur, Taşdelen vd., 2020, s.415). Damgalanma ve sosyal dışlanma durumlarına bakıldığında Covid-19 pandemisinin genel olarak toplumda eşitsizlikler yarattığı veya var olan eşitsizlikleri derinleştirdiği görülmektedir.

Yarattığı panik ortamı, güvensizlik durumu ve ekonomik krizden dolayı Covid-19 pandemisinin etkilediği, sarstığı alanlardan biri de ulus devlet yapısı olmuştur. Ulus devlet, ulusal bütünlüğü sağlayan aynı zamanda mekânsal örgütlenme ve karar alma mekanizmalarına sahip olan gerektiğinde ise piyasaya müdahalede bulunan, iş gücü piyasasına da yön veren ve toplumdaki çatışmayı azaltarak düzeni ve refahı sağlamaya çalışan bir devlet biçimidir (Alkan, 2020, s.261-262). Günümüz toplumlarının çoğunda bu anlayış hakimdir. Böyle olmasının yanı sıra Covid-19 pandemisine karşı devlet bazında verilen mücadeleler ve uygulanan politikalar ulus devlet olgusuna bakış açılarını değiştirebilir. Bu durumla ilgili bir bakış açısına göre ulus devlet anlayışı pandemi döneminde güçlenirken bir diğer bakış açısına göre ise ulus devlet anlayışı bu süreçte güç kaybetmiş ve küresel değerler ön plana çıkmıştır. Ulus devletin bu süreçten güçlenerek çıkacağını savunan görüşe göre; salgın döneminde sınırların kapatılması, seyahat yasakları, ülkelerin kendi vatandaşlarına yönelik öncelikli bazı sağlık uygulamalarını hayata geçirmeleri gibi yaşanan bazı gelişmeler, küreselleşmenin sorgulanmasına sebep olacaktır. Pandemi döneminde uluslararası ticaretin durma noktasına gelmesinin, ülkelerin kendilerini dış dünyaya kapatmasının ve kendi iç kaynaklarına yönelmesinin de ulus devlet anlayışını güçlendireceği düşünülmektedir. Diğer bakış açısına göre ise salgın döneminde hastalıkla mücadele konusunda ulus devletler kendi başlarına yeterli olamamış, pandemiye karşı küresel çapta ortak bir mücadele verilmiş ve Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslar üstü kurumlar sürece dahil olmuş ve bundan

dolayı da ulus devlet anlayışı güç kaybetmiştir. Ayrıca pandemi döneminde gelişen dijitalleşme ve küreselleşmenin etkisiyle dijital topluma geçiş hızlanmış bu da ulus devlet anlayışını zayıflatan bir başka faktör olarak değerlendirilmiştir (İmga ve Ayhan, 2020, s.15-16). İki görüşünde haklı olduğu noktalar bulunmaktadır ve bundan dolayı pandeminin çift yönlü bir etkisinin olduğu söylenebilir. Pandeminin etkisinin azalmasıyla birlikte eski düzenin devam edeceği düşünülse de pandemi döneminde yaşananların ulus devlet anlayışına farklı açılardan etkilerinin olduğu ve bu etkilerin kalıcı olacağı da düşünülmektedir. Bu açıdan ulus devletlerin durumuyla ilgili net bir şey söylemek pek mümkün değildir. Ancak bilinen bir gerçek var ki Covid-19 pandemisi pek çok şeyin değişmesine sebep olacaktır.

4. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama tekniği ve aracı ile veri analizi süreci ele alınacaktır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Covid-19 pandemisi döneminde bireylerin toplumsal sınıf konumları ekseninde pandeminin toplumsal etkilerini inceleyecek olan bu araştırma, nitel araştırma tekniğinin kullanılacağı bir çalışmadır. Araştırmanın konusunun Covid-19 pandemisinin farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin pandemi dönemi deneyimleri ve pandeminin toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkisi olması sebebiyle araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin araştırmacılara sağladığı avantajlar arasında yöntemin değişkenliği, tartışılabilirliği, araştırmacıyı daha aktif bir biçimde araştırmaya dahil etmesi ve araştırmacı ile katılımcı arasında doğallık içinde yürütülmesi bulunmaktadır. Ayrıca nitel araştırma yöntemi ile katılımcıların gündelik yaşam deneyimleri gözlemlenebilirken bu durumla ilgili yorumlar geliştirilebilmektedir (Punch, 2011, s.132-142). Açımlayıcı nitel yöntemle yürütülecek olan bu araştırmada farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olan bireylerle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Görüşmeler, araştırmacıya gözlem yöntemini kullanarak elde edemeyeceği bilgileri elde edebilme ve bu verileri farklı açılardan bakarak yorumlayabilme imkanı sağlamaktadır (Glesne, 2013, s.143).

Görüşmeler yarı yapılandırılmış mülakat biçiminde yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat, açık uçlu sorulardan oluşan ve görüşme sırasında araştırmacıya ek sorular sorularak konuyu çeşitlendirmesine olanak sağlayan görüşme türüdür

(Merriam, 2009, s.90). Yarı yapılandırılmış görüşme sayesinde araştırmacı tarafından cevabı merak edilen sorular gözden kaçırılmayacakken aynı zamanda katılımcının yanıtlarına göre keşfedilmek istenen başka konular olursa bu yöntem sayesinde ek sorular sorulabilme olanağı vardır. Yapılan mülakatlar esnasında açık uçlu sorulara yer verilerek katılımcılara serbest çağrışım yapabilme olanağı sağlanmış ve böylece katılımcılardan konu ile ilgili derinlemesine bilgi elde edilebilmiştir. Buna istinaden yapılan görüşmeler ile pandemi döneminde bireylerin gündelik yaşam tecrübelerinden yola çıkarak farklı sosyoekonomik sınıfların pandemiden etkilenme düzeyleri ve pandeminin toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkisini ortaya çıkartmak amaçlanmıştır.

4.2. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında çalışma grubunu Eskişehir şehir merkezinde yaşayan farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olan kişiler oluşturmaktadır. Sosyoekonomik grupların belirlenmesi aşamasında farklı ölçekler kullanılmakla birlikte bu konuyla ilgili genel-geçer bir ölçek bulunmamaktadır. Sosyoekonomik sınıfların belirlenmesinde pek çok farklı kriter bulunmakla birlikte günümüzde bu durumu en net gösteren kriterler arasında yer alan ekonomik kazanç bu çalışmada temel belirleyici kriter olacaktır. Bu açıdan bu çalışmada sosyoekonomik sınıflar belirlenirken daha çok hanelerin aylık kazançlarına göre bir sınıflandırma tercih edilmiştir. Buna göre; aylık hane geliri 0-7499 TL arasında olan katılımcılar alt sosyoekonomik sınıf içerisinde ve aylık geliri 7500-14999 TL arasında olan katılımcılar orta sosyoekonomik sınıf içerisinde değerlendirilmiş olup aylık kazancı 15.000 TL ve üzerinde olan katılımcılar ise üst sosyoekonomik sınıf içerisinde değerlendirilmiştir. Bu kategorilendirme, yoksulluk sınırı, en düşük memur maaşı gibi son dönemdeki resmi veriler göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Katılımcılara erişim sağlanırken kartopu örneklem tekniği tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilme sebebi katılımcıların başka alternatif katılımcılara da yönlendirmiş olmasıdır. Bu yönetime kartopu örneklem isminin verilmesinin sebebi, katılımcıların araştırmacıyı başka katılımcılara yönlendirmesi ve bunun yokuştan aşağı doğru yuvarlanan bir kartopu gibi büyüyerek devam etmesidir (Yağar ve Dökme, 2018, s.5). Katılımcılara erişim sağlandıktan sonra onlarla yapılan görüşmelerde derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak pandemi sürecinde katılımcıların neyi nasıl deneyimledikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda alt, orta ve üst sosyoekonomik sınıfların her birinden 10'ar kişi olmak üzere toplamda 30 kişi görüşme gerçekleştirilmiştir.

4.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Araştırmada öncelikle konu ile ilgili literatür taranmış ve araştırılmak istenen konu ile ilgili yarı yapılandırılmış görüşme formları düzenlenmiştir. Covid-19 pandemisinin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kendisine konu edinen bu araştırmada bireylerin gündelik yaşam pratiklerinden yola çıkılarak pandeminin farklı sosyoekonomik sınıfları etkileme düzeyi merak edilmektedir. Bu yüzden verilerin nicel veri toplama araçları aracılığıyla toplanması halinde yeterince detaylı veri elde edilmesi ve verilerin ölçülebilirliği ile ilgili kaygılar hissedilmesi sebebiyle çalışmada nitel bir veri toplama aracı tercih edilmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış mülakat biçiminde yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşme esnasında katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar katılımcıların isimleri kodlanarak kaydedilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme sayesinde araştırmacı tarafından cevabı merak edilen sorular gözden kaçırılmayacakken aynı zamanda katılımcının yanıtlarına göre keşfedilmek istenen başka konular olursa bu yöntem sayesinde ek sorular sorulabilme olanağı vardır. Yapılan mülakatlar esnasında açık uçlu sorulara yer verilerek katılımcılara serbest çağrışım yapabilme olanağı sağlanmış ve böylece katılımcılardan konu ile ilgili derinlemesine bilgi elde edilebilmiştir.

Araştırmaya katkıda bulunan katılımcılara gönüllü onam formları fiziki olarak veya WhatsApp, Zoom uygulamaları üzerinden sunularak araştırmanın konusu ve hangi amaçla yürütüldüğu anlatılmış ve mülakata katılımları için sözlü veya yazılı olarak rızaları alınmıştır. Mülakat öncesi katılımcı adaylarına istedikleri soruları pas geçebilecekleri, istedikleri durumlarda mülakatı yarıda kesebilecekleri, araştırmacıya soru sorabilecekleri gibi haklarının bulunduğu ifade edilerek hassasiyet yaratabilecek durumlara özen gösterilmiştir. Katılımcılara görüşme esnasında paylaştıkları kişisel ve kurumsal isimlerinin paylaşılmayacağı belirtilmiş, çalışma kapsamında bu bilgiler kodlanarak verilmiştir. Mülakat esnasında katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortam olmasına özen gösterilmiş olup katılımcıların izin verdikleri durumlarda ses kaydı alınmıştır. Araştırma kapsamında görüşmelerin yüz yüze yapılması planlanmış ve bazıları yüz yüze yapılmış ancak Covid-19 pandemisinin halen devam ettiği bu dönemde yüz yüze görüşmek istemeyen katılımcılarla alternatif bir görüşme yöntemi olarak Zoom veya WhatsApp uygulaması üzerinden sesli bir şekilde online olarak görüşülmüştür.

4.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Görüşmeler yapıldıktan sonra görüşme sırasında alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından dinlenerek deşifre edilmiştir. Verilerin deşifre edilmesi ve kategorilendirilmesi sürecinde Microsoft Office programlarından faydalanılmıştır. Elde edilen veriler araştırmacı tarafından nitel araştırma yöntemleri kapsamındaki teknikler kullanılarak içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi yöntemi yazılı, sözel ve çeşitli materyallerin sistematik ve nesnel bir şekilde incelenmesini sağlayan bilimsel bir yöntemdir. Bu yöntem ile analiz edilen veriler doğrultusunda sosyal gerçeklik var olduğu şekilde açığa çıkarılabilmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s.21). Bununla birlikte verilerin analizi sırasında temellendirilmiş kuram deseni nesnel veri analizi yöntemi de kullanılmıştır. Bu ilkedan hareketle alanyazındaki veri ile araştırmacı tarafından keşfedilen verilerin ilişkilerini görebilmek hedeflenmiştir. Veri analizi aşamasında mülakatlardan sonra olası kategoriler keşfedilmeye çalışılmış ve gerekli olan noktalarla ilgili daha fazla veri elde edilmesi için çabalanmıştır. Bu bağlamda veri analizi nesnel bir süreç olarak görülürken görüşmeler neticesinde ortaya çıkan kategoriler ve bu kategoriler arasındaki ilişki veri analizinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler görüşme yapılan kişilerin öznel deneyimleri kapsamında sınırlı olacağı için her sosyoekonomik gruptan farklı çalışma ve yaşam pratiklerine sahip, toplumdaki farklı kesimlere mensup olduğu düşünülen evli, bekar, çocuklu, çocuksuz, işçi, işveren, öğrenci, kamu çalışanı, sağlık çalışanı gibi kişilerle görüşülerek veri çeşitliliğini artırmak ve yaşananlar arasındaki farkın analiz edilebilmesi hedeflenmiştir. Bu uygulama ile verilerin çeşitliliğinin ve inandırıcılığının artırılması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında katılımcıların sözlü ve yazılı onayları alınarak kaydedilen ses kayıtları deşifre ve analiz edildikten sonra kodlama, kategorilendirme ve temalandırma süreçlerinin sonunda elde edilen veriler katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntı yapılarak ve araştırmacının yorumları ile birlikte okuyuculara sunulmuştur.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler Microsoft Office programları kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde ortaya çıkan bulgular üst temalar ve üst temalar da kendi içinde alt temalar altında sınıflandırılmıştır.

Kategorilendirilen bu veriler tümevarımsal bir yaklaşımla analiz edilmiş ve araştırmacı tarafından yorumlanarak kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

İlk ana temada pandemi döneminde çalışma koşullarına dair bulgular incelenecektir. Bu kapsamda katılımcıların kişisel deneyimlerinden yola çıkılarak farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin pandemi döneminde çalışma koşullarındaki farklılaşmalar, yaşadıkları sorunlar, çalışma motivasyonları ele alınacaktır. Bu bulgulardan yola çıkılarak pandemi döneminde iş yaşamıyla ilgili eşitsizliklerin var olup olmadığı irdelenecektir. İkinci ana temada ise Covid-19 pandemisinin bireylerin gündelik yaşamları üzerindeki etkileri keşfedilecektir. Bu bağlamda farklı sosyoekonomik sınıflara mensup bireylerin ev içinde hem kendilerine ayırdıkları zamanı nasıl değerlendirdikleri hem de aile bireyleriyle olan ilişkileri ele alınacaktır. Üçüncü ana temaya gelindiğinde ise pandemi sürecini bireylerin psikolojik ve duygusal olarak nasıl geçirdiği keşfedilmeye çalışılacaktır. Bu noktadan hareketle kişilerin sosyoekonomik durumuna göre duygu durumlarındaki ve kaygılarındaki değişimler, pandeminin genel olarak hayatlarını nasıl etkilediği irdelenecektir. Dördüncü ve son ana temada ise pandeminin etkilerinin azaldığı, hayatın normale dönmeye başladığı dönemle birlikte bireylerin gelecek beklentileri ile pandeminin izlerinin keşfedilmesi hedeflenmiştir.

5.1. Demografik Bilgiler

Görüşmecilerin on dört tanesi kadınsa on altı tanesi erkektir. Görüşmeciler 24-48 yaş aralığındadır. On dört görüşmeci 30 yaş altında, on iki görüşmeci 30-40 yaş aralığındadır. Dört görüşmeci 41 yaş üzerindedir. Görüşmecilerin medeni hali ve aile yaşantısı incelendiğinde, görüşmecilerin on üç tanesinin bekar olduğu, bekar olanlardan iki kişinin boşandığı, birinin şuan iki çocuğu ve babasıyla yaşadığı, diğersinin ise iki çocuğuyla birlikte yaşadığı, bir kişinin de evlenmeden çocuk sahibi olduğu ve bir çocuğuyla birlikte yaşadığı, diğers bekarların altısının yalnız yaşadığı, dördünün ise aileleriyle birlikte yaşadığı bilgileri edinilmiştir. Diğers on yedi katılımcı evli olup bunlardan beşinin çocuğu yok ve eşi ile birlikte yaşamaktadır. Geri kalan on iki evli katılımcının; yedisinin bir çocuğu varken, dördünün iki çocuğu olup ve birinin bir ikiz çocuğu vardır. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında on altı katılımcı üniversite mezunuyken yedi kişi lise mezunu, dört kişi yüksek lisans mezunu, yüksek lisans mezunu olanlardan iki kişi doktora öğrencisi, iki kişi ön lisans mezunu ve bir kişi de lisans öğrencisidir. Katılımcılardan dördü lisans mezunu olmasına rağmen mezun oldukları

lisans programıyla alakalı olmayan işlerde çalışmaktadır. Bu kişilerin tamamı alt sosyoekonomik sınıfta yer almaktadır. Katılımcıların demografik bilgileriyle ilgili detaylar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. *Katılımcıların Demografik Bilgileri*

Görüşme Sayısı	Medeni Durum	Yaş	Meslek	Gelir Durumu
K1	Bekâr	27	Araştırma Görevlisi	10.000 TL
K2	Bekâr	28	Barista	5.000 TL
K3	Evli	37	Çocuk Gelişimi	15.000 TL
K4	Evli	29	Yönetici	25.000 TL
K5	Evli	30	Hemşire	17.000 TL
K6	Evli	37	Psikolog	10.000 TL
K7	Evli	44	Kalite Yöneticisi	15.000 TL
K8	Evli	27	Sosyal Girişimci	20.000 TL
K9	Bekâr	48	Psikolog	10.000 TL
K10	Evli	32	Sosyal Çalışma Görevlisi	8.000 TL
K11	Bekâr	29	Adli Tıp Uzmanı	20.000 TL
K12	Evli	28	Erkek Kuaförü	25.000 TL
K13	Bekâr	28	Temizlik İşçisi	3.500 TL
K14	Evli	28	Şoför	4.253 TL
K15	Bekâr	29	Kontrol Odası Operatörü	6.000 TL
K16	Bekâr	30	Sınıf Öğretmeni	9.000 TL
K17	Bekâr	40	Noter Kâtibi	5.500 TL
K18	Bekâr	40	İşletmeci	15.000 TL

K19	Bekâr	24	Kurye	7.000 TL
K20	Evli	30	Müşteri Temsilcisi	12.000 TL
K21	Evli	26	Serbest Meslek	14.000 TL
K22	Bekâr	28	Teknik Operatör	4.253 TL
K23	Evli	36	Güvenlik Görevlisi	10.000 TL
K24	Evli	30	Araştırma Görevlisi	20.000 TL
K25	Bekâr	30	Şube Sorumlusu Barista	6.000 TL
K26	Evli	27	Diş Hekimi	9.000 TL
K27	Evli	30	Proje Yöneticisi	25.000 TL
K28	Evli	43	Temizlik Personeli	4.253 TL
K29	Bekâr	28	Esnaf	5.000 TL
K30	Evli	44	Tiyatro Oyuncusu	35.000 TL

5.2. Pandemi Döneminde Çalışma Koşulları

Bu üst temada katılımcıların pandemi döneminde çalışma koşullarına odaklanılmaktadır. Pandemi dönemindeki çalışma koşullarının katılımcıların yer aldığı sosyoekonomik sınıfa göre farklılık gösterip göstermediği, gösteriyor ise ne derecede farklılaştığı bu tez kapsamında cevabı merak edilen sorulardandır. Bu üst temada sorulan sorulara verilen cevaplar farklı sosyoekonomik sınıfların pandemi dönemindeki çalışma deneyimlerini ortaya koyması açısından araştırmada merak edilen birçok şeyi ortaya koyması açısından önemlidir. Katılımcıların çalıştıkları sektörler, gelirlerini elde etme durumları, maaş ve iş kaygısı, çalışma biçimi ve yoğunluğu, sağlık, çalışma motivasyonu ve toplumsal hayattaki eşitsizlikler bu üst temanın alt temalarını oluşturmaktadır.

5.2.1. Çalışılan Sektör ve İş Deneyimi

Katılımcıların on sekizinin çalışma deneyimi 0-5 yıl iken, sekizinin çalışma deneyimi 6-10 yıldır. Çalışma deneyimi on yıldan fazla olan katılımcılara bakıldığında ise çalışma deneyimi 10-15 yıl arasında olan iki kişi varken bir kişinin 16-20 yıl arası bir kişinin de 20 yıl üstü çalışma deneyimi vardır. Katılımcıların çalıştıkları sektörler genel

olarak kamu ve özel sektör olmak üzere ikiye ayrılırken 11 kişi kamu sektöründe çalışırken 19 kişi ise özel sektörde çalışmakta veya kendi işini yapmaktadır.

Sektörel dağılımları baz alındığında kamu sektöründe çalışanlar öğretmen, psikolog, kalite yöneticisi, diş hekimi, araştırma görevlisi, çocuk gelişimci, katip, adli tıp uzmanı gibi pozisyonlarda çalışmaktadır. Özel sektörde çalışan veya kendi işini yapan katılımcılar ise barista, şoför, kurye, işçi, müşteri temsilcisi, güvenlik görevlisi, yönetici, psikolojik danışman, girişimci, işletmeci, esnaf ve sanatçı gibi pozisyonlarda çalışmaktadır.

5.2.2. Gelirdeki Azalış ve İş Kaygısı

Bu alt temada katılımcılara pandemi döneminde aylık kazançlarından memnuniyetleri, işini kaybetme durumu ve endişesi, aylık maaşlarının ödenmesi veya gelirlerini elde etme durumları ile mesaiye kalıp kalmadıkları sorulmuştur.

Katılımcıların bulundukları sosyoekonomik sınıflar fark etmeksizin pek çoğu aylık kazançlarından tatmin olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar bu durumu somutlaştırmıştır:

“... Yeterli olmuyor. Sadece karnımızı doyurabiliyoruz. Kendi kendimize yani güçlü bir şekilde dirençli olarak bu hayatta yaşamaya çalışıyoruz. Borçlara yetişemiyoruz. Çoğu zaman ödemelere yetişemiyoruz. Çoğu zaman hani yeterli nasıl oluyor? Bizi yaşatabilmek için yeterli oluyor. Ötesi zaten geri geri gidiyoruz hep.” (K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yeterli olmuyor tabii ki yetmiyor. Yani işte kira, fatura, market alışverişi bir markete giriyorum çıkıyorum bir temizlik kadar para harcıyorum ben. Çok pahalı her şey. Çok zor geçiniyorum. Çocuğum da küçük. Onun da çok fazla ihtiyacı oluyor. Yetmiyor.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle tatmin etmiyor. Ancak şöyle söyleyebilirim. Ancak yaşamsal giderlerimize yetiyor. Ben eğer oyuncu olmasaydım kültürel ve sanatsal etkinliklerden ciddi mahrumiyet yaşayacağımı düşünüyorum Yani ama kendim sanatçı olduğum için yürütebiliyorum.” (K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Hayır, etmiyor. Çünkü hayat gerçekten pahalılaştı. İki tane çocuk var. Sonuçta hani onların ihtiyaçları var. Okuldur. Giyimdir. İşte normal aylık ortalama masrafları vurduğumuzda maaş maalesef giderler daha fazla oluyor gelirden ziyade.” (K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların küçük bir kısmı ise aylık kazançlarının yeterli olduğunu ve tatmin olduklarını belirtmiştir.

“Şimdi şöyle. Ben partim. Sigortalı çalışırım. Tabii bu kuryelikte esnaf kurye de var. Ben part olarak çalıştığım için. Öğrenci için gayet yeterli geliyor ya bana... Öğrenci için yeterli yani. Eğer bir aile geçindirmiyorsan, bir şey yapmıyorsan yeterli...” (K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şu an tatmin ediyor. İlk yıl böyle değildi pandeminin ilk yılı. İlk yılındaki benim çalışma ihtiyacım kendimle ilgiliydi. Ama bu yıl psikolojik desteğe daha fazla ihtiyaç olduğu için şu anda işlerimiz pandemiden dolayı daha yoğun. Son bir yılda etkilerini görmeye başladık. Kazanç olarak şu anda tatmin ediyor.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılar genel olarak işlerindeki kazançlarından memnun olmadıkları ve bunun ekonomik şartlar ile pandeminin etkisiyle ortaya çıkan hayat pahalılığından dolayı kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların on ikisi pandemi döneminde ya işlerini kaybettiklerini ya da iş kaybetme endişesiyle karşı karşıya kaldıklarını ifade etmiştir. Her sosyoekonomik sınıftan bireyin işini kaybettiği veya kaybetme endişesi yaşadığı yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Katılımcılar bu soruya aşağıdaki şekilde yanıtlar vermişlerdir.

“Pandemi sürecinde kendi işimi yapıyordum. O sürede evet sıkıntı oldu pandemi. Restoran açmıştım. Restoranım battı. Mecbur kapatmak zorunda kaldım. Orada bir sıkıntı yaşamıştım... Yani şu an hala onun şeyini çekiyorum. Belli bir borç altına girdim ister istemez. Pandemi sürecinde de böyle olmasından dolayı ister istemez şu an hala borçlara devam ediyorum ödemeye.” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çok ciddi kaygılar yaşadım, hala da yaşıyorum. İşimi kaybetmedim ancak iş değişikliği yapmam gerekti... Hem satış yapıyorum. Normalde sanatçı olduğum için sanat üretimi yapıyorum. Bunun dışında dersler de veriyorum, workshoplar düzenliyorum ve bu workshoplar normalde kalabalık kişilerle olduğu için pandemi şartlarından dolayı kalabalık ortam bulunmaması gerektiği için ders sayıları inanılmaz düştü... Bu süreçte maddi olarak ciddi anlamda kaygı yaşadım. Öncelikle psikolojik destek aldım. Hala da alıyorum. Ailem de çok büyük destek oluyor. Maddi manevi olarak eşim destek oluyor kesinlikle” (K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi sürecinde ilk kapandığımızda şöyle bir endişe oldu. Nasıl para kazanacağım? Çünkü hani çocukluktan beri farklı bir işle ilgilenmediğim için acaba nasıl şekilde boşluğa düştüm. Nasıl şekilde para kazanabilirim diye. Bir ya da iki günlük bir düşünme oldu. Ama

sonunda müşterilerimin aramaya devam etmesinden kaynaklı. İşte evimize gelir misin? Ya da farklı bir yer. Biz gelelim. Farklı bir yerde tıraş eder misin? Şeklinde talepler de başlayınca Şunu anladım. Yani bir salgında da benim mesleğimin devam edebileceğini anladım. Sıkıntı olmayacağını anladım. Bu beni rahatlattı tabii ki. Nitekim de öyle yaptık. Daire tuttuk. Kaçak şekilde tıraş yaptık... Haftada iki gün çalıştım. Topladım o güne müşterilerimi... Yüzde altmışlık bir düşüş vardı. Kazanç olarak.” (K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ben aslında iflas ettim. Pandemi döneminde. Pandemide ben iflas ettim. Sözleşmem burada iptal oldu. Ödemem gereken borçlarım artık dönmez oldu. İşte kredi kartları veya çektiğim krediler dönmez oldu. Kendini döndüremez oldum. Yapabilecek başka bir iş de yoktu. Pandemide yapmaya çalıştım ama olmadı... Dijital olarak bazı projeler hazırlamaya çalıştım. Bir şeyler yazdım. Proje yazmaya çalıştım. Bunları satmaya çalıştım. Onun dışında işte işletmelere çıkan krediler oldu. Pandemi döneminde destek kredileri. Destek kredilerini kullandım. Onun dışında herhangi bir gelirim olmadı. Ve yani zorlu bir süreçti. Çok fazla kısıtladığım, kendimi çok kısıtladığım bir dönemdi ” (K18, Derinlemesine Görüşme, 2022)

Katılımcılar arasında pandemi döneminde iş kaybı veya endişesi yaşayanların önemli bir kısmı kendi işinin sahibi olan, bir mekanı veya işletmesi olan, kişilerdir. Pandemiye özel bir durum olarak alınan işletmelerin kapatılması gibi uygulamaların aslında kendi işinin sahibi olan ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan bireyleri de olumsuz etkilediği ancak bu kişilerin süreci yönetmek ve alternatifler bulmak konularında daha iyi durumda oldukları ve sosyal destek mekanizmalarının daha güçlü olduğu yapılan görüşmelerde öğrenilmiştir. Her sosyoekonomik sınıftan bireyin iş kaybı veya endişesi yaşadığı görülse de alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin yaşadığı kayıpların daha yıpratıcı olduğu, bunun karşısında daha az mücadele edebildikleri ve süreci atlattmakta, alternatif çözümler üretmekte daha sıkıntılı süreçler yaşadıkları öğrenilmiş olup aşağıdaki cevaplar durumu somutlaştırmaktadır.

“Ya pandemiden önce kendimiz işten çıktık. E tabii pandemi olduktan sonra da kimse almadı iş yerine. Yani işsiz kaldım beş ay falan. O dönem. İşte babam sağ olsun, bize destek çıktı. Mecburiyetten beraber kaldık yani bir müddet. Beş ay falan. Ondan sonra evlerimizi ayırdık zaten işimizi bulduktan sonra.” (K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tabii ki. Ben normalde Ankara'da yaşıyordum. Orada kendi evimde ikamet ediyordum ben. Pandemi yüzünden işim sekteye uğradı. Çalıştığım şirket küçülmeye gitti. Bir yandan kiramı ödeyememe durumu, işte bir yandan sosyal hayatı aksatma, kendine yetememe durumu tekrardan beni Eskişehir'e getirdi. Ailemin yanına dönmek durumunda kaldım. Yani tüm düzenimi bozmak zorunda kaldım. Açıkçası bayağı stresli bir süreçti... Bayağı hani majör depresyona kadar götüren bir süreçti.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 15 vermiş olduğu bu cevapla hayatındaki düzeninin bozulduğunu ve pandemi döneminde yaşadığı iş kaybının psikolojik olarak da kendisini son derece olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Benzer şekilde katılımcı 14 de bu süreçte barınma gibi temel ihtiyaçlarını bile gidermede sorun yaşadıklarını ailesinin yanına taşınarak yaşadıklarını belirtmiştir. Bu cevaplardan hareketle aslında alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin en temel ihtiyaçlarını karşılayabilme durumunda bile ne kadar zorlandıklarını görmekteyiz.

“Pandemide benim için kötüydü çünkü insanların evine gidiyorum sonuçta. Orada da ilk çıktığında herkes çok tedirgindi. Kimse beni çağırmak istemedi. İşlerim azaldı. Gidemiyorum, temizlik yapamıyorum. Zorlandım tabii ki. Çok stresli oldum. Nasıl olacak? Hep böyle mi gidecek diye. Çünkü belirsiz, belirsizlikte de kötü oldu tabii.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet. Pandeminin başında var olan işimi kaybettim. Bir psikolojik danışmanlık ofisinde çalışıyordum... Zaten ofis ve şirket de kapandı. Ben de o işimi kaybetmiş oldum. Kendi kendimle baş başa kaldım. İşimi kaybetmek bir belirsizlik yarattı bende. Zaten o pandeminin başında süreç zaten belirsiz olduğu için önce işimi kaybetmedim başta zaten. Ben yarı zamanlı çalışıyordum o ofiste ödemelerim devam etmedi. Yarı zamanlı çalıştığım ve şeye de başvuramadığım için bu iş desteklerine öyle bir para da alamadım. Doğal olarak gelirim düştü. Geçimimi sağlamam zorlaştı benim için, bu da sıkışmış hissettirdi bana.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 8 ve katılımcı 13 vermiş oldukları cevaplarda iş kaybı ve gelir kaybı yaşadıklarını belirtirken belirsiz bir sürecin içinde kalmaktan dolayı hem maddi olarak hem de psikolojik olarak zor zamanlar geçirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

“Pandemi sürecinde kırtasiye işiyle uğraşıyordum. Dokuz on ay boş yattık evde. Malum kırtasiye okula bağlı olduğundan dolayı okul olmayınca bizim de işlerimiz olmadı. Çok kötü. Yani çoluk çocuğuna karşı mağdur oluyorsun, istediklerini alamıyorsun, ailene hanımına karşı mahcup oluyorsun. İstediklerini alamıyorsun. Belki annesinin babasının evinde yiyip içiyordu. Senin evinde yiyip içemedi bunları. Bu da ister değil, istemez evin huzurunu da bozdu.” (K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 28 ise vermiş olduğu cevapla bu dönemde iş kaybı ve gelir kaybı yaşadığını, bu durum karşısında kendisini kötü hissettiğini, aile içindeki huzurlarının da bozulduğunu ifade etmiştir. Böylece pandeminin hem iş kaybı olarak hem de manevi ve aile hayatı açısından bireyleri çok farklı açılardan olumsuz etkilediği görülebilmektedir.

Özellikle alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin birbirine benzer durumlar yaşadığı ortadadır.

“Aslında işimi kaybetmedim ama yani işten çıkarılacağına dair söylentiler oldu... Tabii endişe hissettim o dönemde. Çünkü yani o çıkarılacak insanlardan ya da işte çıkarılma adı altında işte bir söylentinin içinde ben de olabilirdim. O yüzden tabii ki endişe duydum çünkü iki tane çocuğum var, eşim var. Eşim çalışmıyor. Bu anlamda evet bir endişeliydim tabii ki.” (K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemide beni kovdular. Patron pandemide beni ücretsiz izne gönderdi, altı ay. Benim bu noterim anlaştığımda beni çalıştırmıştı. Şeysiz. Sigortasız. Kovulmuştum. Bir de o dönemde işten çıkartma da yapamıyorlar. Hani pandemi döneminde ücretsiz izine gönderiyorlar. Devletin verdiği bin beş yüz lira mı, bin üç yüz lira mı neydi? Kendim ayrılmamı beklediler. Hemen ben ayrılmadım. Bir altı ay süründük böyle. Altı aydan sonra da şey yaptı. Artık iş yeri de artık çıkartalım dedi. O süreçte kayıt dışı işçi olarak çalıştım” (K17, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 17 pandemi döneminde karşılaştığı işten çıkarılma ve ücretsiz izne gönderilme durumları karşısında salgını ve sağlığını düşünmeden sadece geçimini sağlayabilmek için sigortasız ve güvencesiz olarak çalıştığını istihdam biçiminde önemli bir sorun yaşadığını belirtmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak kişilerin sosyal güvencelerini bile yaptırmayı düşünmeden sadece geçimlerini sağlayabilecek temel ücreti kazanabilmek için çok zor koşullarda çalıştığı görülmektedir.

“Ben kamu sektöründe olduğum için böyle bir endişe yaşamadım. Ama eşim özel sektörde işini kaybetti. Endişenin ötesinde bir durum oluştu. Pandemi öncesinde daha doğrusu işten ayrılmıştı. Bu pandemi süreci yeni bir iş bulmasını engelledi. Daha doğrusu bir işe girmişti. O süreçte çok da iyi gidiyordu. Ama pandeminin başlaması yeni işe giren en son işe giren kişi o olduğu için ilk elenenin o olmasına sebep oldu. Böyle bir sıkıntıya yol açtı bizde. Bire bir bunu da yaşadık. Çok zor bir süreçti tabii ki. Hem pandemi olması bir tabii küçük de bir avantajı oldu. Bakıcı problemi yaşamadık. Bunu da ekleyebiliriz. Evde çocukların bakımıyla ilgilendi. Bu bizim için bir avantaj oldu. Yani ama sonuçta çalışması daha büyük bir avantajdı açıkçası. Onun evde olması belki cinsiyetten dolayı bir erkeğin evde olması daha zor. Psikolojik açıdan ona çok daha zor oldu.” (K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 7'nin kendisinin işiyle ilgili sorun yaşamadığını ancak özel sektörde çalışan eşinin pandemi döneminde işini kaybettiğini ve bir süre evde kaldığını ifade ederken onun erkek olmasından dolayı psikolojik olarak daha çok yıprandığını belirtmesi iş kaybının cinsiyet rolleri açısından farklı algılandığına örnek oluşturmaktadır.

İşini kaybetme endişesi yaşayan kişiler arasında kamu personeli olan kimse bulunmazken bu iş kaybetme endişesi yaşayan kişilerin tamamı ya özel sektörde çalışan ya da kendi işlerini yapan kişilerdir. Yapılan görüşmelerde kamu personeli olmanın pandemi döneminde önemli bir avantaj olarak görüldüğü ve bu durumun bireylerin pandemi süreciyle baş etme mekanizmalarını etkilediği tespit edilmiştir. Buradaki bir diğer dikkat çeken nokta ise iş kayıplarının çok büyük bir kısmının pandeminin ilk ortaya çıktığı aylarda meydana gelmiş olmasıdır. Bu dönemde iş kaybı yaşayan katılımcılar zamanla ya yeniden işletmelerini faaliyete geçirebildiklerini ya da yeni bir iş bulabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda sonuç ne olursa olsun kişilerin hem maddi anlamda ciddi borçlarla karşı karşıya kaldıkları hem de psikososyal açıdan zor zamanlar geçirdikleri görülmüştür.

Katılımcılara pandemi döneminde gelirlerinde azalma meydana gelip gelmediği sorusu sorulmuş ve katılımcıların onu bu dönemde gelirlerinde azalmanın meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu kişilerin yarıdan fazlasının alt sosyoekonomik sınıfa mensup olması dikkat çekicidir. Bu durum aynı zamanda alt sosyoekonomik sınıftaki insanların sosyal risklere daha açık olduğunu gösterir niteliktedir.

“Evet, gelirimde azalma yaşadım. Yani Aralık'tan Şubat ayına kadar üç aylık sürede maaşımı alamadım. Mart gibi de o zaman normalde ben üç bin lira ücret alıyordum. Maaş alıyordum. Mart ayında da iki bin lira yattı hesabıma. Hani sus payı gibi.” (K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 22 vermiş olduğu bu cevapla aslında alt sosyoekonomik sınıf ile üst sosyoekonomik sınıf arasındaki eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Özel sektörde bir işveren patron için çalışan Katılımcı 22, patronunun keyfi uygulamasıyla üç ay maaş almadan çalıştığını ve maaşını alabildiği dönemde de maaşının üçte ikisinin kendisine ödendiğini ve bu eşitsiz ilişkide ezilen, mağdur olan taraf olmasına rağmen çok fazla tepki gösteremediğini dile getirmiştir. İşveren ile işçi arasındaki bu ilişkinin Marx'ın belirtmiş olduğu proletarya ile burjuva arasındaki ilişkiye benziyor olması ve aradan yaklaşık yüz elli yıl geçmesine rağmen halen geçerliliğini koruyor olması durumun trajik tarafını göstermektedir.

“Evet, yaşadım. Tabii ki. Ben şimdi esnafım, lastikçiyim. Benim iş yerim tüm özel hizmetlere de hizmet vermekte. Ondan dolayı benim iznim vardı pandemi döneminde çalışma iznim. Ben pandemi döneminden önce gündüz sabah saat sekizde dükkanımı açar. Akşam saat dokuzda dükkanımı kapatırdım ve hiç durmazdım. Pandemi döneminde günde

bir tane iş, hiç olmayan iş, iki tane iş, maksimum beş tane işe gidebildiğimi hatırlıyorum. Hiç olmamasından daha iyidir elbette ama bu bizi aşırı derecede ödemelerimiz yetiştirmedi. Kazançlarımız çıkmadı. Bunlar hep bize problem yarattı. Büyük zararlar gördük pandemi döneminde.” (K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Maaşla ilgili bir sıkıntı yaşamadık ama bahşişlerle ilgili problemler yaşadık. Mesela çalıştığım sanal markette bildiğiniz üzere bağışlar online sistem üzerinden yatıyor. Ara arada şirket bahşişleri yatırmıyor. İlla bizim girip bir şikayet formu oluşturmamız lazım. Bizim onlara hani hatırlatmamız lazım bahşiş yattığını. Böyle problemler olabiliyor.” (K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Net maaşımızda herhangi bir aksama olmadı. Fakat pandemi döneminde fiilen çalışmadığımız için ek dersimiz kesildi. Dolayısıyla maaşta evet bir aksama oldu ama tamamen iş kaybetme boyutunda değildi... Bunun özellikle fiilen çalışmamıza engel olan bölümlerinde ciddi bir problem yaşadım.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılardan kamu sektöründe veya kurumsal şirketlerde çalışanlardan hiç kimse net maaşlarında bir azalma meydana geldiğini belirtmemiştir. Diğer katılımcılara bakıldığında ise daha küçük boyutlu işletmelerde çalışanların gelirlerini elde etme sorunu ve maaşlarında azalma meydana gelmesiyle daha çok karşı karşıya kaldıkları görülmüştür.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde pandemi döneminde fazla mesaiye kalıp kalmadıkları sorusu sorulmuş olup her sosyoekonomik düzeyden en az bir kişinin pandemi döneminde fazla mesaiye kaldığı belirlenmiştir.

“Sürüntü aldığım periyotta fazla mesaiye kaldım... Evet, fazla mesai yaptım ama hani on altı saat, otuz iki saati geçmedim... Pandeminin ilk zamanları bunun karşılığını alabildiğimizi düşünüyorum. Sağlık çalışanlarına ilk başta çok değer verildi, alkışlandık. Bu alkıştan sonra bir tabii açıkçası gözümüzü boyamak için bir küçük meblağ da bize ücret de verdiler. Kovid adı altında. Daha sonra bu tamamen şey oldu, kaldırıldı.” (K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kendi yaptığımız poliklinikler dışında ekstra ayrı hastanenin kendi kovid şüphesi olan kişilerin başvurduğu bir poliklinikte yaklaşık on iki saat işte ayda dört beş gün oraya görevlendirilmiş oldu ek bir iş gibi bu... Yani bunun karşılığında on iki saatin üç saatini aldık diyeyim. Bir ödeme sıkıntısı yaşadık.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Farklı bir işte çalıştığımız nöbet usulü çalışmak için bize biraz zor gelmişti. O dönemlerde kasımda ve aralıkta ek ödemeler yapıldı. Orada ödemeler de vardı ek ödemeler. Sonra ocak, şubat aylarında da yapıldı ama o ödemeler çok cüzziydi yani. İlk yapılan ödemeler gibi

değildi. Yani bu bir böyle bahsedildiği gibi çok fazla ödemeler değildi bunlar. Cüzzi miktarlardı. Normal mesai kavramı kalktı o dönemde pandemideyken. Biz gece de çalışmaya başlamıştık. Normalde sekiz beş mesaimiz varken o dönemlerde gece on ikilere kadar pandemide görev yapıyorduk. Gecemiz gündüzümüz olmuyordu artık. Orada bir sıkıntı vardı.” (K26, Derinlemesine Görüşme, 2022)

Çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının tamamı bu dönemde fazla mesaiye kaldıklarını belirtirken hepsinin sorun yaşadığı ortak noktanın yaptıkları fazla mesainin karşılığını tam manasıyla alamamak olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sağlık çalışanlarının fazla mesaieleri genellikle günlük rutin işleri olan alanların dışında çalışarak yaptıkları bilgisi edinilmiştir.

“Mesai bol bol oluyor zaten... Tabii ki bunun karşılığını alıyorsun. Maddi olarak karşılığını alıyorsun... Yani işin çok yoğun işler olduğu zaman, kampanyalar olduğu zaman, mesela pandemi döneminde ciddi anlamda iznimiz çok sıkıntıydı. İzin alamıyorduk. Kurye yoktu çünkü. Kimseye izin veremiyorlardı. Bir ay, bir buçuk ay devamlı izin kullanmayan çalışanlar var... Yok hafta sonu bile izin yok. Pandemi döneminde öyle şeyler oldu...” (K,19 Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 19 çok sık mesaiye kaldığını belirtirken bir ay kadar uzun süre boyunca hiçbir gün izin kullanmadan her gün çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu durum insan onuruna yaraşmayan ve insan haklarına aykırı olan bir durumdur. Ancak alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcı bu duruma ses çıkaramamış ve çalışmaya devam etmek zorunda kalmıştır. Sanayileşmenin ilk yıllarında burjuvaların emrinde çalışan işçi sınıfının da o zamanlar buna benzer sorunları yaşadığı bilinirken günümüz dünyasında bile böyle şeylerin olması ve işçinin çalışmak zorunda olup herhangi bir şekilde bu duruma “dur” diyemediği görülmektedir.

“Ben şimdi temiz çalışan dükkanım da benim hani temiz görüyorum ben dükkanımı kendi dükkanımda. Titiz çalışan biriyim. Bunu dikkate alındığında müşterilerim de bunu gördüğünde e sosyal medyada da bu alışkanlığımı insanlara meyil ettiğinde işlerimde tam aksine durma yerine artma oldu. Bizim zaten kendimizden de müşterilerimiz oturduğu için günün çoğu saatinde yoğun çalıştığımız için bir sıkıntımızı çekmiyorduk. Ama pandemiden sonra ekstradan bir talep aldım. Çünkü insanlar birbirlerine işte bak şu falanca kuaför temiz, ben ona gidiyorum şeklinde önerilerde bulunduğu için benim üzerimde. Benim müşterim de katlama oldu. Bu yüzden fazla mesai yaptım ve karşılığını aldım, öyle söyleyeyim.” (K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılar arasında bulunan sağlık çalışanlarının tamamının pandemi döneminde fazla mesai yaptığı belirlenirken bir diğer fazla mesaiye kalan grup ise toplumda ihtiyaç duyulan meslekleri yapan, kurye veya erkek kuaförü gibi, kişilerdir. Ayrıca kendi işinin sahibi olan kişilerin de pandemi döneminde işlerini hareketlendirmek ve kazançlarını artırabilmek için fazladan çalıştığı tespit edilmektedir.

5.2.3. Pandemi Döneminde Çalışma Biçimi: Önlemler ve Mecburiyetler

Pandemi döneminde kişilerin çalışma biçimleri ve iş yoğunluğuyla ilgili sorular sorulmuş bilişim sektörü, eğitim sektörü, kamu kurumları veya proje bazlı çalışma imkanı olan katılımcılar işleri gereği dönüşümlü, esnek veya uzaktan çalışma gibi çalışma biçimlerini deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise kamu çalışanı olmalarına rağmen sağlık sektöründe çalıştıkları için bu süreçte esnek çalışma, dönüşümlü çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini deneyimleyemediklerini, aksine işlerinin eskisine göre daha yoğun olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle üretim ve hizmet sektöründe çalışan katılımcılar ise herhangi bir şekilde esnek veya dönüşümlü olarak çalışmadıklarını bu süreçte normal mesai anlayışına devam ettiklerini belirtmişlerdir. Pandemi sürecinde çalışmak zorunda olmanın hem fiziksel hem de psikolojik olarak katılımcıları etkilediği öğrenilmiştir. Bununla birlikte alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar pandemi döneminde esnek veya dönüşümlü çalışmayı deneyimleseler bile bu süreçte ücret kesintileri yaşadıkları öğrenilmiş olup bu katılımcılar süreç içerisinde maddi ve manevi açıdan zorlanmışlardır.

“Yok yok birebir. Yani her gün gidiyordum, akşam geliyordum eve. İş aksine daha da çok yoğundu bizim. O şekilde çok yoğunlaşmıştı. Büyük bir firmaya malzeme veriyoruz, ürün veriyoruz. Onlar da yurtdışında, yurt dışında üretim olmadığı için o fabrikaya, o şirketten çok sipariş geliyordu. Biz ona ürün yetiştirmek zorundaydık. Bu yüzden esnek çalışma falan olmadı.” (K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kesinlikle yapılmadı. Çünkü benim gittiğim yerin sahibi en azından çalıştığım yerin sahibi hani bunun bir oyun olduğunu falan düşünüyordu. Hani global çapta bir oyun. İşte o yüzden yani sürekli çalışıyorduk. Hatta şöyle hafta sonu dışarı çıkma yasaklarının olduğu zamanlarda bile cumartesi günü işe gidiyordum ben. Polisten kaçarak. İşte çevirme noktalarına atlayarak, oralara girmeden aralardan derelerden ofise ulaşıyordum. Yani sekiz dokuz saat vakit geçirdikten sonra tekrar arabayla hani şirket arabası vermişlerdi altıma. Onunla işte polis çevirmesi olduğu zaman da işte inşaattan geliyorum diyordum. Zaten izinlerimiz vardı ama

yani tabii ne kadar geçerli, ne kadar değil. Yani biz biraz suistimal ediyorduk yani ister istemez.” (K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan hareketle alt sosyoekonomik sınıfta yer alan kişilerin bu süreçte maddi kaygılardan dolayı pandeminin en yoğun olarak yaşandığı zamanlarda bile işe gitmek zorunda kaldığı, hatta sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu zamanlarda izinleri olmamasına karşın polisleri atlatarak iş yerlerine ulaşmaya çalıştıkları görülmüştür.

“Esnek çalışma oldu. Esnek çalışma adı altında aslında şöyle bir şey oldu. Ayda bir ya da iki kere işe gitme. Bu süreçte maaşımızın sadece yarısını, yarısı demeyeyim. Yüzde altmışını alabildim. Aylık ödemeleri açıkçası kiramı ve faturalarımı düşünerek geçirdiğim bir süreçti... Benim sadece düşünebildiğim tek şey bu ay kiramı ödeyebilecek miyim? Ve faturalarımı ödeyebilecek miyim?” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle, ilk kapamada, yani mart kapamasında hiç çalışmadım. Komple evdeydim. Daha sonra bir süre açıldı. Kasımda tekrar kapandığında bu sefer take away mantığına geçtik ve günde işte on ikide gidip yedide çıkıyorduk. Öyle ya esnek çalışma saatleri uygulandı. Ben aldım maaşı. Yani dükkan kapalı olmasına rağmen aldım. Ama dediğim gibi bu tamamen iş yeri ve iş yeri sahibiyle alakalı. Diğer taraftan şöyle günlük çalışan personeller en başta günlük çalışan öğrencilerin zaten hepsi işsiz kaldı. Yani sigortası olmayanların hepsi işsiz kaldı tabii ki.” (K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların 10’u pandemi sürecinde esnek, dönüşümlü veya uzaktan çalışma gibi uygulamaların yapılmadığını ifade ederken bu kişilerin yarısı alt sosyoekonomik sınıfa mensup olan kişilerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin de yarısının bu süreçte esnek çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini deneyimlemedikleri, deneyimleyenlerin ise işe gitmedikleri süreçte gelir kaybı yaşadığı öğrenilmiştir. Katılımcı 25’in yukarıda belirttiği üzere esnek çalışmaya geçildiği durumlarda kişiler maaşlarının tamamını alamazken ciddi bir gelir kaybı yaşamış ve bu süreçten hem maddi hem de manevi olarak yıpranarak çıkarken kişilerin küresel bir pandemi sırasında bile sağlıklarını düşünemedikleri öncelikle gelir durumlarına odaklandıkları görülmektedir.

Orta sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların ise tamamı esnek veya dönüşümlü çalışmaya dahil olmuştur. Bu süreçteki deneyimlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Covid-19 salgınının başlangıcında ilk birkaç ay evden çalışma uygulaması yaptık. Sonraki süreçte de esnek çalışmaya geçtik. Uzunca bir süre, bir yıldan uzun bir süre esnek çalışmayla devam ettik. İşlerimi online olarak yürütebileceğim bir pozisyondayım ve mail ya da sanal ortamda yazışmalar üzerinden işlerimi halledebiliyorum. Buna bağlı olarak bu süreçte bir aksaklık ya da problem yaşamadım. Aksine ev ortamında çalışmak benim için çok daha avantajlı oldu. Çünkü yapmam gereken işler ve bunları bitirmem gereken süreler belli olduğu için hangi zaman dilimlerinde çalışıp hangilerinde kendime zaman ayıracağımı kendim belirleyebiliyordum. Bu açıdan standart mesai saatlerine göre esnek çalışmanın benim için daha avantajlı olduğunu söyleyebilirim.” (K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Dönüşümlü çalışma oldu. Sonrasında da mesai saatlerinde bir kısıtlamaya gidildi. İşte saat onla dört arasında çalışıldı. Hani bu tarz bir çalışma belki esnek çalışmadan ziyade o mesai saatlerinin kısaltılması. Yani mesela dokuz ya da onla dört arası çalışılması iş verimini daha fazla arttırdı. Öğle tatili yapmadan herkes işini yetiştirmeye çalıştı ve bence de çok mantıklıydı. Keşke böyle devam edilebilse. Yani eve daha fazla zaman ayırabildik. Bir de gerçekten yani sabah sekizde kimse işe başlamıyor. Dokuzdan önce işe başlanılmıyor. Saat dörde doğru da insanların çoğu işi bırakıyor. O geri kalan zaman gerçekten ölü zaman yani. Hani çok verimli geçtiğini söyleyemem. Sonuçta bu kadar uzun süreli çalışmada insanı elbette yorduğu için ara ara insanların mola vermesi de en doğal hakları olduğunu düşünüyorum. Ama böyle bir kısıtlı ya mesela onla saat dört arasında çalışmanın daha verimli olduğunu düşünüyorum.” (K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 1 işlerini uzaktan yapabildiği için bir süre evden çalışmayı deneyimleyebildiğini ve bu sürecin kendisi açısından herhangi bir gelir kaybı veya kaygısı olmadan rahat ve verimli geçtiğini, esnek veya uzaktan çalışmanın standart mesaiye göre daha fazla avantajı olduğunu ifade etmiştir. Bir kamu personeli olan katılımcı 9 ise bu süreçte dönüşümlü ve esnek çalışmayı deneyimleyebildiklerini ve esnek çalışma sırasında verimliliklerinin arttığını ifade etmiştir.

“Evet uzaktan çalışma, evden çalışma oldu. Hala evden çalışıyorum. Yeri geldiğinde lokasyona gidiyorum. Gayet de evden çalışmak iyi oldu. Evden çalışmanın yani çok artısı var. Yani bana göre bence artısı var. Biraz sıkılıyorsun ister istemez evde olduğun için... Mesela bazen iş yerinde olup muhabbet etmek istiyorsun. Yani bir molan olduğunda bir şey yapmak istiyorsun gibi. Ama yani evden çalışmak maddi olarak daha artılı bir süreç oluyor. Yani dışarıda para harcamıyorsun en azından. Çalıştığın süreçte de her şeyini evden karşılayabiliyorsun. Normalde de zaten evden yapıyorsun her şeyini...” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet dönüşümlü çalışma yaptık... Çok güzeldi. Ben hiçbir sıkıntı yaşamadım. Dediğim gibi bebeğim vardı. Bebeğim olduğu halde beni hiç zora sokmadı. Hatta çalıştığım birim bebeğim olduğu için istersen gelmeyebilirsin dedi. Ama ben arkadaşşıma karşı bir haksızlık olsun

istemedim. Sonuçta bebeğime bakan birisi vardı. O yüzden ben dönüşümlü çalışmayı kabul ettim.” (K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 20 ise uzaktan çalışmayı deneyimlediğini ve bu sürecin pek çok artısı olduğunu hatta maddi anlamda bile daha az gideri olduğunu o açıdan da uzaktan çalışmanın standart mesaiye göre daha avantajlı olduğunu dile getirmiştir. Alternatif çalışma modellerini deneyimleyen orta sınıftaki katılımcıların verdikleri cevapların ortak ve önemli bir noktası bu süreçte herhangi bir şekilde maddi kaygı yaşamamaları ve genellikle yapılan uygulamalardan olumlu yönde etkilenmiş olmalarıdır.

“Dönüşümlü çalışma yapıldı. Genelgede belirtildiği şekilde uygulamalar yapıldı. Bizim bulunduğumuz sektör sürekli hizmet sektörü olduğu için de bir şekilde çalışmak durumundaydık... Dönüşümlü olarak çalıştık ama bu adil bir şekilde uygulandı. Benim için olumlu muydu? Bilemeyeceğim yani. Buna çok olumlu değil. Hani böyle bir kopmalar yaşandı. Pek benim tarzım değil hani böyle bir git bir gel. Birçok kişi aslında olumlu olarak şöyle evden çalıştım bir süre. Öyle söyleyeyim mesela evden de çalıştım bir süre idari izinli olduğum sürede. Evden çalışmak daha zor geldi iş yerine göre. Hani belki kişisel olarak bana evde çocuklar olduğu için zor geldi. Hem onların takibi hem evden çalışma açısından ben zorlandım. Hem evin sorumlulukları hem çocuklar. Esnek dönüşümlü çalışmada da gitmediğim günlerde bir takım görevlerim vardı evde. Hani ne anlamda hani burada bana avantaj hani ben sevmedim açıkçası. Tam zamanında çalışma bana daha uygun.” (K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 7 ise verdiği cevapla bu durumun farklı bir boyutunu gözler önüne sermiştir. Evli olan ve çocukları ve eşiyle birlikte yaşayan katılımcı uzaktan/evden çalıştığı süre zarfında verimli olamadığını ve normal mesaiye göre daha zorlandığını bunun sebebi olarak ise hem evin hem de çocukların sorumluluklarının kendisinde olduğunu dile getirmiştir. Buradan hareketle evden çalışan bir kadın olmanın “annelik” rolüyle çatıştığı görülürken, eşlerin ikisinin de aynı süreçte evde olmasına rağmen çocukların ödev takibi ve ev işlerinin çalışan kadının üzerinde olması toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de görülmesini sağlamıştır.

Üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların çoğu uzaktan çalışma, esnek çalışma veya dönüşümlü çalışma gibi alternatif çalışma yöntemlerini deneyimlediğini belirtirken katılımcılar arasında normal rutin çalışmalarına kaldığı yerden devam eden kişilerin olduğu öğrenilmiştir. Bu kişilerin ya sağlık sektöründe çalıştığı ya da kendi işlerini yapıp yönettikleri yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir.

“Pandemi öncesinde yarı zamanlı ofiste çalışıyordum ve kendi danışanlarımı da orada alıyordum zaten. Yüz yüze çalışmayı komple bıraktım ben pandemiden sonra. Hala da yüz yüze çalışmıyorum. Danışanlarımla da hep çevrim içi devam ettim. Tekrardan bir ofis bulmaya çalışmadım. Girişimimde pandeminin etkisi ne oldu? Aslında girişimim için faydalı bir etkisi oldu. Çünkü çevrim içi çalıştığımız için ve herkes eve döndüğü için birlikte çalıştığımız arkadaşlarımız, gönüllülerimiz işe daha çok vakit ayırabildi. Pandemi ortaya çıktığından beri çevrim içi çalışıyorum.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 8 vermiş olduğu cevapta uzaktan çalışmanın kendisi ve işi için olumlu bir katkısının olduğunu, işlerine daha çok vakit ayırabildiğini ve geliştirebildiğini, pandemiden itibaren tamamen uzaktan çalıştığını ifade etmiştir. Katılımcı 8’in pandemiye bir fırsata çevirdiği ve işlerini online dünyaya taşıdığı, bu şekilde aslında pandemiden güçlenerek çıktığı sonucuna ulaşılabilir.

“Yani bize zaten yasak işlemedi. Biz iletişim sektöründe çalıştığımız için yasakta hep muaf kapsamında yer aldığımız için sürekli çalıştık. Yani çok işte normal standart hafta sonu tatil işte pazar günü tatilin haricinde başka bir şekilde izin kullanmadık. Sürekli sahadaydık zaten. Pandeminin seyrine göre çalışma şartlarımızda ekstra bir değişiklik meydana gelmedi.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sağlık sektöründe genelde bize sağladıkları en büyük lüks esnek çalışma oldu. Ama maalesef bizim hastanemiz bunu uygulamadı. En iyi şekilde fazla mesaim olmayarak çalıştım. En güzel yanı bu olmuştur sadece. Esnek çalışma zamanında fazla mesaim olmadığı için evimde daha çok vakit geçirdim. Bu artışı olmuştur.” (K5, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Esnek çalışma yapıldı. Hatta bir süre tamamen home ofis şeklindeydi. İşte aramızda anlaşarak birkaç kişinin geldiği rotasyonla işe gidildiği durumlar oldu yani kolaylık sağlandı o anlamda. Yani zaten işe gidip gelme, koşturmaya telaşını ortadan kaldırdığı için biraz daha kendimize zaman ayırabildik açıkçası... Ama iş anlamında biraz daha zamana yayarak yaptığımız işler oldu. Daha rahatladığımı söyleyebilirim iş anlamında.” (K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Esnek çalışma uygulamaları yapıldı. Bu durumdan tabii ki olumlu yönde etkilendim. Çünkü evden de bazı işlerimi yürütebiliyordum. İki kız çocuğum olması nedeniyle de onların uzaktan eğitim döneminde olmaları sebebiyle de onlara destek verdiğim için olumlu yönde etkilendim.” (K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 3 vermiş olduğu cevapla esnek çalışma uygulamasından olumlu etkilendiğini belirtirken bunun sebebi olarak çocuklarına daha fazla vakit ayırabilmesini belirtmiştir. Özellikle “anne” olan katılımcıların bu tarz cevaplar verdiği, pandemi

sürecinde evde geçirilen sürede daha çok ev işleri ve çocuklara ayrılan vaktin kadınlar tarafından üstlenildiğini kanıtlar niteliktedir. Bu da çalışmada ortaya çıkan önemli bulgulardan biri olarak dikkat çekmektedir.

Covid-19 pandemisi sürecinde bazı kuruluşların veya işyerlerinin esnek çalışma gibi alternatif çalışma modellerini benimsediği görülürken bazılarının bu tarz uygulamaları hayata geçirmediği görülmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde katılımcıların vermiş olduğu cevaplardan hareketle net bir şekilde farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin pandemi döneminde çalışma biçimleri arasında bir farklılık olduğu sonucuna varılabilir. Özellikle orta sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin tamamının beyaz yakalı çalışan veya kamu sektörü çalışanı olmalarından dolayı bu süreçteki farklı uygulamalarda olumlu yönde etkilendikleri sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte alt sosyoekonomik sınıftaki kişilerin esnek ve dönüşümlü çalışma gibi uygulamaları diğer gruplara göre daha az deneyimledikleri, deneyimleyenlerin ise bu dönemde gelir kaygısı yaşadığı ve sağlık veya sosyal yaşam gibi konulardan ziyade öncelikli olarak geçim derdine düştükleri görülmüştür. Diğer sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin ise esnek çalışma, dönüşümlü çalışma, uzaktan çalışma gibi alternatif çalışma yöntemlerini daha fazla deneyimledikleri ve bu süreçte gelir kaygısı gibi bir kaygıyı hissetmedikleri veya nadiren geçici olarak hissettikleri, bunun aksine o dönemde uygulanan alternatif çalışma biçimlerinin kendilerini psiko-sosyal anlamda daha olumlu etkilediği öğrenilmiştir. Görülen odur ki sınıf konumu küresel ölçekteki bir pandemide bile etkisini hissettirmektedir.

Katılımcılara pandeminin iş yoğunluklarını etkileyip etkilemediği sorulmuş ve bu dönemdeki iş yoğunluğunun çalışan sektöre göre değişiklik gösterdiği görülürken katılımcılar verdikleri cevaplarla durumu somutlaştırmışlardır.

“Tabii olumsuz etkilendi. Yani İlk kapanma zamanında özellikle ben öyle hatırlıyorum. Çoğu insan evinden çıkmadığı için zaten yasaklar da vardı. Evine gittiğim insanlar karı koca çalışan insanlar vakit bulamayan insanlar. Onlar da işe gitmeyince, evde kalınca karı koca kendileri yapmaya başladı tabii ki doğal olarak. E zaten dışarıdan birisinin gelmesini de istemediler. Ama yavaş yavaş önlemler azalıp daha çok insan tekrar çalışmaya başlayınca evde durmayınca işe gitmek zorunda kalınca e çağırmaya da başladılar tekrardan. Yani o zamanlar çok yoğun değildi. Çünkü sadece beni çok iyi tanıyanlar işte üç beş yıldır gittiğim insanlar çağırıyordu.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle aslında biraz yorucuydu tabii bütün gün müşteri beklemek ama beklenildiği kadar da iş olmuyordu. Çok fazla azaldı. Yani yok denecek kadar azdı. Aslında sadece dükkan açıldı. Müşteri yoktu. Ya insanlar böyle yani bizim sektör kahve sektörü ya insanlar böyle uzun uzun muhabbetler, arkadaş buluşmalarında genellikle kahveyi tercih ediyorlar. Ya da işte home office çalışanlar geliyordu. Öyle bir konfor sağlamayınca kimse gelmiyor haliyle, yasaklar vardı.” (K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ben aslında kırtasiyede çalışıyordum ancak okullar kapalı olunca işler azaldığı için oradan ayrıldım.” (K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bazı katılımcılar pandemi döneminde iş yoğunluklarının azaldığını belirtirken bunu olumlu bir durumla ilişkilendirememişlerdir. Aksine bazı katılımcılar bu dönemde iş yoğunluklarındaki azalıştan dolayı kazançlarında azalma meydana geldiğini hatta işinden ayrıldığını ifade etmiştir.

“Yoğunduk ve yoğunluk durumu maddi açıdan güzel kazandırdı. Evet ama manevi olarak çok yoruluyorduk. Günde on dört, on beş, on altı saat çalışan arkadaşlarımız vardı. Her gün, her gün, her gün cidden motorun üstünde bir insan on altı saat duramıyor.” (K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 19 ise pandemi döneminde iş yoğunluğunun arttığını ve bunun maddi anlamda getirisinin de olduğunu ancak manevi olarak yıprandıklarını ifade etmiştir.

“Şöyle ben kronik hastalıktan dolayı gitmediğim için birtakım işleri evden yürütebildim ama tam oturmamıştı sistem. Sanırım daha da şimdi zaman geçtikçe daha iyi oldu. O süreçte kronik hastalığı olmayan arkadaşlar çok yıprandılar. Hani ben o arada yıpranmadım ama sonraki süreçte ister istemez bir iş yoğunluğu oluştu tabii. Dönüşümlü çalışmadan dolayı hani diğer gelmeyen insanların işini de yapma durumunda kalıyorsunuz. İş yoğunluğu hani arttı.” (K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 7 kronik sağlık sorunu sebebiyle izinli sayıldığı dönemlerde çalışan diğer kişilerin iş yoğunluğunun arttığını ayrıca dönüşümlü çalışma sırasında da iş yoğunluklarında bir artış meydana geldiğini ifade ederken pandemi döneminde kendilerine sağlanan avantajın bazı olumsuz yönlerinin de olduğu gözlemlenmiştir.

“İş yoğunluğumun arttığını düşünüyorum. Çünkü çocuklara uzaktan bir şey verebilmek ekran başından çok zor. O sınıf içerisindeki otoriteyi sağlamanız da ekranın başından çok zor oluyor. E çocukların ödevlendirmeleri normalde yüz yüze yapıyoruz ya da ellerine fotokopiler evraklar gönderiyoruz. Böyle iletişim kurmak çok daha kolay. Bu sefer her şeyi online olarak onları hazırlayıp göndermek zorunda kaldım.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şu an çalışmış olduğum yerde evet iş yoğunluğu arttı. Çünkü insanlar evde olduğu için çok fazla dışarı çıkmak istemiyorlar. Bir yerlere gitmek istemiyorlar ve işlerini telefon üzerinden halletmeyi tercih ediyorlar. Bundan dolayı da yoğunluk arttı.” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Yani iletişim sektöründe olduğumuz için herkes evde olmaya başladı. Evde yaşamaya başladı. Evde yaşama başlayınca insanlar işte internet kullanımlarını arttırdı. Biz de internet ağırlıklı çalıştığımız için. Bizim işlerimiz talep olarak arttı. Biz arttığı için hatta yetiştiremeyerek daha da fazla personel alarak o şekilde bir işlem yaptık.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Orta ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin daha çok hizmet sektöründe çalışması ve pandemi döneminde dijitalleşmenin eğitimden, online bankacılık işlemlerine pek çok alanda artması sebebiyle işlerinde bir artış meydana geldiği tespit edilmiştir.

“Daha çok çalışmaya başladım aslında. Pandemiden önce yüz yüze çalışırken Daha belirli saatlerde çalışıyordum. Pandemiden sonra daha esnek saatlerde çalışmaya başladım ve daha çok çalışmaya başladım. Artık hep evde çalıştığım için çalışma düzenim ve saatlerim karışmaya başladı. Yani günlük hayatımla çalışma hayatım birbirine girmeye başladı. Sürekli bir iletişim akışı başladı çünkü herkesle. Çalışma ofis saatleri olmadığı için o pandeminin özellikle ilk yılında aşırı çalışma ve onun getirmiş olduğu bir tükenmişlik de vardı.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Ben şimdi temiz çalışan biriyim. Dükkânım da benim hani temiz görüyorum ben dükkânımı. Titiz çalışan biriyim. Bu dikkate alındığında müşterilerim de bunu gördüğünde e sosyal medyada da bu alışkanlığımı insanlarla paylaştığımda işlerimde tam aksine durma yerine artma oldu. Bizim zaten kendimizden de müşterilerimiz oturduğu için günün çoğu saatinde yoğun çalıştığımız için bir sıkıntı çekmiyorduk.” (K12, Derinlemesine Görüşme, 2022)

Kendi işini yapan bazı katılımcıların ise işlerine yoğunlaşmaları sebebiyle bir artış ve yoğunluk olduğu gözlemlenirken bunun katılımcıların kendi tercihleri sonucunda ortaya çıktığı öğrenilmiştir.

“Kendi işimle alakalı kısım tabii ki azaldı o süreçte. Kendi kısımlarımızda bir azalma yaşandı. Bunun neden insanların sanırım pandemiden kaynaklı biraz daha hani korktuğunu düşünüp hastaneye gelmediklerini düşünüyorum. Kendi branşım olarak da tabii bu sokağa çıkma yasağından kaynaklı. Biz adli rapor işleriyle ilgilendiğimiz için insanlar dışarı çıkıp böyle bu tarz adli olaylarda çok yaşanmadı sanırım. Yani ilk defa bir iş yoğunluğum azaldı.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 11 ise sağlık sektöründe çalıştığından konuya farklı bir bakış açısı getirmiş ve insanların hastanelere çok zorunlu haller dışında gitmediğini aynı zamanda sokağa çıkma kısıtlamalarından dolayı adli vakaların azalması sebebiyle iş yoğunluğunun azaldığını ifade etmiştir.

Yapılan görüşmelerden hareketle hemen hemen her sektörde iş yoğunluğu durumlarında artış ve azalışların söz konusu olduğu görülmüştür. Orta ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların iş yoğunluklarındaki azalış ve artış sebebiyle herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşamadığı gözlemlenirken alt sosyoekonomik sınıfa mensup katılımcılar arasında iş yoğunluğundaki azalış sebebiyle maaş azalması ve işten ayrılma gibi ekonomik sıkıntılar yaşayan bireyler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan üst sosyoekonomik sınıfta yer alan ve kendi işlerini yapıp yöneten bazı katılımcıların kendi girişimlerinden dolayı iş yoğunluklarının arttığı ancak bunun kendilerine maddi olarak ekstra bir kazanç getirdiği ve krizi fırsata çevirerek işlerini büyütebildikleri öğrenilmiştir. Buna istinaden, genel olarak bakıldığında bireylerin pandemi döneminde iş yoğunluğundan etkilenme biçimlerinin sosyoekonomik durumlarına göre farklılaştığı sonucuna varılabilir.

Katılımcılara pandemi döneminde iş yerlerinde pandemiye karşı önlemler alınıp alınmadığıyla ilgili sorular sorulmuştur. Verilen cevaplardan hareketle genellikle her sektörde pandemiye karşı önlemlerin alındığı görülürken önlemlerin çeşitleriyle ilgili farklılaşma söz konusudur. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplarla bu durum somutlaştırılabilir.

“Tabii tabii. Önlemler alındı. Ateş ölçümü, maske takmak vesaire. Ama yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü iki yüz elli kişilik bir yerde çalışıyorduk ve çok fazla insanla temas halinde oluyorduk.” (K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Önlemler alındı ama yeterli düzeyde değildi bence. Çünkü uygulamada çok kafa karışıklığı vardı. Benim en çok hissettiğim oydu. Yani özellikle televizyonda yani her gün herkes bir şeyler izliyor. kimisi inanmıyor. Kimisi maske gerekli diyor. Biri gereksiz diyor. Böyle bir durumda da hani bir tutarlılık ya da insanların ortak hareket etme bilincinin olmadığını düşünüyorum. İşte ateş kontrolü düzenli bir işte HES kodu bakılması dendi mesela güvenliklere. Güvenlikler bazen baktı bazen bakmadı. Onun dışında maske kullanımı aynı odada üç kişiydik biz. Hani maske kullanımı olmuyor. Yani belli bir yere kadar yaptık ama o yani bazen bir kişi yaptı. Bazen iki kişi yaptı ama herkes aynı anda çok da dikkat ederek maske kullanmadı mesela.” (K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet maske takma zorunluluğu getirildi. Dezenfektanlar koyuldu. Bunların yanı sıra ben kendi adıma konuşayım. Her paketi verdiğim yerden çıktıktan sonra ellerimi mutlaka dezenfekte ettim. Ya alınan önlemler bana kalırsa yeterli olmuyordu ya. Bence olmuyordu. Çünkü bir depoda biz otuz kişi çalışıyoruz. Yirmi kişi, otuz kişi çalışıyoruz. Herkes curcuna acayip kalabalık depo. O evden o eve gidiyoruz. Yani çok temasta bulunuyorduk. Bence yeterli olmadı. Şimdi söyleyeni de var hani. Korona hastasıyım kapıya asıp gidin diyeni de var. Ama hiç hani sanki kötü çok kötü bir şeymiş gibi saklayan da var... Sonuçta doğrudan o kişilerle temaslı olmak ilk ilk zamanlar ciddi anlamda korkuyordum.” (K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Dezenfektanlar alındı. İşte eldivenler dağıtıldı. Maskeler dağıtıldı. Hani uyan vardı, uymayan vardı. Ama mesela birçok kamu dairesinde müracaatçılar ya da başvuran kişi diyeyim kamu dairesinin odasının içine kadar girmiyor. Kapıdan işlemler yürütülüyordu. Bizde mesela bizim kuruluştaki odanın içine kadar girip yüz yüze karşılıklı görüşmeler yaptık biz mesela. Ve ben bundan açıkçası rahatsız oldum... Biz gerekirse hane ziyareti de yaptık, evin içine kadar da girme durumunda kaldığımız durumlar oldu.” (K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Biz müşteriler evine girip çıktığımız için sürekli aldığımız önlemler işte galoştı, eldivendi, maskeydi. Ama bunların çok etkili olduğunu düşünmüyorum. Çünkü müşteriler sırf internetten ve bağlatabilmek için çoğu yalan söylüyordu. Yani işte karantina durumunuz var mı diye biz telefonda sormamıza rağmen ciddi bir problem yok deyip eve çağırırdı müşteri. Evde ben karantinadayım aslında deyip bizi çok zor durumda sokanlar da oldu.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu yanıtlar, pandemi döneminde kalabalık ortamlarda çalışmak zorunda kalan kişilerin kendilerini yeteri kadar izole edemediğini ve alınan önlemlerin eksik kaldığını göstermektedir. Ayrıca başka kişilerle doğrudan temas ederek veya evlerine giderek çalışmak durumunda kalan katılımcıların yaşadıkları deneyimler bu dönemde daha stresli hissetmelerine sebep olmuştur.

“Yani genel olarak işte mesafeler ayarlandı, sosyal mesafeler. Her yere dezenfektanlar. İşte maske takılması, mesela en başta bu kapamadan sonra açıldığı süreçte işte ateş kontrolü, HES kodu zorunluluğu geldiğinde HES kodu kontrolleri yapıldı. Yani bir yerden sonra herkes şeyde tabii, işletmelerde hani para kazanayım bari zamanında ödediğim işte kazanmadan ödediğim kiraların bedelini çıkartayım gibisinden. Birazcık hafif göz ardı edilmeler oldu.” (K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı işletmecilerin ise pandemi döneminde önlemler aldıklarını ancak zamanla bu önlemleri göz ardı ederek hizmet verdikleri öğrenilirken bu durum uygulamada bir birlik sağlanamadığını göstermektedir.

“Önlemler alındı. Yeterli olduğunu da düşünüyorum. Dönüşümlü çalışma ve esnek çalışmayla bu insan yoğunluğu azaltıldı, gerek ulaşım da gerekse bir arada çalışmada. Çalışma arkadaşlarım da bu kurallara uyma konusunda oldukça iyidiler. Bu konuda haklarını yiyemem. Gerek maske kullanımı. Mesafe ve şey hani hijyen şartları konusunda. Belki biz şanslıydık o çalışma ofisimiz anlamında. Kurum da bu anlamda kurallara uydu.” (K7, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Evet, yani işim kurumsal bir şirket. Ve gerçekten yani çok dikkat ediyorlar çoğu şeye. Dezenfektan falan. Onlar hani her yerde yapılan şeyler ancak oturma düzenleri bile farklı. Yani insanlar birbiriyle çok yakın oturamıyor, temas edemiyor. Maskesiz, kesinlikle girilmiyor” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemiye karşı zaten bence en önemli önlem rotasyonla esnek çalışma sistemiydi. Çünkü işte topluluklar ne kadar az olursa hastalığın yayılım da o kadar az olacağı için. Bu anlamda yeterli buluyorum. Onun haricinde fiziksel koşulların sağlanması anlamında işte belli sıraların boş bırakılması özellikle yarı açılma dönemlerinde bunun uygulanmasını yaptık. İşte dezenfektanların gerekli yerlere konulması vesaire. Ben evet yani yeterli olduğunu düşünüyorum.” (K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılardan kurumsal şirketlerde çalışanların veya kamu personeli olanların bu dönemde alınan önlemlerden daha memnun olmaları, esnek çalışma ve dönüşümlü çalışma uygulamaları başta olmak üzere ofis ortamlarında fiziki şartların daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır.

Verilen cevaplar ve katılımcıların sosyoekonomik durumları karşılaştırıldığında daha çok alt ve orta sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların pandemiye karşı alınan önlemlerin yetersiz olduğunu düşündüğü, üst sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin ise alınan önlemlerin yeterli olduğunu düşündüğü görülmüştür. Pandemi gibi somut bir olay karşısında bile bireylerin cevaplarının sosyoekonomik sınıfa göre farklılaşıyor olması tabakalaşmanın ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir.

5.2.4. Çalışma Motivasyonu ve Kariyer Planlaması

Pandeminin yaratmış olduğu güvensiz ortam kişilerin iş değiştirme ve kariyer planlamalarını etkilemiştir. Bu alt temada katılımcılara pandemi döneminde iş değiştirmeyi düşünüp düşünmedikleri, çalışma motivasyonlarının durumu ve işleriyle ilgili kariyer planlarıyla ilgili sorular sorulmuştur.

“Evet iş değiştirmeyi düşündüm. Hem kısa çalışma ödeneği yetmiyordu. Daha farklı bir işe geçebilir miyim diye araştırdım. Ama işimi değiştirmedim. Hala aynı işte devam ediyorum. Alternatif olarak bulduğum işler şimdiki çalıştığım işten daha iyi değillerdi. Böyle bir riske

girmek istemedim. Herhangi bir ödenek kaybı yaşayamazdım bunlar için.” (K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yok. İş değiştirmeyi düşünmedim. Neden değiştirmeyi düşünmedim? Çünkü bakmakla yükümlü olduğum iki kişi var. Yani öbür gireceğim işin de garantisi yok. Belki beni beğenmeyecekler. İşte bir risk şeye girmek zor yani bu dönemde. Zaten işi zor bulmuştum o dönemde. Artık neyse dedim katlanacağız, yapacağız yani işimiz dedim.” (K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yok abim nasıl olsun? Yani imkan olsa daha iyi bir iş tabii isterim. Daha iyisi çocuğum için de daha iyisi olsun isterim tabii ki ama olmadı. Olmadı ama yine de şükür, buna da şükür bir işimiz var. Sonuçta ekmek parası kazanabiliyoruz.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İş değiştirmeyi düşünmedim. Çünkü ben zaten pandemi öncesinde de bu işleyişte olduğum için memnundum. Yani hala da memnunum home ofis çalışmaktan. Kendime ait bir düzen olmasından memnunum. Hiç düşünmedim o yüzden. Bir de şöyle bir durum var. Yani hani şu ekonomik şartlarda açıkçası çok da bir macera arama ihtiyacı hissetmedim. Hani sonuçta özel sektörde çalışıyorum ve ayrılırsam hemen bir iş bulmam, hani arada bir boşluk olmaması benim için önemli olduğu için düşünmedim de” (K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

İşlerinden memnun olmayan katılımcılar isteseler de işlerini değiştiremediklerini belirtirken böyle bir karar almaları pandemi döneminde başka bir iş bulamama endişesinden ve hali hazırdaki gelirlerini kaybetmek istememe durumundan kaynaklanmaktadır. Katılımcı 27 ise pandemi öncesi dönemde de uzaktan çalıştığı için pandeminin kendi çalışma biçimini ve gelir durumunu etkilemediğini zaten işinden memnun olduğu için böyle bir düşüncesinin olmadığını belirtmiştir.

“Tabii ki zaten Ankara'dan tekrardan ailemin yanına döndüğümde başka bir sektöre geçmişim artık. Tamamen bambaşka, sıfırdan başladığım bir hayat oldu. Benim için.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bu işe girmeden önce zaten farklı bir yerde çalışıyordum. Orayı değiştirdim. Ama kurumsal bir şirket değildi... Şu an kurumsal bir şirkette çalışıyorum ve memnunum yani değiştirmeyi de düşünmüyorum... Kurumsal olmayan şirketlerde çok fazla mobbing uygulaması olabiliyor. Maaşlarda sıkıntı olabiliyor. Yatırılan sigorta tam olup olmadığını tam bilemiyorsun. Sürekli takip etmek zorundasın bir şeyleri. Fazla mesai yaparsın. Yani karşılığını alır mısın almaz mısın? Tam bilmiyorsun. Ya bunlar sıkıntı.” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“O dönemde işten çıkartma da yapamıyorlardı. Hani pandemi döneminde ücretsiz izine gönderiyorlardı. Devletin verdiği bin beş yüz lira mı, bin üç yüz lira mı neydi? Kendim

ayrılmamı beklediler. Hemen ben ayrılmadım. İş aradım, anlaştığım yer de beni çalıştırmıştı. Şeysiz, sigortasız Bir altı ay süründük böyle. Altı aydan sonra da şey yaptı. Artık iş yeri de artık çıkartalım dedi.” (K17, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“2021 mayısta işi bıraktım ben. Ondan sonrası tabii yani şöyle. Biraz maddi açıdan biraz daha zor. Hani ama yani sonuçta çalıştığım zaman da zaten bir para alamıyordum açıkçası... Biraz muhtemelen beni psikolojik etkiledi... Hani insanı böyle bir kendine sorgulatiyordu yani... Kurumsal bir beyaz eşya şirketine başvurdum ve onlar da beni işe aldı. Hani üç ayı dolduracağım nereden baksanız. O yüzden hani şu an yani kötünün iyisi. Yani orası da özel bir sektör ama hani en azından düzenli bir maaş işte yardımlar hani belli bir çalışma saati. Hani mesai yaparsanız mesainin ücretini alabilirsiniz. Hani bazı şeyler biraz daha o oturmuş. Yani kurumsal, gerçekten kurumsal bir firma.” (K22, Derinlemesine Görüşme, 2022)

Pandemi döneminde iş değiştiren katılımcıların bir kısmı ise çeşitli sebeplerden ötürü bunu yapmak zorunda kaldıklarını istemeden de olsa bu kararı vermişlerdir. Bu katılımcılar genellikle alt sosyoekonomik sınıfta yer alan ve iş yerinde maaşlarında azalma olan veya maaşlarını alamadıkları için geçim sıkıntısı yaşayan veya iş yeri tarafından işten çıkarılan kişilerdir.

“Bu süreçte böyle bir düşüncem olmadı. Çünkü çevremde tanıdığım, geçmişte okuldan arkadaşım olan tanıdığım insanlar olumsuz yönde etkilendiler. Birçoğu işlerinden ayrılmak durumunda kaldı ya da işlerine devam etseler dahi mevcut maaşlarında indirim yapılarak ücretlerde kesintiler yaşandı. Yani benim bulunduğum mevcut koşullardan daha kötü bir durumda özel sektör.” (K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya bu süreçte işimi değiştirmeyi düşünmedim. Çünkü zaten bu pandemi sürecinde çok fazla bir işten çıkarılma oldu. Çünkü birçok iş yeri kapandı. İşte ya da eleman çıkarma gibi durumlar yaşandı. O yüzden o süreç zaten beni korkuttuğu için böyle bir süreçte aklımdan bile geçirmedim açıkçası.” (K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılardan kamu sektöründe çalışanların hiçbiri iş değiştirmeyi düşünmediğini belirtirken bu kararı vermelerinde devlet kaynaklı güvenceli ve pandemi döneminde olanakları diğer sektörlerle kıyasla daha iyi bir işte çalışmalarının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kurumsal firmalarda veya uzun zamandır aynı yerde çalışan katılımcıların da böyle bir düşüncelerinin olmadığı gözlemlenmiştir.

“Evet demeyeyim aslında da. Genel olarak ara ara düşündüğüm bir şey olduğu için. Yani iş değiştirme düşünmedim aslında ama yoruldum ve yani bıktığım bir süreç oldu. Değiştirmek çok olmadı. Ancak bu süreçte bazı arkadaşlarım yurtdışına gitti, bu benim de aklıma gelmişti. Bunun için yabancı dil kursuna yazılmıştım.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tabii ki düşündüm ama şöyle bir durum vardı benim kendi özelimde bir yerlerde girip maaşlı çalışabilmek ya da atıyorum bir şeyler işte başka bir şeyler yapabilmek zorunlu olarak, yani seçenek dışı kalıyordu benim. Benim için çünkü borçlandığım miktar çok yüksek. O borcu da sadece yine bu işi yaparak kapatabileceğimi düşünüyorum...” (K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani hiç değiştirmeyi düşünmedim zaten. Yani yıllardır hep bu sektördeydim. Hala da aynı sektöre devam ediyorum zaten. Yani o yüzden hani bir problemle karşılaşmadığım için, hatta işlerim pandemide arttığı için sektör değiştirmeyi hiç düşünmedim.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İşini değiştirmeyi düşünmedim. Şöyle söyleyeyim size. Ben şu düşünce yapısındayım. Ne olursa olsun bildiğin işi yapmak gerekiyor. Bildiğim işten bir şekilde işi değiştirmeden daha ileriye nasıl gidebilirim diye çok düşündüm. Çünkü yaklaşık 15 yıldır bu işi yapıyorum.” (K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şöyle evet sağlık çalışanlarına ilk başta çok değer verildi. Alkışlandık. Bu alkıştan sonra tabii açıkçası gözümüzü boyamak için bir küçük meblağ bize ücret de verdiler. Kovid adı altında. Daha sonra bu tamamen şey oldu, kaldırıldı. Hani sağlık çalışanlarına olan halkın gözündeki değer de düştü... Çünkü insanlar bizim maaşımızın iki katı para aldığımızı düşündüler... İnsanlar bizim açgözlü olduğumuzu parayla bu işi yaptığımızı düşündüler ve halkın gözünde değerimiz düştü. Benim bu yüzden de mesleğime karşı olan inancım kalmadı. Şu an açık öğretimden başka bir bölüm okuyorum ve tamamlayabilirsem de hukuka tamamlamayı göze aldım hani bu yaşanan, iki yıldaki bu değer kaybından dolayı böyle bir karar aldım.” (K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Sağlık sektöründe çalışan katılımcıların ise mesleki olarak pandemi döneminde yoğun çalışmaya maruz kalmaları, pandeminin getirmiş olduğu bilinmezlik ve güvensiz hissetme gibi sebeplerden dolayı çok yıprandıkları tespit edilmiştir. Bu katılımcılar yurtdışına gitmeyi veya iş değiştirmeyi düşündüklerini bunun için süreç içerisinde diğer bazı meslektaşları gibi kursa kaydolmak, başka bir diploma almaya çalışmak gibi çabalarının olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılara pandemi döneminde kariyer planlamalarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar genellikle kariyer planlaması gibi bir düşünce ve hedeflerinin olmadığını bu yüzden pandemi döneminde böyle bir planlama durumuyla ilgili gelişme olmadığından bahsetmişlerdir. Katılımcı 15 ise hayal ettiği bir projeden pandemi sebebiyle vazgeçtiğini aşağıdaki şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şöyle söyleyebilirim. Ben pandemi sürecinden önce ben ve arkadaşarımla birlikte bir festival filmi kısa bir film çekmeyi planlıyorduk ve bunun için hazırlıklarımızı ve maliyeti

hesaplayarak yatırımlarımızı bu yönde gerçekleştiriyorduk. Pandemi sürecinde anlaştığımız oyuncuların gelmemesi ya da işte tam kapanmayla birlikte deneme çekimi alamamamız vesaire bunlar yüzünden mesela böyle bir hayalimden vazgeçmiş oldum. Bunu söyleyebilirim.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 15’in hedefleri ve mevcut çalışma koşulları hakkında anlattıkları pandemi döneminden birçok farklı açıdan olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. Orta ve üst sosyoekonomik sınıflara mensup olan bireylerin ise kariyer planlamaları ile ilgili gelişmelerin daha fazla etkilendiği görüşmelerde belirlenmiştir.

“Normalde tayin dönemim vardı. Tayin döneminde evet olumsuz etkilendi aslında yani pandemiden dolayı okulların ne olacağını bilmediğimiz için işte uzaktan eğitim mi yoksa aktif eğitim içerisinde mi bulunacağız? O dönem kaygılar yaşadım ama minimum seviyeye bu etkilenmeye çekerek yine tayin dönemini gerçekleştirdim.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani hayal kırıklığı oldu daha doğrusu. Yani normalde istiyordum kendi işim olsun restoran açtım... Restoranım varken aslında işi yapabiliirdim, işletebilirdim. Ama şartları çok zordu, ağırdı... E pandeminin verdiği zorluklarla insanlar dışarıda yemek yemekten çekindi. İster istemez. Bundan dolayı dükkânı da kapatmak zorunda kaldım. Büyük bir hayal kırıklığı oldu. Hani kendim bir şeyleri başarmak istedim. Ancak olmadı bu süre zarfında... Ama şu an çalıştığım yerden memnun olduğum için hani biraz daha böyle burada kariyer hedeflerim var. Burada belli bir düzeye geldikten sonra belki ek iş olarak ya da yan iş olarak kendime hep bir şeyler yapabilirim.” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet. Yani kariyer planlamamdaki pandeminin en büyük etkisi belirsizlik. Çünkü bir plan yapacak oluyorum. Kendim için de girişimim için de... Belirsiz olduğu için. İleriye yönelik plan yapmak çok zordu. Aynı zamanda sadece pandemiye hani ben yaşamıyorum. Ekiple çalıştığım için bir sürü insanla çalıştığımız için de diğerlerinin durumu da çok etkiliyordu plan yapmamızı. Çünkü diğerleri de ne yapacaklarını bilemediler... Herkesin kafası çok karıştı. Yüz yüze görüşmeye de ihtiyaç duyuyorduk ama yapamıyorduk. Herkes pandemiden dolayı bunları düşündüğü için en büyük etkisi belirsizlik.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılar genel olarak kariyer planlamalarında aksamalar ve belirsizlikler olduğunu belirtirken orta üst ve sosyoekonomik sınıfta yer alan bazı katılımcılar kariyerlerinin pandemiden olumlu etkilendiğini aktarmışlardır.

“Kariyer planlamam pandemiden olumlu anlamda etkilendi bence. Çünkü ileride hani unvan anlamında yükselme için yayınlara ihtiyacımız var. Kafamda hazırlamayı düşündüğüm yayınlara biraz daha odaklanma şansım oldu. Pandemi sürecinde yüksek lisans tezinden

çıkardığım bir makale vardı. Üzerinde çalışıyorduk. Onu bitirip yayınlamış olduk. İki yayın daha hazırlamış olduk. Yani akademik üretkenlik açısından bir faydası oldu. Onu da hani dolaylı olarak kariyer planı etkisi olacağı için bir katkısı olduğunu düşünüyorum.” (K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bireysel olarak yapabileceğim şeyleri değerlendirdim. Normalde katılım sağladığımız bir atölye sistemimiz vardı. Bu atölye sayısının azalmasıyla beraber daha birey odaklı olarak çalışmalarını ön plana çıkarttım. Aslında sektör değişikliğinde bulunmuş oldum. Şu anda başka tasarımlar yapıyorum ve yaptığım işleri satıyorum. Ben bunu olumlu yöne çevirdiğimi düşünüyorum.” (K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani kafamda yeni fikir açması adına olumlu etkiledi... Bir sinema sözleşmem ne bileyim bir dizi anlaşmam falan olmadığı için hani benim için kariyerimde duran bir şey de olmadı. Ama bundan etkilenen arkadaşlarım var. Onu biliyorum yani. İşte dizisi olacaktı çekilemedi. Sinema anlaşması yapmıştı. Motor denemedi. Hemen arkasından ekonomik sıkıntılar. Böylelikle hani kariyerinde bir sinema, bir televizyon adımı atma planı olanlar kötü etkilendiler. Onu biliyorum ama benim yoktu ve ben etkilenmedim.” (K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılara pandemi döneminde iş yerlerinde kendilerinden fazla bir çalışma beklentisi veya işleri dışında kendilerine bir görev verilip verilmediği sorulmuştur. Bu soruyla ilgili en çok alınan cevaplar, işleri dışında ekstra işler yapmalarının istenmesi, esnek çalışma ve dönüşümlü çalışma sırasında iş yerinde olmayan kişilerin de işlerini yapmalarının istenmesi ve işleri dışında ekstra görevlendirmelerin yapılması şeklinde olmuştur.

“Tabii şöyle bir şey oldu. Normalde yaptığımız iş bir hizmet sektörüyken bir anda temizlik ve angarya işler diyeyim. Bu tarz bir şeye dönüşmüştü. Sürekli bir etrafı toplama açma, kapama ve temizlik üzerine bir şeye dönüştü.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İş yerinde fazladan beklenti aslında bu süreçte bir aşinalık olmadığı için adaptasyon sürecinde daha fazla öğrencilerle iletişime geçip onları bilgilendirme, yaşadığı sorunlara sorunlar noktasında onlara yardımcı olma şeklinde hani normalde görev tanımında olmayacak ekstra bir takım bu şekilde yardım içeren süreçlerde yer alma gibi görevlerim oldu.” (K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Daha fazla kesinlikle çalıştık. Çünkü normalde okul hayatında şöyle oluyor. Yani benim dersim saat bire kadar. Birden sonra ister istemez kapılarınızı kapatabiliyorsunuz velilere karşı. Ama pandemi döneminde özellikle birkaç ay çalışma saatlerimiz çok değişti. EBA'dan kaynaklanan çakışmaları önlemek adına işte bir evde mesela hem ortaokula giden çocuklar hem ilkokula. Çakışmaları önlemek için saatlerimizde değişiklik yaptılar. Bir gün sabahçı bir gün öğlenci çalıştım. Dolayısıyla bazı günler akşam yedide dersim bitiyordu.

Bunlar bizi çok zorladı. Yani akşam yediden sonra çocuklara tekrar ödev atmak Gün boyu hep telefonla ve veliyle iletişim halinde kaldık. Bu da özel hayatı tabii ki çok kısıtladı. Olumsuz etkileri oldu.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Home office çalışanlar genellikle özel hayatlarının bölünmesi, mesai saatinin tam net olmaması gibi konulardan dolayı fazla çalışmaktan zorlanmaktadır.

“Ya benim mesleğim gereği ekstra şeyler beklendi. Ben psiko-sosyal destek elemanıyım. Hani eğitimini vesaire aldım. Bu yüzden örneğin yurt dışından gelen, Irak'tan gelen işçileri işte umreden gelen hacıları vesaire onları koruyucu kıyafetleri giyerek karşıladım. Mesela bu ekstra çok ekstra bir işti. Yani kovid dönemine özel bir işti bu. O biraz tedirgin etmişti beni mesela. Ekstra öyle şeyler beklendi.” (K6, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Tabii evet yani. Bu süreçte zaten çünkü esnek çalıştık. İşte yani yarı zamanlı çalıştık bu süreçte. Çünkü tabii benim olmayan ya da işte benim yapmamam gereken işleri de ben yapmış oldum. Tabii bu zaten iş yükümü her haliyle arttırmış oldu zaten.” (K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle çalıştığımız firmalardan alt yüklenici olduğumuz için onlardan taleplerin arttığı oldu. Yani müşteriler işte bize daha doğrusu büyük firmalar bizden sürekli personel artırma istedi. Biz onların sürekli taleplerini karşılık verdik. Yani biz pandemi döneminde müşterilere yirmi dört saati geçmeden hizmet vermek yükümlülüğümüz vardı. O yükümlülüğü yerine getirmek için. Personel sayımızı arttırarak onların taleplerini yerine getirdik. Elimizden geldiği kadar herkesin tüm taleplerini yerine getirdik açıkçası. Yani zordu çünkü pandemi döneminde kimse çalışmak istemiyor. Yani herkes bir de müşterilerin evine gidip gelmek oralara girip çıkmak insanlar için tamamen risk oluştuyordu ve personel doğal olarak ilk başlarda çok tereddüt ediyordu” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

İnsanlarla doğrudan bire bir çalışan kişiler ise pandemi döneminde risk grubundaki kişilerle doğrudan temas halinde olmalarından dolayı baskıya ve rahatsızlığa maruz kalırken farklı firmalarla iş anlaşmalı çalışan kişiler ise işi yetiştirme konusunda zorlanmaktadır.

“Kendi yaptığımız poliklinikler dışında ekstra ayrı üniversitenin kendi kovid şüphesi olan kişilerin başvurduğu bir poliklinikte yaklaşık on iki saat işte ayda dört beş gün oraya görevlendirilmiş oldu ek bir iş gibi bu.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Dört hekim pandemide görev yapmaya başladı. Bu şekilde bir mesaide azalmaya gidildi ama mesainin çoğunluğunu pandemide çalışmaya ayırdık. Kendi mesleğimizi değil pandemide görev almaya başladık o dönemlerde.” (K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu süreçte özellikle sağlık çalışanlarının kendi alanları dışında Covid-19 pandemi servislerinde yoğun bir şekilde çalıştığı ve bu sebeple iş yaşamıyla ilgili sorun yaşadıkları yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir.

Katılımcıların çoğu pandemi döneminde motivasyon kaybı yaşadığını, ancak zorlanmalarına ve motivasyon kaybına rağmen işlerine devam etmek zorunda olduklarını, hatta başka alternatifi olmayanlar geçim derdiyle işlerine daha fazla sarıldığını, ekstra bir baş etme yöntemi geliştirmediklerini belirtmişlerdir.

“Açıkçası motivasyonum çok yoktu çünkü dediğim gibi o süreçte o süreçleri yaşarken daha çok faturalarıma ve aylık kiramı düşünerek hareket ettiğimden tek motivasyonum bu ayı da geçirebilecek miyim? Bu ayı da geçirmem lazım şeklinde oldu. Daha fazla bir şey düşünmeme çok da Zemin yoktu ya. Öyle söyleyeyim size. Tamamen stres ve üzüntüyle devam etmişim.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani motivasyonum özellikle ilk kapanmadan sonra uzun süre çalışmayınca tekrar çalışmaya kolay adapte olamadım. Daha sonra zamanla yani çok motive edici bir şekilde olmasa da belli bir düzeyde bir rutine bağladı çalışmak. Zamanla o alışkanlıkla ilgili bir durum olduğunu düşünüyorum.” (K2, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Yani zaten her şey çok zordu benim için. Çocuğumla beraber. Ona bakmak zorunda olduğum için muhakkak çalışmak zorundaydım. Bu zorunluluğu çok hissettim kendimde. İşler azalınca daha da kötü hissettim. Ama onun için hayatta kalmaya çalıştık.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sonuçta her yer kapandığı zamanlar Türkiye'ye uzun bir süre bazı yerler kapalı kaldı iki üç ay. Psikolojik olarak bir çöküş yaşıyor insanlar... İş yerinde mesela sürekli mesafelisin... Zaten işi zor bulmuştum. O dönemde. Artık neyse dedim katlanacağız, yapacağız yani.” (K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani çalışmak her yerde çalışmak bence. Ekmek parası yani bir şekilde yapacaksın. Bunu zora koşmanın bir mantığı yok. Yani çok şükür sağlığımızla alakalı çevremde de çok fazla sıkıntı görmedim. Onun verdiği rahatlık vardı. Yani dikkat ediyorduk ancak evden çalıştığım için ister istemez daha rahattım. Çünkü dışarıda kimseyle birebir temas halinde olmadığım için evde çok fazla korkmuyordum daha doğrusu. Bunların da artısı oldu.” (K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların motivasyonlarının genellikle düştüğü gözlemlenirken bunu artırmaya yönelik girişimde bulunan sadece bir katılımcının olması dikkat çekicidir. Bu gruptaki motivasyon kaybı yaşayan diğer katılımcılar ise durumu kabullenmeye çalışmak yolunu seçmişlerdir.

“Özellikle ilk dönemlerde bunun çok güzel bir fırsat olduğunu düşünüyorduk... İş yerine gidip düzenli bir mesaiye çalışmaktansa ev ortamında olmanın bizim açımızdan çok daha iyi olduğunu düşünüyordum... Ancak bu süreç biraz ilerledikçe ev ortamında insanın tembelleşebildiğini ya da yapmayı düşündüğü birçok şeyi erteleyerek bunları zamanında yetiştiremediğini gözlemledim... Çünkü belli bir mesaiye tabi olduğumda daha çok işleri planladığım süreçlerde yetiştirebilirken ev ortamının getirmiş olduğu bir rahatlık durumu söz konusu olabiliyor... Hani geldiğimiz noktada artık bu süreci daha iyi yönetebiliyorum ama bir bu noktada da geçiş süreci yaşadım.” (K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bu süreçte çalışma motivasyonumuz kovid olma düşüncesi ya da endişesiyle düşüş oldu ama zaman içerisinde tabii ki normal sürece girmemiz gerektiği için kendi içimizde motivasyonu arttırmaya çalıştık. Herkesin bu süreci yaşadığını sadece tek başımıza değil, herkesin aynı süreçte olduğunu düşünerekten motive olmaya çalıştık. Ailemizle birlikte ve arkadaşlarımızla bu süreci konuşarak atlatmaya çalıştık.” (K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çalışma motivasyonumuzun azaldığı dönemler oldu. Çünkü bütün haberleri izliyorduk bütün gün ve hani önümüzü görememek bir belirsizlik. İster istemez aslında hayata karşı, çalışma değil. Genel anlamda bir insanlarda motivasyon düşüklüğü yarattı ama hani bir şekilde yapmamız gerekeni yaptık. Öyle söyleyeyim. İşimizi elimizden geldiğince tamamlamaya çalıştık.” (K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya aslında motivasyonum dönem dönem arttı. Dönem dönem azaldı... Çünkü ilk başta sürekli çalışırken, esnek çalışmaya geçince aslında bir nevi motivasyonumuz arttı. İlk başta dediğim gibi işte iki tane çocuğumun olması nedeniyle işte o bir sorumluluk zaten. Yani onları düşündüğüm zaman motivasyonum hep yüksek tutmaya çalıştım. Ya da işte bu süreçte eşimle vakit, çocukluğumla vakit geçirerek tabii motivasyonumu o süreçte kendimi dengeledim ve yani bu süreci atlattık bu şekilde.” (K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Motivasyonumuz azaldı evet. Yani dönem dönem azaldı. Dediğim gibi başlarda çok keyifli geldi uzaktan çalışmak... Ama genel olarak baktığımızda motivasyonumuzu düşürdü, sürekli bilgisayar ekranın başında kalmak. Sağlık problemlerine yeri geldi yol açtı. Çocukları dediğim gibi ekran başında baskılamak çok zor bir şey. O yüzden motivasyonda sıkıntılar yaşadık... Bilgisayarı kapattığım gibi direkt sessiz sakin, işte hiçbir ses, gürültü olmadan huzur içinde dinlenmeye çalıştım aslında. Motivasyon bu şekilde sağlandı. Yani iş hayatına bağlı olduğunuz sürece bir şekilde zaten şeyi sağlıyorsunuz ister istemez.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Orta sosyoekonomik sınıfta yer alan ve dönüşümlü çalışma, uzaktan çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini deneyimleyen katılımcılar dönemsel olarak motivasyonlarında inişler ve çıkışlar yaşamışlardır. Bunu yaşarken bir kısmı ailesiyle

çocuğuyla vakit geçirmeyi tercih ederken bazıları ise kendisine sessiz sakin bir ortam yaratmıştır.

Pandemi sürecinde sağlık çalışanları ise yaşadıklarını detaylı bir şekilde paylaşmışlardır.

“Pandemi döneminde şöyle kendi işimizde çalışmadığımız için biraz motivasyon düşüklüğü vardı tabi. Yani bilmediğim bir alan. Ve istemediğim bir alan. Pandemi böyle herkesin istediği koşa koşa yapmaya gittiği bir bölüm değildi. O yüzden biraz motivasyon eksikliği vardı. Ama yine de elimizden geleni yapmaya çalıştık o dönemde.” (K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Motivasyonum düştü. Evet korkuyordum. Çünkü nasıl bir hastalık olduğu hakkında hiç kimsenin bilgisi yoktu. Hep bir varsayımlar üzerineydi. Yani kendi kendime herhangi bir profesyonel destek almadım. Yani zamana bıraktım daha doğrusu. Yani bu bunun da geçilebileceğini, bunun da aşılabileceğini inanarak çalışmaya devam ettim.” (K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya açıkçası çok yani kovid kısmını çıkardığım zaman kendi işimle olan kısımda motiveydim ama kovid kısmı gerçekten çok yorucuydu. Orada hani günde iki yüz, üç yüz hasta bakıp artık bir noktadan sonra otomatize olduk yani. O kısım çok yorucuydu yani... Motivasyonumu artırmak için yapacak hiçbir şey bulamadım çünkü yani. Benim pandemi olduğu için. Kapanmada olduğumuz için motivasyonu artıracak bir şey de bulamadım.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Sağlık çalışanları pandemi döneminde bilinmeyen bir alanda ve kendi işlerinin dışında bir alanda çalışmaları sebebiyle ciddi motivasyon kaybı yaşamıştır. Çoğu bu süreci atlatabilmek için sadece beklediğini ve ellerinden başka bir şey gelmediğini ifade etmiştir.

Bu süreçte motivasyonunu artırmak için farklı yöntemler geliştiren ve çeşitli aktiviteler yapan bazı katılımcılar yaşadıklarını şu şekilde belirtmişlerdir:

“Evet. Motivasyonumda dalgalanmalar oldu aslında pandemi döneminde. Başta gerçekten de zaten önce bir şok dalgası vardı. O yüzden motivasyonum düştü. Sonrasında motivasyonum çok fazla arttı. Gerçekten de çok fazla iş yaptığım, çok çalıştım, çok iletişim kurdum insanlarla ve o çok yükseldiği dönemde gerçekten de hani verimli de çalıştım. Çok da fikir ürettim. Ama sonra bir süre sonra bu motivasyon tekrardan düşüşe geçti. Yani tekrardan azalmaya başladı aslında. Azaldığı durumlarda biraz geleceği öngörmeye çalıştım. Çünkü önümde çok belirsiz bir gelecek oluşuyordu zaman zaman... Alternatif planlar

üretmeye çalıştım. Hani şöyle olursa böyle yaparız yok başka bir şey olursa, başka bir kapanma olursa böyle bir şey yaparız...” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Motivasyonum çok düştü. Çok zor durumdu gerçekten. Hani hayatım boyunca karşılaşmadığım bir durumdu. Çünkü yani cümle içerisinde biri kullanmadığım miktarlar benim artık borcum olmuştu... Bununla başa çıkabilmek için koşu bandım vardı evde spor yapmak istedim sürekli. Düzenli olarak spor yapmaya çalıştım. Kitap okuma alışkanlığım vardı. Bunu daha da arttırdım. Mesela haftada iki kitap bitirdiğim zamanlar oldu. Sonrasında işte podcastlere o zaman çok fazla sardım. İşte felsefe derslerine başladım. Zihnimi biraz bu şekilde doldurmaya çalıştım.” (K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Motivasyonumuz çok değişti. Şöyle değişken işte ayda bir yapılan toplantılarda işte yani işte şu karar alındı. Bugün bura kapatılacak, bura açılacak. Oraya gelinecek, buraya gidilecek. Yani bunun gibi şeyler beni ve tüm çalışanlarımı etkiledi. Çünkü sonuç olarak insanlarda şu vardı. İnsanlar dışarı çıkıp bir şeyler yiyip içebilmek, motivasyondur. Bizim gibi insanlar için. Bu olmayınca insanları doğal olarak bütün motivasyonu düştü. Motivasyonu yerine getirebilmek için ne yaptık? İşte en fazla biz kendimiz bir araya gelebileceğimizi işte iş yerimizi vesaire bir araya geldik. İşte sabahları kahvaltılar vesaire ayarlayarak o şekilde bir motivasyon artırmaya çalıştık.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya şu konuda bir zorluk yaşadım. Ben daha çok internetin olabildiği her alanda çalışabildiğim için ve daha doğrusu dışarıda çalışmayı daha çok tercih ettiğim için. Ben çoğunlukla laptopumu alıp herhangi bir kafede bütün günümü orada geçiriyordum... Ama bu süreçte kafelerin kapatılması, işte bu tarz yerlerin kapatılması konusunda zorluk yaşadım... Motivasyonum bu sebepten ötürü azaldı. Çünkü sürekli bu sefer evdeymiş gibi oldu. Ama buna yönelik de yine de kendi çabalarımla kendimi yükseltmeye çalıştım... Yani şöyle benim yoga ve meditasyona yönelik ilgim var. Daha çok bunlarla rahatlamaya, motivasyonumu güçlendirmeye çalıştım. Molalarım ve ara verdiğim süreçlerde bu şekilde motivasyonumu güçlendirdim. Yani yoga ve meditasyon yaparak kendimi daha iyi hissettim.” (K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Motivasyon artırıcı faaliyetlere en çok verilen cevaplar evde spor yapmak, daha fazla çalışıp üretken olmak, yoga ve meditasyon yapmak, podcast dinlemek, açık havada kahvaltı yapmak gibi faaliyetlerdir. Bu tarz motivasyon artırıcı faaliyetleri deneyen katılımcıların ise en dikkat çekici özelliği tamamının üst sosyoekonomik sınıfta yer almasıdır. Bu da pandeminin sınıfsallığını gözler önüne seren bu çalışmanın en önemli bulgularındandır.

Katılımcıların küçük bir kısmı ise bu dönemde motivasyonlarının azalmadığını, hatta arttığını belirtmişlerdir.

“Şöyle aslında hiçbir zaman motivasyonumu tam kaybetmedim. Yani tabii karşılaştığım mobbing vesairesinden sonra biraz kendimi sorguladım açıkçası. Hani hiçbir zaman çok dibe düşmedim ha tabi illaki motivasyonum kırıldığı noktalar oldu. Ama tekrar hani silkelenip kendime gelip hani bunu daha iyi nerelere götürebilirim? Ya da kendim açısından daha nasıl kendimi tatmin edebilirim hep soru sordum, araştırdım. O yüzden hani şu an hani farklı bir iş yapsam da akşamları eve geldiğim zaman işten sonra gene oturup bilgisayarın başına iki saat üç saat her gün bir program öğrenmek için kendimi çabalıyorum yani. Kendimi geliştirmeye devam ediyorum.” (K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çalışmayı gerçekten çok sevdiğim için motivasyon kaybına uğramadım aksine Hani bir şeyleri başarabiliyor, bu şartlarda bile bir şeyleri başarıyor hissiyle daha fazla motive oldum. Yani sadece çalışmak ve başarmak benim için motive.” (K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çalışma motivasyonum arttı bence. Ya biraz da işte sürekli aynı ortamda bulunmaktan dolayı. Evet yani bir yere kadar farklı şeyler yapabiliyorsunuz. Sonuçta işimizde sürekli bir bilgisayar başında olduğu için ne zaman fırsat bulsak işte o motivasyonu kendimizde buluyorduk bir şekilde. Çünkü zaman vardı. Onun da etkisi var... O yüzden hani ilk ilk başta arttığını söyleyebilirim motivasyonumun.” (K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kovidde ben motivasyonumu hiç düşürmedim. Yani hep gerçekten evde böyle bir bir şey vardı. Bir enerji vardı. Hiç düşürmedim... Bir kukla tiyatrosu için çalışıyorduk. Bu bir Avrupa Birliği projesiydi. Dediğim gibi o Avrupa'da yapılan işleri kovid döneminde takip etmek sonra hemen akabinde böyle bir proje seçilmiş olmak ve böyle bir şeyi hani vücuda getirmek. Eskişehir'de yeni bir kukla tiyatrosu birimi kurmak, atölye kurmak ve bunu yetişkinlere de kukla oyunları yapma misyonuyla yüklenince ben motivasyonlarımı oradan buldum ve düşmedim.” (K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu dönemde katılımcıların genelinde bir motivasyon sorunu gözlemlenirken bazı katılımcılar duruma daha kolay adapte olarak bunu kendileri için bir fırsata çevirmiştir. Motivasyon arttırıcı faaliyetlerde bulunan katılımcıların tamamının üst sosyoekonomik sınıfta yer alması bu sınıftaki insanların maddi olanaklarının ve hayata bakışlarının daha farklı olmasına dayanırken motivasyonunun arttığını belirten katılımcıların çoğunlukla alt sosyoekonomik sınıf dışındaki sınıflarda yer almaları dikkat çekici bir detaydır. Verilen yanıtlardan hareketle bunun temel sebebinin ise ekonomik temelli olduğu ve alt sosyoekonomik sınıfta bireylerin pandemi döneminde çalışmak zorunda olmasından ve yeteri kadar dinlenememesi, fiziksel ve psikolojik olarak pandemi karşısında yıpranması, gelirlerinde kayıplar yaşaması ve geleceklerinin belirsiz olması gibi durumlardan kaynaklandığı görülmektedir.

5.2.5. Pandemi ve Eşitsizlikler: Sınıflar Arasındaki Uçurumlar

Eşitsizlik yüzyıllardır topluluk halinde yaşayan insanın en başta yaşadığı sorunlar arasında yer alan bir olgudur. Eşitsizlik olgusu kişiler arasında bireysel farklılıklardan kaynaklanabileceği gibi eşitsizliğin toplumsal bir boyutu da bulunmaktadır. Marshall'a göre toplumsal eşitsizlik; toplumda var olan cinsiyet, ekonomik servet, ırk, ten rengi, sınıf, statü, tabaka, eğitim durumu gibi farklılıklar düzleminde kendini gösteren eşit olmama durumudur. Aynı zamanda toplumsal eşitsizlik, bu durum içinde bulunan farklı bireylere eşit olmayan ödül ya da fırsatlar sunmayı açıklayan kavram olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 1999, s.210). Bu alt temada da katılımcıların Covid-19 pandemisi döneminde yaşadıklarından yola çıkarak toplumsal eşitsizliklerle ilgili katılımcı görüşleri yer almaktadır.

“Kesinlikle daha da etkiledi bence. Hatta bunları daha da görünür hale getirdi. Yani şunu anlıyoruz. Hani bu kapitalist düzen dediğimiz düzenin aslında daha şimdi insanlar eskiden hani daha gizliydi ya da alışlagelmişti bu artık ama şimdi bu farkı insanı daha net gördü. Yani hani insanlara üç kuruş para verip onların üstünden işte sağlıklarını hiçe sayıp işe çağırmaya, işte iş yaptırmaya devam eden firma, kurulmuşlar vesaire var yani. Evet.” (K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Muhakkak arttırdı. Hani birtakım kesimi olumlu yönde etkilemedi. Hasta olduğu halde işe gitmek durumunda kalan insanlar biliyorum. Özellikle özel sektörde çalışan insanlar. Çünkü işlerinden olma kaygıları vardı. Bundan korktukları için canlarından önce geçim derdine düşmüşlerdi ve bu halde işe gidip hem kendilerini tehlikeye attılar hem de etraftaki çalışma arkadaşlarını ya da aile bireylerini tehlikeye attılar.” (K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Özellikle sınıfsal ayrıcalıklardan, ekonomik sınıfsal ve potansiyel iş kolu olarak ayrılmalardan dolayı bunlar daha da belirginleşti. Bu pandemi süreci boyunca tüm fabrikaların birçoğu aktif olarak çalıştığı için tüm işçi sınıfı işe gitmek zorunda kaldı. Aynı şekilde kafelerin de bir bölümü aktif olarak çalışanlar belli bir süre sonra işe gitmeye devam ettiler ama ofis çalışanları olarak yani şirket ya da plaza çalışanları olarak adlandırabileceğimiz insanlar ki çevremde de birkaçı evinden devam etti ve neredeyse evinden çıkmadı. Bu ödenek kısmına da evde oturduğunda yansdı. Şirkette yani plazada çalışanların maaşları biraz daha yüksek ve daha iyi olduğu için ödenekleri daha fazlaydı. Ama işçi sınıfı asgari ücretten kaynaklı olarak ödenekleri daha az olduğu için mecburen evde oturmayı tercih etmemek zorunda kaldılar ve aktif olarak çalışmaya gönüllü olmasalar bile devam ettiler.” (K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani tabii ki yani sonuç itibariyle sosyoekonomik durumu düşük olan hala düşük olmaya devam etti. Hatta yeri geldiğinde işten çıkartıldılar. Hani işten çıkarılmalar yasak denmesine rağmen insanlar işten çıkardılar...” (K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Aslında bence hep derindi. Çok da ekstra bir derinlik oldu mu onu bilmiyorum. Ama evet bizler evde otururken dışarı çıkamazken hani en basit kuryeler mesela o dönemde bu eve direkt gelen o kurye hizmetleri çok fazla arttı. Kargolar olsun, hani onlar çok yoğun olarak o işte çalışmaya devam ettiler. Her ne kadar önlem alsalar da kendilerince. Elbette ki bir eşitsizlik oldu... Yine evlerinden rahatça o pandemi dönemini işte ekmek yaparak, simit yaparak, hani evde huzurla geçiren bir kesim de vardı. Çalışmak zorunda olan çok da ciddi bir kesim vardı. Oldu yani bence dengesizlik oldu.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bu eşitsizlikler zaten artmıştır mutlaka. İşçiler zaten vardı. Sadece görebilmemizi sağladı pandemi bunu. Hani çünkü evde kal hadi herkesin paylaştığı o dönem ve evde kal evde kal hashtagleri bu yani herkes için geçerli değil de evde kalamayacak kalamayan insanlar vardı ki evde kalamayan insanlar zaten yeterli beslenemediği için Evde kal diyenlere göre daha fazla risk altında, daha büyüktü aslında risk grubuydu bu kişiler. Daha sağlıksız ortamlarda çalıştıkları için. Barındıkları evleri daha elverişsiz olduğu için sıkıntılı olmasına rağmen bunlar aslında kalamadılar. Hiçbir önleme uyamadılar. O yüzden bu bunu fark gördük yani. Görmeyen kişiler gördü aslında. Gördük derken bunlar zaten biliniyordu. Tabii ki arttı uçurum. Ve bazı insanların da bunu görmesini sağladı sadece.” (K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, derinleşti. O konuda benim kardeşimde postanede çalışıyor. Onlar hep çalıştı. Hiçbir şekilde kapanmalara falan giremediler. Biz evdeydik kapanmalarda yani evet bir eşitsizlik oldu. Ya sonuçta hani hastalık hepimiz için risk. Onlar çalıştı, biz evde kaldık ya da dönüşümlü çalıştık. Yani evet, ama hani onların da çalıştığı konum gereği çünkü insanların ihtiyaçlarını karşılayan kurumlar market sektörü olsun, kargocular hani giyim sektörü olsun, onların da çalıştığı sektör dolayısıyla yani daha esnek bir çalışma düzeni yapılabilirdi onlar için de. Yani tabi haksızlık oldu bence oldu.” (K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Biraz spontane geliştiği için kesinlikle o derinleşme gerçekleşti. İşte örneğin kargo personelleri ya da üretim hiç durmadı mesela. Üretim sektöründe çalışanlar, organize sanayide çalışanların önemli bir kısmı, örneğin işte çalışmaya devam ettiler. Onların patronları muhtemelen evdeydi. Zaten bir gelir uçurumu var. Üstüne bir de işte pandemide onların dışarı çıkması ve çalışmaya devam etmesi istendi. Herkes bir şekilde özellikle hani işini kaybetmeyenler için söylüyorum. Ücretlendirmesi devam ederken evde duranlar varken onlar o ücreti aynı ücreti kazanabilmek için belki gitmek zorunda kaldılar işe. Böyle bir sıkıntı oldu.” (K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların çoğu pandemi döneminde toplumsal eşitsizliklerim arttığını düşünürken bunun çeşitli sebepleri olduğunu vurgulamışlardır. En önemli sebepler

arasında ise pandemi döneminde özellikle kapanma döneminde bile özellikle kargo çalışanları gibi işçi sınıfının çalışmak zorunda kalması yer almaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak insanların pandemi döneminde işe gitmek istememelerine kendilerini tehlikede hissetmelerine veya gelir kaybı yaşamalarına rağmen yaşamlarını idame ettirebilmek için çalışmak zorunda oldukları ve bu yüzden işe gittikleri sonucuna varılmaktadır.

“Zenginler parasına para kattı. Başka ne diyeyim? Yani bir şey değişmedi. Biz zaten kendi geçimimizi zar zor sağlıyorduk. Her şey daha da pahalandı. Daha da zorlaştı. Daha da zor geçinmeye başladık. Onlar da malına mülküne değer kattı.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Daha çok arttırmıştır tabii ki. Zengin daha zengin oldu belki de denebilir sektörlerde. Ya açıkçası mesela yani çok zengin olanlar hiç çalışmadan zaten istedikleri gibi de dolandılar açıkçası onlar ve eşitsizlik kat kat arttı haliyle.” (K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi zengini daha zengin, fakiri daha fakir yaptı. Benim net açıklamam, net kararım bu. Çünkü insanlar işlerine gidemedikleri için pandemi ödemesi aldılar. İşte daha farklı, küçük küçük ödemeler aldılar. insanlar zaten aldıkları asgari ücretle o zamanın şartlarına göre iki bin veya üç bin olan asgari ücretle geçinemiyorken daha da yarısını almaya başladı, daha da az kısmını almaya başladılar. Bu sefer insanlar geçinememeye başladılar. Geçinemeye başladıkça da yani problemler o sınıf ayrılığı arttı diye düşünüyorum. O pandemi gerçekten sınıf ayrımcılığını arttırdı. Yani zenginle fakir arasındaki uçurumu.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların bir kısmı ise pandemi döneminde zenginlerin daha zengin olduğunu fakirlerin ise daha zor geçinmeye başlayıp daha da fakirleştiğini ifade etmiştir. Bu görüşe sahip olan katılımcıların farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olması da dikkat çekici bir detaydır.

“Pandeminin toplumsal eşitsizlikleri çok etkilediğini düşünüyorum zaten. Hani sosyoekonomik olarak daha çok ciddi ayrımlar yaşayan bir coğrafyadayız. O yüzden de hem cinsiyet eşitsizliği hem de ekonomik olarak sınıf ayrımının çok çok çok arttığını düşünüyorum. O yüzden insanların hani 2 makasta yaşadığını, makasın 2 ucunda olduğuna inanıyorum ve gerçekten ekonomik olarak refah içinde olanlar ve ekonomik olarak dipte olanlar, orta seviye gibi bir şey kalmadığını düşünüyorum.” (K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tabii ki eşitsizlik artmış olabilir. Çünkü pandemi döneminde orta kesim alt kesime düşmeye başladı. Alt kesim daha da alt kesime düşmeye başladı. Ama üst kesim kendisi yalısında oturduğu zamanlarda alt kesim daha da çok çalıştı. Pandemi döneminde fabrikalara

gitmeye çalıştılar, işlerini yaptılar. Üst kesim etkilenmedi bundan diye düşünüyorum.” (K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani toplumsal eşitsizlik şu an Türkiye toplumuna tamamen ekonomik çıkarlar ve ekonomik bağımsızlıklar üzerinden devam ettiği için şöyle söyleyebilirim. Artık bizim alt tabaka ortasındaki ve yüksek sınıf dediğimiz kavramlar kendi içinde karışma uğradı diyebilirim. Bu nasıl bir şey oluyor? Artık orta sınıfın tamamen kalktığını ve sadece yüksek sınıf ve alt tabakanın mevcut olduğunu söyleyebilirim. Ve alt tabakada bu pandemi sürecinde tamamen başkalarının vicdanına ya da devletin vicdanına kalmış bir vaziyette kendini buldu. Ben zenginlerin daha çok rahat bir şekilde geçirdiğini düşünüyorum. Bunu örnek olarak da villasının bahçesinde bisiklet binip twit atan Türkiye’nin en zengin ailelerinden birini örnek verebilirim mesela.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Araştırma kapsamında görüşülen bazı katılımcılar en alt tabaka ile en üst tabaka arasındaki uçurumun giderek arttığını ve orta sınıfın yok olmaya başladığını belirtmiştir. Bu durum klasik sınıf yapılarında bir değişim olabileceği yönündeki görüşleri destekler niteliktedir.

“Derinleştiğini düşünüyorum... Örneğin ben evden çalışabildim. Ha evet iş kaybı da yaşadım ama benim mesleğim evden çalışabilecek bir meslekti. Çevrim içi çalışabiliyordum. Ve bir ofise de bağlı değildim. Beni ofise çağıran bir yer yoktu. Ama çok fazla insan, toplumun büyük bir kesimi, çalışan kesimi, çoğu işe gitti. Toplu taşıma kullandı. Ve o kadar riskin içerisinde ve hani şunu da yapamazlardı. Ya ben evde oturayım ve masraflarımı karşılayabilecek bir şeyim var zaten. Öyle bir şey de yok. Mecburen gittiler. Mecburen gitmeyen kişiler ya da işte belki dediğim gibi çevrim içi çalışma imkanı olan bireyler buna mecbur kalmadı. Hani toplu taşımaya binmedi. İşte kendi aracı olan insanlar örneğin zaten kendi aracıyla gidenler de vardı... Ama çok kalabalık ofislerde çalışan insanlar var ya da bireylerle görüşen insanlar var. Sürekli bir şekilde hani çok kalabalık ortamda çalışan insanlar var. O yüzden bu farklar daha görünür bir hal aldı ve etkisi arttı. Belki öyle diyebilirim. Hani o farkı o kadar hissetmiyordu belki insanlar. Ama pandemide çok daha fazla hissedildi bu fark.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şöyle diyebilirim. Tabii ki ben kendi açımdan düşündüğümde şanslı hissediyorum kendimi. Çünkü herhangi bir toplu taşımayı kullanmak zorunda kalmadım ve insanların bu süreçte hala çok kalabalık toplu taşıma kullanmak zorunda olduğunu, işte sosyal medyadan olsun, gerek çevremden olsun şahit oldum ve bu çok üzücü bir olay. Yani sonuçta ben home ofis çalışabiliyorken çoğu insan özellikle sağlıkçılar mesela hiç aralık vermeden sürekli işlerine gittiler. Bu konuda çok yani eminim zorluk çekmişlerdir. Benim açımdan da dediğim gibi hani evde çalışmanın avantajını öncesinde bu kadar hissetmemiştim açıkçası. Ama pandemi olduktan sonra yani iyi ki bu işi yapıyorum dedim. Bu açıdan kendi adıma iyi hissettim diyebilirim. Ama tabii ki de toplumsal eşitsizlikleri de arttırdığını düşünüyorum. Çünkü

dediğim gibi bazıları her gün işe giderken bazı kesimler, her gün mecburi olarak izin bile kullanmalarına izin verilmezken bazı kesimler de servetlerini kullanarak herhangi bir şekilde çalışmadan hayatlarını sürdürdüler. Bu büyük bir eşitsizlik kesinlikle.” (K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet yani çalışma koşulları açısından düşünecek olursak özellikle bu esnek çalışma gibi farklı uygulamalarda bu haklar herkese benzer şekilde tanınmadı. Benim esnek çalışmaya sahip olduğum dönem, esnek çalışma hakkına sahip olduğum dönemlerde gene benzer şekilde önceki dönemde olduğu gibi mesaiye gitmek zorunda olan personeller de vardı. Her ne kadar biz esnek çalışabilirsek de bilgisayar üzerinden işlerimizi yürütebilsek de farklı pozisyonlarda olup bir fiil okulda bulunan gene görevlerini bir fiil yerine getiren çalışanlar da oldu. Diğer açıdan da bakacak olursak bize göre esneklik konusunda daha fazla hak tanınan bir kesim de vardı. Bunlar da özellikle kronik sağlık sorunları olan çalışanlar ya da belli bir yaşın üzerinde olan çalışanlar hamile çalışanlar gibi bir takım pozitif ayrımcılık yapılmasını gerektiren özel durumlara sahip olan insanlardı. Evet yani bir noktada ayrımı arttırdığını arttırdığı çıkarımını yapabiliriz sanırım.” (K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Orta ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılardan bazıları ise bu dönemde uzaktan çalışma, esnek çalışma gibi çalışma biçimlerini deneyimleyebildikleri ve toplu taşıma gibi kalabalık ortamlara girmek zorunda kalmadıkları için kendilerini şanslı olarak nitelemişlerdir. Bununla birlikte bu katılımcılar da pandemi döneminde toplumsal eşitsizliklerin daha da derinleştiğini ve görünür hale geldiği görüşüne sahiptir.

Katılımcılara bu alt tema altında herkesin pandemiden eşit düzeyde etkilenip etkilenmediği sorulduğunda her sosyoekonomik sınıfın pandemiden farklı düzeyde etkilendiği görülmüştür. Katılımcıların verdiği cevaplarla durum somutlaştırılmıştır.

“Yani adam yatıyor. Yattığı yerden parasını alıyor. Ama ben temizlik olsa gitsem, fazla para kazansam, en azından geçimimi sağlayabilsem diye koşuşturuyorum. Temizliğe gidiyoruz. Nerede iş bulursak gitmeye çalışıyoruz bir şekilde. Eşit değil o yüzden. Benim mesela mahalleden başka arkadaşlarım var yine temizliğe giden. Onlar bir yere bağlı çalıştıkları için sigortaları da olduğu için onlar yarım da olsa maaş aldılar. Ama ben sigortasız bir çalışanı. Benim bir gelirim olmadı. Yani beş kuruş para alamadığım zaman oldu. Allah razı olsun. Annem babam bana destek oldu yine. İhtiyaçlarımı karşıladılar. Konu komşu da yine yiyecek içecek, destekte bulundular ama tabii ki sigortalı bir işte çalışıyor olsam çok daha iyi olurdu. Kendim en azından bir güvencede olurum yani.” (K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yok herkes eşit etkilenmedi, yüksek mertebede çalışan arkadaşlarımız bilgisayar başlarında işlerinde kaldı. Maaşlarını güzel bir şekilde aldı. Virüs olmasına rağmen hatta neler olsun, fabrikalar olsun, ekmek fabrikaları olsun çalışanlar olsun. Bunlar çalışmalarına izin

verilmemesine rağmen bunlar hepsi gitti. Ekmeklerin derdine düştü.” (K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bence elbette maddi durumu iyi olan işte bir fabrika sahibi de bundan etkilenmiştir ama daha fazla asgari geçim durumunda olan kişilerin daha fazla etkilendiğini düşünüyorum.” (K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kesinlikle düşünmüyorum bu şekilde. Çünkü özellikle kamu sektörü gibi daha çok devletin uygulamalarının uygulandığı, yani devletin yönlendirmelerinin yapıldığı platformlarda, iş yerlerinde bu şekilde pandeminin getirdiği etkilere yönelik tedbirler daha rahat bir şekilde uygulanırken özellikle özel sektörde bunların birçoğu uygulanamadı. Çünkü özellikle devlet kurumlarında bir şekilde bu esnek çalışmaya veya evden çalışma sistemine geçilse dahi hak edilmiş ücretlerin ödenmesi noktasında bir problem yaşanmıyordu. Çünkü hani bir sabit maaş sistemi üzerinden gidildiği için bir problem olmuyordu. Ancak özel sektöre baktığımızda özellikle üretim sektöründe yer alan faaliyet gösteren şirketlerde üretim durduğu anda gelirler de duracağı için bu noktada çalışanlar aynı şekilde mesailerini sürdürme durumunda kaldı. Bu süreçlerde belki eskisinden daha da fazla, daha zorlu koşullarda çalışmak zorunda kaldı. Bu noktada da ciddi bir uçurum yarattığını düşünüyorum.” (K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı yanıtlarından yola çıkarak pandemi döneminde belirli bir kesimin çalışmak zorunda olması ve her gün fiziksel olarak iş yerlerine gitmiş olmaları, evde kalıp home office çalışabilen insanlarla karşılaştırıldığında herkesin eşit derecede etkilenmediği görülmektedir.

“Benim bir arkadaşım. Bir tekstil firmasında çalışıyordu. O evden işine devam ederken belli saat aralıklarında sade evden işini yürütüyordu. Ben ise kafeler açıldıktan sonra barista olduğum için işe aktif gidiyordum. En basiti bu. Ve daha da üst sınıf olarak adlandırılan kesimler partiler falan düzenliyorlardı. Diğer insanlar eve hapsolmuştu ki bu süreçte de tüm sosyal medyada ya da normal medyada, sosyal medyada çok fazla bunun tartışması da oldu.” (K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tabii ki eşit şekilde etkilenmedi. Yani bu şeyi de hani medya zaten sosyal medya ve oradan hani bilinçlendirme çalışmaları bazen çok o eşitsizliği çok böyle absürt bir şekilde ortaya çıkaran şeyler oldu. Hani burjuva üst sınıf işte dışarı çıkmayın falan deyip fotoğraf paylaşıyor. Ya sen dışarıdasın diyorlar. O benim boğazda benim evimin bahçesi diyor yani. Bu eşit şekilde etkilenmediğimizi gösteriyor. Ya da işte evinizde kalın, meditasyon yapın işte kendinize zaman ayırın. Yani insanların paraları varsa bunu yapabilirler. Yani çalışmak zorundalarsa işe gitmek zorundalarsa toplu taşımaya da binip işte işine gidecek. Yani arabası yoksa kovid olma riskini göze alarak işe gidecek ya da işini kaybetmeme riskiyle her türlü

şeyi fazla çalışma vesaire vesaire her tür şeyi kabul edecek.” (K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Elbette bu süreci daha rahat geçirenler olmuştur. Yani uzaktan bile olsa çok fazla çalışmaya gerek duymayan belki de daha rahatlık ve refah içinde yaşayan gruplar. Bundan etkilenmemiştir. Onlar için eve kapanmak evdeki bir tatil gibi oldu belki de. Bilmiyorum ya da işte eve kadar eve kapanan insanlar ilk tatil fırsatında ilk yasaklara pıtır pıtır kalkmaya başladığında hemen otellere akın akın gittiler mesela hani. O zaman demek ki pandemi aslında herkeste bizim tahmin ettiğimiz kadar fazla etkilemedi. Bundan daha az etkilenen bir kesim var.” (K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcıların ise verdikleri cevaplarda farklı sosyoekonomik sınıfta yer alan kişilerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımlardan etkilendikleri görülmüştür. Bu durumdan etkilenen katılımcılar zenginlerin yani üst sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerden daha az etkilendiği yanıtını vermişlerdir. Buna sebep olarak ise daha zengin sınıfa mensup olduğunu bildikleri kişilerin sosyal medyada tam kapanma döneminde bile yaptıkları partilerle ilgili paylaşımlar, yalılarının bahçesinden yaptıkları paylaşımlar, tatil merkezlerinden yaptıkları paylaşımlar gösterilmiştir.

“Herkesin eşit etkilendiğini düşünmüyorum öncelikle... Hani bir şöyle şu tarzda bir söylem var, tam emin değilim sözden ama zenginin köpeğinin içtiği sütü yoksulun bebeğın içemez şeklinde bunun iyice arttığını düşünüyorum zaten. Hani o makasın açıldığını hani düşündüğünü söylemiştim ve kesinlikle. Herkese eşit mesafede değil... O yüzden kovid şöyle, hepimize eşit uzaklıkta mı bence değil... Bence biraz hani gelir durumunuza da bağlı tabi. Öyle yani sağlıklı beslenemiyor olabilirsin işte takviyeni alamıyor olabilirsin ya da hani en basitinden soğukta kalıyor olabilirsin. Yani doğalgaz gibi bir gerçek var şu hayatta. O yüzden kesinlikle eşit olduğunu düşünmüyorum. Bağışıklık sistemi düşer, düştüğünde daha kolay hastalanır. Bence herkese eşit mesafede değil. Ayrıca da hastalandığını da eşit mesafede bir tedavi hizmeti de alabildiğini düşünmüyorum.” (K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Herkes etkilendi ama eşit bir şekilde etkilenmesi çok mümkün değil tabii ki bence. Yani herkesin kendi bağışıklık yaşından kilosundan her konuda hastalığı kronik rahatsızlıklarına kadar herkesi çok farklı şekilde etkileyebilecek bir hastalık olduğu için herkese aynı şekilde çok etkilemesi bence mümkün değil... Tabii ki kişinin sağlığının yoksul kesimde beslenmenin tabii ki daha karbonhidrat ağırlıklı olduğu için beslenmesi zayıf ya da kişisel bağışıklık olabilir ama yine de çok da fazla hani her şeyde buna bağlı gibi. Bir kısım tabii ki kendine bakan, daha sağlıklı yaşayan sporunu yapan, daha zengin kesimde bir tık bir tık daha iyi belki avantaja dönüşmüş olabilir o yaşam şekli.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 21 ve katılımcı 11 vermiş oldukları yanıtlarla farklı bir noktaya dikkat çekmiştir. Farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olarak insanların sağlıklı beslenme, spor yapma ve yaşam biçimlerinin farklılaştığını belirten katılımcılar kişilerin hastalığa karşı olan dirençlerinin bile maddi durumlarıyla doğru orantılı olduğunu belirtmiştir. Hatta hastalığa yakalandıkları dönemden sonra tedavi sürecinde bile eşit bir tedavi alınmadığını ifade etmiştir. Bu ifadelerden yola çıkılarak pandeminin çok geniş boyutlarının olduğu ve sosyoekonomik sınıflara göre farklılık kazandığının önemi görülmektedir.

“Ya illa ki herkes farklı etkilendi bu durumdan. Her gün işe gitmek zorunda kalan hele otobüsle, o kalabalıkta işe gitmek zorunda kalan çalışanlar bu durumdan çok etkilenen kesim. Ama evde çalışan, işe arada sırada giden, esnek mesai yapan grup tabii ki onlar çok etkilenmediler bu durumlardan. Çünkü sosyal hayatın içine karışmadılar çalışırken. Ama bizim gibi sağlık çalışanları sürekli işe gitmek zorundalardı. Esnek mesai kavramları yoktu. Ya da bir işçi o otobüsle o yolu gitmek zorundaydı. Otobüsün kalabalığını düşünürsek çok etkilendikleri söylenebilir bu kesimin. Pandemiden çok etkilenmişlerdir.” (K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani farklı etkiledi tabii ki. Yani o zamanlar ki en güncel örnek işte bir büyük bir holdingin işte yöneticilerinden birisi. Deniz kenarında bisikletine binebiliyordu mesela. Yani O zengin kısmı etkilediğini hiç düşünmüyorum. Direkt zaten onların apayrı bir durum. Yani zengin olanlar için zaten bir şey fark etmedi. O zengin olanlar zaten tüm olanaklara sahipti. İşte topluca alışverişini yapıp belki bir yıllık yetebilecek bir durumu vardı. Ama fakir kesimde aynı durum söz konusu olmadı. Yani daha da zorlandılar. Ben kendimden işte örnek veriyorum. Hani çok üst düzey bir maddi varlığım yok ama ben üç ay işe gitmeden de kendimi idare edebildim ama fakir bir insan ya da yeterli bir gelir seviyesine sahip olmayan bir insan. Bunu karşılamadı yani. Üç ay evde durması çok fazlasıyla onu probleme sürüklüyor diye düşünüyorum.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 4 vermiş olduğu yanıtta kendisinin ekonomik durumunun iyi olması sebebiyle pandeminin en yoğun yaşandığı dönemde üç ay işe gitmeden kendi geçimini sağlayabildiğini ve kendisini evinde izole edebildiğini belirtmiştir. Bu durum karşısında alt sosyoekonomik sınıfta yer alan pek çok katılımcının çalışmak zorunda olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalınmış ve birçok şey gibi pandeminin de sınıfsal olduğu fark edilmiştir.

“Tabii benim eşim iki yıldır sürekli evden çalıştı. Biz bunun faydasını gördük. Nasıl faydasını gördük. Evin rahatlığı tabii ki bu fayda. Onun haricinde sürekli işe giden de bir kesim vardı. Fabrikada çalışan arkadaşlarımızın, eş dostumuz var. Yani biz evde o kapanma sürecinden faydalanırken onların bir sürü insanın olduğu fabrikaya gitmesi bir şeydi yani.

Onlar için bir haksızlıktı. Öyle diyeyim. Onların daha fazla etkilendiğini düşünüyorsunuz doğal olarak.” (K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sürekli virüse temas eden bir kesim vardı. Sağlıkçılar sürekli kovidli hastalarla yani onlarla beraber aynı ortamda bulunmak zorunda kaldılar. Onun dışında bir de şöyle bir durum oldu. Hatırlıyorum yani pandeminin başlarında maskeye ulaşım çok sıkıntı oldu. Kimileri ulaşabilirken temin edebilirken kimisi işe gitmek zorunda olduğu halde, kalabalık ortama işte, toplu taşımaya vesaire kullanmak zorundayken bile maske yetersizliği oldu. Bunlara ulaşım konusunda sıkıntı yaşadılar. O yüzden sıkıntılar olduğunu düşünüyorum ben açıkçası.” (K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Pandemi döneminde evden çalışmanın kalabalık ortamlara girmemek ve kapanma sürecinde ulaşım konusunda sıkıntı yaşamamak gibi faydaları vardır. Her gün işe gitmek zorunda olanlar bu süreçten daha olumsuz etkilenmiştir.

Bu alt tema altında son olarak katılımcılara pandemi dönemindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri deneyimleri ve bununla ilgili düşünceleri sorulmuş olup şu cevaplar alınmıştır.

“Çok farklı bir durum olmadı. Sadece bir dönem bir işe bir geliş çıkış saatlerinde kadın personellerin biraz daha erken çıkmasına izin veriliyordu o kadar. Pozitif ayrımcılık oluyordu. Ve bununla ilgili birkaç ufak sorun çıktı. Sonra zaten düzenlemeler tekrar yapıldı. Normal standartla çekildi her şey.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bunun iki yönde etkilendiğini düşünüyorum. Çalıştığım yani önceden çalıştığım yerde şöyle bir eşitsizlik vardı. Kadın personellerin her işi yapmadığını, erkek personellerinse her işi yapmak durumunda kaldığını gördüm. Yani sadece kadın oldukları için bir pozitif ayrımcılık vardı. Bu biraz rahatsız ediciydi açıkçası. Şu an çalıştığım yerde de kadın bir mühendis arkadaşım vardı ve sırf kadın olduğu için ve bulunduğu ortamda insanları yönetemeyeceği düşünüldüğü için işten çıkarılmasına karar verilmişti.” (K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar bu süreçte kadın çalışanlara pozitif ayrıcalık yapılarak işten erken çıkmalarına veya bazı zor işleri yapmamalarına müsaade edildiğini belirtmiştir.

“Yani şöyle bizim hani hizmet verdiğimiz ben kadın hizmetlerinde çalışıyorum. Hizmet verdiğimiz kesim için düşünürsek yani ciddi anlamda etkiledi mesela iş hayatını. İnsanlar işlerini kaybettiği durumlarda şiddet olayları arttı. Ya da mesela kadınlarla görüşüyoruz bu durumda mesela fabrikaya gitmek zorunda yani kadın. Hani koşullar veya işte yeterli önlem alınmamış. Bunların hiçbir şeyine bakmadan iş yerine gitmek zorundalardı. Tabii etkiledi insanların hepsini. Ben nispeten çok daha iyi rahattım yani kamuda çalışan biri olarak. O bakımdan hani ya önlem devletin alalım dediği önlemleri direkt uyguladık. Ama özel

sektörde bunların uygulanmadığını biliyorum. Ve bu eşitsizliği arttırdı tabii ki. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttığını söyleyebilirim tabii ben. En azından benim gözlemim öyleydi. Kadınlar için zaten daha az maaşla çalışıyorlardı. Çok daha iş bulmanın zorlaştığı ya da iyi bir maaş almanın zorlaştığını söyleyebilirim. İşlerini kaybettiği durumda erkeğin eve kapanması ya da bir şekilde evde problemlerin arttığını özellikle bize gelen işte ihbarların arttığını da söyleyebilirim. Ev içi şiddetin arttığını da söyleyebilirim. Bu toplumsal cinsiyet eşitsizliği anlamında zaten bir göstergedir.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çok etkilendiğini düşünüyorum. Aile içi şiddetin arttığını tahmin ediyorum. Yani bu konuda herhangi bir bilgim yok. Sadece çevredeki gözlemlere dayanarak söyleyebiliyorum. Olumsuz pek çok yanında hani böyle çiftler birbirine çok fazla tanımıyor. Bence Türkiye’de özellikle bence orta yaş ve üzeri olanlar daha az partnerini tanıyor gibi geliyor bana ve o yüzden de çiftler birbirini tanımak zorunda kaldı bence bu süreçte ve tanıdıkları kişiden memnun kalmamış olma ihtimalleri yüksekmiş gibi hissettiriyor.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Aslında şey ben kendi işime de yansıyan kısım olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde hani belki kadına yönelik şiddetin de hani bir ucunun o tarafa daha fazla gittiğini kendimiz de şahit olmuş olduk. Yani bize başvuru sayısında da fazlalık oldu. Ev içinde fazla mağduriyet yaşayan kadınlar. Hani o konuda vakalarının şiddet vakaları bize gelen vakalar cinsel suç vakaları falan arttı.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Salgın sürecinde evde belirli bir alanda sıkışıp kalan kadınların aile içi şiddete daha fazla maruz kaldığı görülmüştür. Dolayısıyla pandemi aile içi şiddeti ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini arttırmıştır.

“Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini arttırmış olabilir. Hani ben biraz benim lehime olduğu için herhalde bu beni çok etkilemedi. Kronik hastalığım olduğu için veya çocuklu personel olduğum için. Bu eşitsizlik midir bilemem. Hani hangisi hakkaniyetli. Mesela erkek bireyler bundan daha olumsuz etkilendiğini söyleyebiliriz. Onların daha çok çalışması gerekti. Daha negatif ayrıştılar bizlere göre. Hani çocuğu olan annelere göre mesela ben daha avantajlıydım bazı konularda. Hani pozitif anlamda etkilendim. O pozitif ayrımcılıktan olumlu anlamda etkilendim. Yani birincil gözlemim düşünmüyorum açıkçası ben kendi çevremi. Yapılan uygulamalarda işte annelere izin verilmesi vesaire.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Kamuda uygulanan çocuğu olan annelerin belirli durumlarda izinli sayılması uygulaması kadınların “annelik” özelliğinin ön plana çıkartılarak sosyal yaşamdan soyutlanmasına ve ev içinde kalmasına sebep olmaktadır.

“Yani pandemiyle beraber şöyle hani o pandemi döneminde yani kadına daha fazla iş düştüğünü düşünüyorum. Çünkü sürekli evde hani insanlar mesela sokağa çıkma yasakları olması nedeniyle sürekli böyle bir herkesle hani genelde hemcinslerimle konuştuğumda

herkesin sürekli böyle bir yemek yapma ve yeme modunda olduğunu ve artık yemek yapmaktan usandıklarını hani ifade etmişlerdi. Buna ben de dahilim... Böyle kadın daha fazla evde durdukça da iş yapma gereği işte temizlikten tutun, yemek yapmadan tutun diğer aile üyeleri elbette belki destek vermiştir ama bu anlamda bence kadınlar daha fazla örselendi diye düşünüyorum.”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi sürecinde en çok yaşadığım sorunu ele alayım. Çocuk okul hayatı. O süreçte evden uzaktan eğitim almaları gerek kendim için gerek başka kurumlarda çalışan hani hemcinslerim için hem de özel sektörde çalışanlar için adaletsiz bir dağılım olduğunu düşünüyorum. Bu süreçte çocukların okul hayatında devam eden annelere özellikle daha ayrıcalık, pozitif bir ayrımcılık yapılması gerekiyordu ki hala da öyle olduğunu düşünüyorum.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kadın erkek eşitliğine gelirsek de hani dediğim gibi kadınlara daha fazla arttı bu kovid ile. Hani temizlik konusunda, eve bakım konusunda genelde hep bizim toplumumuzda kadın üzerine olduğu için kadınlar üzerinde çocuk ve ev bakımı konusunda yük daha çok arttığını düşünüyorum.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Farklı cinsiyetlerin bir arada yaşadığı şartlarda ve ailelerde eşitsizliklerin arttığı yönünde sürekli insanların deneyimleri, paylaşımları. Çünkü bir evin içerisinde bütün gün oturmakla yani bütün gün ev içinde oturmakla sadece hani ofis saatleri dışında akşamları evde olmak arasında çok fazla fark var. Doğal olarak evdeki ihtiyaçların hepsi saat olarak çok katına çıktı yani. Bütün gün herkes evde ve işte çocuklar var vesaire ya da belki daha yaşlı olan bireyler var bakıma ihtiyaç duyulan ve evdeki ihtiyaçlar çok arttı. Ve bu ihtiyaçları da normal şartlarda evin içerisinde kim sağlıyorsa doğal olarak onun yükü artmış oldu. Bizim toplumumuzda ya da belki başka toplumlarda da cinsiyet eşitliksizliği olan toplumlarda da doğal olarak bu kadınlara yükleniyordu. Onların yükleri artmış oldu. Eşitsizlikler de artmış oldu. Bununla birlikte zaten pandeminin getirmiş olduğu bir stres ve kaygı var. Bunlarla baş edemeyen bireylerde ataerkil toplumlarda zaten birbirine daha fazla şiddet uygulamaya başladı. Hani ezen ezilen ilişkisi nasılsa yüzdelik olarak arttı.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Kadının yemek yapmak, evdeki diğer işleri yapmak, çocukların derslerine yardımcı olmak gibi “sorumluluklarından” dolayı pandemi döneminde evdeki bu işleri daha fazla yaptığı bilinmekle birlikte ortaya çıkan bu eşitsiz durum kadının yükünü ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmıştır.

“Yani cinsiyet eşitsizliğinin arttığını düşünüyorum aslında. Hem arkadaş çevremden duyduğum yani sonuçta birçok insan eşiyile beraber bir eve kapalı kalınca çok kısa bir süre içerisinde sıkılıyor, bunalmaya başlıyor ve anlaşmazlıklar ortaya çıkıyor. Çevremden bunları duydum. Sosyal medyadan da tabii ki de takip ettiğim kadarıyla en çok da boşanmaların

arttığını duydum... Sonuçta eve kapalı kalınca yine de kendi işini yapan kadınlar yani evinin sorumluluğunu üstlenen kadınlar. Ki yani eş, karı koca olarak da evde durmalarına rağmen yine kadının üstlendiğine çok fazla şahit oldum. Buna çok şaşırdım açıkçası.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Boşanmalar arttı falan diye duyuyorduk. Yani insanlar birbirine karşı yani tahammülsüzleşiyor sanırım çünkü o kadar çok alıştırmışız ki hani günlük kültürümüzde koşturmaya. Yeri geliyor birbirimizin yüzünü göremiyoruz ya o yüzden. Bilmiyorum ben ya bizim ben kendi açımdan baktığımda biz bir sıkıntı yaşamadık. Daha çok hani çok güzel vakit geçirdik.”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“...Ben pandeminin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırdığını düşünüyorum. Yani en azından sonuçları arttı. Yani o şiddet eğilimi mi demeyelim de şiddeti düşünen uyguladı bu süreçte. Çünkü hemen yanı başında buldu, hani erkek de kadını kadın da erkeğe. Bunu biliyorum. Çünkü biz hiç olmadığı kadar komşularımızı dinledik bu dönemde. İşte herkes evde olduğu için. Ve evlilerden ne gürültüler koptuğunu şahit olduk...”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Pandemi döneminde kadınların ev içi işleri ve bakım yükümlülüklerinin artması toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini arttırmaktadır. Bu dönemde ev içindeki temizlik, yemek yapma, çocukların okul ödevlerine yardımcı olma gibi işlerin kadınların “sorumluluğu” olarak görülmesi ve erkeklerin bu durumda sadece “destek” olan kişi olarak görülmesi kadınların yaşamlarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca bu dönemde işten çıkarılmaların artması, kadınların “anne” olarak evde çocuk bakımı için izinli sayılması gibi uygulamaların hayata geçirilmesi sebeplerinden dolayı kadın evde daha fazla vakit geçirmeye başlamış ve ona daha fazla “sorumluluk” yüklenmiştir. Bu durum karşısında da ev içinde şiddetin farklı boyutlarında artışlar meydana gelmiştir. Pandeminin ilk ortaya çıktığı dönemde Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi tarafından yapılan araştırmada kadına yönelik şiddetin %27.8 oranında artış gösterdiği belirlenirken kadınların en çok psikolojik şiddete ve ardından ekonomik şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir (Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi, 2020).

5.3. Pandemi Döneminde Gündelik Yaşam

Bu üst temada katılımcıların pandemi döneminde gündelik yaşam pratiklerine odaklanılmaktadır. Katılımcıların bu dönemde kendilerine ve ev içindeki işlere aile bireylerine ne kadar zaman ayırdığı merak edilirken bu zaman kullanımı durumunun sosyoekonomik sınıflara göre farklılaşıp farklılaşmadığı merak edilmektedir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlardan yola çıkarak pandeminin gündelik yaşamlara

etkilerinin keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Katılımcıların pandemi sürecindeki kendilerine ayırdıkları zaman, ev işlerine ayırdıkları zaman ve bu işlerle ilgili destek alıp almadıkları, hanede bakımını üstlendikleri kişilerle olan ilişkileri ve çocuklarla ilgili eğitim süreçleri bu üst tema altında ele alınacak alt temalardır.

5.3.1. Pandemi Sürecinde Evde Geçen Zaman: Bunalımlar ve Çabalar

Bu alt temada katılımcılara pandemi döneminde evde kaldıkları süreçte kendilerine vakit ayırıp ayıramadıkları, ayırdırsa bu sürede neler yaptıkları ve evden çalışıp çalışmadıkları, çalışanlar için bunun özel hayatı nasıl etkilediği sorulmuştur. Katılımcıların çoğu bu dönemde evde daha fazla vakit geçirmeleri sebebiyle kendilerine biraz daha fazla zaman ayırabildiklerini dile getirirken işçilerin ve sağlık çalışanlarının rutin bir şekilde çalışmaya devam ettiği, bu süreçte kendilerine eskisine oranla çok farklı olmayacak düzeyde zaman ayırdıkları öğrenilmiştir. Ayrıca katılımcılardan bazıları bu süreçte ev işlerinin arttığını ve bu yüzden kendilerine ayırmaları gereken zamanda o işlerle ilgilendiklerini belirtmiş ve bu katılımcıların kadın olduğu görülmüştür. Katılımcıların bir kısmı pandemi döneminde sokağa çıkma kısıtlamaları ve cafe, sinema, tiyatro gibi yerlerin kapalı olması sebebiyle kendilerine vakit ayırmış gibi hissetmediklerini, kendilerinin evde geçirdikleri zamanın özel bir sosyalleşme aktivitesi gibi olmadığını ifade etmişlerdir.

“Yani pandemide çok fazla kendimi ayıracak zamanım vardı. Çünkü sürekli evdeydim. Belli bir süre çok aktif şekilde kendimi geliştirecek şeyler yapmaya çalıştım. Ama belli bir yerden sonra sürekli evde olmanın ve ekonomik kaygı yani ödeneğim de normal mevcut maaşımdan az bir miktar yani ekonomi yarı yarıya düştüğü için bunun da kaygısıyla kendine vakit ayırmaktan çok daha depresif bir ortam hazırladı pandemi.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bazen özellikle pandeminin ilk başında tabii ki herkes evinde durunca iş gücü olmayınca mecbur biz de evde kaldık. Evde kaldığımda yani çok bir şey yaptım diyemem. Çocuğumla televizyon izledim. Yemek yaptım. Yani yine evin işlerini yaptım. Başka bir şey yapmadım ki.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yok ben sürekli işe gidip geldim yani. Ailemle dört saat falan vakit geçiriyorum. Pandemi olmuş, olmamış hiç fark etmedi yani. Ben sürekli dışarıdaydım. İnsanlarla birebir irtibat kuruyordum ama tabii yani sosyal mesafemizi koruyorduk o zamanlar. Yani nereden baksan günde ben üç bin, dört bin tane adam görüyorum şu an. Hala da devam ediyor hani o sayı.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Özellikle alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların bir bölümü vermiş oldukları cevaplarda evde kaldıkları sürede kendilerine pek vakit ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı 14 pandemi döneminde de eski rutinindeki gibi çalıştığını ve hayatında herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Katılımcı 2'nin ifadeleri ise ekonomik sıkıntıların evde kaliteli vakit geçirmenin önüne geçtiğini gözler önüne sermektedir.

“Yani serbest çalışma saatinde saatleri dolayısıyla tabii ki de sürekli evdeyiz ama yani illaki kendim için bir uğraş oluşturmaya çalıştım. Yani gerek kitap okuma olsun gerek bir şeylerle uğraşmak olsun daha çok hani kendimle vakit geçirdim. Kendime ayırdığım vakit arttı çünkü çalışmıyorsun ve evdesin. Ve evden başka gidecek bir yerin yok. Kendinlesin sürekli. Kendinle baş başasın.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İlk çıktığı zamandan itibaren o üç dört ay içerisinde kendim aslında böyle resim çizmeyi, işte renklerle oynamayı çok severim. O yüzden hani insan vücudunu anatomi, kara kalem çalışmaları vesaire yaptım. Biraz kendimi geliştirdim. Dijital boyama işleriyle ilgilendim biraz evde.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Öncesindeki sürece göre daha çok dizi film izledim diyebilirim. Daha çok kitap okudum. Bu noktalarda bana daha fazla bir zaman kaldığı için bunları kendi istediğim şekilde değerlendirme fırsatı buldum. Diğer taraftan da evde olmanın getirdiği bir rahavetle birlikte yapmayı planladığım birçok şey de aslında erteledim.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani mesela ben güzel sanatlar çıkışlıyım dediğim gibi kendime küçük eskizler yaptım. İşte gittim bir şeyler satın aldım. Zaman geçirmek adına çiçeklerle çok ilgilendim. Değişik değişik çiçekler satın aldım. Yani pandemide çalışmadan elimde kalan parayla. Mesela sosyal hayat olmadığı için dışarıda para harcayacak zaman biraz daha azdı açıkçası. Gezmekte harcadığım parayı daha çok işte çiçek satın aldım. Gittim, boyalar satın aldım.”(K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bekar yalnız yaşayan veya ailesiyle yaşayan katılımcıların vakitlerini bireysel olarak değerlendirebildikleri ve bu süreçte çeşitli hobiler edindikleri farklı şeyler deneyebildikleri görülmektedir.

“Pandemi sürecinde kendime zaman ayırmadım. Maalesef hep çalıştım. Hiç izinli olmadım. O süreçten yani ayıramadım en fazla ayırdığım süreç. Yine çocuğumu uyuttuktan sonraki kitap okuduğum ya da dizi film izlediğim süreçlerdir. O da en fazla bir saattir. Onun dışında hani pandemi bende olumsuz etki yarattı maalesef.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu dönemde sağlık çalışanlarının eskisinden bile daha yoğun çalıştıkları, izin bile kullanamadıkları görülürken kendilerine vakit ayıramadıkları ve çok stresli bir şekilde çalıştıkları için büyük bir tükenmişliğin içine girmişlerdir.

“Yani daha fazla kendimize zaman ayırdığımı söyleyeyim. Çünkü dışarı ıkmıyorsunuz bir şekilde. Yani bir sosyalleşmeye imkanı da azalıyor. Sadece komşularınızla görüşüyorsunuz. Hani o da böyle kısıtlı bir şekilde. Bir korkudan kaynaklı hani kendi içine kapanmaya da aile içine kapanma, kendine daha fazla vakit ayırma olduğunu söyleyebilirim herhalde. Ya bireysel olarak hani normal kendi gndemimde iş hayatımla alakalı, işte işimle alakalı, kendimi geliştirmek için falan yaptığım şeyler var. ocuğumla oynadım, ailemle zaman geçirdim. Hani ekstra yaptığım bir şey olmadı.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bu süreçte çocuklarımla ve işte aslında eşime çok güzel vakitler ayırabildim. Bir taraftan yani çocuklarımla çünkü alıřtđım için işte o dönemde onunla sadece işte sabah görüyordum, akşam görebiliyordum... Ama işte fırsat buldukça yani dizi izledik, film izledik diyebilirim yani”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, çok fazla vaktim vardı... Yani şöyle tabi öncelikle evimde ailemle çok güzel vakit geçirdim. Hiçbir zaman keşke pandemi olmasaydı demedim, demiyorum. Yani şöyle hani insanlar lmeseydi ölümcül bir hastalık olmasaydı o yönden ama ailemle vakit geçirmeye ihtiyaımız varmış ya o kadar çok böyle bir koşuşturma içindeymişiz ki bu sene mesela şey diyorum. Geçen sene ne güzeldi ya evdeydik. Hani bu sene evimizde akşamdan akşama oturabiliyoruz, evin tadını bile ıkartamıyoruz dediğim zamanlar oldu.”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ben çok iyi geçirdik biz eşimle birlikte. Çünkü ocukluğumdan beri çalışıyorum. Dinlenmeye de ihtiyaım varmıştı. Bunu avantaja çevirdik. İki ay boyunca evdeydik. Yařamadđım kadar güzel günler yaşadım ben dinlenirken. Kimi insan mesela evde duramamış. Ya da işte aile içi şiddet olmuş. Birlikte yaşamaktan yüz yüze sık bakmaktan. Ama biz çok mutluyduk. Bu iki ayı işte gerek kitap balkonda güneşte kitap okuyarak film izleyerek çeşitli yemekler yaparak, kilo alarak, bol bol. Birlikte güzel şekilde dinlenerek geçirdik.”(K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılardan bazılarının kendilerine ayırdıkları zamanda daha çok aile üyeleriyle birlikte vakit geçirdikleri görülürken bu kişiler genellikle evli ve çocuğu olan kişilerdir. Bekar olup yalnız yaşamayan katılımcıların ise evde başka aile bireyleri olsa dahi genellikle bireysel şekilde vakit geçirdikleri yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgulardandır.

“Kendimle çok baş başa kaldđım dönem oldu ama bu kaliteli bir zaman mıydı? Bence ihtiyaç duyduğumuz kaliteli zaman değildi. Artık mecburiyetten evdeydik çünkü... Ya

denemediğim şey kalmadı hani boyamadan tutun puzzledır işte yoğun derecede zaten kitap okumaya başladık. Müzik dinlemek, dizi seyretmek. Aslında dön dolaş hep aynı şeyleri yaptık... Pandemi öncesinde kendime daha kaliteli zaman ayırıyordum bence. Pandeminin etkisiyle bu zaman kalitesizleşti. Evet süre olarak arttı çünkü kendinizden başka etrafınızda kimse olmadı o dönemde. Kimseyle görüşemediniz zaten. Sosyalik azaldı. Yapacağınız etkinlik azaldı.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi döneminde zaten gerek bir sürü kısıtlamadan dolayı çok fazla kendimizi dışarıya atamıyorduk. Dışarılara çıkamıyorduk. O yüzden çok kendimize vakit ayırıyoruz diyemem anca evde kendimize bir şeyler yapmaya çalışıyorduk ama o da asosyalikten öteye geçemiyordu. Yani çok kendime öyle vakit ayırdığımı söyleyemem pandemi döneminde.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Boş geçirdik ya bence. Kendime çok zaman ayırdığımı düşünmüyorum. Sadece işte bahçe işleriyle falan uğraştım bir ara. Arabalara karşı benim bir zaafım vardır. Temizlemesini çok severim. Yani arabayla falan uğraştım.”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kendime zaman ayırabildim, ama bu beni tatmin eden şekilde olmadı. Mecburiyetten dolayı hani evde olmamız gerektiği için ayırdığım bir vakitte onu hani en azından boş kalmamak için sanat üretmek olarak değerlendirdiğimi söyleyebilirim.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların bir kısmı ise evde kaldıkları sürede geçirdikleri zamanın boş geçtiğini, tekrara düştüklerini, zoraki şeyler yaptıklarını ve bundan tatmin olmadıklarını belirtmişlerdir.

“Pandemi sürecinde kendime zaman ayırdım. Kendimle daha çok iletişime geçtim. Bireysel aktivitelerimi arttırdım. Kitap okumak, yazı yazmak, işte resim yapmak, bireysel spor yapmaya çalışmak gibi bireysel aktivitelerimi çeşitlendirdim. Pandemi gelince bireysel aktivitelerimi çeşitlendirmeye mecbur kaldım. Çünkü artık toplu aktiviteler yapamıyor haldeydim...”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi başladıktan sonra kendi kendime zaman ayırmış gibi oldum aslında yani kendime ayırdığım zaman artmış oldu... İşte toplanamayınca bu Zoom'la falan görüntülü konuşma, evde film izleme şeklinde genelde öyle geçti sanırım. Online bir dil kursuna yazılmışım o zaman da. Ara ara mesleki eğitim kursları falan açılmıştı onlineye yeni geçiş sürecinde.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani pandemi öncesinde benzer aslında. Çünkü dediğim gibi hep evden çalıştığım için zamanımı ona göre planlıyordum ve planlı çalıştığım için de kendime vakit ayırabiliyordum. Yani şöyle bir farklılık oldu sadece. Öncesinde sinemaya gidebiliyordum daha fazla, festivalleri takip edebiliyordum vesaire. Ama onlar olmadığı için de pandemi süresince de

kitap okuyup evde film izlemek olsun. İşte bahsettiğim gibi yoga, pilates benzeri bu tarz şeyler yaptım. Vakit ayırdım yani kendime.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bekar veya evli olup çocuğu olmayan ve sosyoekonomik olarak üst sınıfta yer alan katılımcıların pandemi döneminde kendilerine ayırdıkları vakit artarken bu süreyi verimli kullanmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu katılımcılar genellikle kitap okumak, film izlemek, spor ve yoga yapmak, online kurslara katılmak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.

“Kendime zaman ayırdım. Biraz okumayı uzun zamandır beklettiğim kitaplar vardı. O kitapları okumaya başladım. Bazı filmleri çok sıraya koyduğum izlesem iyi olur dediğim, çok beklettiğim filmler vardı. Onları, dizi serileri falan onları bitirdim. Ki birçoğu eminim bunu yapmıştır. İşte belli oyun servislerine abonelikler gerçekleştirdim. İşte oyunlar oynadım. Zaten oyunlarla aram iyidir. Sadece meslekten dolayı çok oynayamıyordum Pandemi sayesinde onu da yaptım. Onun haricinde bir bahçe işlerinden bahsedebilirim. Evin önünde küçük bir bahçe vardı ufak tefek düzenlemeler gerekiyordu, onları yapabildim.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“ Kendime ayırdığım zaman öncesine göre daha fazlaydı. Çok daha verimli geçirdiğimi düşünüyorum... Dünyanın önde gelen müzeleri, kütüphaneleri ve diğer kurum, sanat kurumları, sanat üreten kurumları biliyorsunuz arşivlerini açtılar... Ben o normal şartlarda National Theater'a ya da Opera Garnia'ya gidip de oyun izleyemezdim... Ama ben mesela National'ın bütün oyunlarını izledim arşivden. Hani Opera Garnia'nın bütün balelerini izledim. Fransa'da Louvre'daki birçok sergiyi gezdim... Hemen akabinde belirtmem lazım. Ben dil öğrendim bu süreçte. Yani hep düşündüğüm bir şeydi. İngilizceyi yani çok yarım kalmıştı. Yani bunun olabilirliği beni büyüledi.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Evde geçirdiği zamandan oldukça memnun olan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcı 30 bu süreçte pandeminin getirmiş olduğu dijitalleşmenin artmasıyla dünyanın çeşitli yerlerindeki sergileri, tiyatro oyunlarını ve operaları izlediğini belirtmiştir.

Katılımcıların yarıdan fazlası bu dönemde uygulanan sokağa çıkma ve mekanların kapalı olması kısıtlamalarından veya esnek çalışma, uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi çalışma biçimlerini deneyimlediklerinden dolayı evde geçirdikleri sürenin arttığını ve buna bağlı olarak da kendilerine ayırabilecekleri daha fazla zamanlarının olduğunu belirtmiştir.

Pandemi döneminde katılımcıların üçte birinin ev ortamı aynı zamanda iş ortamına dönüşmüştür. Bu katılımcıların orta ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar olduğu görülürken alt sosyoekonomik sınıfta yer alan hiçbir katılımcı evden

çalışmayı deneyimlememiştir. Evden çalışma imkanı olan katılımcılara bu süreçte neler yaşadıkları ve evden çalışmanın nasıl bir deneyim olduğu sorulmuştur.

“Evet aslında tam olarak ev ortamım bir nevi ofis haline geldi benim için. Hem de mesai saatleri olmayan bir ofis haline geldi. Aslında uyumadığım anlarda tamamen çalışma motivasyonuma göre, bazen gündüz saatleri bazen öğleden sonra ya da akşam üzeri ya da gecedan sabaha kadar çalıştığım ve gündüz uyuduğum zamanlar oldu. Yani istediğim zaman açıp kapatabileceğim, istediğim şekilde değerlendirebileceğim bir home office oldu aynı zamanda benim için.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani çalışırken zaten kendime bir oda ayırdım. İsteymişim gibi. Sadece molalarımda normal özel hayatıma dönüyorum. Geri kalanda da yani çalışma süremde de çalışıyorum. Ofisten çalışmaktansa evden çalışmak daha iyi. Evin verdiği bir rahatlık var. Şu an yani çoğu zaten çalıştığım temsilci olduğum için yüz yüze bir görüşme sağlamadığım için insanlarla telefon üzerinden yaptığım işten dolayı herhangi bir problem de yaratmıyor.”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani aslında alışık olduğum bir deneyimdi. Çünkü eşim de aynı meslekte olduğu için biz sık sık evde çalışırdık zaten. Yani özellikle meslek gereği araştırma görevliliği çok sadece isteyken çalışacağınız bir meslek değil. Yeri geliyor işte akşam ya da hafta sonları falan çalışmanız gerekebiliyor. Ya kendi istediğiniz için ya da sizin danışmanınızın işleri olabilir. Kendi derslerinize çalışmanız gerekebilir vesaire. Kısmen de bir öğrencilik durumu devam ettiği için evde çalışmaya alışkındık zaten”(K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bizim zaten ayrı bir çalışma odamız var. Ben orayı ofis gibi kullanıyorum. Eşim de evden çalıştığı süreçte orayı dönüşümlü olarak ortak bir şekilde kullandık. Şöyle bir sıkıntı oldu. Ev ortamın iş ortamım yani her zaman öyle olmasına rağmen bizim işte sürekli olarak bir çevrim içi olma hali var ve bu işte evet günlük belirli saatlerde toplantılarımız olsa da bazen de anlık toplantılarımız olabiliyor. Ve bu anlık toplantıda da hemen çevrimiçi olup katılıp ona göre gerekli işleri yerine getirmemiz gerekiyor. Bu sürekli çevrimiçi olma durumu da bazen bunaltıcı olabiliyor tabii ki. Çünkü her an ulaşılabilir olmak, sosyal hayatını da etkiliyor sonuçta insanların. Bu biraz sıkıntılı olsa da genel olarak ama bu işe zaten adapteyiz.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar evde çalışmayı daha önceden deneyimledikleri için bu sürece adapte olmak konusunda sorun yaşamamışlardır. Küçük çocuğu veya eğitim çağında olmayan kişilerin genellikle evden çalışmaktan memnun oldukları görülmüştür.

Katılımcıların bir kısmı ise evden çalışma uygulamasından memnun olmamış ve bu süreçte özel yaşam ile iş yaşamı dengesini kurmakta zorlanmışlar.

“Çok kötü bir deneyimdi. Onu söyleyebilirim. Belki de evden çalışmak o yüzden zordur. Çünkü anne evdeki sorumlulukları alan ve bütün hani görevleri yerine getiren kişi belki bizim ailemiz için daha ön planda bu. Benim çalışmam bir türlü kabullenilemedi çocuklar tarafından. O yüzden evden çalışmayı sevedim ben. Çok zor çalıştım. Hani iş yerinde belki yarım saatte yaptığım işi bir buçuk saatte bitiremedim burada... Hani buradaki en büyük problem bence online derslerdi. Online derslere yanında bir yetişkin olmadan girmek istemedi çocuk. O konuda sıkıntı yaşadık. Hani benim online çalışıyor olmam onunla ilgilenmeme bir nevi engel oldu.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evden çalışmak benim için kötü bir deneyimdi. Çocuklarla yüz yüze olamamak, onlarla o sınıf ortamını, atmosferini soluyamamak, eğitimi açıkçası etkileyen bir şey. Öğrencinin sonuçta aktif olarak eğitimi sürecinin içerisine dahil olamadığı bu durum sizin daha fazla efor harcamanıza sebep oluyor. Yani pandemi döneminde uzaktan eğitimken yürüttüğümüz her şeyi okullar açıldığı zaman tekrar etmek zorunda kaldım. En başta en baştan almak zorunda kaldım. Çünkü çocuklar arasında bir fırsat eşitsizliği vardı. O açığı kapatabilmek için daha fazla efor harcamam gerekti. Dolayısıyla evden çalışmanın çok da konforlu bir dönem olduğunu söyleyemeyeceğim.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ev ortamım iş ortamım haline geldi. Olumsuz etkiledi, çünkü birincisi ev çok dağınılıyordu. İkincisi eşim bu durumdan şöyle şikayet ediyordu. Hani evdeyken en azından pandemi öncesinde beraber vakit geçiriyorduk. Böyle 7/24 çalışıyormuşsun gibi hissediyorum diye söylüyordu. O yüzden olumsuz etkilendim diyebilirim bu konuda.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani geldi ister istemez şöyle ki işte şu anda hani herkesin hayatında olan Zoom'dur, Skype'tır bunun gibi programları artık kullanmaya başladım. O kadar hayatımızın içerisindeydi. Bu süreçte de zor oluyordu çünkü. Evin içerisinde farklı bir ortam bulup işte o evin gürültüsünden uzaklaşıp kendini ofis ortamındaymış gibi hayal etmek, kurgulamak çok zordu. Yani o benim için ve çocuk küçük olunca çok da mümkün olmadı. Zor yani. O çok zorladı beni o süreç. Ev hayatında çalışmak.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani işle, günlük hayatı ayırmak, aynı mekanda çalışırken zor oluyor. Ben bunu tek başımayken de zorlanmıştım. Şimdi hanedeki insanla da yani şöyle bir zorluğu oluyor. Saat olarak zor oluyor. Çünkü hani çalışıyorum, mola veriyorum ama molamda hemen evle yani bazen yemek hazırlamak istiyorum kendime. İşte acıkıyorum. Ya da birlikte bir zaman tutturmak zor olabiliyor. Bir çalışma odamız var. Hani odayı ayırmak iyi oldu benim için. Çünkü hem yani çalıştığım ve vakit geçirdiğim ortam aynı olunca bu sefer dinlenemiyormuşum gibi oluyordu... Fakat yani evden çalışırken saatleri çok iyi ayarlamak gerekiyor. Yoksa her şey birbirine karışabiliyor zaman zaman.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Daha önceden evden çalışma deneyimi olmayan katılımcıların evden çalışma sırasında özel yaşamlarına ayıracakları vakitle iş vaktini ayırmakta zorlandıkları görülmüştür. Bununla birlikte özellikle öğrenim çağında çocuğu olan veya küçük çocuğu olan katılımcılar evden çalışmaya adapte olabilme konusunda zorlanmıştır. Bu noktada bazı katılımcı kadınlar hem profesyonel mesleklerini icra etme hem de evde oldukları için çocukların ders takibi ve ev içi işlerle ilgilenme gibi konulardan kendileri “sorumlu” olduğu için zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

5.3.2. Pandemi Döneminde Ev İşleri: Kadının Artan Yüğü ve Desteklenmesi

Bu alt temada katılımcılara günlük ev işlerine ayırdıkları zaman, aile bireylerinin işlere katılım durumu ve ev işleriyle ilgili destek alıp almadıkları sorulmuştur.

“Ben hem kendi evimin temizliğini yapıyorum hem temizliklere gidiyorum. Zaten temizlik hastasıym diyebilirim. Yani dışarıda da detaylı yaparım işimi. Eve gelince de yorulsam da her şeye rağmen yine de temizliğimi yaparım. Düzenimi her zaman oturturum ve daha da detaylı yaptım. Çünkü daha da temizlik hastası, temizlik takıntısı oldum.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya temizliğe önem veren, titiz bir insanım. Her gün temizlik yapamam ama illaki haftada iki gün mutlaka temizlik yaparım. Günde de bir buçuk saat sürer. Pandeminin ilk çıktığı zamanlar illa ki bir fark vardı. Daha bir titizdik ama şu an tabii rahatladık.”(K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani pandemideyken evde bol bol vakit vardı... Yani evdeyken çok rahattık. Yapmadığım kadar temizlik yaptım denebilir. Gene kadınları yordu açıkçası pandemi. Yapılmadığı kadar detaylı temizlikler, daha fazla yemek yapmak çünkü insan evdeyken sürekli ya da bir şeyler çekiyor ve hani yapmak istiyorsun, zaman geçmesi açısından. O yüzden daha çok yoruldum, daha çok yemek ve temizlik yaptım.”(K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“...ya ben zaten inanın o kadar titiz bir insanım ki Benim hayatımda çok fazla bir şey değişmedi ama bu marketten aldığımız şeyleri sürekli yıkıyordum, siliyordum. Poşetler falan böyle sürekli atıyordum. Hiç kullanmıyordum. O poşetleri o biraz beni sıkmaya başlamıştı. Pazardan ilk ilk zamanlar pazardan yaptığınız şeyler önce bir alışveriş poşetleri balkonda duruyordu, biraz havalanıyordu ve sonrasında poşetleri tek tek değiştirip dolaba yerleştiriyordum...”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şimdi pandemide şöyle oldu. İşte bu esnek çalışmalardan sokağa çıkma yasakları hani olması nedeniyle insanlar yani ev halkı daha çok evdeydi ve dolayısıyla daha fazla kirleniyordu o ev. Ya da daha fazla çamaşır çıkıyordu. Belki tamam sokağa çıkmıyorlar ama sonuç itibarıyla işte dolaplarındaki duran kıyafet onlara şey geliyordu hani kirlenmiş

geliyordu. Daha fazla temizlikle ilgili daha fazla vakit harcıyorduk ama çalışma hayatıyla beraber bu birazcık daha süre azaldı.”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Eskiden ev temizliği atıyorum iki üç saatte bitiyorken şu an kesinlikle bitmiyor. Kapı kolları, yer temizliği gibi daha çok önem veriyorum. Ondan sonra çamaşır konusunda eskiden hani bu kadar çamaşırları yüksek derecede en azından çocuğumunkileri yıkamazken şimdi yüksek derecede yıkadığım için ve ütüye daha çok vakit ayırıyorum. Kovidle beraber dediğim gibi temizliğe olan takıntım maalesef arttı.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi süresi öncesinde evde çok fazla zaman geçirmiyorduk. Ev işlerinde de çok zaman geçirmiyorduk. Dışarıda aktif bir hayatımız oluyordu. Ama pandemi süresince ve şu anda da biraz azalsa da evde daha fazla zaman geçiriyoruz. Şu anda birazcık daha dışarıya çıkma ya da günlük işlerimizi erteleyebilme gibi şansımız olduğunu düşünüyorum. Ev içerisindeki bu işler hani bir kadının yapması gerektiği ya da olması gerektiği kadar diyeyim.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların önemli bir kısmı pandemi sürecinde ev içindeki temizlik, yemek, çamaşır gibi işlere öncesine göre daha fazla vakit ayırdığını belirtmiştir. Pek çok katılımcı temizlik konusunda takıntı seviyesinde davranışlar geliştirdiğini ifade ederken bu katılımcıların çok büyük bir kısmının kadın olması önemli bir detaydır. Buradan hareketle ev işlerinin hala kadının “sorumluluğunda” görüldüğü sonucuna ulaşılabilir.

“Açıkçası vakit ayıramıyorum. Bu işleri şu anda annem ve kız kardeşlerim yapıyor. Yani sürekli olarak mesaide çalışıyorum. Ve geldiğimde tamamen bitmiş vaziyette. Ve yatakta buluyorum kendimi.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Görüşmecilerden biri bu süreçte ev işlerine herhangi bir şekilde destek olmadığını belirtirken bunu yoğun bir şekilde çalışmasına ve evde annesi ile kız kardeşlerinin olmasına bağlamaktadır.

“Vallahi genelde eşim daha çok destek oluyor o konuda. Ben sadece yemek konusunda destek olabiliyorum. Yani pandemi sürecinde de böyle çok fazla bir şey etkilemedi. Aslında daha da artış olmuş olabilir...”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Atıyorum hafta sonları eşime yardım ediyorum. Yani ev temizliğinde diye yalan söylemeye gerek yok. Ya bu ayıplanacak da bir şey yok. Yani birlik beraberlikte o da insan ben de insan. O da çocuğa bakıyor. Ben geliyorum süpürgeyi çekiyorum. Temizliyorum. Gerekirse mutfığa giriyorum. Böyle dayanışma yapıyoruz yani. İster istemez yardım ediyorsun. Onu da rahatlatıyoruz yani.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şimdi ikizlerim olduğundan dolayı benim için de hep çocuklardan bahsediyorum ama ikizlerim olduğundan dolayı da zaten şimdi eşim ya başka bir yardımcımız olmadığı için

Tabii ki ben ev işlerinde aslında hatta çocuk işlerinde bile eşime yardımcı oluyorum... Bir de zaten işte yemek yapma, temizlik yapma gibi durumlarında zaten sevdiğim şeyler olduğu için eşime de bu konuda zaten yardımcı olmaktan asla da gocunmuyorum yani...”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi sürecindeyken evin temizliğinden çok da değil ama bir iki gün belki yardım etmiş olabilirim... Bir iki sefer can sıkıntısına ve eşime yardım etmek amaçlı. Bana da fantezi olsun diye. Evet, yardım etmişliğim oldu.”(K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Ev içi işlerle ilgili bazı erkek katılımcılar eşlerine “yardım” ettiklerini veya “destek” olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden görülen odur ki ev içi işler hala kadın “sorumlu” erkek ise eğer isterse ve lütfederse kadına “destek” olabilmektedir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler pandemi döneminde yapılan çeşitli çalışmalarda belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin arttığını doğrular niteliktedir.

“Pandeminin ilk başladığı dönemlerde daha fazla zaman ayırıyordum. Çünkü bu dönemde temizlik konusunda daha hassas bir hale gelmiştik ve marketten aldığım en ufak şeyleri bile böyle silerek bunları yıkayarak böyle dolaba yerleştirmeden önce tek tek uğraşma eğilimindeydim. Ancak bu süreç gittikçe genelde temizlik işleri gibi konularda aslında pandemi öncesindeki sürece döndüm ve bu süreç sadece yani benim ilk pandeminin başındaki birkaç ay boyunca rutinin dışına çıktı. Ama haricen şu an aynı rutinimde devam ediyorum pandemi öncesiyile.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi döneminde çok daha artmıştı bu süreç. Çünkü hani gerek dışarıdan alınan her şeyi her ürünün dezenfekte edilmesi gerekiyordu veya hani kıyafetlerimiz olsun her şeyi dışarıyla temas etmiş her şeyin belli bir süreçte bir hijyen şartlarına uyması gerekiyordu bu hani mikrobun temizlenebilmesi için çok çok daha fazla ayrılıyordu. Şu anda normal rutin pandemiden önceki hayatımıza döndüğümüzü söyleyebilirim.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar pandemi döneminde ev içindeki işlere ayırdıkları vaktin arttığını belirtirken zamanla normalleşme ile eski düzenlerine döndüklerini ifade etmişlerdir.

“Çok demokratik bir ev bizimki kedimiz ve köpeğimiz olduğu için onlarla ilgili sorumluluklarımız var. Evin temizliği ve evin genel yapısı ile alakalı günlük bir ev işi. Şöyle söyleyebilirim. Sanırım 15 dakikadır benim için ve eşim için de toplamda yarım saat diyebiliriz. Eve ayrılan süre öncesinde pandemi sürecinde kesinlikle çok daha fazlaydı. Çok daha fazla çalışmamız gerektiği için ve çok fazla vakit ayıramıyoruz. Artmadı hatta aksine azaldı diyebilirim çalışma koşullarından dolayı.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 21 ise bu süreçte kendisini işine adanmış ve çok fazla çalıştığı için ev içindeki işlere ayırdığı zamanın pandemi öncesine göre pandemi döneminde azaldığını belirtmiştir.

“Pandemi döneminde tamamen evde olduğumuz için yani hem temizliği hem işte herkes gibi yeni yemekler denemek ara ara ekmek yapmak gibi şeyler. Bunlar daha fazla oldu.”(K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“...Çünkü evde senin yapabilecek bir şeyin yok. Dışarı çıkamıyorsun. Dışarıda yemek yemek yani insan riskli buluyor. Dışarıdan alıyorsun, kendin vakit geçiriyorsun, yapıyorsun, hem eğleniyorsun.”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“...Yani ev işlerini o kadar da hani yüz korkutucu olmadığını istenirse planlanabileceğini yani eskisi kadar işte mesela çamaşır makinesinin açılmamış olması çok iyiydi... Hani tabii ki ev işleri konusunda çok bir artış oldu. Özellikle mutfak işi.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu dönemde dışarıda sosyal aktivite yapılamaması, restoranların kapatılması ve sağlık kaygısı gibi sebeplerden ötürü katılımcılar dışarıdan yemek yemeyi azaltmış ve bu başka bir ihtiyacı doğurmuştur. Bu durumla karşı karşıya kalan bazı katılımcılar çözüm olarak dışarıdan yemek yeme yerine evde buldukları vakitlerde daha çok ev yemeği yapmış, yeni tarifler ve yemekler denemiş, bu da ev içi işlerinden biri olan mutfak işlerine harcanan vakti artırmıştır.

Bu süreçte pek çok kadın ev işlerinin yükü altında yorulmuştur. Çalışan bir kadın olan Katılımcı 9 dönüşümlü çalışma uygulaması sırasında evde olduğu süreçte işte olduğundan daha fazla yorulduğunu, işe gittiği günlerde daha az yorulduğunu ifade etmiştir. Birçok kadının benzer bir durumun içinde olduğu yapılan görüşmelerde fark edilmiş, Covid-19 pandemisinin kadınları özellikle ev içindeki işlerle ilgili zorladığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini artırdığı görülmüştür.

Katılımcıların hanedeki diğer bireylerin ev içi işlere katılım durumuyla ilgili sorular sorulmuş ve katılımcıların çoğu bu durumla ilgili pandemi öncesine ile pandemi süreci arasında pek fark olmadığını belirtirken evli katılımcılardan üç erkek ve üç kadın katılımcı ev işleriyle ilgili aile bireylerine katkıda bulunduklarını veya aile bireylerinin katkısının arttığını belirtmiştir.

“Çocuklar kendi dersleriyle ilgilendi. Uzaktan eğitimimiz vardı. Adı uzaktan eğitim, uzaktan eğitim olmadığı için uzaktan eğitim vardı. Kendileri odalarındaydı. Ben evde kaldım. İş

olmadığı için evimi boyadım. Hamur yoğurmasını öğrendim. Yemek yapmasını öğrendim. İş yok güç yok. Yapacak bir şey yok.” (K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bir farklılık gözlemliyorum. Olumlu anlamda. Ama onu ben şu şuna vuruyorum; şöyle ben daha fazla kendimi anlatabildim bu süreçte. Yani hani bundan önce de söylüyordum ama yani bu kadar böyle görünür değildik herhalde yani. Daha böyle bu daha idealist bir yerden hani daha feminist idealist bir yerden gibi algılanıyordu bence. Yine eşim için de kızım için de. Ama bu süreçte beraber kaldığımızda, bunu gördüler ve gerçekten yani işte ev işlerinin saatler aldığını, hani alabildiğini. O yüzden de hani tutabiliyorsak, yapabiliyorsak ucundan işte dediğiniz gibi bir el attım ben de yani. Bir el atıverdim. Yine yine söylüyorum. İstedığımız nokta bu değil... O görünmeyen ev işinin görünür olması ve insanların ne kadar aslında yoğun emek yoğun bir iş yaptığını kadınların kız çocuklarının da buna ne kadar aday olduklarını hepsini gösterdi yani hani. O yüzden buna karşı mesela eşim şimdi daha farkında.” (K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 30 bu süreçte ev içindeki işlerle ilgili aile bireylerinde olumlu yönde bir farkındalık gözlemlediğini belirtirken genel olarak ev işinin görünürlüğünün arttığı kanısına varmıştır.

Katılımcıların çoğu bu süreçte ev işleriyle ilgili hanedeki diğer bireylerin katılım durumlarında bir değişiklik olmadığını dile getirmiştir.

“Müşterek şekilde yapmaya çalışıyoruz. Ya zaten eşim ve ben şu an iş yapacak durumda olduğumuz için ailede ikimiz de yapıyoruz. Eşit, ortak bir şekilde. Katılım durumunda da pandemi öncesine göre falan bir fark yok.” (K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani çocuklardan yana çok fazla bir şansım yok. Çok destek vermiyorlar ama biraz babam yani hani mesela bulaşık makinasını boşaltmada belki biraz kızım destek veriyor. Onun haricinde genelde ben yapıyorum. Bir değişiklik olmadı yani. Ben gene ben yapıyorum. Gene ben yapıyorum” (K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Hanemin yani eşimin ve çocuklarımla ev içindeki işlerde görev dağılımımız her zaman vardır. Öncesinde ya da sonrasında değişiklik olmadı. Evde hepimizin aktif olduğu, hepimizin evde olduğu süreçte tabii ki bu artış gösteriyor görev dağılımı. Ama dönüşümlü olarak evde olduğumuzda herkesin ne yaptığı belli bir sorumluluk ve işler var.” (K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Hani sürekli bir gün yemeği birimiz yapar. İşte bir gün bulaşığı birimiz yıkar. Bir gün temizliği birimiz yapar. Bu şekilde bir döngü halinde hani her gün birimizde farklı işler vererek ya da iki günde bir, üç günde bir. Hani o şekilde ilerletiyorduk durumu. Hani aslında bizim için çok farklı bir durum olmadı.” (K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani standarttı. Hala da standart. Yani işte birlikte yaptığımız şeyler var. Birlikte yaptığımız şeyler pandemi sürecinde de devam etti. Bir farklılık olmadı. Yani zaten çocuğun da çok da fazlasıyla hani genelde toplamaya değil dağıtmaya meyilli olduğu için çok faydası olmadı zaten o tarafta.” (K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya biz eşit dağıtmaya çalışıyoruz mümkün mertebe. Hani çok da fazla da değiştiğini söylemeyeceğim. Söyleyemem herhalde pandemiyle birlikte çok fazla değişiklik olduğunu.” (K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi öncesine göre ne ayırdığımız zamanda ne de iş bölümünde bizde bir değişiklik olmadı. Fifty fifty birlikte yapıyoruz her şeyi. Hangimiz daha çok seviyorsak bir işi o yapıyor. Aynıydı. Benim için bir şey değişmedi benim hanemde.” (K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bizim evde genellikle herkesin eşit katılımı var. Dört kişi yaşıyoruz. Ama hep beraber eşit düzeyde. Herkes kendi bulunduğu odasına, çevresine genellikle eşit seviyede temiz tutuyor. Katılım da eşit sayılır yani. Öncesine göre değişiklik olmadı.” (K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle eşim temizlik konusunda bana çok yardımcı olmaz açıkçası ama yemek konusunda yardımcı olur, mutfakta yardımcı olur. Bir de kızım var. Altıncı sınıf, 12 yaşında tabi o da yardımcı oluyor kendisi düzenli odasını toplarlar beni üzmez yani o konuda. Hepimiz evde olunca mesela mantı falan yapıyorduk, canımızın istediğini. Sıkılıyoruz tabi sürekli evde olunca tabi bana daha çok yardımcı oluyorlardı ama şimdi herkesin bir belli bir düzeni olunca eşim işe gidiyor. Kızım okula ödevi dersi olunca tabiki fark oluyor. Yani daha çok ben yapıyorum.” (K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Ev işleri kadının “sorumluluğunda” olduğu yapılan görüşmelerde tespit edilirken erkeklerin genellikle “yardımcı olan” taraf olduğu görülmektedir. Pandeminin etkisinin azaltılmasıyla birlikte ise normalleşme sürecinde ev içindeki işlere “yardımcı olan” erkeklerin yeniden eskisi gibi “yardımcı olmadığı”na rastlanmıştır. Ayrıca kadınlara “yardımcı olan” erkekler daha çok mutfakta yemek yapmaya yatkındırlar. Bu durumun meydana gelmesinde kamusal alanda yemek yapmanın “kadın işi” olarak algılanmaması aksine genellikle erkeklerin yaptığı bir iş olması ve restoranlarda çoğunlukla “şef” olarak erkeklerin çalışmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan pandeminin varlığı toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmamakla birlikte yer yer artırmıştır.

“Yani elimden geleni yapıyorum. Yapmaya çalışıyorum... Pandemiden önce daha çoktu bence. Şu an pandeminin verdiği süreçte insan sürekli evde olduğu için sıkılıyor. Hani bir şeyleri daha umursamaz olabiliyorsun. Ya boş ver yapmayalım diyebiliyorsun. Pandemiden önce ben daha aktiftim evde. Ama şu an pandemiden sonra tamam yemek konusunda vesaire

eğlenebiliyorum, yapabiliyorum, edebiliyorum ama temizlik konusuna geldiğinde yani daha çok artık böyle robotlaşmaya gitmeye başladık. Hani yapmak istemiyorsun. Tamam onun yerine şunu yapalım, bunu alalım, o yapsın gibi”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 20 ise pandemi döneminde ev işleri konusunda aile bireylerine yardım etmesinin azaldığını ifade ederken bu durumda farklı bir bakış açısına sahiptir.

Katılımcılara pandemi döneminde ev işleriyle ilgili herhangi bir destek alıp almadığı sorulmuştur. Verilen yanıtlardan çıkan sonuçlar sosyoekonomik sınıf farkını net bir şekilde göstermektedir. Buna göre; alt ve orta sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların 17’si bu süreçte herhangi bir destek almadığını belirtirken üç katılımcı destek aldığını belirtmiştir. Bu katılımcılardan ikisi otonom temizlik robotu aldığını belirtirken diğer katılımcı çocuklarına bakmaya gelen bir bakıcılarının olduğunu ve onun ev işlerine de yardım ettiğini söylemiştir.

“Yok. Maalesef. Herhangi bir destek almayı yapamadık. Bana uygun değil. Ha ihtiyacımız olduğunu düşündüğünüz zamanlar oldu ama var ama bütçemiz uygun değil yani.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Hayır almadık. Bu süreçte kendimiz çevirdik etrafı. Öyle söyleyeyim yani. Temizliğimizi de kendimiz yaptık. Sadece hani instagramdan yani sosyal medya aracılığıyla gördüğümüz böyle farklı şeylerin birkaçını işte hayatımızda uyarlamaya çalıştık. O da ne kadar tuttu tutmadı bilmiyoruz tabii de.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Almadım. Özellikle almadım. Normalde için belli dönemlerde bir yardımcı alıyorum. Pandemi döneminde mesela o konuda zorlandık. Eve kimseyi almadık. Yani bulaş riskini önlemek açısından bulaş riskini önlemek için hiç kimseyi almadık.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcı 7 ise pandemi öncesinde evine yardımcı aldığını ifade ederken pandemi dönemindeki bulaş riskinden dolayı yardımcı almayı bıraktığını belirtmiştir. Bu ifadeyle birlikte katılımcının bunu karşılayabilecek maddi gücü olsa da önceliğinin pandemiye karşı sağlığını korumak olduğu görülürken bununla birlikte ev işlerinde çalışan kişilerin bu dönemde iş kaybı yaşadıkları gerçeği de ortaya çıkmaktadır.

“Evet, evet. Bu pandemi sayesinde bu robot süpürgeyi olan taleple biz de faydalandık. Robot süpürge var. Robot süpürgeyi günde bir ya da iki kez kullanıyorum. Ve yardımcı temizlik için bayan da alıyorum. Ayda bir hemen hemen, onu da alıyorum.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bu dönemde şöyle oldu bu akıllı robotlardan çok popüler bu aralar biliyorsunuz. Evet, yardımcı olsun diye hem de hani genel temizlik sonuçta daha iyi. Bu akıllı robotlardan aldık.”(K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet yani temizlik robotu aldık. Sonradan çok geç almışız dedik. İşimizi gördü gerçekten yani. Elektrikli süpürge neredeyse hiç çalışmıyor robot sayesinde... Ayda bir ya da iki ayda bir çağırdığımız bir temizlikçi vardı... Pandemiye devam etti. Yasaklar olduğu sürede devam etmedi sadece. Çünkü biz zaten evdeydik. Pandemi haricinde gevşemeye başladıkça biraz o düzene geri döndük.”(K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani süreç içerisinde şöyle bir ihtiyaç ortaya çıktı. Dedğim gibi ben hani kafede de çalışabiliyorken daha çok evde çalışmak zorunda kaldım. Eşimle beraber de evde vakit geçirdiğim süreç oldu. O zamanlarda sürekli hem ev işi hem iş biraz yoğun geldiği için. Bir temizlik robotu edindik. Şu anda da hali hazırda zaten on beş günde bir temizlikçi ablamız var bizim. O geliyor. Ev temizliyor. O şekilde.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların yarısı bu süreçte ev işleriyle ilgili destek aldığını belirtirken bu kişilerin beşi de bu süreçte otonom temizlik robotu aldıklarını belirtirlerken bu kişilerin dördü aynı zamanda temizlik hizmeti veren kişileri ayda bir iki defa çağırdıklarını da belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili üst sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin cevaplarına bakıldığında zaman diğer sosyoekonomik sınıflarla aralarında bariz bir farklılaşma olduğu gözlemlenmektedir. Diğer iki sınıfın almış olduğu ev içi işleriyle ilgili temizlik desteğinin üç katını o kişilerin yarısı sayıdaki kişilerin almış olması bu çalışma kapsamında elde edilen önemli bulgulardandır.

5.3.3. Bakmakla Yükümlü Kişiler ve Eğitim: Uzaktan Eğitime Uzak Kalmak

Çalışmanın bu alt temasında katılımcıların hanede birlikte yaşadıkları ve bakmakla yükümlü oldukları, yaşlı anne-baba veya çocukları, kişiler ve çocukların pandemi sürecindeki eğitimleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcılardan on beşinin bakım çağında çocuklarının olduğu yapılan görüşmelerde öğrenilirken, bu kişilerden yedisi çocuklarının bakımı için ailelerinden destek aldığını, üçü aile dışında profesyonel bir bakım personeli desteği aldığını belirtirken diğerleri çeşitli sebeplerden dolayı herhangi bir destek almadıklarını belirtmişlerdir.

“Ben hep anneme bıraktım çocuğumu. Yani tabii o zamanlarda anneme bırakırken de tedirgin oldum. Bırakmak da istemedim ama benim çocuğum küçük. Kreş için uygun değildi. Kreşe götüremedim. O yüzden mecburen de olsa anneme bıraktım. Kapıdan aldım. Kapıya bıraktım ama yine de tabii çocuk, küçük işte seviyor, anneannesini, dedesini, sarılıyor,

öpüyor. Bunlardan tedirgin oldum muhakkak ama yapacak da bir şey yoktu. Mecburdum yani. Bıraktım mecburen.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“ Bu süreçte kesinlikle sorun yaşadık. Yani okulların durumunun netleşip net olmaması işte bir şekilde çocuklar hani ciddi anlamda etkilenmediğini söyleseler de taşıyıcı olabiliyorlardı. Hani o bakımdan da çok kesintiye uğradı yani. Ve o yüzden de çok eve bağımlı. Yani anneye bağımlı bir şekilde devam etti iki yıl boyunca. Bir süreklilik mesela okulla ilgili bir süreklilik olması gerektiğini düşünmüyor çocuk. Yani gitmeyelim zaten geçen hafta da gitmedik eğer koviddan birisi çocuklardan biri kovid olduysa ve sınıf kapandıysa çocuk da o süreklilik algısı ciddi anlama zarar verdi açıkçası ve o da bizim yükümüzü arttırdı. Ya farklı bir uygulama olarak neredeyse evlilik hayatına hiç hani bir eş ilişkisinden çok bir ebeveyn şeklinde bir performansı gösterdik. Yani ben beşte işten beş buçukta işten geldikten gece on bire on bir buçuğa kadar çocukla oynamak durumunda kaldım. Hani eşimi birazcık daha rahatlatayım. O işte yemeği hazırlıyor. Tekrar oyun oynamaya devam ediyoruz. O biraz dinleniyor. Ben biraz dinleniyorum. Hani tamamen ebeveyn rolünde kaldığımızı söyleyebilirim. Bu süreçte destek çocukla ilgili birkaç kez aldık. Hani okula gidemediği dönemde en azından eşimin hani biraz da olsa çocukla ilgili birkaç saat de olsa kafasını dinlemesi için birkaç kez o şekilde destek aldık. Oyun ablası aldık.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Eşim önce kendisi baktı. Sonrasında işe başladığında işte onun annesi, benim annesi, annem dönüşümlü olarak çocuğa bakıyorlar. İkimiz de işe gideceksek biz bırakıyoruz ya da işte annem ya da annesi geliyor. Ben evde olduğum için zaten evde bakıyorlar. O şekilde süreç öyle devam ediyor yani.”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Çocuk sahibi olan Katılımcı 6 bu soruya vermiş oldukları yanıtta “çocukla oynamak ve ilgilenmek” ile temel olarak “eşini rahatlatmak” istediğini ifade ederken Katılımcı 20 bir baba olarak kendisi evden çalıştığı dönemlerde de çocuğunun bakım ihtiyacı için kendi annesi veya eşinin annesinin gelip çocuğa baktığını belirtmiş, bu durumlar göz önüne alındığında ev içi emeğin yine kadının sırtında olduğu görülmektedir.

“Daha önceden eşimin annesi ve babasından destek alıyorduk ama eşim pandemi sebebiyle işinden olduğu için dışarıdan destek almamıza gerek kalmadı. Çocuklarla o ilgilendi. Aile büyüklerimizden de destek almamıza gerek kalmadı o yüzden.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çocuklar pandemi döneminde doğdukları için tabii ki bu süreçte ilk başta ikiz bebek olması zaten ekstra bir zorluk yaratmıştı bizim için. Bu süreçte kayınvalidem ve kayınpederim bize gelip birkaç ay kaldılar... Sonrasında tamamen kendimiz yürüttük. Tabii ki bu süreçte zorlandık. Çünkü pandemi süreci zaten herkes için zorlu bir süreçti...”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Zaten esnek çalıştığımız için beni zorlamadı. Çoğunlukla evdeydim çünkü. Ben işe gittiğim zamanlar babaannesi baktı, anneannesi baktı, dönüşümlü olarak baktılar.”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çocukların bakımı konusunda dönüşümlü çalıştığımız süreçte eşimle ona göre ayarlamıştık. İdarecilerimize de bunları söylediğimizde bunlara karşı anlayış gösterdikleri için dönüşümlü bakıyorduk. Çocuklarımıza okulun olmadığı süreçte bakan büyüklerimiz var. Fakat onların da kronik rahatsızlığı olduğu için eşimle dönüşümlü baktık.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani herhangi bir yardıma ihtiyaç duymadık. Zaten eşim de kendim de sürekli evde bulunduğumuz için. Eşim işe başladığı dönemlerde çocuğumuza eşimin annesi bakmıştı. Öyle bir destek aldığımızı söyleyebiliriz.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Destek aldım, şöyle kreşler kapatıldı. Kreşler kapatıldığı zaman ailemden destek istedim. Sağ olsunlar geldiler yardımcı oldular. Eşimin annesi, babası, benim annem, kız kardeşim dönüşümlü süreçte destek oldular.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yok, çocuğu ikimiz büyüttük. Sadece ilk doğduğunda bir ay ya da işte üç hafta gibi eşimin annesi geldi bizde kaldı. Öbür türlü şu an mesela pandemi biter bitmez biz bakıcı tutmak zorunda kaldık. Çünkü çocuk zaten pandemi ortamında doğduğu için bakıcıya gerek yoktu. Çünkü o dönemde ikimiz de evdeydik.”(K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Herhangi bir destek almadık, pandemi sürecinde ben zaten evdeydim. Şöyle, yani bu dönemde aynı evde kalıyor olmamız, günümüzü beraber geçiriyor olmamız, okulların kapalı olmasından dolayı kızım aslında seni görmemi sağladı diyor. Aslında ben de aynısını onun için söylüyorum. Yani ben seni gördüm. Yeme alışkanlıklarını gördüm, değişimi gördüm. Yani o büyüme aralığında ben çocuğumla diz dizeydim. Yani ben bundan mesela çok memnunum. Yani bu kovidin bir hediyesi. Eğer kovid olmasaydı bu süreç bu kadar anlamlı olmayabilirdi. Bizim kendi adımıza.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların genellikle ailelerinden destek aldığı görülürken orta ve üst sosyoekonomik sınıftaki katılımcıların dönüşümlü ve uzaktan çalışma yöntemlerini deneyimlemeleri sayesinde başka bir kimseye ihtiyaç duymadan çocuklarının bakımını o dönemde kendilerinin gerçekleştirebildikleri öğrenilmiştir. Bu durumda alt sosyoekonomik sınıftaki bireylerin yeterli düzeyde alternatif çalışma biçimlerinden faydalanamadığı için çocuklarının bakım ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayamadığı ve farklı biçimlerde gidermeye çalıştıkları görülmektedir.

Katılımcılara pandemi sürecinde eğitimle ilgili de sorular sorulmuştur. Katılımcıların dokuzunun online eğitim sürecine dahil olduğu öğrenilirken bu kişilerin içinde ise bir kişi online eğitime erişimde materyal sıkıntısı çekmiştir.

“Biz hiç şeye girmedik. EBA'ya. Bizim evimize internet olmadığı için EBA'yla muhabbet de olmadı. Benim iki tane çocuğum da özel bir çocuk olduğu için ikisinin de özel eğitim dersi vardı. Bunu da öğretmenleriyle konuştuk. Pandeminin ikinci yarısından sonra o zaman eve internet aldım ben. Onda da bile çok girmediler. Telefonumuz bile çok kötüydü yani. Onda bile çok yani girmiyorlardı. Küçük oğlum hiç girmiyordu... Hiç arkadaşları olmadı bu dönemde. Sanaldan arkadaşlık edindiler hem kızım hem oğlum. Kızımın sanaldan bir sürü arkadaşı var, discord diye bir uygulama var.”(K17, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Açıkkası tabii kardeşlerimden birinin eğitimi daha çok laboratuvar ortamında olması gerekirken onu uzaktan eğitimle geçirtilmiş bir ev ödevleri tarzında bir şeye dönüştü. Ya da proje yapma üzerine dönüştüğü için bu biraz böyle çok da iyi olmadı diye düşünüyorum. Verimli olduğunu düşünmüyorum.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çocuklarımız hep geride kaldı. Uzaktan eğitim muhabbetini hatırlarsanız Zoom üzerinde ya da evet ne bileyim diğer yani kamera sistemleri üzerinden. Adı eğitimdi ama eğitim namına hiçbir şey yoktu. Hani klasik ders anlatmalar, klasik konuşmalar... Tableti de laptopu da var. İster istemez mecburiyetten aldığımız için. Mecburi ilk yaptık bunları çünkü geleceğimiz olan çocuklarımızı eğitsinler diye uğraşıyoruz. Ama ki eğitim maalesef yok.”(K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Açıkkası çok verimli değildi. Hani benim kendi gördüğüm kadarıyla, kendi gözlemlediğim kadarıyla. Çünkü ev ortamı hani insanların zaten mental olarak çok kötü de olduğu bir dönem. Yani dışarıya kolay kolay çıkamıyorsanız ve benim kardeşim hani biraz dış zamanlarda temizliğe vesaire çok takıntılı olduğu için çok adapte olamıyordu. Ve hani sınavlar quizler işte vizeler olduğu zaman kendisi mesela iyi iki arkadaşıyla birlikte giriyorlardı o sınavlara... Yani birebir örgün eğitim kadar verimli olduğunu düşünmüyorum.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çocukların eğitimi bence en olumsuz hani bu pandemide en olumsuz etkilenen şey eğitim olduğunu düşünüyorum. Çok olumsuz etkilendi. Online derslerin verimsiz olduğunu düşünüyorum... Bir tane lise öğrencisi çocuğum var bir de ilkokul. Her ikisi için de aynı şeyi söyleyebilirim. Eğitim çok olumsuz etkilendi. Hani bu tartışmasız... Çünkü online dersler oldukça kalabalık. Hani çocuklar hele küçük çocuklar dikkatini toplayamıyor ekran başında. Karşı taraf hani o enerjiyi veremiyor bu tarafa... Ne diyeyim? Verimli de olamıyor ya da aynı heveste olamıyor bu ders için. Tamamen kopuk bir şeydi yani. Eğitim bitti diyebilirim... Her iki çocuğum da çok kötü etkilendi. İşe gidiyor olmam, babamız evdeydi ama sonuçta bir annenin olması daha farklı. İkisinin de o ekran başında oturtmak ve bir motivasyon yok yani. Aslında sistemle de ilgili değil belki sadece. Evden hiç çıkmadan sadece bir bilgisayar

başında motive olamadı çocuklarım. Her ikisi de derslerinden oldukça geriye gittiler... İlkokuldaki çocuk hiçbir anlamda kendini geliştiremedi. Sosyal anlamda tamamen sıfırlandı zaten. Bir de içine kapanık bir çocuk. Zaten öz güveni çok yüksek değil. Hani eve kapanıp bir bilgisayarın başında olmak... Hani eğitim öğretim hani tek bir kollu değil hem eğitim hem öğretim sadece öğretimde olmuyor. O okula gitmesi gerekiyordu. Bir şekilde o sosyal ortama katılması gerekiyordu. Kendini hani o yaş grubunun gerekliliği koşması, oynaması... Bir bilgisayarın başında, bir odada ve şu da çok arttı. Ekran bağımlılığı ve dikkat dağınıklığı da çok arttı bu süreçte çocuklarda..."(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

"Kızım on ikinci sınıf öğrencisi. Onların online ders süreci oldu ama yani verimli olmadığını düşünüyorum. Çünkü bir yetişkin olarak bile ben mesela işte kırk dakika bir bilgisayarın karşısında ya da elime telefon ya da tablet alıp kırk dakika sabit böyle televizyon izler gibi işte sonuçta tamam yeni bir konu belki ama dinlemek ya da kendi evi ortamında olduğunuz için bir sürü fazla uyaran var. Mümkün olmadı. Yani ben çok verimli olduğunu düşünmüyorum. Keşke sınıf tekrarı yapılabilse yani..."(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

"Şöyle kızım zaten o zaman beşinci sınıfta, yani pandemiye ilk girdiğimizde dördüncü sınıfın ikinci dönemindeydi. Tabi çocuk ilkokuldu birden ortaokul oldu. Ortaokulu evde geçirdi hiçbir şey anlamadı. Beşinci sınıfı komple evde geçirdiler zaten. Hani bir ikinci dönem okulları açtılar belli bir süre gitti. En fazla 2 hafta gidebildi yani toplamda sonrasında karantinaya giren sınıflar oldu. Onların sınıf da karantinaya girdi ya böyle saçma sapan bir şey oldu... Çocuklarda bir bıkmışlık, bir sıkılmışlık oldu tabii ki hani verimli mi asla değil bir okul gibi asla değil çünkü sınavlar online oluyordu olmuyordu öğretmenler işte katılıma göre sözlü notu verdiler, yani ben o dönemi boş geçiyorum. Eğitim açısından hiçbir şekilde hiçbir şey katmadı... O dönem çocuklarda da bir salma bir rahatlık oluyor. Sabah tabi evde olunca uyuyoruz, geç yatılıyor. Hani bir okul düzeni artık sabah okula gideceksin, Kızım yat diyemiyorsunuz çünkü online bağlanıyorlar. Eline alıyordu mesela telefonunu yataktan derste bağlanıyordu... Hani arkadaşı da mahalleden birkaç görüştüğü arkadaşları vardı. Yine onlarla site içinde çıktılar oynadılar ama tabii ki hani okuldaki gibi olmaz. Sıkılıyordu çocuk daha çok çocuklar telefonuna tablete bağlandılar, televizyona bağlandılar. Kötü oldu yani onların açısından..."(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

"Pandemiden önce daha tamam evet küçük, kreş dönemi olsa bile İngilizce öğretmenleri, müzik öğretmenleri, beden dersleri hep ayrı öğretmenler tarafından karşılanırken pandemide tek bir öğretmen ilgilenmek zorunda kaldı. Hani daha az kişi girip de daha az bulaş olsun diye. Ya bu süreçte hani onun eğitimine olumsuz etkisi olduğunu düşünüyorum. Evde biz bir şekilde telafi etmeye çalıştık ama dediğim gibi yoğun çalışma şekline dolaylı da çok destek sağlayamadım maalesef. Kreşler kapatıldığında yaklaşık üç hafta ya da iki hafta gibi bir okula gitmediğinde dönüşte okula gitmek istemedi. Ve bundan olumsuz etkilendi. Daha çok kişiyle görüşürken, en azından çocuğuma parka çok rahat çıkartırken ya da çocuğumun arkadaşlarını

bizim evimize gelip oynarken, onların evinde oynarken daha çok vakit geçiriyordu, daha güzel sosyalleşiyordu.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların çoğu eğitimin kalitesinin düşmesi, çocukların uzun saatler ekran başında kalması, çocuklarla yeteri kadar ilgilenememeleri, motivasyon kaybı yaşanması, buna hazır olunmaması gibi sebeplerden dolayı uzaktan eğitim sürecinden memnun kalmazken bu süreçte çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bazı katılımcılar ise bunun aksine uzaktan eğitim sürecinden memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.

“Okula gidemedik. Okula gidemedik zaten o dönem boyunca. Benim için güzel bir deneyimdi okula gidememek. Uzaktan eğitim çok güzel bir şeymiş. Keşke hala uzaktan eğitim olsa, uzaktan eğitim hala isterim. Benim için güzeldi. Faydalı olduğunu düşünme konusunda kesin değilim. Faydalı olup olmadığını bilmiyorum ama yani sınıf geçme konusunda falan çok rahattık.”(K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çocuklarımdan büyük kızım ilkökul çağındaydı o süreçte. O dönemde ben destekleyebildiğim için ve aktif olarak da online eğitimlere girdiği için olumsuz yönde etkilenmedi. Fakat daha büyük bir yaş olsaydı ve ben bundan zorlansaydım bundan olumsuz etkileneceğini düşünüyordum. Kızım için ya da olduğu yaş çağı için bunun olumsuz olduğunu düşünmüyorum. Yani kalite anlamında gayet iyi bir süreç atlattık ve kaliteli bir süreç atlattık. Eğitim motivasyonunda etkilenme olmadı, sosyal çevre açısından, arkadaş grupları açısından, onlardan uzak kalmak, onun için olumsuz. Derslerinde herhangi bir olumsuz ya da olumsuz etkilenme olmadı”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bir üniversite öğrencisi olan ve aynı zamanda geçimini sağlamak için çalışan Katılımcı 19 uzaktan eğitim sürecinden memnuniyetini dile getirirken olaya tamamen pragmatik bir açıdan sınıf geçmesinin kolaylaşması ve devam zorunluluğu sorununun olmaması açısından bakmıştır

“... Eğitime dijitalleşmenin çok şey katacağına inanıyorum. Eğitim sistemi eski ezberci ve örgün eğitim ve televizyon bence koviddan sonra öldü. Ve hayatımıza da geçireceğiz. Yani o değişti artık zaten ama hayatta karşılığını da görmeye başlayacağız. Ve çok mutluyum bundan. Kızımın sosyal becerileri ve arkadaş ilişkileri etkilendi ama olumlu olarak, sitemizde dört beş tane arkadaşı var. Onlarla çocukken büyürken çocuk küçükken oynuyorlardı. Ama sonra ergenlikle beraber böyle bir uzaklaşmışlardı ya kızlar erkekler. Ama pandemiyle beraber bir günde yeniden o birlikteliği sağladılar. Güzel bir arkadaşlık edindiler... Kovid olmasaydı bu noktaya gelemeyeceklerini biliyorum... Yani bu bir aslında olumsuzluk gibi görülen şey olumluya döndü.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bir kamu okulunda öğretmen olan Katılımcı 16’nın da uzaktan eğitimle ilgili söylediklerinde önemli noktalar mevcuttur.

“Aslında bu iki taraflı bakmamız gereken bir şey. Olumlu etkileri de var. Olumsuz etkileri de var. Yani teknoloji elimizin altındayken teknolojiye yönelik daha farklı ve yoğun etkinlikler yapabildik o dönemde... Ama uzun vadede baktığımız zaman her çocuk bundan eşit derecede faydalanamadığı için ciddi problemlerle karşılaştık. Çocuklar açısından davranış problemleri de görüyoruz şu an mesela. Pandemiden sonra okula başlayan çocuklarda çok ciddi kötü davranışların arttığını gözlemledik. Çünkü çocuklar hep ekran başındalar. Hiç sosyalleşemediler, birbirlerini görmediler. Bu onları o enerji birikimi oldu yani. Olumsuz etkilemeye başladı. Ya da mesela şu an benim öğrencilerim başka hayretle izliyorum onları. Çok yoğun bir şekilde bilgisayar oyunları ile haşır neşirler. Bu tamamen pandeminin getirdiği bir etki.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Diğer taraftan uzaktan eğitimin çocukları için faydalı olduğunu belirten katılımcılar üst sosyoekonomik sınıfta yer almaktadır. Uzaktan eğitimden yararlanmada memnuniyet durumunda üst sosyoekonomik sınıftaki bireylerle diğer sosyoekonomik sınıfta yer alan bireyler açısından farklılaşma söz konusudur.

5.4. Pandemi Döneminde Yaşam ve Duygu Durumu

Bu temada katılımcıların pandemi dönemindeki deneyimlerinden yola çıkarak gündelik hayatlarında nelerin değiştiği, aile bireyleriyle olan ilişkileri, en çok hangi konularda kaygılandıkları, koronavirüs hastalığı sürecinde neler yaşadıkları, sosyalleşme durumlarıyla ilgili sorular sorularak pandeminin etkilerinin sosyoekonomik olarak sınıflara göre farklılaşıp farklılaşmadığı farklılaşıyorsa ne şekilde farklılaştığını öğrenmek hedeflenmektedir.

5.4.1. Covid-19 Hastalığı Deneyimi ve İzolasyon: Destek Mekanizmaları

Katılımcılara Covid-19 hastalığını geçirip geçirmediikleri, geçirenlerin bu süreci nasıl atlattıkları ve hastalığa karşı kendilerini izole edebilme durumları sorulmuş, katılımcıların yirmi ikisi Covid-19 hastalığına kendilerinin veya hanelerindeki bir bireyin yakalandığını belirtmişlerdir.

“Şöyle ben oğlum ve babam üçümüz geçirdik. Babam aşılı olduğu için o birazcık daha kolay atlattı... Ben bayağı ağır atlattım. Yani işte bulantı, kusma, işte o nefes alamama, çabuk yorulma, halsizlik, yani işte tır çarpmış gibi tabiri caizse. İşte çok yani ağır geçirdim evet belki entübe olmadım ama. O süre zarfında da şöyle bir sıkıntı oldu yani ben de kovid olmam nedeniyle. Evdeki tüm işleri benim yapmam gerekti. Bu da gerçekten çok beni örseledi ve kızdırdı yani. Hem hasta olup hem hizmet etmek. O dönem mesela belediyeden yemek hizmeti aldık. Ancak yemeğin tadını beğenmediğimizden dolayı hani devam ettirmedik.

Diğer ihtiyaçlarımızı online market uygulamalarından getirttik.”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bir sürü şey yapmama rağmen kalabalık ortamda bulunduğum için kovid oldum. Eşim bu konuda yani çok inanılmaz bir şekilde iyi bir bakım sağladı. Çok ateşim çıkıp kemiklerim ağrıdığına özellikle hani ne gerekirse yaptı... Ailem kapıya kadar yemek getirip bırakıp döndü. Böyle bir destek aldık. Onun dışında psikolojik olarak çok berbat hissettim. Yani böyle ölüm korkusu gibi bir şey zaten yaşamadım ama eş zamanlı olarak depresyonda olduğum için sadece. Hani bu durumun içinden sanki bir daha çıkamayacakmışım gibi hissettim... Asla bir daha böyle o nefes alamayacak mıyım korkusu sonrasında da yaşayacakmış gibi hissettim. Bu tarz kaygılar oluştu sadece. Bu süreçte eşim de evden çıkmadı. Ben aşısız olduğumuz bir dönemde kovid olmuştum çünkü. Market ihtiyaçlarımızı sanal market uygulamalarından temin ettik. Bir iki kere de komşularımız ve ailemiz kapımıza bıraktı.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, ben geçirdim Covid-19. Bu süreçte ilk iki gün biraz ağır geçtiği için yerimden kalkamıyordum. Tek başıma yaşadığım için tek başımaydım ve ilk iki gün yani bayağı bir zor geçti tek başına olmak. Daha sonra hafifledi. Birkaç arkadaşım bana yemek ve market alışverişimi yaptı ve birkaçı da yemek getirdi. Öyle bir destek aldım.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Annem yakalanmıştı. Açıkçası annem yakalandığında bayağı ağır geçirmişti. Biz tabii pandeminin ilk dönemi olduğu için ne yapacağımızı bilemez halde olduk. Ona özel bir oda. Sadece onun kullandığı eşyalar ve tamamen o maske işte geri eldiven gerek maske gerek dezenfektan. Bir mahkuma yemek verir gibi kapıdan yemek verip devam ediyorduk yani. Öyle söyleyeyim. Ve her şeyi kullan at plastik şeyler kullanıyordu. Kendim çıkıyordum markete, yakındı zaten.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Oğlum geçirdi. Yaklaşık iki buçuk ay önce. Kötü bir süreçti. İlk başta kovid olduğu anlaşılmadı. Birkaç doktora gösterdik ve hiçbir şekilde bir teşhis koyulamadı. Ve çok ağır atlattığı kusma, ishal, ateş... Küçük de olduğu için üç haftaya yakın sürdü bu süreç. Bayağı zor atlattı. Evde serum takarak, evde bir şekilde tedavi yaparak atlatmasını sağladım. Eşimle dönüşümlü olarak çalıştık. Kendime vakit ayırmadım. Çünkü bütün tek dileğim oğlumun iyileşmesiydi.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların hastalığı atlatma süreçlerinde aldıkları destekler ve ev içinde bakım ihtiyaçlarının karşılanması durumunda alt sosyoekonomik sınıftaki katılımcıların daha çok ailelerinden veya çevrelerinden destek aldığı görülmüştür. Ayrıca bu süreçte Katılımcı 9’un belirttiği gibi hastalık sürecinde ev içindeki bireylerin bakım ihtiyaçları kadınlar tarafından karşılanmaya devam etmiş ve onların hasta olup olmamasının o kadar da umursanmadığı durumlar da olmuş, kadınların ev içindeki yükleri artmıştır. Hastalığa

aşısız yakalanan katılımcılar ise bu süreci hem fiziksel hem de psikolojik olarak daha ağır atlatmışlardır.

“Çok kısa bir süre önce Covid-19 geçirdim. Bu süreçte özellikle ben yalnız da yaşadığım için hani haricen bir destek almadım ya da diğer insanları tehlikeye atmamak adına da çıkmamayı tercih ettim. Yani özellikle alışveriş yapma gibi temel ihtiyaçları karşılama noktasında internetteki çeşitli platformları kullanmayı tercih ettim ve hani bu şekilde dışarıdan ihtiyaç duyduğum malzemeleri tedarik ettim. Aynı zamanda bu süreçte rahatsız olduğum için işleri de bir kenara bırakmak durumunda kaldım. Çünkü bu süreçte insanın çok fazla çalışması da gelmiyor. Kendisinin daha enerjik hissetmiyor. Daha bitkin oluyor. O yüzden benim için böyle bir hafta yattığım, daha çok işte dizi film izledim. Boş vakit geçirdiğim bir hafta oldu diyebilirim. Yani verimsiz bir haftaydı.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ben yakalandım ama ben şey yani iki aşılydım yakalandığımda. O yüzden de grip gibi oldu. Kötü geçmedi. Yani hastalıktan çok o yorgunlukla o şeyle evin işlerini yapmak tabii ki de kötü oldu ama dışarıdan alınacakları bıraktılar sağ olsunlar.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İki defa kovid olduk. O dönemde biz yine dönüşümlü çalışıyorduk. Ben mevsimsel geçiş grip oluyorum falan zannettim test verdim. Pozitif çıktığından çok hafif atlattım çok şükür. Bebeğim olduğu için emziriyordum... Yani kızım eşim ayrı odalardaydık tabi sonrasında eşim de oldu. Eşime de geçti ama çocuklarımıza bulaşmadı, çok şükür hafif geçirdik. Eşimin ailesi destek oldular. Kapıya kadar getirdiler ekmeğimizi falan alacaklarımızı sonrasında dediğim gibi işte sanal marketten ihtiyaçlarımızı karşıladık... Pandeminin yararı bir de bu oldu sanırım marketler daha çok bize kolaylık sağlıyor, hala kullanıyorum.”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet. Ben yakalandım... Şimdi ihtiyaçlarımızı tabii yani eşim evdeydi. Ben bir odaya kapanabildim. Ben kendimi izole edebildim. Kendimi izole ettiğim oda da bu kitaplık odası olduğu için harikaydı tabii ki benim için yani. Hani hayatımda hiç olmadı olmayan ve bir haftaydı İşte yemeğimin, kahvem, kapının önünde olduğu falan böyle laylay bir zamandı yani böyle bir şey bilgisayarım yanımda. Hani o harika, ne güzel değil mi... E biz zaten bu çekirdek aile yaşadığımız için de eşim getirdi götürdü. Fakat dijitalden o dönemde biz hiçbir şey istemedik. Yani hani hala mesela o dijital marketçilik var ya onları tecrübe etmedik. Hala da tecrübe etmedik. Yani reklam öyle yapılıyor ya hani Türk kahvesi içiyoruz. Aklımıza çikolata geliyor. Bir insan yani bunu ben insani bulmuyorum. Çok vahşi kapitalizm olarak görüyorum... Onlar bu işe kaptırmamışlar kendilerini. Biz kaptırmışız... Mesela kovidde en çok eleştirdiğim şey ne? Bu. Bunu doğru bulmuyorum. Bunu söyleyebilirim. O yüzden biz yani biraz da buna yönelik bir tavır. Bu tercih etmedik yani hani.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi çıktıktan iki yıl sonra kovide yakalandık. İki yıl boyunca en azından kendimizi koruduk. Özellikle o kapanma döneminde falan kovidin de çok bilinmediği zamanda aşının da bulunmadığı zamanda mesela o zaman hasta olmadık. En azından daha az riskli varyantların olduğu bir dönemde hastalığı geçirmiş olduk. Ya psikolojik olarak çok etkilenmedik. Fiziksel olarak ilk gün çok aşırı bir vücut ağrısı olmuştu. Ondan sonrası da daha rahat geçti.... İnternette eve getiren marketler var ya işte onlardan kullandık. Zaten bir haftaydı şey karantina süremiz. Biz yine de bir haftadan biraz daha fazla durduk evde. On gün gibi durduk. Ne olur ne olmaz diye.”(K24, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, ben kovid geçirdim. En başta anlamadım kovid olduğumu, başım çok ağrıyınca anladım... Bol bol dinlendim. Yani kovid olmak çok güzel bir şey değildi. Ama hani şu son dönemlerde aşılandıktan sonra olduğum için çok fazla kaygılanmadım. Belki daha öncesinde olsam daha kaygı verici olabilirdi. Ya da mesela eşim kovid olmadı o sırada. Hani o da olsaydı belki daha fazla kaygılanırdım diye düşünüyorum. İhtiyaçlarımı apartman görevlimiz aldı. İşte sanal marketlerden söyledik”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar günlük ihtiyaçlarını çevreden ve akrabalarının yardımıyla karşılarken üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar karantina dönemlerinde bu ihtiyaçlarını daha konforlu olan sanal market uygulamalarından tedarik etme eğiliminde olmuşlardır.

Katılımcılara kendilerine pandemi döneminde izole edip edemedikleri sorulmuş bu soruya verilen cevaplar sosyoekonomik duruma göre farklılık gösterir nitelikte olmuştur.

“Yani edemedim çünkü zaten insanların evine temizliğe gittim. Orda da her yeri temizliyorsun, herkesin dokunduğu yeri. Sen de dokunuyorsun tabii ki. Yani dediğim gibi bol bol çamaşır suyu kullandım ama yine de tabii ki insan hiç rahat etmiyor yani. Onda mı vardır bende mi vardır bilmiyorsun. E benim gittiğim mesela bir tane hemşire bir abla vardı. Hastanede çalışıyor bütün gün. Ben tedirgin olsam da yaptım. Belki hastalık taşıyor. Belki hastalık var evinde ama iş gelince hayır gitmiyorum diyemiyorsun.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bence kendimizi koruyamadık. Ne kadar da istesek de koruyamadık. O maskeler bile bence yetersiz kaldı. Maskenin kalitesizliği, girdiğin hava, insanlarla temasın, girdiğin ortam...”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yok hayır. Açıkçası bu konuda kendimi yeteri kadar izole ettiğimi düşünmüyorum. İşimden dolayı illa ki işimden dolayı düşünmüyorum. Yani illaki yok. Bu konuda yeterli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü herkesin evine gidip geliyorsun kapıları elliyorsun falan.”(K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Aktif olarak işe iş yani dışarı çıkma ihtiyacı duymadığım için market dahil ya da o yüzden çok fazla çok iyi izole ettiğimi düşünüyorum uzun bir süre. Daha sonra işe gitmeye başladığım için eskisine göre biraz daha az izole edebildim.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani ilk üç dört ay için evet. Ama ondan sonrası için şartlar el vermediği için ekonomik denge de bozulmaya başladığı için ister istemez hani çalışma hayatına atıldığım için yani çok izole ettiğimizi söyleyemem açıkçası.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İzole edebildiğimi düşünmüyorum açıkçası. Hani bu tarz bir şeyde biraz risk aldığımızı düşünüyorum mesela neden yani şöyle biraz hani koşulların etkisi bir de yani başka bir alternatifim yoktu açıkçası. Hani yani toplu toplu taşıma kullanmadım mesela. Hani o zorunda kalmadım ama birçok insanda böyle oldu. Böyle yaptı. Fakat bir yandan da dediğim gibi işte dar bir yerde çalışıyorsunuz. Aynı odada üç kişisiniz ya da maske kullanayım desen, yedi yirmi dört maskeyle durayım. Yani çok rahat çalışma ortamı olmuyor o şekilde. Çalışamıyorsunuz, bunalıyorsunuz. Bir yerden sonra insanlar kullanmayınca sen de kullanmıyorsun.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani evet kalabalık ortamlardan kaçınabildiğimiz kadar kaçındık başında ama zaten benim işim gereği hani çok da zaten kovid şüphesiyle gelen kişilerle muayene ortamı olduğu için e zaten maske bazen maskesiz de muayene etmek gerektiği için karşı tarafı maskesiz. Hani çok da korunma imkanım olmadı verilen zaten orada bize maske, değişim süresi bile çok kısıtlıydı aslında. On iki saatte aslında iki tane belki üç tane maske değiştirilebilecekken bize sadece bir tane verip hani onunla bütün gün durmam gerektiği söylendi.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Kendini izole edemediğini düşünen katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında daha çok alt sosyoekonomik sınıfta yer alan ve o dönemde ev dışında çalışmak zorunda olan kişilerin veya kamu personeli ya da sağlık çalışanı olan kişilerin böyle düşündüğü görülmüştür.

“Gayet iyi izole edebildiğimi düşünüyorum. Çünkü dışarı çıkmak zorunda kalmadım. Dışarı çıkmak zorunda kalmadığım gibi yani market alışverişi için market ihtiyacı için bile çıkmadım diyebilirim. Çoğunlukla uygulamalardan, sanal marketten sipariş verdik.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani pandemi sürecinde evet kendimi izole ettiğimi düşünüyorum. Zaten pandeminin başladığı süreçten beri işte hatta şu an bitmedi, aktif şekilde devam ediyor ama ben herhangi bir koronavirüse ya da yakalanmadım, eşim de yakalanmadı.”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, sağlıklı izole edebildiğimi düşünüyorum. Ben kendi adıma söyleyebilirim onu. Hani birkaç gün dışarı çıkma ya hiçbir kalabalık ortama girmek zorunda değildim. Evet, hani öyle bir zorunluluğum yoktu. Kendi adıma.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, olabildiğince izole ettim. Evden çalışma ortamı olduğu takdirde devam etti o izole şekli. Ama dışarıya çıkmaya başladığımız zaman şehir kalabalığına karıştığımızda tabii ki sıkıntı yaşamaya başladık yani...”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani fazlasıyla düşünüyorum. Çünkü hayatımda hiç yapmadığım işte steril olayını yapmaya başladım. İşte bu çeşitli kurye firmalarının vesaire artmasıyla işte dışarıya çıkmadan direkt kapıma kadar gelen siparişleri alıp dezenfekte edip yerleştirmek benim için tamamen bir izoleyi devam ettirmektir... İş yerine çok fazlasıyla gitmek zorunda kalmadığım için de orayı da tabii problem yaşamadım. Pandeminin ilk çıktığı aylarda üç ay işe gitmedim evdeydim.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Birkaç aylık süre haricinde yeterince izole edebildiğimi düşünmüyorum. Çünkü ister istemez esnek çalışma gereği belli derecede evde vakit geçirsek bile kalan günlerde iş yerinde, sınırlı derecede kendimizi izole edebildik.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İzole edebildiğimi düşünüyorum. Çünkü evden çalışmaya devam ettim. Toplu taşıma kullanmadım. Yani çalışmak zorunda kalmadım fazla insanla irtibat, insanlarla irtibata geçip geçmemek benim elimdeydi. Mecburi bir şeyim olmadığı için, bir durumum olmadığı için izole edebildim.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu dönemde kendisini izole ettiğini düşünen katılımcıların çoğu üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılardır. Bu katılımcıların ortak özellikleri işe gitmek zorunda olmamaları, işlerini uzaktan yapabilmeleri veya işe gitmedikleri süreçte geçimlerini sağlayabilecek kadar birikime sahip olmalarıdır.

5.4.2. Pandemi Sürecinde Kaygı Durumu: Geçim Derdi ve Sosyalleşememe

Katılımcılara pandemi sürecindeki en çok hangi konularda endişelendikleri ve hangi konularda zorlandıklarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Görüşmeciler bu soruyla ilgili pek çok farklı noktaya dikkat çeken cevaplar vermiştir.

“Maddi açıdan zorlandığımızı düşünüyoruz. Çünkü hadi bir nevi sosyal hayatımızı kısıbiliyorduk. Onlardan bir problem olmuyordu. Fakat maddi açıdan yetişemeyen faturalar gelmeye devam ediyordu. Ödemeler gelmeye devam ediyordu ve biz onlara yetiştiremiyorduk. Çünkü işimiz yoktu. Bir kazancımız yoktu. Bu konuda biraz zorlandık.”(K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bir örnek vermemiz gerekirse. Yani mesela hijyen konusunda maske takmak belki sosyalleşmeyi sınırlandırmak ya da işte geçim bunların hangileriyle ilgili aklıma gelenler şu

an bunlar. Geçim sıkıntısı çektik mi evet çektik. Çekmedik değil. Bayağı bir çektik hem de. Pandemi sürecinde... Yeri geldi maaşımızı alamadık.”(K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Dükkanı kapatmam ve sonraki süreç zordu ya... Çünkü yeni evlenmiştim, sıfır araba almıştım, satmıştım... Onun verdiği işte böyle insanda şey var. Nasıl anlatabilirim ki bunu? Moralim bozuk, kötüsün. Bir şey yapmak istemiyorsun... İşte bu batma, çıkma olayları, işte pandemi, borçlar falan. Bir de bir süre işsiz kaldım ister istemez. O süre zarfında da borcum eklendi işlerimiz üzerine.”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani en çok zorlayan şey bir sürekli evde olduğun için evde yaptığın işlerden sonra kendine çok fazla vakit ayırıyorsun ve çok fazla düşünme fırsatın oluyor. Bu da seni bazı kaygılarının artmasına sebep oluyor. Ekonomik gelirin yarı yarıya neredeyse düştüğü için sürekli bu ekonomik gereği bir şekilde devam ettirip hani hayatın onunla idame ettirmenin çabasıyla da uğraşmak çok fazla yordu beni. Yani ekonomik yönden mücadele kolay olmadı. Sürekli kredi kartı ve nakit avans parayı birbirine çevirecek şekilde dizayn ettim.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İş yerinde izinli sayılıp daha az maaşla fatura ödemek, kira ödemek. Bunlarla mücadele edemedim. Öyle söyleyebilirim size. Yani nakit avans çekmiştim. Onunla devam ettim. Yani bankadan kredi kredi çektim.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Maddi olarak zorluk çektiğini belirten katılımcıların çoğunluğu alt sosyoekonomik sınıftandır. Bu dönemde işyerlerinin uyguladığı kısa çalışma ücreti kişilerin aylık gelirlerinin azalmasına sebep olmuş ve geçimleri zorlaşırken bununla mücadele etmek için katılımcılar bankalardan nakit avans ve kredi kullanmışlardır.

“Maske, maske beni mahvetti ya. Sürekli olarak maske takıyoruz, eldiven takıyoruz. E temizlik yapıyoruz, hareket ediyoruz. Bunaldım, nefes alamadım. Çok kötü oldum. Yani çok zorlandım maskeyle çalışmakla. O beni çok kötü yaptı.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi hayatıma girdiğinden beri beni zorlayan maskeye alışmak oldum. Maske yani çünkü sürekli evden dışarı adımımızı atarken hani bir aparat giymek falan. Sanki pantolon gibi bir olmazsa olmaz oldu maske...”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Maske diyebilirim, yani normalde biz maske takmaya alışkınız ama sadece hastaya tedavi uygularken takıyoruz. Yani maskeyi yabancı meslek grubu değiliz. Hayatımızın her alanında bunu yapmak, insanı gerçekten boğuyordu bir süre sonra artık. Boğulmaya başlamıştık, maske takarak da. Bence o beni yordu diyebilirim. Başka bu dönemde hastalara laf anlatmak yordu.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılardan yedisi bu süreçte en çok maske takmaktan zorlanmışlardır. Bu cevabı veren katılımcıların genelinin ortak özelliği maske kullanarak çalışmak zorunda kalıyor olmalarıdır.

“Bu konuda en çok zorlandığım psikolojik. Hastalığı da bırak, hastalığı muhakkak normal atlatırsın yani atlatamasan yani yaşıyoruz genç atlatıyoruz. Ama o psikolojik rahatsızlık veriyor hala. Yani. Zamanla bence geçiyor ya.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet maddi kaygılar oluyor ama paranın gelip geçici bir şey olduğunu düşünüyorum ve o yüzden de en fazla sıkıntı yaşadığım şey. Kesinlikle sevdiklerimle kaliteli vakit geçirmek oluyor... Biraz sarılmayı severim. Böyle şeyler yapamadığımız için hani sadece yapabildiğimiz şey görüntülü konuşmaktı bir iki kere mektup göndermeyi ve kargolaşmayı falan denedik ama gerçekten hani hiçbirisi tam olarak tatmin edecek şey değil.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“En çok ne zorladı mesela biz bayramlarda yani çok güzel bayramlar geçiyoruz. Eşimin köyüne gidiyoruz ailesiyle, yani sevdiklerimizle kendi ailemle. Gidemedik, onlarla görüntülü konuştuk. Uzaktan çok zor oldu. Mesela bebeğim oldu, kimse gelemedi... Yani sevdiklerimizle böyle rahatça gidip gelememek görüşmemek açıkçası kötüydü yani.”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi döneminde bize en çok zorlayan şey yani o ilk başlardaki herkes endişeli işte gıda tedariki, yani gıdanın bilinemezlik süreci zorladı bizi. İşte yani dışarıdan yemek yemek ya da yiyememek gıdaydı vesaire gibi maddelerin taleplerinin artması.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar ise bu süreçte psikolojik olarak zorluk çektiklerini, yakınlarını özlediklerini ve pandemiye karşı tedirgin olduklarını en çok bu konularda belirtmiştir.

“Dışarı çıkamamaktı. Evde oturmak. Yani hani mesela örnek veriyorum bir pazara gidememek. Bir alışveriş yapamamak. Hani kendini sürekli kısıtlanmak.”(K17, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi sürecinde kendi isteğimle değil de birtakım kurallar ya da sınırlamalar dolayısıyla ya bunlar nedeniyle eve bağlı kalmak beni aslında en çok zorlayan şeydi. Normalde evde vakit geçirmeyi seven bir insanım... Ancak bunun size dışarıdan böyle bir kural şeklinde işte şu saatlerde çıkabilirsin. Bu saatlerde çıkamazsın. Şeklinde bir kuralla, kısıtlamayla dayatılmış olması. Olumsuz etkiliyor bizleri.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Eve kapanmak. İşte sürekli hep şeyi konuştuk. İşte şu pandemi bir geçse de kendimizi sokaklara atsak, işte içeri hiç girmeyeceğiz, işte böyle hani bu Utanmasak haftalarca sokakta kalacağız sanki. Şey gibi ama sonrasında inanılmaz insanları yalnızlaştırdı ve eve kapattı yani...”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sosyalleşememek beni çok zorladı. sosyalleşebileceğimiz her türlü etkinlik sinema, konser, tiyatro, uzak kalmak ya da bir arkadaşlarımızla buluşup bir yerde bir kahve içebilmek bile çok hani üst seviye bir şeydi bizim için bir dönem... Buna karşı online görüşmelerimizi arttırdık. Tabii bu bizi ekran başına daha çok bağladı aslında.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Pandemi süresince en çok zorlayan bir evin içerisinde uzun süre kalmak çevremizdekilerle görüşmemek, kalabalık ortamlara girememek. Rahat rahat maskesiz dolaşamamak. En çok o etkiledi.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Valla maske takmak herhalde ya gerçekten... Seyahat edememek de olabilir gerçekten. Hani tam ondan öncesinde yurt dışı seyahati planlıyordum. O üzücü olmuştu. Yani yurt dışı çıkışının zor olması aşı işte aşılardan olup olmaması falan. Genellikle onlar zorladı.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Seyahat edememek oldu. Beni en çok zorlayan kısımlardan biri. Çünkü yeni evliydik. Gezmeyi de çok seviyoruz. Özellikle ilk zamanları bizi çok zorladı. Daha fazla yer gezmek isterdik...”(K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“En çok zorlayan şey, yani sosyal hayatım. Sonuçta çok sık sosyalleşiyorduk. Sürekli dışarıda bir şeyler yapmayı seviyoruz. Yani en basitinden kahve içmek olsun. Bir şeyler olsun. O şekilde dışarı çıkmayı çok seviyorduk. sosyalleşememek biraz bizi zorladı. Yani ben de çok zorlandım. Onun dışında gezmeyi de seviyoruz. Yurt dışına gidememek. Mesela uzunca bir süre zorladı. Çok sık gitmesek de yine de zorlayan bir durum haline geldi. Bunlar zorladı diyebilirim.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Pandemi sürecinde en çok zorlanılan konulardan biri de kısıtlamalar ve sosyalleşme alanlarının kapalı olması ile pandeminin bilinmezliği gibi sebeplerden dolayı sosyal hayatın sınırlandırılması olmuştur. Özellikle üst sosyoekonomik sınıfa mensup olan katılımcılar özgür bir şekilde diledikleri gibi sosyalleşmek, seyahat etmek gibi aktiviteleri yapamamak durumu karşısında zorlanmışlardır.

Bu dönemde katılımcıların kaygı duydukları konular sağlık, ekonomik durum, eğitim başta olmak üzere şekillenmiştir.

“Yani, tabii ki geçim en büyük derdim geçimdi. Nasıl geçineceğim? E diğer ay. Bu ay geçiyor, ödüyorum. Diğer ay hemen geliyor. Faturalarımı ödeyebileceğim mi? Diğer ihtiyaçlarımı karşılayabilecek miyim? Onu düşünüyorum sürekli. Çocuğum küçük. Annemin rahatsızlığı var. Bizimkiler yaşlı. Korkuyorum. Korkuyorum yani mahallede mesela bizim bir ablamız vardı. Korona oldu koronadan öldü kadın. Ondan sonra ben iyice korktum. İyice temizlik hastalığına tutuldum. Annemle babamla görüşmek istemedim bir süre. Ama işte mecburda kalıyoruz.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çok fazla. Çok fazla stresli ve kaygılı hissettim. Yine söyleyeyim en çok kaygılandığım konu ekonomim. Yani geçinebilecek miyim kiramı faturalarımı ödeyebilecek miyim, ay sonunu getirebilecek miyim düşüncesi.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Eşimin işini kaybetmesi o kaygı demeyelim de kaygı duyarak duyana kadar zaten çok kısa sürede oldu bu. Olumsuz etkiledi. Hani strese sebep oldu. Onun dışında hani pandeminin başlangıç sürecinde bir stresimiz vardı ama yönetebildik.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İş hayatıyla ilgili bu çok net söyleyebilirim bunu. Kovid olur muyumdan çok onu, iş hayatımı daha fazla düşündüm. Çünkü kovid ya beni çok böyle psikolojimi bozmuş bir salgın olmadı. Çünkü o dönemde iflas ettim o yüzden net olarak iş hayatı diyebilirim.”(K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu dönemki en önemli kaygıları ekonomik temelli olan katılımcıların tamamı pandemi sürecinde gelir kaybı yaşamış kişilerdir.

“En çok, en çok sağlık konusu. Yani sağlık konusu çok tedirgin etti. Yani bir şekilde işi bulurum. Arkadaşlarımla da bir şekilde görüşebilirim. Ama hani sağlık olmayınca bunların hiçbirini yapamam. O yüzden hani en başta sağlığım sağlık konusu beni çok tedirgin ediyordu. Benim kardeşimin normalde bir anksiyetesi yükseldi. Yani anksiyete hastalığı olduğunu öğrendik. Normalde biz astım zannediyorduk bunu... Hani insanı insanları olumsuz etkileyen hani birçok etkeni ben kardeşimin üzerinde gördüm. Kendisi çok etkilendi bu süreçte. Yani hatta anksiyeteye ilgili gidip kırmızı reçeteye ilaç almışlığımız bile var bu dönemde.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Mesela işte bizim evde babam mesela kronik rahatsız benim. Yaşlı da işte, seksen iki yaşında. Mesela babam için çok endişelendim. İşte hani elbette çocuklarım için de endişelendim.”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İş alanında evet bazıları kaygılarım oldu tabii ki. Dediğim gibi o süreçte işten çıkarılma söylentileri olduğu zaman evet bir eşimi de kaybetmek kaygısı yaşadım... Diğer taraftan sağlık alanında çok kaygılarım oldu. Çünkü yeni doğan bebeklerim vardı.”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Annem ve babamın kronik hastalığı var. Kronik rahatsızlığa sahipler. onlara herhangi bir şey olmasından tedirgin oldum... Her konuştuğumuzda, her görüştüğümüzde. Yani ailem hakkında kaygılandım. Yani iş hakkında kaygılanmadım. Çünkü zaten dediğim gibi düzen aynıydı. Benim için bir değişiklik olmadı bu şekilde. Yakalanmadan önce aslında kovid olmadan önce koviddan çok tedirgin oldum. Çünkü bilmediğimiz bir rahatsızlığımız varsa ve bir anda zarar verirse yani yıpratıcı geçerse veya çok ağır atlatırsak diye tedirgin oldum açıkçası.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bu yeni salgınla ilgili bir bilinmezlik olduğu için bu hastalığa yakalanma kaygısı vardı. Çünkü hani bunun ne getireceğini bilmiyorum. Etkileri ne bilmiyorum ya da bende ne şekilde bu süreci geçireceğim. Bu konuda hiçbir bilgim yok. Henüz bununla ilgili yapılmış bilimsel çalışmalar yetersiz. Çünkü elde edilmiş yeterince veri yok. Herkeste bunun yansımaları, yan etkileri farklı şekilde görülüyor. Ve hani bu süreçte en büyük kaygım kendim veya ailemden ya da yakın çevremden birinin bu hastalığa yakalanmasıydı.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“En çok şöyle bir kaygımız oluyor da arkadaşlarımızdan ya da çevremizden kovid olduğunu bildiğimiz ya da öyle bir riskli olan kişiler duyduğumuzda acaba bizde de böyle bir durum var mı diye. Ve kovid olduğunda da hani bu süreçle ilgili neler yaşayacağımı, endişesi vardı. Sağlığım ile ilgili çok büyük bir risk. Ailemle ilgili ya da çocuklarımla ilgili kaygım da bunlara bulaştırma böyle bir şey taşıyor muyum? Bunlarla ilgili kaygılarım vardı.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sağlığımızı düşündük o zaman. Ne olacak, ne bitecek? Yani yaşayacağız mı, yaşamayacak mıyız? Vücutta bir etki bırakacak mı, bırakmayacak mı? Bilinmeyen bir şeydi sonuçta.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani kaygı sağlık açısından yaşadım. Yani ben ve ailem açısından, kaygıyı sağlık açısından Çünkü yani o sırada bir bilinmediğimiz bir hastalık ve nasıl bir sonuçta nasıl yan etkilerin doğuracağını bilmediğimiz bir sürecin içine giriyoruz. İster istemez insan önce ailesi için tereddüt yaşıyor. O yüzden sağlık benim en büyük kaygım oldu.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, stres kaygı çok yaşadım. Çünkü bana da bulaş olursa ve ben nasıl bir süreç geçireceğim korkusu vardı. Yani ölüm korkusu hep vardı. Ve ölürsem hani çocuğu çocuğuma ne olacak korkusu her annede yaşadığı gibi ben de yaşadım. Çünkü aşı yoktu henüz ilk çıktığı dönemlerde ve ben hep kötü hastalara bakıyordum. Ve bulaş olan çok arkadaşım vardı. O süreçte evet çok stres ve çok kaygı yaşadım. En çok sağlık konusunda yani.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Pandeminin özellikle ilk dönemlerinde pek çok bilinmezin olması, aşının geliştirilmemiş olması, salgınla ilgili kulaktan dolma pek çok bilginin olması katılımcıların sağlıkla ilgili kaygılarını arttırmıştır. Katılımcılar bazen kendi sağlıklarından çok ailelerindeki bireylerin sağlık durumları için endişelenmiştir. Kendi sağlığıyla ilgili endişelenen kişilerin ise salgının kalıcı bir etkisinin veya ölümcül olup olmayacağının bilinmezliğinden etkilendiği görülmüştür.

“Pandeminin hiç bitmeyeceğini düşündüm açıkçası. Kaygı ve stres o konuları. Acaba ne zaman işimize döneceğiz? Ne zaman normal hayatımıza döneceğiz diye düşünürken dedim

herhalde bu pandemi hiç bitmeyecek. Böyle sürüp gidecek...”(K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sevdiklerimi kaybetme konusunda birinci ve ikincisi de bu sürenin geçmeyeceği ve bir Daha asla onları göremeyeceğim kaygısı oldu... Çünkü bu süreçte çok sevdiğim bir yakınımı ona son bir kez sarılıp göremeden kaybettim bu beni çok derinden etkiledi.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ben stres ve kaygıyı nerede yaşamaya başladım? Toplumun dijitalleşme meselesini yani dışların bizim hayatımıza ne kadar çok girdiğini fark edip meslek yaşam biçimleri değişiyor. Hayat değişiyor. Meslekler değişiyor. Bir meslek seçimlerini çocuklarımız için iyi yapmamız lazım belli ki noktasında. Biraz strese girdim.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet kaygılı hissettim... Hani kendiniz için kaygılanıyorsunuz, aileniz için aynı şekilde endişe oluyor. İşe başladığınız dönemde çocuklar için endişeleniyorsunuz. Yine kendiniz için endişeleniyorsunuz. Bence bütün kaygı ve endişeler eşit oranda arttı.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Gelecek konusunda çok kaygılı hissettim. Sevdiklerimi kaybetme konusunda kaygılı hissettim. Bunun dışında hani benim kendi sağlık bütünlüğümle ilgili kaygılı hissettim. Hem fiziksel, bedensel, fizyolojik sağlık hem psikolojik sağlığım, mental sağlığımla ilgili kaygılandım. Kariyerimle ilgili gelecek bağlamın kaygılandım.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bir yakınıni kaybetmiş olma veya kaybetme korkusu, pandeminin ne zaman biteceğinin ön görülememesi, kariyer ve gelecek planlamasındaki belirsizlikler katılımcıların bir diğer stres faktörlerindendir.

Katılımcılar arasında bu süreçte kendilerini yalnız hissedenler olmuştur.

“Her anında yalnız hissettim bununla baş edebilmek için de daha yapay ve sanal bir ortam bir ortamda insanları tanımaya çalıştım. Çok da kullanışlı değildi. İyi değildi.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evden çıkamadığımız zamanlarda sıkıldık. Dizi izledik, olmadı, oyun oynadık, olmadı. Telefona baktık olmadı. Şimdi özgürlüğümüz kısıtlanmış gibi olduğu için her ne kadar insan olsak da özgürlüğümüzü muhakkak korumak zorundayız. Çünkü özgürlük bize bu dünyada biraz huzur veriyor. Özgürlüğümüz olmadığı için biz sorun yaşadık.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, kesinlikle yalnız hissettiğim oldu. Özellikle hani yalnız yaşayan bir insan olarak kısıtlamaların olduğu bir dönemde istediğiniz gibi seyahat edemiyorsunuz. İsteddiğiniz yere istediğiniz zaman da gidemiyorsunuz. Yakın arkadaşlarınızla ya da ailenizle yüz yüze görüşemiyorsunuz. Tek başına kalmaktan yalnız kalmaktan da bunalabiliyor. Bu durumda

gene en iyi çözüm benim açımdan internet oldu. Yani sık sık daha sık belki de eskiden olmadığı kadar daha sık bir şey görüntülü görüşmeler yapmaya başladık.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Özellikle bu yasakların çok yoğun uygulandığı dönemde evet bir yalnızlık yaşadık yani tamamen kendimize odaklandığımız bilmiyorum kişisel bakım arttırdık belki. Yine hobilerimizle ilgilenmeye başladık. Ama bunlar bir süre sonra tekrara bindi ve yine sıkıcı bir rutine bağlamaya başladım.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yalnızlığı seven biriyim onu Söyleyeyim çünkü yani ben bundan önce de beş sene ailemden uzakta okuduğum için az çevremi okuduğum çalıştığım yerde ailemden uzakta yalnızlık çok hissetmedim. Alışkındım çünkü buna. Pandemi bu konuda beni çok etkilemedi.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yalnız hissettiğim oldu. Özellikle kapanmalar sırasında tek başıma olduğumda oldu ya da işte olduğum da oldu ama özellikle uzun süre sevdiğim insanlarla görüşemeyince çok yalnız hissettim... Yani çok mutsuz hissettiğim zamanlar oldu. Bir şekilde geçmesini bekledim aslında. Hani kendimi dinlemeye de çalıştım. Zaten kendi terapilerimi de alıyordum. Yani ben de psikolojik danışmanlık alıyordum.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Evet, çok yorulduğum zamanlar oldu. Çok yalnız hissettiğim zamanlar da oldu. Bu süreçte bu süreçte ne yaptım? Çocuğumla vakit geçirerek çocuğumla bir şekilde bu sürecin geçeceğine inandım”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

On bir katılımcı bu süreçte kendisini yalnız hissettiğini ifade ederken bununla baş etme yöntemi olarak online görüşmeler yapmaya, görüntülü toplantılar yapmaya, sanal arkadaşlıklar edinmeye veya aile bireyleriyle daha fazla vakit geçirmeye çalışmışlardır.

“Çok yalnız hissettiğim süreç olmadı. Evimizin içinde hani çocuklarımızın olması onlarla zaman geçiriyor olmamız ve elimizdeki imkanlarda çok sınırlamalar olmaması, internetin, arkadaşlarımıza, ailelerimize, akrabalarımıza en azından telefonla görüşmelerimizi sağlayabilmemiz. Yakınlarımızın aynı şehirde olması, uzaktan da olsa onları görmemiz bizim bu süreçte motive eden şeylerdi.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle ailem yanımdaydı yalnız hissetmek değil de çok sıkıldığım, çok bunaldığım artık yeter dedğim vakitler oldu. Çünkü yani biz sonuçta bir sosyal hayatınız yok, sosyal hayatınız tamamen bitiyor. Bu süreçte ne yaptım? Yani işte ve akrabalarım, yakınlarım, tanıdıklarım işte telefonda konuşarak işte bir şeyler paylaşarak onlarla sıkıntılarımız giderdik”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya yalnız hissetmedim. Ailem vardı sonuçta. Çocuğumla oynadım, onunla vakit geçirdim. İşim vardı, işimi ve eğitimleri hani bir şekilde onları aynı standartta götürmeye çalıştım.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların bir kısmı ise pandemi döneminde aile bireyleriyle özellikle çocuklarıyla vakit geçirerek yalnız hissetmediklerini belirtmişlerdir. Bu alt temada verilen yanıtlara bakıldığında kaygı durumlarının da sosyoekonomik sınıflara göre farklılaştığı görülmektedir. Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireyler daha çok ekonomik kaygılar hissederken üst sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireyler çoğunlukla yakınlarının sağlığı, gelecekle ilgili veya sosyalleşmeyle ilgili kaygılar hissetmektedir.

5.4.3. Pandemi Döneminde Sosyalleşme ve Değişimler: Asosyalleşme

Bu alt temada katılımcıların pandemiyle birlikte hayatlarında nelerin değiştiği, aile bireyleriyle ilişkileri ve sosyalleşmeleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların çok büyük bir kısmı bu süreçte sosyalleşemediklerini belirtmiştir.

“Sosyalleşmemiz değişti. Eskiden daha çok gidip geldik birbirimize ki biz hani arkadaşlarımızla bir arada olmayı seven bir aileyiz. Ki çevremizdekiler de öyle. Bu alışkanlıklarda ciddi değişiklikler oldu. Eskiye nazaran daha az sosyaliz. Hani biraz daha içimize kapandık.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sosyalleşme çok azaldı. Sadece iş ve ev olarak hani hayatım şu anda devam ediyor. Pandemi öncesinde arkadaşlarımla rahatça görüşüyordum. Ailemle rahatça görüşüyordum. Seyahat ediyordum, çok sık bunların hepsi bitti, sadece iş ve ev var. O yüzden sosyalleşmiyorum. İşyerimde bulunduğum süre içinde insanlarla görüşebildiğin için sosyal sayıldığımı düşünüyorum.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani aktif çok fazla dışarıda vakit geçirmeyi seven biri olmadığım için dediğim gibi en başlar çok hoşuma gitmişti bu pandemi. Daha sonra ama artık normalde de az da olsa geçirdiğim zamanı da geçirememek bayağı bir sıkıntıya soktu ve onun için çok da iyi geçmedi bu dönem. Sosyal yaşantım bayağı etkilendi. Olumsuz yönde etkilendi.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tabii akrabaya, eşe, dosta gider geldik biz. Görüşmeyi severiz birbirimizle. Çay sohbet ederiz. E pandemide gidemedik, geledemedik. Herkes evine kapandı. Daha çok kendi kendimize kaldık. Kendimle oğlum kaldım yani. Bu şekilde oldu.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani çok sosyal bir insan değildim zaten. Hani hem dışarı çıkayım, eğleneyim hep birlikte işte toplu eğlenme ortamlarına gireyim gibi bir hayatım yoktu. O yüzden çok fazla etkilendiğimi söyleyemeyeceğim ama ilk altı ayda bir yılda hani ne olduğunun tam belli olmadığı zamanlarda işte kendi büyüklerimi işte teyzeyi, anneyi, babayı vesaire çok daha az gördüm. Görmedim hatta. Onlar çok daha kaygılılardı. Mesela bana göre. Yani aile daha çok ailene dönüyorsun böyle bir durumda.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sosyal hayatım azaldı. Yani şöyle eskiden mesela AVM'lerde ya da böyle mesela kafeteryalarda vesaire görüşürken arkadaşlarımızla buluşurken şimdi artık daha açık alanları tercih ediyoruz. Açık alanda oturmayı işte parklara gitmeyi hani ormana gitmeyi yani öyle şeyleri daha çok tercih ediyoruz aslında”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Sosyalleşmemek beni çok zorladı. sosyalleşebileceğimiz her türlü etkinlik sinema, konser, tiyatro, uzak kalmak ya da bir arkadaşlarımızla buluşup bir yerde bir kahve içebilmek bile çok hani üst seviye bir şeydi bizim için bir dönem... Yani buna karşı online görüşmelerimizi arttırdık. Tabii bu bizi ekran başına daha çok bağladı aslında...”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Eski ev toplantılarımız. Hani arayıp sen de gel şunlar bizde sen de gelsen sen de çoluk çocuk toplanın gelin. Ya da işte bir arkadaşımız işte şunlar toplanıyoruz. Ya da eşim işte ya oğlanlar erkekler toplanıyoruz falan hani deyip de böyle her şeylerin açıldığı, cam kapı çerçeve hani rahat rahat böyle yani hani böyle onlar bitti yani. O gürültülü gürültülü toplanmalar bitti. En çok onu özleyorum.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İşte parka bahçeye gezmeye gidiyoruz. Ama tek başımızayız. Önceden eş dost birlikte bir şeyler yapardık. Şimdi etrafımızda kimse yok. Çünkü soğutulduk. Birbirimizden soğutulduk pandemi süreciyle. Sosyalleşmek için de bir şey yapmadık, geçmesini bitmesini bekledik.”(K28, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya sosyalleşemiyorduk. Kesinlikle hani hiç mesela ben işte arkadaşlarım toplanırdı, evlerde, yemekler yenirdi onlar pek pandemiye umursamadı bir yerden sonra. Ama ben onlara katılmadım. Asosyal bir hayat yaşadım. Yani buna karşı birazcık işte görüntülü konuşmayı kullandım. Onun dışında herhalde sadece onu kullandım ya. Görüntülü konuşma yaptım. Ailemle görüşemediğim için ki hani ben de herhangi bir virüs varsa en azından onlara taşımamak adına gitmedim yanlarına.”(K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya evet olumsuz etkilendik. Çünkü ben ve eşim olarak zaten eğlenmeyi seven bir çifti tabii ki çocuklar olduktan sonra bu süreç biraz evet baltalandı ama biz yine de bu süreci iyi yürüttüğümüzü düşünüyorum. Evde eşimle birlikte işte değişik yemekler ne yapabiliriz diye. Birazcık oralardan işte farklı yemeklere yöneldik. Yani işte evde aslında daha çok yemek alanında kendimizi geliştirip diyebilirim yani. Biraz evet komik gibi gelebilir ama gerçekten yani birçok insanın da yaptığı gibi aslında yemek alanında kendimizi verdik ve o anlamda geliştirdik diyebilirim.”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılar bu süreçte sosyalleşme durumlarında yaşadıkları azalmaya karşı çeşitli baş etme yöntemleri denemişlerdir. Bu yöntemler arasında aileyle daha sık vakit geçirmek, açık havada ormanda parkta yürüyüş yapmak, evde çeşitli yemek deneyerek mutfakta daha fazla vakit geçirmek, online görüntülü görüşmeleri arttırmak yer almaktadır.

Bazı katılımcılar ise pandeminin etkilerinden biri olarak yaptıkları işlerden dolayı da sosyalleşme konusunda sıkıntı yaşamıştır.

“Ya tabii ya pandemiden önce zaten yaptığım işle ilgili çok fazla kişiyle görüşüyordum. Yani kendi mekanıma gelen kişilerle çok fazla görüşüyordum. Ben de başka yerlere daha fazla gidiyordum... O yüzden pandemiyle beraber bunların hiçbirini yapamadım... Çalışmadım çünkü iflas etmiştim. Çok zor bir süreç olduğu için borçlarım olduğu için insanlarla çok fazla karşılaşmak istemedim. Eve kapandım.”(K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tam asosyal bir insan oldum diyebilirim. Kimseyle görüşmemeye çalıştım ve insanlar ben hemşire olduğum için benden kaçmaya başlamışlardı. Mesela oğlumu parka çıkarttığım zaman hemşire olduğumu söyleyince yanımda oturanların kalkıp başka yere gittikleri çok oldu. Asosyalleştım diyebilirim. Yani içime kapandım. Daha çok evde vakit geçirmeye ve çocuğuma vakit geçirmeye daha çok adadım kendimi.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların bir kısmı ise bu süreçte eskiden yaptıkları gibi çok sık bir şekilde mekanlara gidip oturamadıklarını, eskisi gibi gezemediklerini, seyahatlerinin kısıtlandığını belirtirken bu kişilerin çoğunlukla üst sosyoekonomik sınıfta yer aldığı görülmüştür.

“Şimdi sosyalleşmek ben ve benim arkadaşlarımla kalkıp da bir yerde oturabilmemiz bir yerde bir şey içebilmemiz, bir şey yiyebilmemiz, benim için büyük sosyalleşmeydi. Onlarla birlikte vakit geçirmek. Ama bu süreçte bir yerde oturmadan, ayaküstü sohbet ederek çalışmak beni çok etkiledi. Çünkü pandemiden önce yani hemen hemen her akşam dışarı çıkan bir kişiye pandemi vurduktan sonrasında sürekli evde olan bir birey haline dönüştük. Ya bu da ister istemez işte insanı umutsuzluğa sevk etti ya tabiri caizse. Yani artık görmemeye, duymamaya başladık işte. Yani kendimizi telkin edip ya bir tek sen değilsin, herkes bu şekilde diye telkin ederek olayların ne zaman normal hayatı, normal akışa döneceğini sabırla beklemekle geçti diyebilirim.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani görüşmemek sevdiklerimizle yan yana olamamak, aynı ortamda olamamak, çocuklarımızın istediği gibi onlara dışarıda etkinlik yapamamak Biz evimizde misafir gelen bir aileyiz. Hani evimizde herhangi bir şekilde misafir kabul edememek bile tabii ki olumsuz etkiledi. Ama dediğiniz gibi herkesin dünyanın bu aşamada olması herkesin aynı şeyi yaşıyor olması ve baktığımızda da ekonomik olarak çok büyük bir kaybımızın olmaması bizi rahatlatan bir faktördü.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Genellikle onlar zorladı. İnsanlarla iletişim kuramamak, sosyalleşmemek. Dışarıda zaten geçirdiğim kış döneminde hiç dışarıda da sosyalleşemiyorsun. Yani sosyalleşmemek bence beni en çok zorlayan o olmuş olabilir. İşte dediğim gibi seyahat edememek olabilir gerçekten. Hani tam ondan öncesinde yurt dışı seyahati planlıyordum. O üzücü olmuştu.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İlk zamanları etkiledi. Ama şöyle söyleyeyim. Hangi ayların da etkilemiştir? Zaten mart gibi patlak verdi. Mart, nisan, mayıs ayı boyunca sürdü sanırım bu ağır en yoğun kapatılan zamanlar o zamanlardı. Bu iki ila dört ay arasında bizi çok etkiledi. Hiçbir yere gidemedik edemedik. Biz o dönemde yeni evli bir çifttik ve gezmeyi çok seviyorduk. Ama ilk kapanmalar azaldıktan sonra fırsat buldukça gezmeye devam ettik.”(K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani pandemi öncesine göre çok çok kötü oldu yani sosyalleşme. Çünkü sürekli arkadaşlarımızla görüşüp, sürekli sosyal aktiviteler yapmayı seven bir aileyiz. Ve bunu yapamayınca gerçekten zorlandım. Çok olumsuz oldu. Ama online görüşmelerle yani onlarla kendimi daha iyi hissettim. Onun dışında farklı eğitimlere katıldım. Yani şöyle aslında Eskişehir’de yaşadığım için çoğu büyük etkinliklere katılmak farklı eğitimler almak benim için zor oluyordu. Bunun için başka şehre gitmem gerekiyordu. Sürekli olarak seyahat etmem gerekiyordu. Ama bu sayede aslında online eğitimlerde ulaşamayacağım birçok etkinliğe, birçok eğitime katılabildim. Bu bir yandan da avantaj oldu. Ama tabii ki yüz yüze etkinliklerin de yerini tutmuyor.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bu soruya gelen yanıtlar genel olarak incelendiğinde sosyalleşmenin sınıf konumuna göre şeklinin ve sıklığının arttığı görülürken pandemi döneminde insanların sosyalleşememek karşısında benzer tepkiler verdikleri görülmüş, pandemi yasaklarının kaldırılmasıyla birlikte üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların eski sosyal hayatlarına dönebilmek için daha istekli oldukları ve imkanlarını bu yönde kullandıkları fark edilmiştir.

Pandemi döneminde katılımcıların hayatlarında en çok değişen şeyin neler olduğu sorulmuş o dönemki deneyimleri öğrenilmiştir. Katılımcıların çoğu pandemi sürecini yasaklar, kısıtlamalar, sosyal yaşamın kısıtlılığı, evde kapalı kalmak, maske takmak, temizlik takıntısı olmak, insanlardan korkar hale gelmek, dışarıda aktivite yapamamak gibi negatif şeylerle ilişkilendirmişlerdir. Bazı katılımcılar ise bu sürece hane halkıyla daha fazla vakit geçirebilme, işe daha az gitme, esnek çalışabilme, dijitalleşme, yeni hobiler edinebilme, evde yeni lezzetler deneme gibi pozitif anlamlar yüklemiştir.

“Pandemi aslında gerçekten genci, yaşlı, çocuğu yetişkini ergenine, herkesi çok fazla etkilediğini düşünüyorum. Beni şöyle etkiledi. Önceden yani hani sanki hiç ölüm yokmuş gibi bilmeden çok fazla rahat davranıyorduk ama Pandemi birazcık daha böyle hassas olmayı, daha fazla hijyene dikkat etmemizin gerektiğini yani işte bir salgın sonucu tüm hayatımızı etkileyeceğini böyle bir duvara çarpar gibi tokat gibi hepimiz anladık bunu... Mesela işte benim evde babam var. Bu süre içerisinde işte babama bir bulaş olursa yaşı da var hem de kronik rahatsızlığı var. Hani onun endişesini yaşadım... Mesela babama dedik ki sen işte

hani Ankara'ya git, diğ er ablamın yanına. K st  bize i te beni istemiyorsunuz dedi. Aile içinde böyle şeyler de ya adık.”(K9, Derinlemesine G r   me, 2022).

“Her şey değı ti diyebilirim. Yani bana göre değı meyen hiçbir şey yok, bütün dinamikler alt üst oldu gibi geliyor ya en başta hani insan bedeniyle ilgili bir sürü şey değı ti bence elini yıkamayan bir toplum iken başta bu değı ti. Onun dışında ticari ekonomik olarak hani benim hayatımda çok şey değı ti ama toplumun da değı tiğini biliyorum... Ekonomik olarak ve global olarak da böyle kesinlikle onun dışında sosyal bağılar olarak kesinlikle insanların iletişim yollarını değı tirdiğini düşünüyorum. Alı veri   ekillerimiz değı ti... Bence kesinlikle şiddetin daha fazla arttığını düşünüyorum. Yani insanların birazcık, bu yalnızlık hissinden dolayı daha zalimle tiğini düşünüyorum.”(K21, Derinlemesine G r   me, 2022).

“Tamamen her şey değı ti yani. Buna tamamen değı ti diyebilirim. Tekrar aile evine gelip burada sıfırdan bir kariyer ba latmaya çalışması ve bunun devam edilmesi yani hayatımın tamamen değı tiğini gösterir. Yani ben sosyal bir insanımdır. Hani ara ara da olsa dışarı çıkmak insanlar insanlarla görüşmek, iyi insanlar tanımak, bunlar sevdiğim şeylerden... Ama aile tarafında tek çalışan kişi ben olduğum için hem kendi evimi ge cindirmeye çalışırken hem de aileme destek çalışma yönünde devam ettiğimde bayağı sıkıntılar yaşadım.”(K15, Derinlemesine G r   me, 2022).

“Günlük hayatım komple değı ti. Çünkü insanlarla yüz yüze g r  miyorum yani pandeminin özellikle ilk zamanları ya da çok yoğun olduğı zamanlar. Herkesi  evrim içi görüşme ayarlamaya ve onun düzenini tutturmak da çok zordu. Çünkü normalde i te yüz yüze g r   yoruz, birlikte oturuyoruz, vakit geçiyoruz. Ama i te şöyle şeyler yapmaya ba ladık. I te kamerada görüntülü bir şekilde birlikte i te bir şeyler içelim, oturalım, sohbet edelim tarzında”(K8, Derinlemesine G r   me, 2022).

“Vallahi şu an hayat zorla tı biraz daha. Maddi yönden zorla tı geçim çok zorla tı. Ayrıca nasıl bir pantolonunuzu giymeden çıkamıyoruz ya dışarı sokağı. Şimdi maskesiz çıkamıyoruz artık. İnsanlarla yani selam, tokala ma, muhabbet kalmadı. Eskiden akraba ziyaretleri gibi şeyler yok. Herkese uzaktan selam verip geçiyoruz artık. Yani onlar kötü bir şey şu an. Eskisi kadar yani sıcak bir ortam kalmadı.”(K14, Derinlemesine G r   me, 2022).

“ ok şey değı ti.  unu  rnek vereyim. Anne evladından soğudu. Evlat ailesinden soğudu. Zaten e , dost, akraba gidip gelme muhabbeti bitti, esnaflık bitti, arkadaşlık bitti. Cenaze muhabbeti bitti, d ğ n m z bitti. Sohbetimiz bitti. Yan yana oturmamız bitti, sarılmamız bitti, kokla mamız bitti. Yani dünyanın gündemini öldürdü. Için açıkçası. Yani mesela örnek veriyorum. Benim Ankara'da i te kuzenim var. Gelmiş buraya. Yahu ben oturamadıktan sonra, konu amadıktan sonra sağılamadıktan sonra ne gereğı bana kaldı? İnsanlarda bir korku oldu. Psikolojikmen insanlarda bir korku oldu. Hap ırdığın zaman eskiden çok ya a derlerdi. Şimdi hap ırdığın zaman kaçıyoruz.”(K28, Derinlemesine G r   me, 2022).

Katılımcıların bir kısmı gündelik yaşamlarının neredeyse her alanının pandemiden etkilendiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise pandemi döneminde ekonomik olarak zorlandıkları ve çalışmak zorunda oldukları için de psikososyal açıdan da çeşitli sorunlar yaşamışlardır.

“Evde temizliği her halükarda yine ben manyak derecesinde yapıyordum, onda hiçbir değişiklik olmadı... Biz de internet ve televizyonumuz da çok kısıtlı olduğu için hani insanlar böyle internete, televizyona bilmem çok, ama biz öyle bir şey yapmadık. Daha iyi oldu. Daha fazla birbirimizle zaman geçirince daha çok iletişim sahip olduk. Bir de şey sürekli çalıştığım için ben. Çocuklarla zaman geçirmek bu kadar keyifli gelmiyordu. Eskiden. Şimdi daha böyle keyifli. Evde oturmak, onlarla vakit geçirmek, onlarla bir şeyler yapmak daha keyifli.”(K17, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle, bizim ilişkilerimiz son derece olumlu etkilendiğini söylemeliyim. Yani özellikle bir ergen annesi olarak yani. Hem de o dönemde o süreçte şöyle kovidin biz o anlamda pozitifliğini gördük. Eğer çünkü şöyle, çocuğum benimleydi, okula gitmiyordu. Yani o büyüme aralığında çocuğumla vakit geçirmek çok değerliydi... Sadece değişmekte olan koşullara ben biraz yani dijitalleşmenin ne kadar hayatımıza girdiğini fark edip demek ki kovidten sonra yani şöyle bir şey geliştirdiğimi hatırlıyorum. Biraz da bilgisayar, televizyon vesaire izleyerek yani gündemi yorumlayanlarla beraber şu fikre geldim. Toplum dijitalleşiyor. Bazı meslekler bitecek...”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani günlük yaşantı olarak hijyen açısından değişti tabii ki. Daha sık temizliğe dikkat etmeye başladık. Eşim bankacı, o süreçte belirli bir zaman o da evden çalıştı. O süreçte birlikte çalıştığımız zamanlarda yani iyi anlaştık. Sıkıntı olmadı. İlişkilerimiz hatta daha da güçlendi. Beraber daha çok işte film izledik. Aktivite yaptık. Beraber mutfığa girdik. Etkinlik yaptık kendimiz. O yüzden iyi etkilendi aslında.”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların kimisi bu süreçten olumlu etkilenmiştir. Yoğun çalışma temposundan dolayı evde aileleriyle birlikte vakit geçiremeyen katılımcılar pandemi dönemindeki kısıtlamalar ve uygulamalardan dolayı aile bireyleriyle daha fazla vakit geçirirken bundan keyif almışlardır.

“Maske bayağı bir alışkanlık oldu. Daha dikkatli ve titiz biri oldum. Yani eskiye oranla dediğim gibi aktif olarak sürekli bir maske taşıma alışkanlığı edindim. Yani çok yedek illaki bulunduruyorum. Onun haricinde dediğim gibi olumsuz olarak da pandemi bana birçok kaygılar verdi ve onların üstüne onların üstüne düşünmeye ve çözmeye çalışıyorum...”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“En başta sanırım temizlik algımız değişti. Yani aslında ne kadar temiz olmadığımızı gördük. Çünkü hani sadece işte el yıkamakla veya şeyle yeterince temiz olmadığımızı

gördük. Çünkü son bu iki senelik süreçte ben neredeyse hiç normal nezle ya da grip olmadığımı fark ettim. Yani bir maske takmamız bile bizi aslında çevremizdeki mikroplardan, bakteriyel enfeksiyonel şeylerden ne kadar çok koruduğunu gördük. Biz hala toplantılarımızı online bir şekilde yürütebiliyoruz. Birçok işimiz artık kalıcı bir şekilde online ortamlara geçti. Ve bu bizim için en büyük değişimlerden birisi oldu.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Cebimde ufak dezenfektan bulunduruyorum ya da kolonya bulunduruyorum. İş yerimde asıl çok büyük değişiklikler oldu... Şöyle oldu. o süreçte de ben o kaçak çalışma döneminde eve geldiğimde en az bir gün eşimden uzak duruyordum evde... Endişesiyle o gün içerisinde uzak kaldığımız oluyordu birbirimizden. Hani temas dahi etmiyorduk. Sonra mesela geldiğimde işten geldiğimde kıyafetlerimi bu balkonda çıkarmalar, kapıda hemen çıkarmalar, hemen makineye atmalar bu gibi durumlar yaşandı...”(K12, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İlk başta çok korkutucuydu o. yani işte her şeyi yıkıyoruz. Yıkayarak alıyoruz. Her gün yeni bir bilgi geliyor. İşte poşetler yıkanıyor. İşte şeyler hani dikkat etmeye çalışıyoruz. Ben bir tek işe gidip geliyorum. Onlar evden çıkmıyorlar. Nereye varacak süreç bilmiyoruz. İşte bir yanda böyle işte aciller doldu vesaire. O dönem ciddi anlamda korktuk açıkçası... Şu an açıkçası hani yaşananlar böyle şey gibi. En başını hatırlayarak konuşmaya çalıştığım da çok uzak bir geçmiş gibi geliyor. Şu an hani her şey normale dönmüş gibi. Çok da fazla dikkat etmiyorum. Genel olarak hani geride bırakmak istediğim bir şey gibi hissediyorum. O yüzden çok hani ne değiştirdiğini bilemiyorum. Eski duruma dönmeye çalıştığımı hissediyorum en fazla.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Tabii herkes gibi bir işte iyi kolonya manyaklığını hepimiz yaşadık. Ev içerisinde hani günlük rutinlerimiz değişti. Öyle söyleyeyim. Hani günlük rutinler şey. Bir tek dışarıya çıkan bendim mesela. Diğer bireyler evdeydiler. Onlar benden daha çok etkilendi. Ben sonuçta işime gittim geldim. Belki biraz yüküm arttı. Ama rutin hayatıma genel olarak devam ettim... Babamızın işsiz kalması zaten o rutini değiştirdi veya işte el yıkama alışkanlıkları, dışarıdan gelen ürünlerin sürekli dezenfekte edilmesi hani farklı bir rutin. Olağanüstü hal durumu gibi...”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Pandemiyle birlikte insanların yaşamında en çok değişen ve en çok dikkat edilen husus temizlik ve hijyen olmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı ifadeleriyle bunu belirtirken pandemiye karşı kolonya ve dezenfektan kullanımının arttığı, insanlarla temasın mümkün olduğunca azaltıldığı görülmüştür.

“Aktivitelerimiz kısıtlandı ciddi oranda yani sosyalleşme çok etkilendi. Uzun süre evlerde kapalı kaldık. Pandeminin de aktif olduğu büyük şehirlerde yaşayınca işte akşam dışarı çıkma yasakları, hafta sonu sokağa çıkma yasakları... Yani ev dışında bireysel herhangi bir hobi

geliştiremedik. Her yer zaten kapalıydı. Dolayısıyla olumsuz etkilendik...”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Düşünüyüm. Yani sosyalliğimiz değişti. Hayata yaklaşımımız birazcık şey olduk böyle. Canımızın kıymetini bildik denebilir. Sonrasında başka ya evde zaman geçirmeyi öğrendik mesela ne yazık ki sosyalleşmeye sosyalleşmeye. Öyle. Ya evde zaman geçiriyordum daha fazla. Bir tane köpeğim var mesela. Onunla zaman geçirdim.”(K25, Derinlemesine Görüşme, 2022)

“Sosyal anlamda etkilendim. Aile bireylerimde aynı ben de aynı şekilde. Yani eskiden çok sosyaldık... Artık iyice pandemi sürecinde bir de çocuğum olduğu için daha çok bir şeylere dikkat etmek zorunda olduğumu düşünerek sürekli bir şeyleri temizleme isteği doğdu...”(K20, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar ise öncelikli olarak sosyal anlamda etkilendiklerini belirtirken bu kişiler yalnız yaşayan veya daha küçük ailelerde yaşayan bireylerdir.

“Pandemiyle birlikte şöyle bence benim üzerimdeki yük daha çok arttı. Çünkü temizliğe verdiğim önem daha çok arttı. Bu hastalığın çünkü üst solunum yoluyla bulaştığını ve hani el dezenfektanı el temizliğinin çok önemli olduğu söylendiği için benim üzerimdeki yükün daha çok arttığını düşünüyorum. Çocuğuma uyguladığım belki baskı daha çok artmıştır. Sürekli onu temizlemek, yıkamak. Kullandığı eşyaları temizlemek gibi...”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Hani daha fazla el yıkama daha fazla dozda işte maskeyi çıkarmama gibi. İnsanlarla sarılmama öpüşmeme. O kısımlar daha fazla olmaya başladı... Yani başlangıçta tabii babamla alakalı kronik kalp hastalığı olduğu için bu aşının olmadığı dönemde falan da böyle onun hani kapmasından kapmadığı dönemde de kapacak endişesi yaşadım yani biraz belki anksiyete olmuş olabilir... Ev içinde ben pandeminin bir kısmında onlara bulaşmaması adına başka bir evde kaldım. Bir arkadaşımın evi vardı. Ama sonra tekrar tabii döndüm.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Pandemi döneminde sağlık çalışanlarının üzerindeki yük artarken hem toplumsal yaşam hem de özel yaşamda bu kişiler pek çok zorlukla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Katılımcıların genel olarak temizlik, hijyen, sosyal ilişkilerde mesafeli olma, sosyalleşme, gelirden azalma meydana gelmesi ve psikolojik olarak pandemiden olumsuz etkilendiği görülürken bazı katılımcıların aileleriyle daha fazla vakit geçirebilme fırsatının olması sebebiyle bu süreçten olumlu etkilendikleri görülmüştür. Buna ek olarak iş yaşamında uzaktan çalışma, online toplantı vb. uygulamaları deneyimleyen orta ve üst

sosyoekonomik sınıflarda yer alan katılımcılar bu uygulamaların yaygınlaşması konusunda görüşlere sahipken bu alanda bir gelişme ve değişim olabileceği düşüncesine sahiptirler. Her sosyoekonomik sınıftan katılımcının sosyalleşmeyle ilgili sorun yaşadığı görülürken üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların pandemi dönemindeki kısıtlamaların gevşetilmesiyle birlikte buldukları fırsatlarda sosyalleşmeye yeniden aktiviteler yapmaya başladığı öğrenilmiştir.

5.5. Gelecek Beklentileri

Bu alt temada pandemi döneminin ardından katılımcıların normalleşme süreci, gelecekle ilgili beklentileri ve çözüm önerileri öğrenilmek istenmiştir.

5.5.1. Normalleşme Süreci ve Post-Pandemi: Geleceğe Dönüş

Katılımcılara normalleşme süreci ve gelecek beklentileriyle ilgili sorular sorulmuştur.

“Yani aslında çok da farklı gelmedi. Çünkü sanki pandemi süreci boyunca oluşan o yavaş kademeli olarak alışkanlık haline gelen şeyler. Normal hani normalmiş gibi geldiği için çok da yadırgamadım. Çok rahat alıştım o yüzden.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani evet alıştım desem de ben gene tedbiri elden hiçbir zaman bırakmıyorum. Hani yani ülkede deseler ki kalmadı artık koronavirüsü. Gene inanmam. Sonuçta yani bu şekilde bir kandırıldık zaten... Yani hala kendimi böyle bir diken üstündeymiş gibi hissediyorum. Hani maske çıkartsan her an korona olabilecekmışim gibi işte toplu taşımalarda AVM'lerde ya da dışarıda yürürken bile.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya alıştım bir de insanlar hani ciddi risklerin ortadan kalktığını hissettiği an ki hissetmeden bile hatta zaten o daha önceki alışkanlara dönmeye çalıştılar, hızlı bir şekilde. Ben de o şekilde davranıyorum.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ne gerekiyorsa uyum sağladık. Şu an zaten normale döndük. Hani şu anki süreç tamamen hani pandemi kalkmadı zannedersem tam olarak nasıl bilmiyorum ama şu an normalleşme sürecini geçtiğimizi düşünüyorum.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya insanoğlu her şey çok çabuk oluyor ya aslında. Bir süre yani serzenişte bulunuyorsun. Sonra bir bakmışsın o rutini yaşamaya başlıyorsun. Dediğim gibi yani bir sıkıntı olmadı. Gayet rahat alıştık. Devam da ediyoruz.”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani alışmada herhangi bir sıkıntı çekmedik. Yani şöyle işin içinde olduğumuz için kovidin artık yavaş yavaş etkisinin kaybettiğini biliyorduk. Ve biz buna kendimizi zaten normalleşme süreci başlamadan önce de alıştırmıştık yani.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların çoğu yeni normalleşme sürecine alışırken bazı katılımcıların henüz tam olarak normalleşemedikleri, pandemi döneminden kalan maske takmak, dezenfektan taşımak, kalabalık ortamlardan rahatsız olmak gibi alışkanlıkları devam ettirdikleri görülmektedir.

“Çok da alışamadık bence. Hala sınıfta muhtemelen maske kalkacak bir gün sonra ama biz sınıfta hani o önlemi almaya devam ediyoruz bununla. Daha da o yeni düzenle alakalı nasıl önlem alabileceğimi bilmiyorum. Çocuklarla, o ortamda hani maskesiz hareket etmek nasıl olur? Gerçekten onu şu an kestiremiyorum. Bence Endişelerimiz devam edecek bu boyutta.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Alışma sürecindeyim desem sanırım daha doğru olur. Çünkü hani tam anlamıyla alıştım demem iddialı bir şey olur. Ama geçtiğimiz yıla göre artık bu yaşadıklarımızı daha çok normal yani yeni normal olarak karşılıyorum.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani yeterli olduğunu düşünmüyorum en basit bölgenin normalleşme sürecinde yani ortada hala olan bir hastalık var. Evet biz bunu tabii ki alacağız. ama bu alışma sürecinde Nasıl bir yol izlememiz gerektiğini bilmiyorduk. Çünkü her hafta yine normalleşme süreci açıklanıyordu. Yani her hafta değişen sürekli değerler vardı. Valla adapte olmak için güçlük çektik. Çünkü sürekli değişken parametreler var. Bu da çok insanı etkiliyor ister istemez. Neye adapte olabileceğimizi bilmiyorum.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Alışamadım tabii ki. Çünkü şu an ortamlarda maske takılmıyor. Bu bana uygun değil. Ya benim düşünceme uygun değil en azından. Ben tabii ki yine maskemi takıyorum. Yine el hijyenime dikkat ediyorum. Yani haberler ya da medya ne söylerse söylesin ben bu işin içinde olduğum için ben kendi kurallarımı kendim koyuyorum diye söyleyebilirim.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Alıştığımı düşünüyorum genel olarak. Ama hani geçiş aşaması olduğu için şeyler biraz belirgin değil. Hani kurallar, çerçeveler ya da ne yapmamız gerekiyor? Nerede ne yapacağız? İşte maske takacak mıyız? Takmayacak mıyız? Henüz daha evet tam alışmış gibi de değilim”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılara pandemiden sonraki dönemde nelerin eskisine göre farklı olacağı sorulmuş, katılımcıların çoğu bir şeylerin değişeceğini belirtirken bir kısmı da hayatın eski akışına döneceği görüşüne sahiptir.

Pandeminin sona ermesiyle birlikte birçok alanda değişiklik olacağını düşünen katılımcılar çeşitli görüşlere sahiptir. Pandemi sonrasında selamlaşma biçimleri, akraba arkadaş ziyaretleri, kalabalık etkinliklere katılma durumu, iş hayatı ve çalışma biçimleri, kapitalizmin işleyişi, temizlik anlayışı gibi konularda değişiklik olması beklenmektedir.

“Yani bu özellikle maske ve dezenfektan gibi ürünlerin taşınmasının uzun bir süre devam edeceğini düşünüyorum ben. Hatta büyük bir alışkanlık olduğunu oluşturduğunu düşünüyorum. Bundan sonra en ufak, buna benzer bir rahatsızlık da bu pandeminin tekrar gelme telaşı insanları sarabilir. Yani bir korku içinde devam edebilirler ufak da olsa.”(K2, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani eskiden bayramlara giderdik... Ya da akraba misafirliğe giderdik. Düğünlere giderdik. Onlar falan artık gitmiyoruz. Adama ibandan parayı gönderiyoruz düğünleri mesela. Mobil bankacılıktan hayırlı olsun. Gönder parayı. Düğününe gitmiyorsun adamın. Bayramlaşmaya gitmiyorsun. Mesaj yoluyla yazıyorsun. Ya da görüntülü görüşüyorsun. Yani uzaklaştı artık millet birbirinden.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Artık bir insan grip olduğunda bile ya da nezle olduğunda bile artık maske taktığını görüyorum, bundan sonra bu tarz şeylere daha dikkat edilebilir. Ve gerçekten insanların yumruklaşarak selam verdiklerini görüyorum. Normalde yumruklaşarak selam vermeyi garipserdik. Artık bu tamamen topluma işlemiş vaziyette. Ben de buna katılıyorum.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Daha da temiz oldum. Ve şöyle sağlığın kıymetini anladık bence. Bütün herkes olarak yani sağlığın bir virüsün ne kadar değerli, kıymetli bir şey olduğunu anladık. Öyle.”(K19, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Artık eskisi gibi birbirimize yakın olamayacağız. Çünkü artık aklımıza kazındı. Onun haricinde yani mesela misafirperverlikler azalabilir. İnsanlar birbirlerini daha az gidebilir. Çünkü artık bunu öğrendiğimiz için hastalığı böyle bir şeyin bulaşıcı olduğunu ve sorun yaratabileceğini bildiğimiz için buna karşı kendi önlemlerimizi alabilmek isteriz.”(K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İnsanlarla böyle tekrardan tokalaşıp sarılmak büyük ihtimalle zor olacak. Çünkü aslında az önce de dediğim gibi sadece kovid anlamında değil. Hani onun dışında tekrardan böyle eskiden olduğu gibi full time mesai şeklinde düzenine dönülmesinden çekiniyorum açıkçası. Hani bu şekilde olmasını istemem. Çünkü hem o dönemde çalışmış hem de bu dönemde çalışmış bir insan olarak. Hani ikisini karşılaştırıp hangisinin daha verimli olduğunu görme şansım oldu... O yüzden bu şekilde devam etmesini pandemi olmasa dahi böyle bir imkanın devam etmesini isterim ve olabileceğini düşünüyorum.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya kapitalizmin değişmesiyle alakalı şeyler olacak. Pandemiyle alakalı olup olmayacağını bilmiyorum. Yani dediğim gibi verimlilikle ilgili bambaşka tecrübeler elde ettiler sonuçta hani bir iş veya bu iş nasıl yürütülür, daha verimli olabilir, illa işe gitmek gerekir mi, gerekmez mi? Bunların analizlerini yapacaklardır. Eğitim öğretim anlamında mesela çok ilginç bir tecrübe oldu. Orada farklı projeler hayata geçirilebilir.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Selamlaşma diye bir şey kalmadı. Hani o kadar da eskiden aslında bir rutin vardı, özlüyorum da onu. Hani biriyle selamlaştığın zaman nasıl davranacağınızı bilemiyorsunuz. El sıkışma olayı bitti. Bence hani bu gündemden kalktıktan bir süre sonra hani bu sosyal anlamındaki şeyi de bu bir alışkanlık gibi kaldı sosyallik. İnsanların birbiriyle görüşmesinin kısıtlanması. Hani bu değişir mi emin değilim.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İnsanların selamlaşma mantığının bu yumruklaşmadan devam edeceğini düşünüyorum mesela. Bu çok saçma bir durum ama çok göze hani yumruklaşma dediğimiz şey. İnsanlar biraz daha temizliğe dikkat edecekler diye umut ediyorum, düşünüyorum. Maskenin hayatımızdan hiç çıkmayacağını düşünüyorum. O koronavirüsü hatırlatan tabelaların yeşil renkli arka planı yeşil olup beyaz fonksiyonlu yazıların hiç hayatımızdan çıkmayacağını düşünüyorum.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Çalışma biçimleri şu anda daha çok çevrimiçi tercih eden birçok büyük kuruluş var artık dünyada. Sosyalleşme biçimlerimiz zaten değişiyordu, pandemi de gelince iyice değişti. Daha çevrem içi bir sosyalleşme anlayışı var. Onun dışında hizmet alma biçimlerimiz değişti. İşte örneğin alışverişi de komple çevrimiçi yapıyoruz. Yani bir meyveyi de artık çevrimiçi alıyoruz... Sanala geçiş yapılacak aslında. Ve birebir yüz yüze işler azalacak. Bununla birlikte iş gücü gerektiren işler de artık azalacak. Çünkü artık daha robotik işler devam ettiği için birçok işi zaten bir mekanizma da yapabiliyor... O sırada da birçok meslek grubu yok olacak. Zaten geçmişten bugüne de hep yok olup geliyor. Daha çevrimiçi işler sürecek gibi görünüyor.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani kalabalık ortamlar açısından bir değişiklik olacağını düşünüyorum. Ya da bu samimiyet belki selamlaşma hani belli bir mesafede durumu o benim sevdiğim bir şey artık gerçekten... İnsanlar bir gribal enfeksiyon geçirdiğinde maske takmayı belki öğrenilmiş olabilir yani.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani benim gözlemlediğim aslında şöyle en çok iş hayatında bir değişiklik olacağını. Hatta radikal bir değişiklik olabileceğini bile düşünüyorum. Kendi açımdan. Şöyle ki çünkü devlet memurları olsun, özel sektör çalışanları olsun, birçok sektörde farklı çalışma tarzları ilk defa deneyimlendi. Yani esnek çalışma, dönüşümlü çalışma gibi bir tarz ilk defa deneyimlendi. Ve işlerde bir aksama olmadığı gözlemlendi. Yani arkadaşlarımdan çevremden biliyorum. Çünkü bahsettikleri kadarıyla herhangi işte bir aksama, gecikme, bir problem olmadığı, tam tersi hani o sürecin yeterli olduğundan bahsediyorlar. Mesela ki bence de gayet mantıklı. Sonuçta sabah oyalanmadan işte işin son saatlerinde oyalanmadan gidip işi yapıp, tamamlayıp bitirip gidiyorlar. Bence bu sistem hatta şöyle birçok insanın da home ofis çalışmaya yönelik mesleklerini değiştireceklerini düşünüyorum ben” (K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar ise pandemi sonrasında herhangi bir şekilde pandemi öncesinden farklılık olmayacağını dile getirmişlerdir.

“Biz ülke olarak çok seviyoruz, kucaklaşmayı, sarılmayı. Yani çok fazla değişeceğini zannetmiyorum. Pandemide bile insanlar, çoğu insan birbirine gidip gelmeye sarılıp öpüşmeye devam etti. Devam ettiren insanlar oldu. Yani çok değişeceğini zannetmiyorum ben... Hani bizde alıştık sanırım artık bu hastalıkla yaşamaya hani ilk zamanlardaki gibi korku bizlerde de kalmadı ya da hastalığı böyle yaşayıp hafif atlatınca.”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemiden önceki halimize döneceğiz diye düşünüyorum. Çünkü biz gerek kültür olarak gerek İslami inanç olarak tokalaşma, selamlaşma şeklimiz belliydi eskiden de. Buna fabrika ayarlarına döneceğimizi düşünüyorum... Akdeniz ülkesi olduğumuz için sıcakkanlı bir ülkeyiz. Sarılmadan duramıyoruz. Öyle bir de bir durumumuz var. Yani eskiye döneceğimizi düşünüyorum. Çok uzun sürmez bu pandeminin etkisi bizde.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi bittikten sonra yani bilemiyorum. Bence hiç pandemi olmadan pandemiyle tanışmadan önceki hayatımıza geri döneceğimizi düşünüyorum. Ama bu ekonomik olarak çok daha mümkün değil... Hani maddi etkilerini üzerimizden atmak pek mümkün olmayacak bence.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar ise ilerleyen yıllarda yeni bir pandeminin olabilme ihtimalini ve olası yeni bir pandemiye karşı hazırlıklı olmanın ve geleceği ön görmenin gerekli olduğunu düşünürken bu konuda endişelidirler.

“Ben bundan sonra acaba nasıl böyle bir hastalık gelir mi diye bir endişe açıkçası duyuyorum. Ve biz buna da şu an çok kolay çevremde gördüğümde evet artık pandemi bitti. Normale döndük ki herkesin artık alıştığını düşünüyorum. Eskisine göre çok da evet artık bitti ve her şey halloldu. Sonuçlandı gibi düşünüyoruz.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya şöyle biraz daha plan yaparken bence bu tarz pandemi gibi dikkate alınması gerekecek, öngörülmesi gerekecek. Çünkü bu işe başladığımda pandemi öncesinde hiçbir şekilde pandemiyle ilgili bir risk yaşayacağımızı öngörmedim. Bu ihtimallerim arasında olmadı hiçbir zaman. O yüzden daha öngörülü daha dünyaya açık olmak gerekecek. Daha gündem takip eder şekilde devam etmek gerekecek bence pandemiden sonra.”(K18, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani ben pandemiyle ve için yaşadığımız o hani ekonomik sıkıntının kolay geçeceğini düşünmüyorum. Ciddi tedarik zinciri sıkıntıları yaşanacağını öngörüyor insanlar. Onu da ben de öyle düşünüyorum. Ona inanıyorum. Ama en önemlisi yeni bir pandemi, en büyük korkum yeni bir pandemi. Bunu bilmiyorum duydunuz mu daha önceki görüşmelerde ama en çok şu konuşuluyor. Bu yirmi ikinci, yirmi bir ve yirmi ikinci yüzyılın virüslerin çağı olarak adlandırılacağı. Çünkü bunun altında küresel ısınmayla beraber eriyen buzulların altından çıkan milyarlarca yıl öncesinin küçük virüslerinin küçük canlıların olduğu Ve onun şimdi

insan ırkıyla karşılaştığında yaşanan şok olduğunu söylüyorlar.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Şöyle diyebilirim. Mesela ileride bu pandemi sürecinde tabii ki biraz böyle işte neler yaşadık gibi baksak da karşımıza tekrar böyle bir şey gelir mi diye tedirginliğim var mesela yani tekrar bir salgın olur mu? İşte biz bununla tekrar nasıl mücadele ederiz gibisinden düşüncelerim var. Biraz tedirginim o konuda.”(K25, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların önemli bir kısmı normalleşme sürecine alıştığını belirtirken bazı katılımcıların gelecekle ilgili ekstra kaygılara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Hissettikleri ve düşündükleri ne kadar farklı olursa olsun her katılımcının pandemiden önemli bir ölçüde etkilendiği ve bir şekilde bunu normalleştirmeye çalıştığı veya buna karşı bir başa çıkma mekanizması geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin daha çok temizlik ve hijyen alanıyla ilgili görüşler bildirdiği görülürken orta ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan bireyler buna ek olarak gelecekle ilgili planlama konularıyla ilgili de görüş bildirmişlerdir.

5.5.2. Çalışma Biçimi Beklentisi: Hayaller ve Hayatlar

Bu alt temada katılımcılara günlük nasıl çalışmak istedikleri ile esnek çalışma, dönüşümlü çalışma ve uzaktan çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerinden hangisini tercih etmek istedikleri sorulmuştur.

Katılımcıların yirmi ikisi alternatif çalışma biçimlerinin uygulanmasını isterken beş katılımcı işlerinin başka şekilde yapılamayacağını belirtmiş üç katılımcı da eskiden çalıştıkları standart mesailerin uygulanmasını istemiştir.

“Normalde olsa tamamen uzaktan ya da evden çalışma diyebilirdim ama özellikle bu süreç boyunca edindiğim deneyimlerden yola çıkarak dönüşümlü çalışmayı tercih ederim. Çünkü her ne kadar evden çalışmanın daha artı yönlerinin ağır bastığını düşünsem de belli aralıklarla ofis ortamına gitmek ve hani orada hem sosyalleşmek hem işleri bizzat takip etmek yani topluca onları halletmek de uzaktan halletmeye göre bazen daha pratik bir çözüm olabiliyor. O yüzden benim için en verimli çalışma yöntemi büyük oranda evden uzaktan çalışıp ama haftada belli günler de olsa muhakkak ofiste bulunma şeklinde olurdu.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kesinlikle uzaktan çalışma. İnsanları işte sekiz saat, dokuz saat, on saat belki hani bir yere hapsedip, orada bir saatten sonra ya da belli bir günden sonra çok verim alabileceğinizi düşünmüyorum. Yani insanlar kafeteryada farklı bir ortamdayken de çalışabilirler.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bence dönüşümlü olsun. Mesela şey bir gün gidip bir gün gitmemek bence daha güzeldi. Evde rahat vakit geçirebildim çocuklarla. İnsanların bazen nefes almasına da ihtiyacı var diye...”(K17, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan ve pandemi döneminde bir süre ücretsiz izne gönderildikten sonra dönüşümlü çalışmayla birlikte gelirinde azalma yaşayan bir katılımcı gelirinde azalma olmazsa alternatif çalışma biçimlerini tercih edebileceğini belirtmiştir.

“Yani maaşımdan kesilmeyecekse eğer dönüşümlü çalışmayı isterim. Çünkü her gün her gün işe gitmek pek benlik değil ama mecburen gidiyoruz. Bu pandeminin ilk başlarından sonra işe haftada birkaç gün gidiyorduk o güzel oluyordu ama orada da maaş kesintisi oluyordu. Hani böyle bir şey olmayacaksa dönüşümlü çalışmak güzel olur”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Verimlilik analizleri yapıldıktan sonra ciddi anlamda çalışma hayatının değişeceğini düşünüyorum. Hani genel olarak da bir kamu çalışanlarının bilimsiz çalışması hep konuşulur. Mesela ben dönüşümlü çalıştığımda kendi adıma işimi aksatmadım. Yani haftada üç günde çalışsam ben işlerimi yetiştiriyordum.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Evli ve iki çocuğu olan Katılımcı 7 pandemi sürecinde evden çalıştığı süreçte ev işleri ve çocuklarla ilgilenmesi gibi sorumlulukların da kendisinde olması sebebiyle dönüşümlü çalışmayı benimseyememiş, mesai saatleri esnetilerek düzenli olarak işe gitmeyi istemektedir. Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kişinin çalışma biçimi tercihine doğrudan etki ettiğinin bir göstergesidir.

“...Mesela evden de çalıştım bir süre idari izinli olduğum sürede. Evden çalışmak daha zor geldi iş yerine göre. Hani belki kişisel olarak bana evde çocuklar olduğu için zor geldi. Hem onların takibi hem evden çalışma açısından ben zorlandım. Hem evin sorumlulukları hem çocuklar... Mesai saatleri bir dönem kısaltılarak çalışmıştık. Ona dört oldu. Ha çok verimliydi mesela o süreç. Gerçekten çok verimli çalıştık. Hani ben tam zamanlı çalışmayı seviyorum. Açıkçası işe gitmeyi seviyorum. Beş gün gidebilirim ama o çalışma iyi geldi bize. Hani çok erken kalkıyoruz biz. Onunla ilgili mesaimiz biraz erken bizim. Hani o sekiz saatten daha az çalışma süresi daha verimli olduğunu düşünüyorum.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Saat on ve on altı saatleri arasında mesai saatlerimiz düzenlenmişti. O saatler gerçekten bizim daha verimli olduğumuzu düşünüyorum. Gerek personel açısından gerek evdeki diğer çocukların hani çocuklu olan aileler için o sürecin çok daha verimli olduğunu düşünüyorum. Hala da çünkü sabah sekiz ve akşam beş arasındaki mesai arasında topladığımızda çok aktif

bir çalışma olmuyor. On ve dört arası eğer mesai olduğunda daha verimliydi.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılardan mesai saatleri azaltılarak esnek çalışmayı deneyimleyenlerin çoğu mesai saatlerinin normal şartlarda çok uzun olduğu, sabah sekiz akşam beş şeklinde çalışırken çok fazla boş geçen zamanın olduğu, oysa daha az saat çalışmanın iş verimliliklerini arttırdığı düşüncelerine sahiptir.

Bazı katılımcılar ise tamamen eski standart çalışma biçimlerine dönmek istemektedir.

“Standart çalışma hayatımıza dönmek istiyorum. Ama yani bütün her şeyimde pandemi sürecinden önceki yapıda olmasını isterdim şahsen Yani ben standart çalışmadan yanayım açıkçası. Çünkü kendim ev ortamında bulunmak beni ev ortamında çalışmak beni ofisteki yeterliliğe erdirmeydi.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bu hastalık bitsin. Tamamen artık kurtulalım isterim. Herkes eski normalimize, koviden önceki normalimize dönmeyi çok isterim. Çünkü ülke olarak da biz bu yükün altından kalkamıyoruz maalesef. Yani ben çalışmak ve herkesle eşit bir şekilde çalışsın isterim.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani herhalde dönüşümlü çalışmak benim için daha güzel olurdu... O yüzden benim işim aslında daha kısa sürede daha verimli yapılabileceği kısımlar var belli kısımları. Onlar gerçekten yapılabilir yani bir gün dönüşümlü olarak çalışılabilirdi.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların çoğu alternatif çalışma biçimlerinin olmasını isterken bazı katılımcılar işlerinin alternatif çalışma biçimine uygun olmadığını dile getirmiştir.

“Benim işim gereği uzaktan çalışmam mümkün değil, o yüzden sahnede olmayı tercih ediyorum ve seviyorum. Kapitalist sistemlerde çalışanlar, insanlar köle gibi. Değil mi yani hani? Artı değer üretmek için. Tek şey, önemli olan şey artı değer üretmektir. Senin zamanın hiçbir önemi yoktur. Sekizde gitmek, beşte gelmek. Altıda gelmek. Ondan sonra da patron sana attığın maillere, şunlara bunlara cevap vermek zorundasın. Yani sana hiç zaman kalmıyor... Dolayısıyla artık bunun ne kadar insana kıyıcı, insana rağmen bir çalışma biçimi olduğunu öğrendi insanlar. Avrupa'da biliyorsunuz günde dört saat beş saat çalışıp çıkıyor insanlar iş yerinden. O yüzden bunu da biz bunu biliyorduk. Yıllarca anlatıyordu burada... O yüzden ben uzaktan çalışma, home ofis bilmem neyi destekliyorum. Son derece. Son derece insani olduğunu düşünüyorum.”(K30, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Benim işim gereği hiçbir olmaz. Olması da mümkün değil yani hiçbir şey olmaz ama mesela şey isterdim yani. Çocuğumla daha çok vakit geçireyim. Ama bir yandan da iyi para

kazanayım isterdim. Yani daha az çalışıp, daha çok para kazanmayı tabii ki isterdim. Kim istemez.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcıların bir kısmı ise eski çalışma düzenlerine dönmeyi tercih ederken sadece mevcut şartlarda bazı iyileştirmelerin yapılmasına gerek olduğunu belirtmektedirler.

“Uzaktan çalışmak istemem. Mesela biz ilk okula döndüğümüz zaman şöyle yaptık. Sınıflarımız yarıya bölündü. Bir grup pazartesi salı geldi. Diğer grup perşembe cuma geldi. O dönemde de pazartesi dolu anlattığımız şeylerin aynısını perşembe, cuma diğer çocuklara tekrar anlatıyorduk. Sürekli kendini tekrarlayan bir sistemdi. E normal düzende beş gün içerisinde yetiştirmeniz gereken müfredatı daha da uzatmak zorunda kaldınız. Çünkü süreniz kısaldı aynı şeyleri tekrar ettiğiniz için... Kalabalık sınıflarda olduğumuz takdirde bu endişemiz hep devam edecek. Tek yapılabilecek şey bence burada hani iş açısından mevcutları düşürmek olabilir. Bu kadar. Standart mesai ama sadece daha az mevcutlarla çalışabilme imkanımız olsa çok süper olur.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya tabii sağlık sektörünün istekleri çok bu konuda. Çok fazla yoğunluk oluyor. Bu yoğunluğun artmamasını talep ediyoruz tabii ki. Yani hastalara daha fazla vakit ayırabilmek için daha az hastamız olması gerekiyor. Eskiden pandemiden önce hastası asla randevu saatleri on dakikada bir randevulu hasta varken işte pandemiye bu yirmi beş dakikaya, yirmi dakikaya kadar çıkmıştı dakikaların süresi. Şimdi o yavaş yavaş düşmeye başladı. Bunun düşmemesini temenni ediyoruz... İnşallah önümüzdeki dönemlerde o işlemleri yapabilecek insan laboratuvar gibi tedarikler gerçekleşir de onları da yapmaya çalışırız.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılara belirli bir işi tamamlayana kadar mı yoksa belirli bir mesai saati aralığında mı çalışmak istedikleri sorulmuştur. Ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında alt sosyoekonomik sınıfın diğer sosyoekonomik sınıflara göre net bir şekilde farklılaştığı görülmüştür.

“İşi tamamlamayı tercih ederim. Uzun saatler çalışmaya karşıyım. Yani ben insan haklarına aykırı olduğumu düşünüyorum. Çok uzun saat ve çok uzun yani haftanın çok günü. ben üç dört gün böyle dört beş altı en fazla saat çalışmanın daha uygun olduğunu düşünüyorum ve zaten daha fazla çalışma saatinin verimli olmadığını düşünüyorum. Verimli çalışıp az ve öz çalışmaktan yanayım.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Belirli bir işi tamamlayana kadar çalışmayı tercih ederim. Genelde hedef koyarken de işte şu kadar saat çalışacağımdan ziyade şuraya kadar şu bölümü bitireceğim. Geri kalan zamanı da olduğu gibi kendime bırakabilirim. Benim için önemli olan hedeflediğim bölümü tamamlamaktır.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Bir işi tamamlayana kadar çalışmak. Çünkü bu biraz şeyle alakalı. Kendi hızınızla kendi planlarınızı çok daha iyi yapabileceğiniz bir şey belli bir saat çalışmak o saatin tamamında bir şeyleri halletmeye çalışmak gibi. Yani sekiz beş çalışmak ben birkaç saat oyalanayım. İşte bir iki saat takılayım. Sonrasında zaten bitiririm gibi bir düşünceye insanı itiyor. Hani belli bir iş ve parça başı iş çok daha net bir sana şey veriyor. Sınır belirliyor yani.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Pandemi öncesinde kesinlikle mesai anlayışım vardı. Bu tamamen değişti. Şu anda iş odaklı proje bazlı çalıştığım için. Kesinlikle projeyi bitirene kadar ölümüne çalışabilirim gibi hissediyorum ve muhtemelen pandemi sonrasında da böyle olacak.”(K21, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“İkisi de cazip ikisi de güzel. Olabilecek şeyler ama bunu tabii bir sistemi oturtmak lazım. Yani bir gün bizde şöyle bir durum vardı. Diyelim ki günde beş hasta bakıp mesaini dolduracaksın desen o beş hastanın işlemi beş saat de sürebilir, on saat de sürebilir. Yani bir gün beş saat, bir gün on saat çalışmış gibi olursun. O biraz yorabilir. Sanki belli bir saat aralığında çalışmak daha mantıklı gibi geliyor bana.”(K26, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani keşke bir işi tamamlayıp da evimize gelebilsek ama maalesef yani çalışma şartlarımda öyle bir şey yok. Hani mümkün olsa mümkün olsa keşke öyle bir şey olsam mesela atıyorum on tane hastaya bakıyorken On tane hastanın tedavisi bitip de keşke eve gelebilsem. Keşke öyle bir hayatım olsa ama hiç öyle bir şey yaşamadım.”(K5, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Genellikle kamu kurumlarında memur olarak çalışan katılımcıların belirli bir mesai anlayışından çok belirli bir işi tamamlayana kadar çalışmayı istedikleri görülmektedir. Bunun sebebi olarak; sabah sekizden akşam beşe kadar mesai süresinin uzun olması, bu uzun mesai süresi içinde iş yapmaya ayrılan zaman dışında çok fazla boş zamanın olması, esnek çalışmayı deneyimlemiş olma ve bu süreçte işlerin aksamaması gibi etkenler rol oynamaktadır.

Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan on katılımcının altısı net bir mesai saatinin olmasını tercih etme eğilimindedir. Bunun sebebi olarak ise mesai saatleri belirli olmayan güvencesiz işlerde çalışıyor olmak, işveren tarafından keyfi uygulamalara maruz kalmak, işin ne zaman biteceğinin bazen belli olmaması gibi faktörler bulunmaktadır.

“Bizde işler şöyle oluyor bir ablaya eve gidiyoruz. Diyor ki evin temizliği diye anlaşıyoruz. Tamam diyoruz. Giriyoruz. Sonra yok efendim mutfak dolaplarını da silsene. İşte fırını da siler misin elin değmişken şunu da yapar mısın diye. Bir sürü iş çıkarıyor başımıza. E biz de yok mok diyemiyoruz. Bir şekilde yapıyoruz az çok. Çünkü iş uzadıkça uzuyor. Belirli bir işi tamamlayana kadar deyince bunu da yap. Şunu da yap. Temizliğe geldi mi sanki evinin bütün işini yapacağız gibi düşünüyorlar. Ama ben çocuğum olduğu için belli bir saatte

gireyim. Belli bir saatte de çıkayım istiyorum. Yani ne bileyim, işte memurlar gibi, diğer çalışanlar gibi benim de belirli olsun istiyorum.”(K13, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların dördü belirli bir işi tamamlayana kadar çalışmayı tercih ederken orta ve üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların sekizi belirli bir işi tamamlayana kadar çalışmayı tercih etmektedir. Alt sosyoekonomik sınıf ile diğer sosyoekonomik sınıflar arasında bu konuda iki kat bir farklılık olması dikkat çekici olmakla birlikte bunun sebepleri sorgulanmalıdır.

5.5.3. Politika ve Çözüm Önerileri: Daha Eşit Bir Dünya Mümkün Mü?

Katılımcılara Covid-19 pandemisi döneminde yaşadıklarını da göz önünde bulundurarak pandemi sona erdikten sonra yaşam şartlarının daha iyi hale gelebilmesi için ne gibi fikirlere sahip oldukları sorulmuştur. Katılımcılar bu soruya eğitim sisteminin düzeltilmesi, sağlık hizmetlerine erişimin arttırılması, yaşlılar için yeni politikalar üretilmesi, çalışma biçimlerinde alternatif modellere geçilmesi ve daha eşit maddi imkanların yaratılmasıyla ilgili cevaplar vermiştir.

“Mesela şunu örnek vermek gerekirse ailemin, kendimin, çevremişimin sosyal hayatımın hepsinin daha iyi olabilmesi için öncelikle muhakkak ödeneklerin ve kazançların daha iyi olması gerekiyordur. Yani maddi duruma muhakkak bir destek verilmesi gerektiğini her türlü şartlarda düşünüyorum.”(K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Hani daha eşitlikçi daha demokratik daha onun da süreçlere katılabileceği eğitim süreçlerine girmesini isterim. Daha az müdahaleyle yapılmasını isterim açıkçası. Sağlık her türlü herkesin eşit sağlık haklarına ve ulaşımına sahip olmasını isterim. Bu süreçte onu da biliyorum çünkü yani... Mesela sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorlananlar olduklarını biliyorum.”(K6, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Özellikle iş bağlamında çevrimiçi devam edilmesi ve çevrimiçi uygulamaların kolaylaştırılmasını istiyorum. Devlet politikaları tarafından da desteklenmesini istiyorum. Ve sürdürülebilir bir çerçeve altında... Teorik eğitim alıyoruz ama daha pratik eğitimlere ihtiyacımız var. Yani yaşam, yaşamı ve yaşamdan doyum almayı kolaylaştıracak uygulamaların desteklenmesi genel politikaların öyle olması yönünde bir ihtiyaç duyuyorum.”(K8, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Eğitimle ilgili bütün çocukların desteğe ihtiyacı olduğunu düşünüyorum hani çok açıkları var. O kapatılmaz tabii... Bence çocuklarımız için hani sosyal etkinliklerin artması çok güzel olur. Şu an okullarda bunun yetersiz olduğunu düşünüyorum. Daha çok hayatın içinde olabildikleri etkinliklerin olması veya kişisel yeteneklerini ortaya çıkabilecek bir şeylerin yapılması... Farklı eğitim modeli olsa daha güzel olur.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“...Ya hani sağıkla ilgili bir eğitim süreci yaşanabilir ya da benim zaten genel meslek olarak da en çok isteyeceğim şeylerden birisidir o herhalde. Herkes için daha doğrusu. Herkesin en azından neyin, nasıl, nereye, neye yol açabileceğı bir olduğunu bilmesi, nasıl bir şikayeti olup ne olabileceğini bildiğı bir sistemde çok daha verimli bir çalışma ortamı bizim adımıza olurdu sanırım.”(K11, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yaşlılarla ilgili de mesela yaşlıların gerçekten kaliteli ya bizde şimdi mesela hep böyle yurt dışından örnek veriyoruz ama batılı bir ülkedeki bir emekli dünyada gezmedik ülke bırakmazken bizim yaşlılarımız işte en fazla gidip bir bankta işte bulduğu bir iki yaşlıyla, belki tanıdığı, belki tanımadığı orada. Güvercinleri seyretmek, gelene geçene bakmak ya da kahveye gidip işte yaşlılarıyla beraber vakit geçirmek. Yani onun haricinde yaşlılar ya da işte en fazla nereye gidiyor? Akrabasına gidiyor, akraba ziyareti yapıyor. Yani geziden kastımız bu. Mesela işte sonuçta bu insan emekli olmuş. Emekli olan insanlarda sonuçta hani yaşlılar bir miras yani bize geçmişin mirası sonuç itibariyle onlardan öğreneceğimiz bir sürü şey var. Hani onların da kaliteli zaman geçirmesi için ya bu belediye mi olur, devlet mi olur? Nasıl yapılır bilmiyorum ama dediğim gibi kaliteli zaman geçirmeleri için bence artık politikalar üretmeli diye düşünüyorum.”(K9, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya evet pandemi gerçekten zor bir süreçti. Herkes için zor bir süreçti... Bu süreçte tekrar görmüş olduk eğitim sıkıntılarını. Türkiye'deki eğitimi açıkçası yeterli bulmuyorum ve işte Türkiye'deki eğitimin iyi olduğunu da düşünmüyorum. Bu anlamda başka modeller izlenebilir.”(K10, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani şöyle ben özel okuldayım, tabi benim çocuğum devlet okulunda. Hani keşke imkanım olsa ben de göndermek isterdim. Bu defa ben eğitimde eşitsizliğe karşıyım sonuna kadar. Bütün çocuklar aynı eğitimi almalı, aynı hakka sahip olmalı. Bunu hani maddiyatla ölçülmemeli bir kere ama maalesef ülkemizde öyle değil. Paranız varsa çocuğunuz iyi bir eğitim alabiliyor, iyi bir dershaneye gidebiliyor Özel ders alabiliyor. Yani çok zeki olmasa da çocuğa bir şekilde bir şeyler öğretiliyor. O yüzden hani ben Türkiye'deki eğitim sisteminin zaten sonuna kadar karşıyım. Çok kötü bir eğitim sistemi var. Sınava sokma olmamalı. Çocukların yeteneğine göre şekillendirilmeli bence. Her çocuğun çünkü farklı bir yeteneğı vardır... Özel okulda öğretmenler çocuklarla çok daha iyi ilgili, daha çok deneme sınavları oluyor, işin içindeyim ama devlet okullarında böyle değil. Ders sayısı az. Ne bileyim deneme sınavları daha az ya mutlaka dışarıdan destek aldırarak zorundasınız çocuğunuza. O yüzden ben eğitimin parayla olmasına karşıyım. Yani özel okullar tamam var. Herkes imkanı dahilinde gönderebiliyor çocuğunu ama. Eğitimde eşitlik olmalı bence her çocuk aynı koşulda eğitimi alabilmeli...”(K23, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Okullardaki çocukların, yani sınıftaki mevcutlar çok fazla. Bunların belki de düzenlenmesi olabilir ve okuldaki o hijyen temizlik kuralları asla her okulda aynı değil. Şehrin çok iyi bir okulu, çok güzel, temizken başka bir okulu aynı şehirde gerçekten sağık yönünden hiç iyi değil. Bunun sadece kovidle alakası olduğunu düşünmüyorum. Normalde de çocukların

özellikle ilkokul ve ortaokul çağındaki çocukların öz bakım becerilerini hala yerine getiremediğini düşünürsek Bu hala riskli bir durum bence.”(K3, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Katılımcılara mevcut sınıfsal eşitsizliklerin değişmesiyle ilgili soru sorulmuş, katılımcılar bu konuyla ilgili vergi düzenlemesi, işin zorluğuna göre ücret düzenlemesi, insan odaklı bir çalışma biçiminin hayata geçirilmesi, kaynakların eşit dağılımının artması ve gelir uçurumunun kapatılması ve temel tüketim maddelerine ulaşımın daha kolaylaştırılması gibi cevaplar vermişlerdir.

“Aslında bu sistemsal bir sıkıntı. Yani sistem zenginin daha zengin olması, fakirin daha fakir olması üzerine kurulu bir sistem varmış gibi geliyor bana... Zengin tarafında bu vergilendirmelerin bazılarında af tutulup sırf yatırımcı gözüyle bakıldığı için bu adamlara bu insanlara daha çok avantaj sağlamaları biraz sıkıntı. Yani yüzde yüz diyelim. Herkesten yüzde on vergi alınıyorsa zenginden kendi malının değerinin üzerinde bir şekilde yani değerinin üstünde bir para birimi görünüyorsa burada yüzde on onlar için bir anlam ifade etmiyor. Yani alt tabakanın yükünü biraz daha yukarıya verebilirler.”(K15, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani çok fazla sınıfsal eşitsizlik var. Yani bu eşitsizlikler gün geçtikçe de artıyor. Arttığını da gözlemliyoruz her alanda her anlamda. Bunun değişmesi için şöyle bir şey olabilir. Yani sonuçta görüyoruz, duyuyoruz büyük şirketlerin, büyük iş insanlarının, büyük firmaların birçok vergi muafiyetine veya vergi affına gidildiğini görüyoruz. Onun aksine asgari ücretle çalışan insanların da vergi yüküyle ezildiğini gerçekten gözlemliyoruz. Çünkü birçok şeyden doğrudan veya dolaylı olarak vergi alınmakta. Yani bu sistem aslında tersine işlese çok daha iyi olacağını düşünüyorum. Buna yönelik bir politika geliştirilebilir...”(K27, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“...İnsanların en üst kademeye en alt kademenin kendini hazırlayabileceği şekilde yani kendi ağırlığını çekebileceği şekilde ücretini alsa bence daha mantıklı olur diye düşünüyorum. Alt kesimin daha çok çalışıp, daha az para kazanması üst kesimin daha az çalışıp, daha çok para kazanması biraz insanların zoruna gidiyor muhakkak.”(K29, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani kişilerin haklarının güvenceye alınması noktasında bir takım tabii yasal düzenlemeler en başta yapılabilir. Çünkü üretim odaklı olup da insanların haklarını hani ikinci plana atan birçok sektör var. Yani ilk etapta yapılabilecek düzenleme sanırım her şeyin başında insan hayatının değerini ortaya koymak üzerine olmalı.”(K1, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Kaynakların herkese eşit olarak dağıtılması... Hani bir çalışma hayatlarında çok farklı dengesizlikler var. Hani bir kısım çok rahatken bir kısım çok çok farklı şartlarda çalışıyor. O anlamda da eşitsizlik çok fazla. Sınıfsal eşitsizlik. Giderek de artıyor şu anda. Ekonomik

koşullarımız ortada ki orta gelirli insanlar da artık bizim gibi aslında orta gelirli de alt sınıf olma yolunda hızla ilerliyoruz. Hani bir takım sosyal politikalar geliştirilmesi gerekiyor bu eşitsizliğin giderilmesi için.”(K7, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ben herkesin alım seviyesinin daha doğrusu temel maddelerin ulaşılabilirlik seviyesinde olması gerektiğine inananlardanım. Çünkü şu andaki süreçte temel gıda maddeleri bile ulaşılabilir bir seviyede değil. Yani bu sınıf ayrımcılığının azalması için işte bu yapılabilir. Ya da işte ne bileyim gıda yardımlarının herkes eşit seviyede yapılması işte tabii ki bu şu demek değil. Yani işte ayda yirmi kilo et gıda bağışında bulunalım demek değil ama insanların gerçekte bir ayda alması gereken protein değerleri kadar gıda yardımında devlet desteğiyle bulunulması ya da işte tamamen buna ulaşabilmesi için o sınıf farklılıklarını kaldırabilmesi için temel maddelerde seviyenin denkleştirilmesi gerektiğine inananlardanım.”(K4, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Sınıfsal eşitsizliklerin değişmesinin herhangi bir şekilde mümkün olmayacağı yönünde görüşler de vardır.

“Artık bu böyle devam eder ya. Bu böyle devam eder. Değişmez ki değişmez bu. Bu değişmez. Bu, bu kısır döngü böyle devam eder. Altta ezilmeye mahkum, üstteki yatmaya mahkum. Yani ben böyle görüyorum.”(K14, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Ya dünyada bence yani birçok şeyin değişmesi gerekiyor ama hani böyle bir düzen olmayacak. Benim çok bir inancım yok. Hani o yüzden çok söyleyecek bir şeyim de yok açıkçası.”(K22, Derinlemesine Görüşme, 2022).

“Yani bunun tamamen eşitlenebilmesi bence çok ütöpik bir şey. Yani pandemiden bağımsız zaten. İnsanlar arasındaki bu eşitsizliğin olduğunu düşünüyorum. Pandemi sadece biraz daha durumu körükleyen bir şey oldu.”(K16, Derinlemesine Görüşme, 2022).

Bazı katılımcılar alt ve üst sosyoekonomik sınıf farkının sürekli olacağını bunun adeta bir doğa kanunu gibi bir şey olduğunu ve eşitsizliği gidermenin mümkün olmadığı görüşlerine sahiptir. Katılımcıların ifadelerinden hareketle bakıldığında aslında pandeminin var olan eşitsizlikleri sadece gözler önüne çıkardığı, bu duruma karşı farkındalığın biraz arttığı ancak var olan eşitsizliklerin eskisine oranla belki daha da fazla artarak mevcudiyetini sürdürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların eşitsizliklerin azaltılması konusunda gelecekle ilgili beklentilerinde daha karamsar bir tutuma sahip olduğu gözlemlenmiştir.

6. SONUÇ

Bu tez çalışmasında toplumdaki farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan insanların Covid-19 pandemisi dönemini nasıl deneyimledikleri, bu süreçte insanların

pandemiden eşit şekilde etkilenip etkilenmediği eleştirel bakış açısıyla çok boyutlu bir şekilde ele alınarak incelenmiştir.

2020 yılının Mart ayında hayatımıza girmesinin üzerinden iki yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen Covid-19 pandemisi küresel çapta milyarlarca insanı etkilerken aynı zamanda sağlıktan ekonomiye, eğitimden çalışma biçimlerine pek çok alanda daha şimdiden hayatımızı etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Covid-19 pandemisinin etkileri farklı alanlarda incelenirken toplumsal boyutunun ihmal edildiği düşünülmektedir, bu açıdan bu çalışmada pandeminin toplumsal boyuttaki etkilerinin sınıf konumu kapsamında incelenecek olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Tez çalışmasının konusu olan farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin Covid-19 pandemisinin getirmiş olduğu değişimlerden etkilenme biçimlerinin farklı olması ve bu farklılığın ortaya çıkarılması çalışmanın hedeflerinden birisi olmuştur.

Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak farklı sosyoekonomik sınıflara mensup olan toplumun hemen hemen her kesiminden yer alan toplam otuz katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerden hareketle pandemi döneminde farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin pandemiye nasıl deneyimledikleri, pandemiden etkilenme biçimleri ve pandeminin toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Yaşamakta olduğumuz Covid-19 pandemisi ekonomi, sağlık, siyaset, dijitalleşme, eğitim ve diğer toplumsal kurumlarda değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur. Bu açıdan pandeminin çok boyutlu bir şekilde ele alınmasının gerekliliği ve tarihteki diğer pandemilerle olan benzer özellikleri karşımıza çıkmaktadır. Covid-19 pandemisinin yaratmış olduğu etki ve değişimler milyarlarca insanı etkilemiş ve etkisini gelecekte de doğrudan olmasa bile dolaylı olarak hissettireceği düşünülmektedir. Farklı sosyoekonomik sınıflarda yer alan bireylerin Covid-19 pandemisi sürecinde ne hissettikleri, pandemiye nasıl deneyimledikleri, bu süreci deneyimleme biçimlerinin nasıl farklılaştığının sosyolojik analizini yapmak bu araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın kuramsal bölümlerinde toplumsal eşitsizlikler, tabakalaşma ve sınıflar sosyolojideki farklı yaklaşımlar perspektifinde ele alınmıştır. Bununla birlikte tarihte daha önceden meydana gelen önemli pandemiler ve bu pandemilerin toplumsal yaşam

üzerindeki etkileri de detaylı olarak incelenerek geçmişten günümüze pandemilerin etkileri üzerinde bir kıyaslama yapılması veya bağlantı kurulması amaçlanmıştır. Bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar denilince akla ilk sağlık ve tıp alanındaki gelişmeler geliyor olsa da sadece bundan ibaret değildir. Tarih boyunca farklı dönemlerde grip, veba, kolera, çiçek, AIDS gibi pandemiler meydana gelmiş ve bu pandemiler sadece milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine veya tıp alanındaki gelişmelere sebep olmamış; bu salgınlar toplumlar ve toplumsal yapı üzerinde değişimler ve dönüşümler yaratmıştır. Lakin tarihsel süreçteki salgınlar incelendiğinde her toplumsal tabakanın pandemilerden eşit şekilde etkilenmediği görülmektedir.

Saha bulgularına gelindiğinde ise pandeminin farklı sosyoekonomik sınıflar penceresinden nasıl deneyimlendiği incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda alt, orta ve üst sosyoekonomik sınıflardan her sınıfı temsilen onar katılımcı olmak üzere toplam otuz katılımcıyla derinlemesine mülakatlar yapılarak görüşülmüştür. Yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcıların pandemi sürecindeki yaşadıkları, duygu durumları, baş etme mekanizmaları, çalışma hayatı, ev içindeki gündelik yaşamları, koronavirüs hastalığı deneyimleri ve gelecek beklentilerine ilişkin detaylı veriler toplanmıştır.

Salgın sürecinde özellikle alt sosyoekonomik sınıfta yer alan bireylerin çalışma koşullarında iyileştirmeye gidilmediği, sokağa çıkma kısıtlamalarının olduğu ve pandemiye karşı herhangi bir aşının olmadığı nedenleri ve sonuçları üzerine belirsizliklerin olduğu dönemde bile çalışmaya devam ettikleri, bu kesimdeki insanların esnek çalışma, dönüşümlü çalışma veya uzaktan çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini deneyimleyemediği ya da deneyimlese bile bundan dolayı maddi kayıplarının olduğu görülmüştür. Katılımcılardan alt sosyoekonomik sınıfta yer alan ve pandemi döneminde doğrudan gelir kaybı yaşayanların sayısı diğer iki sınıfta yer alıp gelir kaybı yaşayanların sayısını eşittir. Yani pandemi döneminde alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar orta ve üst sosyoekonomik sınıftaki katılımcılara kıyasla kişi sayısı olarak çok daha fazla gelir kaybı yaşamışlardır. Ayrıca bu dönemde iş kaybı yaşanması bakımından alt sosyoekonomik sınıfta yer alan insanların diğer sosyoekonomik sınıftaki insanlara kıyasla çok daha fazla endişelendiği ve iş kaybı yaşadığı öğrenilirken karşılaşılan iş kaybı durumunun sadece maddi boyutunun değil psikolojik olarak da kişileri derinden etkilediği görülmektedir. En az iş ve gelir kaybı kaygısının ise kamu personellerinin yoğunlukta olduğu orta sosyoekonomik sınıfa ait olduğu görülmektedir.

Bunun sebebi olarak ise kamuda olmanın ve kamudaki süreklilik esasının bireyleri rahatlattığı ortaya çıkmıştır. Pandemi döneminde evden çalışma, esnek çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini daha çok orta ve üst sosyoekonomik sınıfın deneyimlediği ve ev ortamlarında bu kişilerin pandemiden kendilerini daha iyi izole edebildikleri saptanmıştır. Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların ise bu dönemde işe gitmek zorunda oldukları ve genel olarak alternatif çalışma biçimlerini deneyimleyemedikleri, risklere açık bir şekilde çalıştıkları öğrenilmiştir. Buradan hareketle pandeminin bireylerin çalışma hayatına ve ekonomik durumlarına etkisinin sınıf konumuyla alakalı olduğu görülmekle birlikte buna bağlı olarak bireylerin sağlıklarını koruyabilme endişesi ve sağlık alanındaki eşitsizlikler gözler önüne serilmektedir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde pandemi dönemindeki gündelik yaşam pratiklerine bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin arttığı görülmüştür. Katılımcılardan bu süreçte hayata geçirilen uzaktan çalışma ve dönüşümlü çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini deneyimleyenlerin çoğu ev içinde yapılması gereken temizlik, yemek gibi günlük işlerin, okulların online olması sebebiyle çocukların ders takibinin yapılmasının vb. ev içi işlerin kadınların “sorumluluğu” olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Erkeklerin ise bu süreçte ev içindeki işlere katılımının arttığı öğrenilse de bu davranışlar hanede yaşayan kadına “destek olmak, yardımcı olmak” şeklinde nitelendirilmektedir. Durumun böyle algılanmasının yanı sıra bu süreçte hayata geçirilen bir uygulamayla belirli şartları sağlayan “çocuklu anneler” izinli sayılmış ve çalışma yaşamından çıkıp evde kalarak kamusal alandan soyutlanmışlardır. Bu gibi uygulamalardan her ne kadar katılımcılar memnun olmuş gibi görünse de aynı zamanda kadının ev içinde daha fazla zaman geçirmesiyle birlikte ona daha fazla “sorumluluk” yüklenerek gündelik yaşamları daha da zorlaşmıştır. Durumu sadece bireyler olarak değil toplumsal olarak geniş bir perspektiften bakıldığında kadınların kamusal alandan soyutlanıp çocuk bakımını sağlamak için izinli sayılması toplumsal cinsiyet eşitsizliği bakımından son derece sarsıcıdır. Alternatif çalışma biçimlerini deneyimleyen özellikle orta sosyoekonomik sınıfta yer alan kadın katılımcıların bu dönemde hem ev işleri hem de profesyonel mesleklerini icra etmekte zorlandıkları ve ev içindeki iş yüklerinin arttığı yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Üst sosyoekonomik sınıfta yer alan kadınların ise ev içi işlerle ilgili daha çok profesyonel veya alternatif hizmetlerden faydalandığı bu yüzden evdeki artan iş yükünden diğer sosyoekonomik sınıflarda yer alan kadınlar gibi etkilenmedikleri de yapılan derinlemesine mülakatlarda ortaya çıkmıştır. Covid-19

pandemisi sürecinde kadınların maruz kaldıkları ev içi şiddetin arttığı farklı çalışmalarda ortaya çıkarılırken bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de bunu doğrular nitelikte ifadeler kullanılmıştır.

Pandemi döneminde evde geçirilen zamana odaklanıldığında ise katılımcıların bulundukları sınıf konumuna göre farklılaşma söz konusudur. Pandeminin yoğun bir şekilde yaşandığı ve sokağa çıkma kısıtlamalarının uygulandığı zamanlarda her sosyoekonomik sınıftan insanın evde geçirdiği zamanda artış olmuştur. Özellikle üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların bu süreçte evde daha fazla zaman geçirdikleri ve kendilerine daha fazla zaman ayırarak kitap okumak, film izlemek, spor yapmak, yoga ve meditasyon yapmak gibi faaliyetlerde bulundukları yapılan görüşmelerde saptanmıştır. Alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların bir kısmının ise bu süreçte çalışmak zorunda olmaları sebebiyle evde daha az zaman geçirdikleri görülmüş ve bazı katılımcılar evde daha çok zaman geçirmiş olsalar da bu zamanın kaliteli olmadığını ifade etmişlerdir. Pandemi sürecinde katılımcıların genel olarak temizlik ve hijyen başta olmak üzere ev içi işlere daha fazla zaman ayırdığı saptanırken üst sosyoekonomikte sınıfta yer alan insanların bu dönemde otonom temizlik robotu veya profesyonel bir temizlik hizmeti gibi hizmetlerden diğer iki sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların toplamının iki katı kadar oranda çok daha fazla faydalandığı bu sayede ev içindeki işlere daha az vakit ayırdıkları tespit edilmiştir. Tüm bunlar evde geçirilen zamanın niteliğinin ve pandemi deneyimlerinin sınıf konumuna göre farklılaştığını kanıtlamaktadır.

Katılımcıların Covid-19 pandemisine karşı kendilerini izole edebilme deneyimleri incelendiğinde burada da sınıfsal farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu dönemde pandemiye karşı kendisini izole ettiğini düşünen katılımcıların çoğunun üst sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcılar olduğu görülürken bu katılımcıların her gün zorunlu olarak işe gitmediği, esnek çalışma, dönüşümlü çalışma veya evden çalışma gibi alternatif çalışma biçimlerini deneyimledikleri, işe kendi istekleriyle gitmedikleri dönemde geçimlerini sağlayabilecek birikime sahip oldukları saptanmıştır. Bu süreçte çalışmak zorunda kalan ve genellikle alt sosyoekonomik sınıfa mensup olan katılımcıların kaygı düzeyinde bir artış gözlemlenirken ekonomik kaygıların zaman zaman sağlık alanında yaşadıkları kaygıların önüne geçtiği öğrenilmiştir. Üst sosyoekonomik sınıfta yer alan kişiler de bu dönemde çeşitli kaygılar yaşarken genellikle bu kaygıların başında kendilerinin ve

sevdiklerinin sağlığı gelirken sonrasında eskisi kadar sosyalleşememe, gezip eğlenememe ve evde kapalı kalma gibi kaygılar yer almaktadır. Bireylerin pandemi dönemindeki kaygılarının bile sosyoekonomik sınıf konumlarıyla ilgili olduğu görölürken bazı durumlarda katılımcıların sağlıklarından önce ekonomik kaygılar yaşamış olması çarpıcı olduğu kadar üzerine düşünölmesi ve sorgulanması gereken bir konudur.

Saha bulgularının son bölümünde ise katılımcılara çalışma yaşamlarında gelecek beklentileriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorularda en belirgin ve dikkat çekici farklılık çalışma biçimlerindeki mesai kavramı ve parça başı iş kavramına verilen cevaplarda ortaya çıkmıştır. Pandemi döneminde alternatif çalışma biçimlerini deneyimlemiş olan orta ve üst sosyoekonomik sınıflara mensup katılımcılar önemli bir kısmı belirli bir mesai saati kavramından çok belirli bir işi tamamlayana kadar çalışmayı tercih ederken alt sosyoekonomik sınıfta yer alan katılımcıların çoğu ise bunun aksine net bir mesai saatlerinin olmasını ve o şekilde çalışmayı istediklerini belirtmişlerdir. Bu farklılığın oluşmasında pandemi döneminde yaşanan iş ve gelir kayıpları, ekstra mesailer, güvencesiz ortamlarda çalışmak zorunda olmak gibi etkenler rol oynamaktadır. Görölüğü üzere pandemi kişileri sadece yaşadığı dönemle etkilemekle kalmayarak gelecekleri için alacakları kararları da etkileyebilecek düzeyde etkilemiştir.

Sonuç olarak; bu çalışmada Covid-19 pandemisi sürecinde toplumdaki farklı sosyoekonomik sınıflara mensup bireylerin farklı şekillerde etkilediği görölürken pandemi döneminde iddia edildiği gibi herkesin pandemiye eşit mesafede olmadığı ve bu süreçte ekonomik durum, salgına karşı korunabilme, yeteri kadar dinlenebilme, fiziksel ve psikolojik sağlığı koruyabilme gibi pek çok şeyin farklı tabakalar tarafından farklı deneyimlendiği görölümüş ve pandemi döneminde her şeyin temelini sınıfsal olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte zaten hali hazırda var olan kapitalizmin eşitsizlikleri de pandeminin etkisiyle daha görünür hale gelmiş ve bu dönemde toplumsal eşitsizlikler daha da derinleşmiştir. Bu doğrultuda, pandemi döneminde “evde kalamayan” pek çok kırılgan grubun karşılaştıkları güçlüklerle ve bu süreçte artan toplumsal eşitsizliklere dikkat çekmek bu çalışmanın hedeflerinden biriydi. Bu bağlamda toplumsal eşitsizliklerin etkisinin azaltılması için politikaların üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Belki de Covid-19 pandemisi var olan eşitsizliklerin ne ölçüde yıpratıcı ve zorlayıcı olduğunu görmemizi sağlayan ve bunlara yönelik uzun vadeli sistematik çözümlerin üretilmesi için son derece önemli çıktılar sunan bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Üretilmesi gereken

politikaların başında bu dönemde artan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik politikalar yer almaktadır. Kadını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan politikaların üretilmesi faydalı olabilir.

Bunun yanı sıra çalışanların çalışma koşullarında iyileştirmelerin yapılması bir diğer önemli noktadır. Pandemiyle birlikte pek çok işyerinde mesai saatleri gereğinden fazla uzun olduğu görülürken çalışanların alternatif çalışma biçimlerine adapte olabildiği ve mevcut işleri daha verimli bir şekilde yapabildiği tespit edilmiştir. Bu tarz uygulamaların hayata geçirilmesinin hem iş verimliliğini artıracığı düşünülürken hem de insanların kendilerine ve ailelerine daha fazla zaman ayırarak daha mutlu olabilecekleri düşünülmektedir. Bir diğer önemli husus ise asgari geçimini sağlayacak durumda çalışan kişileri kapsayıcı politikalar üretilmesidir. Covid-19 pandemisi asgari ücretle çalışan veya güvencesiz şekilde çalışan kişilerin sosyal risklere ne kadar açık olduğunun görülmesini sağlamıştır. Zaten yıllardır var olan bu gerçeğin pandemiyle birlikte görünür olması, durumla ilgili farkındalık yaratırken pandeminin etkisini kaybetmesi veya sona ermesiyle birlikte yeniden unutulmamalıdır. Bu kesimlere yönelik koruyucu, destekleyici ve kapsayıcı politikaların üretilmesine ihtiyaç vardır.

Milyonlarca insanın hayatını kaybettiği, milyarlarca insanın dolaylı ya da doğrudan etkilendiği küresel bir krize sebep olan Covid-19 pandemisinin etkisini kaybetmeye ve unutulmaya başlandığı bu günlerde yapılan bu çalışmada geçmişte yaşanan pandemilerin de etkilerinin benzer şekilde olduğu, gelecekte de bizi benzer pandemilerin beklediğine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu çalışma sadece bir durumu tespit etmekle kalmayarak bu durumla ilgili uygun politikaların üretilmesine ve gelecek projeksiyonlarının planlanmasına yol göstermesi açısından önemlidir. Daha insanca yaşanabilir, daha eşit ve daha iyi bir dünya için yapılması gerekenin geçmişten ders çıkararak geleceğe yönelik şekilde bugünle ilgili somut adımların atılması ve bu süreçte politika yapıcılardan işveren ve emekçiye toplumun kesiminden katılımın sağlanması ve bu yönde çabalanması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2020). Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve Akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek? . Şeker, M., Özer, A. ve Korkut, C. (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* içinde (279-298). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Adak, N. (2002). *Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Afyonoglu, M. F. (2022). Covid-19 Pandemisinde Gündelikçi Kadın Olmak. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1 (33), 205-224.
- Ahmadı, R. (2020). Koronavirüs Pandemisinin (Kovid-19) Toplumsal Etkileri. *Bilim Armonisi Dergisi*, 3 (2), 65-72.
- Alaeddinoğlu, F. ve Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 233-258.
- Alkan, H. (2020). Covid-19 Salgını Sonrasında Yönetmel Kapasite: Demokrasi Bağlamında Devletlerin Geleceği. Şeker, M., Özer, A. ve Korkut, C. (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* içinde (255-278). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Aslan, E. ve Tavşancıl, E. (2001). *İçerik Analiz ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8 (85), 35-41.
- Aslan, S. (2021). Covid-19 Salgınının Küreselleşmeye ve Ulus Devletlere Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (80), 1735-1752.
- Atila Demir, S. (2021). Etiketleme Teorisi Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ve Salgın Hastalıklar: Kovid-19 Süreci ve Damgalama. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 13-25.
- Atila Demir, S. (2021). Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayrımcılığı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (38), 186-201.

- Avcı, N. ve Afacan, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 1-14.
- Aydın, K. (2018). Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma. *Journal of Economy Culture and Society*, (57), 245-267.
- Aykan, B. ve Bilginer, O. (2021). *Salgın Halleri: Covid-19 ve Toplumsal Eşitsizlikler*. Ankara: Nika.
- Aytaç, Ö. ve Kurttaş, M. Ç. (2015). Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1), 231-250.
- Azzi-Huck, H. and Shmis, T. (2020) Managing the Impact of COVID-19 on Systems Around The World: How Countries Are Preparing, Coping, and Planning for Recovery. Education for Global Development
- Balcı, A. (2020). Covid-19 Özelinde Salgınların Eğitime Etkileri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi Kuram ve Uygulama*, 3 (3), 75-85.
- Barrero, J. M., Bloom, N. and Davis, S. J. (2020). Covid-19 is Also A Reallocation Shock, *National Bureau Of Economic Research*.
- Başaran, A. (2017). Sınıf Kavramının Kökeni ve Politik Ekonomik Bir Mukayese. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi*, 1 (1), 214-237.
- Başterzi Devrim, A., Cesur, E., Rengün Güvenç, H., Taşdelen, R., Yılmaz, T. (2020). *Covid-19 ve Damgalanma*, Türk Tabipler Birliği. Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.
- Beyaz Özbey, İ. (2021). Koronavirüs Salgınının Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkileri: Erzurum Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (3), 821-839.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Ankara: Heretik Yayınları.
- Bozkurt, V. (2020b). Pandemi Döneminde Çalışma: Ekonomik Kaygılar, Dijitalleşme ve Verimlilik. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorğun (Ed.), *Covid-19 Pandemisinin*

- Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri. içinde* (ss. 115-136). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bozkurt, V. ve Sayın, Ö. (2020). *Pandemide Küresel Kentte Yaşamak: İstanbul'un Covid-19 Deneyimi*.
- Browne, K. (2014). *Sosyolojiye Giriş*, (Çev: İ. Kaya). İstanbul: Say Yayınları.
- Burgess, S., & Sievertsen, H. H. (2020). Schools, skills, and learning: The impact of COVID-19 on education. CEPR Policy Portal. Retrieved from <https://voxeu.org/article/impact-covid-19-education>.
- Cavlak, H. ve Yılmaz, C. (2021). Covid-19 Öncesi ve Sonrası İletmelerin Nakit Akış ve Finansal Sıkıntı Düzeylerinin Görünümü: BIST 30 Endeksinde Bir Araştırma. Aksoy, A., Karapınar, A., Zaif, F. ve Aydın, B. (Ed.), *Covid 19 Pandemisinin İşletme ve Ekonomi Alanında Etkileri* içinde (191-212). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Chancel, L. (2021). *Dünya Eşitsizlik Raporu 2022*. World Inequality Lab.
- Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı*. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü.
- Cuff, E.C., Sharrock, W.W. and Francis, D.W. (2015). *Sosyolojide Perspektifler*, (Çev: Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Cullen, B. and Novick, S. M. (2011). The Davis-Moore Theory of Stratification: A Further Examination and Extension. *The American Journal of Sociology*, 84 (6), 1424-1437.
- Çaman Karadağ, Ö. ve Karabey, S. (2020). *Bir Pandeminin Su Yüzüne Çıkardıkları: Sağlıkta Eşitsizlikler ve Politikalara Yansımaları*, TESEV Değerlendirme Notları, 2020 (12).
- Çerkezoğlu, A. (2020). *Covid-19 ve Çalışma Yaşamına Etkileri*. Türk Tabipler Birliği.
- Çıtak, N. (2020). Covid-19 ve Sınıfsal Eşitsizlik. *Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu* içinde, (441-470). Türk Tabipleri Birliği.
- Davis, K., & Moore, W. E. (1945). Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, 10(2), 242–249.

- Dikmen, M. (2021). Covid-19 Pandemisinde Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeyleri ile Sosyal Medya Bağımlılıkları Arasındaki İlişki: Bir Yapısal Eşitlik Model. *Bağımlılık Dergisi*, 22(1), 20-30.
- Doğan, B. K. ve Pekasıl, A. N. (2021). Covid-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (1), 275-292.
- Ecevit, M. C. ve Güneş, F. (2011). *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Edgell, S. (1998). *Sınıf*, (Çev: D. Özyiğit). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Erdoğan, N. (2020). Kovid-19 Salgını Anlam Yıkımına mı Yoksa Yeni Bir Anlamlandırmaya mı Yol Açacak?. L. Sunar (Ed.), *Covid-19 salgınının sosyolojik analizi-1*, içinde (62-69). Toplumsal Yapı Araştırmalar Programı.
- Esen, A. (2017). Sıhhi-i İctimâi Coğrafya Kitaplarına Göre İç Anadolu'da Görülen Salgın Hastalıklar (1922-1926). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (60), 73-90.
- Gerth, H.H. ve Mills, C.W. (1996). *Marx Weber Sosyoloji Yazıları*, (Çev: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Giddens, A (2012). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları* (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Glaser, B. G. and Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*. London: Aldine Transaction
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Goffman, E. (2014), *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev: Ş.Geniş, L. Ünsaldı, S. N. Ağırsanlı), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gönç Şavran, T., ve Suğur, N. (2021). *The gendered pattern of Covid-19 pandemic*. In H. Gülerce, V. Nimehchisalem, V. Bozkurt, G. Dawes, ve S. Rafik-Galea (Eds.),

- Society in the Covid-19 Pandemic: Inequalities, Challenges, and Opportunities (s. 1-26). Pegem Akademi.
- Gökalp Yılmaz, G. (2020). Covid-19 Pandemisinde Eşitsizliklerin Yeniden Üretilmesi Bağlamında Akademisyen Anne Olmak. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 18 (72), 60-93.
- Granic, I., Lobel, A., and Engels, R. C. (2014). “The Benefits of Playing Video Games”. *American Psychologist*, 69(1), 66-78.
- Gültekin, T. Koç, F. ve Özkoçak, V. (2020). Pandemilere Antropolojik Bakış: Koronavirüs (Covid-19) Örneği. *Turkish Studies*, 15 (2), 1183-1195.
- Güngör, F. (2020). Covid-19’un Toplumsal Kurumlara Etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 393-428.
- Hotar, N., Omay, R. E., Bayrak, S., Kuruüzüm, Z., Ünal, B. (2020). Pandeminin Toplumsal Yansımaları. *İzmir İktisat Dergisi*, 35 (2), 211-220.
- International Labour Organization, ILO (2020). The Impact of The Pandemic on Employment in Turkey: What Would Have Happened Without COVID-19? https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_765261/lang--en/index.htm (Erişim tarihi: 21.03.2022)
- İmga, O. ve Ayhan, U. (2020). *Kovid-19 Salgını ve Sonrası Devlet, Demokrasi ve Güvenlik*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- İnce, M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 294-319.
- İpekoğlu Yakut, H. (2021). Karantina Günlükleri: Üniversite Öğrencileri Gözünden Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Karantina Süreci. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 162-183.
- Kalkın, G. & Erdem, H. (2021). İşgörenlerde COVID-19 Kaygısı ve Demografik Analiz. *Covid 19 Pandemisinin İşletme ve Ekonomi Alanında Etkileri: Seçme Yazılar* (1. Baskı) içinde s. 115-124). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

- Karadağ Çaman, Ö. ve Karabey, S. (2020). Bir Pandeminin Su Yüzüne Çıkardıkları: Sağlıkta Eşitsizlikler ve Politikalara Yansımaları. *TESEV Değerlendirme Notları*, 2020/12.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 3-15.
- Karimivand, F. (2021). Covid-19 ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları: Literatür İncelemesi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 47-61.
- Kılıç, O. (2004). Eski Çağdan Yakın Çağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Kılıç, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri. Şeker, M., Özer, A. ve Korkut, C. (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* içinde (13-54). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- King, D. L., Delfabbro, P. H., Billieux, J., & Potenza, M. N. (2020). "Problematic Online Gaming and the COVID-19 Pandemic". *Journal of Behavioral Addictions*, 9 (2), 184-186.
- Koç, Y. (2020). Kırım Savaşı ve Kafkas Göçlerinde Salgın Hastalıklar (1853-1864). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korucu Üçüncü, B. (2021). 1896 Bombay Vebası ve Hastalığın Hicaz'a Sirayetinde Hindistanlı Hacıların Rolü. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 11 (3), 625-638.
- Kramer, A. and Kramer, K. Z., (2020). The Potential Impact of The Covid-19 Pandemic on Occupational Status, Work From Home and Occupational Mobility. *Journal of Vocational Behavior*. 119 (1).
- Kurdaş, M. Ç. (2020). Covid-19'un Toplumsal Etkileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 532-545.
- Mack, J. (2016), Poverty and Social Exclusion. <https://www.poverty.ac.uk/definitions-poverty/social->

exclusion#:~:text=Social%20exclusion%20is%20a%20complex,social%2C%20cultural%20or%20political%20arenas (Erişim tarihi:08.04.2022)

Marangoz, M. ve Kırılı Özen E. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Farklı Alanlarda Dijitalleşmeye Etkileri: *Kavramsal Bir Değerlendirme*. Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi, 1 (1), 54-68.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, K. and Engels, F. (2020). *Komünist Manifesto*, İstanbul: Can Yayınları.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.

Muradoğlu, C. (2020). Covid-19'la Birlikte Türkiye'de Online Harcama Tutarında Nasıl Bir Değişim Yaşandı? <https://webrazzi.com/2020/04/07/covid-19-la-birlikte-turkiye-de-online-harcama-tutarinda-nasil-bir-degisim-yasandi/> (Erişim tarihi: 22.04.2022)

Nesanır, N. (2020). Modern Devlet Kapitalizminin Bir Eseri: Covid-19. *Covid-19 Pandemisi Dokuzuncu Ay Değerlendirme Raporu* içinde, (6-26), Türk Tabipleri Birliği.

Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri (Cilt 1)* (Çev: S. Özge). İstanbul: Yayın Odası Yayınları.

Nikiforuk, A. (2020). *Mahşerin Dördüncü Atlısı*. (8.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, İ. B. (2020). İspanyol Gribi ile Covid-19 Pandemilerinin Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Karşılaştırılması ve Salgın Kavramında 100 Yılda Neler Değişti. H.S. Kıroğlu (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar II*, içinde (561-575). Ankara: Gece Kitaplığı.

Önür, H. (2013). Toplumsal Eşitsizliklerin Yeniden Üretilmesinde Eğitimin Rolü: Afyonkarahisar Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi Örneği. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özen, G. Ç. (2016). Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 2 (3), 59-65.

- Özen, S. (1993). Sosyolojide Bir Alan: Sağlık Sosyolojisi ve Sağlık-Toplumsal Yapı İlişkileri, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 4, 73-89.
- Özer, M. ve Suna Eren, H. (2020). Covid-19 Salgını ve Eğitim. Şeker, M., Özer, A. ve Korkut, C. (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* içinde (171-192). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Özlü, A. ve Öztaş, D. (2020). Yeni Corona Pandemisi (Covid-19) ile Mücadelede Geçmişten Ders Çıkartmak. *Ankara Medical Journal*, 2, 468-481.
- Öztek, Z. (2001). Sağlıkta Kavramlar Sağlık Kavramı ve Sağlık Hizmetleri, *Yeni Türkiye*, 39, 294-298.
- Öztürk, A. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Bilim Teknolojileri Bağımlılığı. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 195-219.
- Pantling, A. (2020). Gaming Usage Up 75 Percent Amid Coronavirus Outbreak, Verizon reports. <https://www.hollywoodreporter.com/news/gaming-usage-up-75-percentcoronavirus-outbreak-verizon-reports-1285140>. (Erişim tarihi: 07.04.2022)
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*. 30 (Ek sayı), 19-26.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş - Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan, & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Quinn, S. C., ve Kumar, S. (2014). Health Inequalities and Infectious Disease Epidemics: A Challenge For Global Health Security. *Biosecurity and Bioterrorism: Biodefense Strategy, Practice, and Science*, 12 (5), 263–273.
- Rousseau, J. J. (1998). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (6.Baskı), (Çev: R. N. İleri). İstanbul: Say Yayınları.
- Sapancalı, F. (2005), Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, (3), 51-106.
- Sachs, J. D. (2020). How Inequality Fuels COVID-19 Deaths, Project Syndicate, <https://www.project-syndicate.org/commentary/inequality-fuels-covid19-mortality-by-jeffrey-d-sachs-2020-06> (Erişim tarihi: 20.05.2022)

- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. Covid-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocukça Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu Nisan 2020.
- Sparke, M., and Anguelov, D. (2020). Contextualizing Coronavirus Geographically. *Transactions of the Institute of British Geographers*.
- Stefan Gössling, Daniel Scott & C. Michael Hall (2021) Pandemics, Tourism and Global Change: A Rapid Assessment of Covid-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 29 (1), 1-20.
- Sunar, L. (2018). *Sosyal Tabakalaşma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Sunar, L. (2020). Salgınla Mücadelenin İlk Eşığı: Eşitsizlikler. L. Sunar (Ed.), *Covid-19 salgınının sosyolojik analizi-1*, içinde (62-69). Toplumsal Yapı Araştırmalar Programı.
- Sütlüoğlu, T. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Görme Engelli Bireylerin Gündelik Yaşamı, Başaran, E. ve Alkın, R.C. (Ed.), *Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Gruplar*, içinde (65-118). Konya: Neu Yayın.
- Şahin, F. ve Demir, S. (2020). Virüsler, Viral Pandemileri Etkileyen Faktörler ve Sonuçları. Şeker, M., Özer, A. ve Korkut, C. (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceğı* içinde (55-76). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.
- Şenbayram Aba, E. (2022). Covid 19 Pandemisinin Neden Olduğı Kriz Ortamının Çalışan Bireylere Etkilerinin Demografi Özelliklerine Göre Farklılığın Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (9), 12-25.
- Şenol, C. ve Bilsel, A. (2020). Türkiye’de Covid-19 (Coronavirüs) Pandemisinin Durumu ve Algoritmik Hesaplamaya Göre Gelecekteki Durum Analizi. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6 (25), 535-546.
- Taştan, C. (2020). *Kovid-19 Salgını ve Sonrası Psikolojik ve Sosyolojik Değerlendirmeler*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

- Taub, A. (2020). A New Covid-19 Crisis: Domestic abuse rises worldwide. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2020/04/06/world/coronavirus-domestic-violence.html> (Erişim tarihi: 19.03.2022)
- Taylor, S. (2022). The Psychology of Pandemics. *Annual Review of Clinical Psychology*, 18, 2.1-2.29.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (13), 101-116.
- Telles, L. E., Valenca, A. M., Barros, A. J., & da Silva, A. G. (2020). Domestic Violence in the COVID-19 Pandemic: A Forensic Psychiatric Perspective. *Brazilian Journal of Psychiatry*, (AHEAD).
- Temel, M. K. (2015). *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 ‘İspanyol’ Gribi*. İstanbul: Betim.
- The Marmot Review. (2010). *Fair Society, Healty Lives Strategic Review of Health Inequalities in England*.
- Topses, M. D. (2018). *Eğitim Sosyolojisi*, (3.Basım), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- The World Bank Report Education (May, 2020). The COVID-19 Pandemic: Shocks to education and Policy responses. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33696/148198.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (Erişim tarihi: 09.04.2022)
- Tiryaki, B. (2020). Kriz Zamanında Başkasını Düşünmek. L. Sunar (Ed.), *Covid-19 Salgınının Sosyolojik Analizi* içinde (ss. 69-73). Toplumsal Yapı Araştırmalar Programı.
- Turner, B. S. (1997). *Eşitlik*, (Çev: B. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi* (Çev: Ü. Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayınları.
- Turner, J. H., Beeghey, L., ve Powers, C. H. (2010) *Sosyolojik Teorinin Oluşumu* (Çev. Ümit Tatlıcan) Bursa: Sentez Yayınları.

- Türk Tabipleri Birliği. (2021). Covid-19 Pandemisi 18 Ay Değerlendirme Raporu. https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/ttb_covid_18ay_rapor.pdf. (Erişim Tarihi:18.02.2022)
- Türk, A., Ak Bingöl, B. ve Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Special Issue, 612-632
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020). *Covid-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma*. Cenevre: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- UN (1960), World Economic Survey 1959, United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, 1-250.
- UNESCO, UNİCEF and World Bank Report. (2021). The State of The Global Education Crisis: A Path To Recovery.
- Ünal, B. ve Gülseren, L. (2020). Covid-19 Pandemisinin Görünmeyen Yüzü: Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(Ek1), 89-94.
- World Bank. (2020). Projected Poverty Impacts of COVID-19 (Coronavirus) <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/projected-poverty-impacts-of-COVID-19>. (Erişim tarihi: 04.12.2021)
- Wright Con, G. ve Çelik, K. (2022). Farklı Sosyal Kırılganlık Düzeyine Sahip Mahalle Muhtarlarının Gözünden Covid-19 Salgın Deneyimi: İstanbul İli Örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2022/1, 239-266.
- Yağar, F., ve Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Sorular, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 1-9.
- Yalçın, E. (2019). Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi, *Emek ve Toplum Dergisi*. 8 (20), 158-179.
- Yolun, M. (2012). İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yükseler, Z. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Salgınının İstihdam Ve Büyümeye Etkisi
https://www.researchgate.net/publication/340511319_KORONAVIRUS_COVID-19_SALGINININ_ISTHDAM_VE_BUYUMEYE_ETKISI. (Erişim Tarihi: 20.05.2022)

Zizek, S. (2020). *Pandemic! Covid-19 Shakes The World*. New York, OR Books.

İnternet Kaynakları

http1- https://www.who.int/health-topics/cholera#tab=tab_1 (Erişim tarihi: 01.04.2022)

http2 - <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> E- Ticaret Bilgi Platformu (Erişim tarihi: 03.05.2022)

http3- <https://tr.euronews.com/2020/08/16/kuresel-s-nman-n-bir-diger-yuzu-yeni-salg-nlar-pandemi-koronavirus-bakteri-bilim-sagl-k> (Erişim tarihi: 18.04.2022)

http4- <https://www.bbc.com/worklife/article/20201203-why-the-pandemic-is-causing-spikes-in-break-ups-and-divorces> (Erişim tarihi: 04.05.2022)

http5- Koronavirüs günlerinde ev içi şiddet artıyor: Kadınlar şiddetten korunmak için neler yapabilir? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52208017> (Erişim tarihi: 03.05.2022)

http6- Covid-19 Mortality Overview, <https://www.cdc.gov/nchs/covid19/mortality-overview.html> (Erişim tarihi: 16.04.2022)

http7- <https://tr.euronews.com/2021/03/17/abd-de-3-masaj-salonuna-silah-sald-r-6-s-asyal-8-kisi-hayat-n-kaybetti> (Erişim tarihi: 30.12.2021)

http8- National Report (through June 2021) - Stop AAPI Hate. <https://stopaapihate.org/stop-aapi-hate-national-report-2/> (Erişim tarihi: 05.05.2022)

<https://covid19.who.int/> (Erişim tarihi: 09.04.2022)

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/evde-kal-cagrisina-istanbulun-en-cok-hangi-semtleri-katildi-1729340> (Erişim tarihi: 28.11.2021)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568> (Erişim tarihi: 20.05.2022)

https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_766949/lang--en/index.htm#:~:text=The%20latest%20figures%20show%20that,the%202009%20global%20financial%20crisis. (Erişim tarihi: 09.02.2022)

https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/impacts-and-responses/WCMS_767028/lang--en/index.htm (Erişim tarihi: 21.04.2022)

<https://news.un.org/en/story/2020/04/1062232> (Erişim tarihi: 21.04.2022)

<https://sarkac.org/2020/06/covid19-ile-artan-esitsizlikler-ve-yoksulluk/> (Erişim tarihi: 09.02.2022)

<https://www.who.int/data/gho/data/major-themes/health-and-well-being> (Erişim tarihi: 09.02.2022)

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (Erişim tarihi: 10.02.2022)

[https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)) (Erişim tarihi: 09.02.2022)